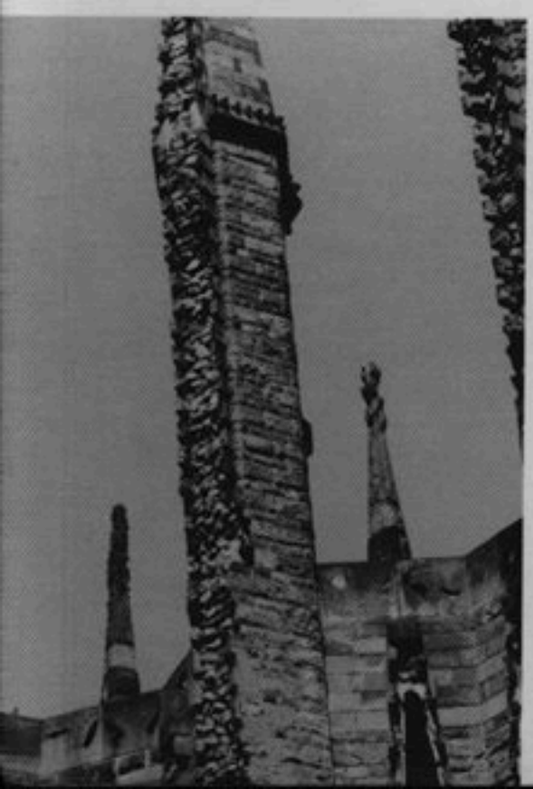
İki Deniz Arası Siyah Topraklar
ve
Kesif
ve
İ

YKY

Enis Batur

İKİ DENİZ ARASI SİYAH TOPRAKLAR
ve KESİF ve ¿

Enis Batur, 28 Haziran 1952'de doğdu. 1973'ten bu yana yayımladığı şiir, deneme, anlatı kitaplarıyla kendisini bir "yazı abdalı" olarak koydu. (bkz. www.enisbatur.net) Seyahatnâmesinin bu cildinde, ilk basımları 1996-97 arası yapılan üç yolculuk metnini biraraya getiriyoruz: Manş denizinden Akdeniz'in güney ucuna uzanan bir kesiti katediyor bu kitap. Seyahatnâme'nin öteki durakları olan *Amerika Büyük Bir Şaka* ve *Şehren'is*'e, önümüzdeki dönemde *Pasaport Damgaları* ve bir Paris kitabı eklenecek. "Yazı abdalı"nın kurduğu çevreni daha geniş bir açıyla okumak için ise, okurun, *Yolcu*'dan *Acı Bilgi*'ye ve ötesine uzanan bir yelpazeyle tanışması gerekecek.

Enis Batur'un
YKY'deki öteki kitapları:

Başkalaşımlar I-X (*1992, 2. baskı: 2000*)
Yazınm Ucu (*1993, 2. baskı: 1995*)
Gütenberg Gökadasma Gezi (*1993, 3. baskı: 2001*)
Gesualdo ([*haz.*] *1993, 2. baskı: 1994*)
E/Babil Yazıları (*1995*)
Bu Kalem Bukalemun (*1997, 2. baskı: 2001*)
Bu Kalem Melûn© (*1997, 2. baskı: 2001*)
Modernizmin Serüveni ([*haz.*] *1997, 5. baskı: 2002*)
Seyrüsefer Defteri (*1997*)
Doğu-Batı Dîvanı (*1997, 3. baskı: 2002*)
Aciz Çağ, faltaşları (*1998*)
Issız Dönme Dolap (*1998*)
Amerika Büyük Bir Şaka (*1999, 2. baskı: 2000*)
Başkalaşımlar XI-XX (*2000*)
Acı Bilgi (*2000, 2. baskı: 2000*)
Râbia Hâtun: Tuhaf Bir Kıyâmet ([*haz.*] *2000*)
İlhan Berk: Mağara Ressamı, Sapkın Nakkaş,
Nâmahrem Kalem ([*haz.*] *2000*)
Smokinli Berduş (*2001*)
Kum Saatından Harfler (*2001*)

ENİS BATUR

İKİ DENİZ ARASI
SİYAH TOPRAKLAR
ve
KESİF
ve
ç

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 774
Sanat - 34

İki Deniz Arası Siyah Topraklar ve Kesif ve ¿ / Enis Batur

Kitap Editörü: Burak Şuşut
Düzelti: Fahri Güllüoğlu

Tasarım: Nahide Dikel
Baskı: Promat A.Ş.

1. Baskı: İstanbul, Şubat 1997
Genişletilmiş 2. Baskı: İstanbul, Nisan 2002
ISBN 975-363-618-0

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1996

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://www.estore.com.tr/bulvar/yky

İÇİNDEKİLER

Kesif • 7

¿ • 101

İki Deniz Arası Siyah Topraklar • 133

KESİF

SAINT-NAZAIRE GÜNLÜĞÜ

Isle, Rocher, Ville, chateau et
du
MONT-S.T MICH
Renvoy
Isle Tombelaine
MANCHE OCEAN
OCEAN

I

Bu sabah güneşle birlikte uyandım. Pencereye, pencerelerden birine dayalı masamda oturuyorum: Loire'ın iki kıyısını biribirilerine bağlayan Saint-Nazaire Mindin Köprüsü (Avrupa'nın en uzun köprüsüymüş), tam karşımda bir deniz feneri ve köleliğin kaldırılışı anısına su kıyısına dikilmiş çifte yontu, rıhtımın bir bölümü ve vinçler görünüyor bu taraftan. Yatak odası penceresinden hem rıhtımın panoramik görüntüsü, hem de Nazilerin denizaltı üssü açılıyor derinlemesine. Dün gece, arkaplândan yükselen dumanlar ve biraz ürpertici ışıklandırmasıyla müthiş etkileyiciydi rıhtım. İnce uzun bir yağmur başladı biz istasyondan çıkarken, gece boyu neredeyse ara vermedi; bir ara, 03.30-04.00 sularıydı uyanıp kalktık FT'yle, damlalar camları hâlâ dövüyordu. Şimdi güneş. Gökyüzü duru. Sabah yürümeye çıktım, sağlam bir soğuk vardı dışarıda. Sert yüklü, ifadeli kadınlara, erkeklere rastladım. Kahve ve biraz erzak alıp eve döndüm, Tül'le karşılıklı ilk kahvelerimizi içtik, salondaki masaya oturup.

Yabancı Yazarlar Evi, bu konumuyla, kartal yuvası. Kentin tek yüksek binasının onuncu katında. Üç oda, bir salon, geniş bir banyo ve mutfak. Mutfağın arkasındaki balkondan St. Nazaire görünüyor dümdüz ovada. Gri çatılar. Gece geç saat, hava duru olduğu için herhalde, ışıkları alabildiğine parlaktı. TGV'ye 13.50'de bindik Paris'ten; Le Mans, Angers, Nantes üzerinden Loire havzası boyunca ilerleyerek geldik. Hemen her yeri sel basmış durumda; çiftlik evleri, bahçeler, tarlalar, köyler, hattâ kentler ırmağın taşkınlığı karşısında umarsız, kalakalmışlar. Yol boyu onu düşündüm: Çok zengin topraklar bunlar, zengin toprak iki anlamıyla da zengin ekin getiriyor: İyi beslenen insan iyi yaşamayı da öğreniyor. Yalnızca şatoları düşünerek söylemiyorum bunu; Jules Verne'i, Gracq'ı, özellikle de Jacques Vaché'siyle Nantes'a da bakıyorum sözgelimi.

Önce Brahms: Opus 10.

Sonra Carl Maria von Weber: Opus 39.

Bir tanker ağır ağır ilerliyor Loire'ın ağzından içeri doğru. Bir balıkçı teknesi açılıyor. Liman henüz sessiz. Bu büyük sessizliği seviyorum.

İstasyonda bizi Marie-Pierre ile Christian Bouthemy karşıladılar. Gelip eve yerleştik, aşağıdaki büroyu ve kitaplığı gezdik, çıkıp Polonyalı eski bir futbolcunun işlettiği kafe-restoranda yemeğe gittik. Aslında, içmeye gittik, demem

3 Şubat '95 —

Sevgili Nedim,

Saint-Nazaire'de ikinci sabahımda, tuttuğum, tutmaya başladığım, hemen hemen her gün üzerinde biraz oyalanacağım bu günlüğün ilk mektubu [günlüğü bu türden mektup-metinlerle tamamlamayı ilk gün düşündüydüm] sana yazmam boşuna değil: Buraya, bu büyük yolculukların ara durağına (bir vakitler, ana durağına) senin aracılığınla geldiğimi unutmadım. Benim açımdan, bu küçük 'burs'un anlamı bir hayli büyük: Birincisi, 25 yıllık yazarlık yaşamımda ilk kez, yalnızca yazmam için çağrılıyorum bir yere; ikincisi, 1984 yazından bu yana, ilk kez kesintisiz olarak bir ay çalışabileceğim, masabaşında kalabileceğim bir ortamda, durumdayım. Belki de bundan, gelmeden hayli önce, ocak ayının başından beri İstanbul'da başlayan bir hazırlık, hazırlanma dönemi içinde durmadan bocalamaktaydım: Seyrek fırsat! şimdi, dışarıdan destek görüyordu — ben ki Kairos ile, Hipokrates'in aforizmasındaki biriki kelimeyle bozmamış mıydım yıllardır? Korkuyla yanyana dizdim kimi dosyaları, gülerek ayıkladım: Başladığım onca projeyi, bana ne denli uzun görünse de bir hayli kısa bir parantez içinde, burada bitirecek değildim herhalde. Gene de, sınırları zamanla sınırsızlaşan parçalanışımın içinden, o girdabın teninden bakıp "Opera" defterimi, "Doğu-Batı Dîvanı" dosyalarını, "Kerteriz"in devamı olarak yazmaya başladığım, bu dönemeç için en uygun seçimlerden biri saydığım "post-scriptum" kâğıtlarını ve bomboş, çizgili kâğıtlı bir defteri, bir de bu defteri –çırılçıplak– aldım yanıma, geldim. Dönerken, hangi dosyalarda ne kadar ilerlemiş olacağımı, hattâ ilerlemiş olup olmayacağımı kestiremiyorum tabiî; ne kadar nektar toplayabileceğimi de. Ne olursa olsun, beni tanırsın, belli bir sıkıdüzen içinde tutarak kendimi, herhalde yol alırım, alacağım. Nereye doğru? Kayboluşuma doğru mu, her zamanki gibi? Sözünü ettiğim o "PS" metninin ana cümlesi boşuna dilimin ucunda fırdönmüyor, St. Nazaire'e gelişim kesinleştiğinden bu yana: "Şimdi kimim ben ve kendimin neresindeyim?" 43 yaşında, handiyse 43 kitaptan sonra sorulacak soru mu bu, diyebilirsin içinden. Demeyeceğini sanıyorum, biliyorum: Dün, Christian, MEET'in yayımlayacağı kitabından "Pınar" başlıklı öykünün düzeltisini yapmamı rica etti, anlaşılan senin yaptığın düzeltileri kaybetmiş: Metni okurken, bizdeki (bendeki, sendeki, Orhan'ın romanlarındaki, Oğuz'daki) kayboluşu ve arayışı düşündüm hızla. Önümüzdeki yıla erteledim "Yolcu"nun yayınını — bu kayboluş ve arayış daha netleşsin kâğıt üzerinde: Daha bir dinsin, dinlensin Coğrafya'nın, Tarih'in içinde. St. Nazaire'in konumu ondan bir tür kışkırtılmış (FT olsa 'kışkırmış' derdi ve burada cuk otururdu) bir rastlantıyı andırıyor

daha doğru olurdu. Kırmızı bir Bourgogne, beyaz Sancerre, Leh votkası, Armagnac ile suladık ilk geceyi. Christian, belli ki çok susamış biri. Hiçbir zaman dinmeyecek bir susuzluk bu. Bana Orhan Koçak'ı çağrıştırdı; fiziği ve konuşma üslûbuyla. Sancılı bir adam. Yayıncı olarak sıkı işler yapmış. Dahası da var herhalde.

Yabancı Yazarlar Evi'nde ilk gece, ilk sabah işte. Evde, daha önce burada kalmış, burada birşeyler yazmış yazarların kitaplarına baktım. Her kitabın başında bir fotoğraf yer alıyor. Onlarca yüz. Onlarca hayalet evde, odalarda, iz bırakan. Onca dil, tım, ezgi: Abreu (Brezilya), Aira, Gola, Piglia (Arjantin); Conte, Angelis (İtalya); Campodonico, Mondragon (Uruguay); Kràl (Çek); Henshaw (Avustralya); Laugesen, Sorensen (Danimarka); Shaogong, Xingjian (Çin) ve daha niceleri.

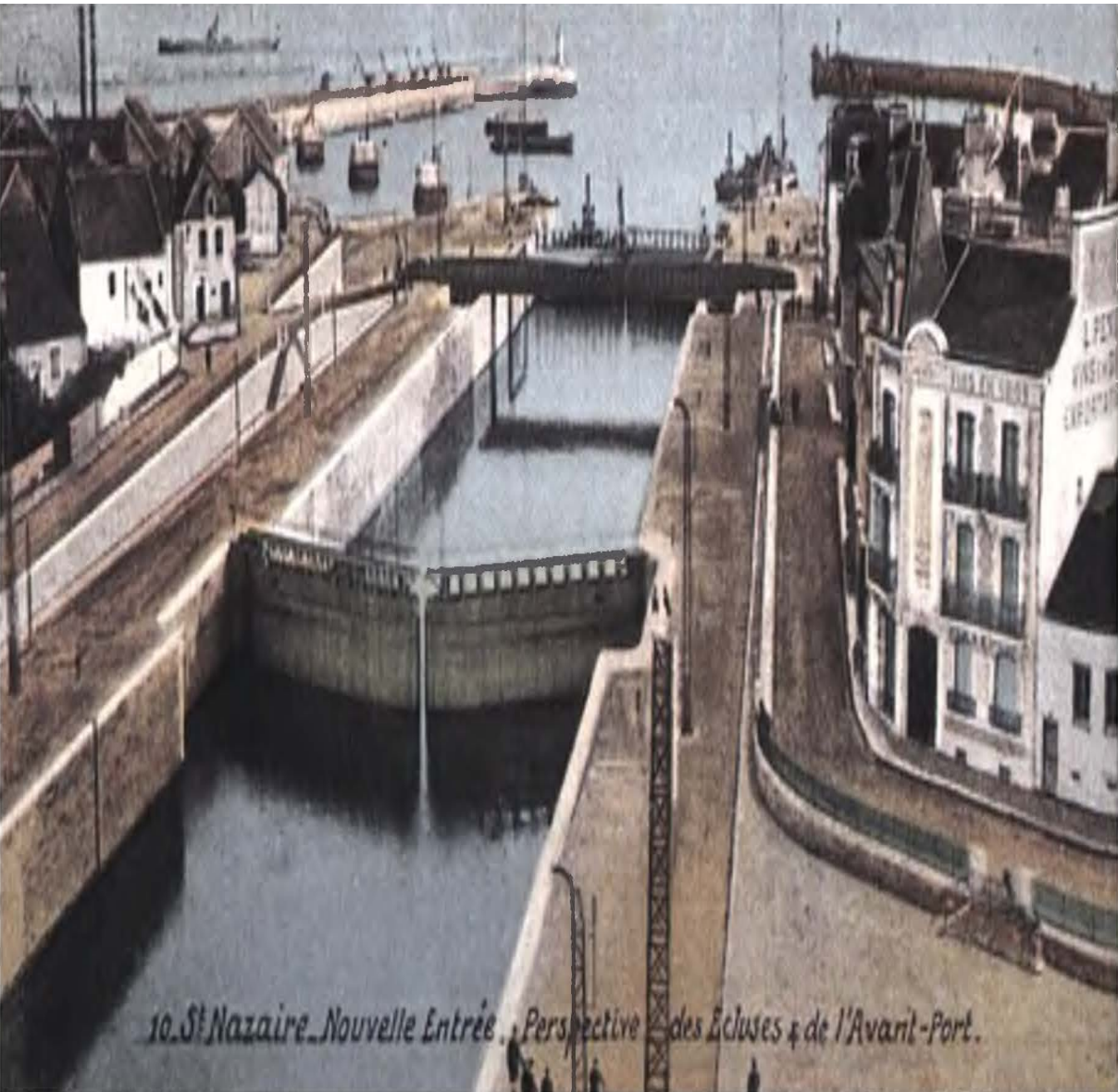
Yabancı yazar ne demek?

II

Kentle tanıştık dün. Penceremden gördüğüm küçük ada, XIX. yüzyılda üzerinde balıkçıların yaşadığı bir kaya parçasıymış, şehir buradan başlayarak gelişmiş. Ciddî bir tarihöncesi birikimi var yörenin: Carnac'a kadar uzanan bir menhir cenneti. 1945'te Amerikalılar yerlebir etmişler St. Nazaire'i, yeniden yapılırken içeri, toprağa doğru çekilmiş. Atlantik kıyısında sayfiye evleri diziliyor. Ana eksen, Cumhuriyet Caddesi. Sinemaları, kahveleri, lokantaları, dükkânlarıyla küçültülmüş bir Fransa, bir minyatür çalışması. Eski kentten gerçekten de pek az iz kalmış: Kilisenin bir bölümü, eski istasyon binası ve Alman denizaltı üssü. Dün gece, Uruguaylı yazar Pereira (Yazarlar Evi'nin onursal başkanı) ve St. Nazaire belediye başkan yardımcısıyla yemeğe çağırdı bizi Christian. Çeşitli mimar grupları, Avrupa'nın dörtbir yanından, açılan bir yarışma üzerine, ilginç projeler geliştirmişler üs konusunda. Bana en iyi proje, üsse dokunmamak olurdu gibi geldi ya, neyse. "Memento Mori" işaretini her zaman herkes görmek istemez. Öte yandan, özellikle geceleri aydınlatıldığı haliyle ürkünç bir güzelliği olduğunu da söylemeliyim, yapının.

Müthiş bir şarapçıyla tanıştık. Halin, en iyi pastanenin, kitapçının, postanenin yerini öğrendik. Gidip eve alışveriş yaptık: Peynirinden şarabına, Çin

benim gözümde: Avrupa'nın en doğu noktasından en batı noktalarından birine taşınan şu sağ elim, şu sol elim işte. Tarihse, Tarih karman çorman gerçekliğiyle içimi dövmeyi sürdürüyor. Anımsıyor musun, kimbilir kaç yıl oldu, İstanbul'a bir gelişinde, oturduğumuz barda nasıl şaşırmıştık: İkimiz de, biribirimizden bütün bütüne habersiz, Fatih üzerinde çalışıyorduk. Sen romanını bitirdin, yanılmıyorsam. Ben, "Opera V"i burada tamamlamayı umarak, sayısız not ve fotokopiyle geldim. Loire'ın karşı kıyısına bakarken dalıp İstanbul'a uzanıyorum. Teşekkür ederim, Nedim, yeniden, bütün bunlara önayak olduğun için.

çorbasından çukulatasına. Tam yerleşmişlik duygusu gelmişti ki, bu sabah Christian telefon etti ve kıyıda başka bir ev daha ayarladıklarını söyledi, gidip göreceğiz.

Autrement'ın bir Saint-Nazaire sayısı çıkardığını bilmiyordum: "Bütün Edebiyatların Rıhtımı", alt başlığı. Çarpıcı ayrıntılar: Balzac'ın "Béatrix"i, Zola, Sartre, Genet, Valéry. Daha çarpıcısı: Mayakovski de, Artaud da, Nabokov da buradan yola çıkmışlar Amerika kıtasına doğru. Yeni hayaletler doluştu böylece, rıhtıma giden ve evin önünden geçen yola.

Bu sabah: Haydn'ın 53-56 ve 58 numaralı piyano sonatları.

Ve Paris'ten aldığım yeni bir *Estro Armonico* versiyonu.

Hava puslu. İçim açık.

III

İnsana ait olan gün uzuyor. Hele ardı arkası geliyorsa, gelecek duygusu varsa. İşte bugün: Sabah kalkıp masaya oturdum, 11.30'da C. ve MP. ile buluştuk büroda, Nedim'in düzeltilerini teslim ettim, Timour Muhiddine hemen izimi bulmuş, bir mektup ve *Anka*'nın yeni sayısı ["Çağdaş Türk Şiiri" özel sayısı; Noëmi'nin çevirdiği, "Omaca"dan iki şiir var bu sayıda], çıkıp eve gittik: Jardin des Plantes'ın içinde (evet: İçinde) bir konuk evi: İki katlı, Art Déco döşenmiş, son derece hoş bir ev; nefis ağaçlar var bahçede [hemen, yakındaki manolyaya çarptı gözüm]; denize iki adım mesafede [hâlâ "okyanus" demeye dilim alışmadı] — büyük olasılıkla yarın oraya taşınacağız. Aslında, bu evden de memnunduk, özellikle de çalışma odamın ufku çok çekiciydi. Ama, bahçe içinde bir ev, her zaman bir apartman dairesine yeğleniyor.

Ev turundan önce, bankaya uğradık, bir aylık 'burs'un karşılığı çeki bozdurduk: Doğrusu bir yazar için ülküsel çözüm bu işte, para sorunu çekmeden masabaşında kalabilmek. Avrupa'nın pek çok ülkesinde, Amerika'da bu çözümler için kafa yoran kuruluşlar, insanlar olması tuhafıma gidiyor doğrusu: Türkiye'de yazarlar için başka çözümler aranmasına o kadar alıştık ki.

Uzun bir yürüyüş yaptık Tül'le, bir Breton lokantasında yemek yedik, eve yaklaşınca hemen saptım ve denizaltı üssüne gittim. Tabiî içeriye tek başıma girdim. Betimlenmesi güç bir mekân, o sığınak. Duvarlarına, tavanına demir-

4 Şubat, 12.00

Sevgili Faruk,

Los Angeles'a döner dönmez yazdın bana, üstelik "Opera"nın 'hiyeroglif'lerini bilgisayarda fontlaştırıp yolladın hemen, ama ben bir türlü yazamadım sana; ne teşekkür edebildim, ne de yaptığın işle ilgili düşüncelerimi aktarabildim sonuçta. Saint-Nazaire'e gelmeden, yokluğumda işler aksamasın diye, özellikle son iki ay içinde büroda ritmi hızlandırdım, bu da dünyayla ilişkimi etkiledi epey. Şimdi burada, önümde "Opera"nın yazılmış bölümlerinin dizgisi, yazılmakta olan bölümleri içeren büyük bir defter, oturuyor, çalışıyorum. Seninle "Opera" üzerinde konuşacak vaktimiz olmadıydı İstanbul'a geldiğinde; aslına bakarsan, "Opera"dan sözetmek de istemiyorum pek. Ama, işin bir boyutuna ciddî katkın olduğu için, sana olayı kaba hatlarında aktarmak istiyorum, umarım canını sıkmam bu kadar özel bir konuyla. 1974'te, Paris'te, karar verdim "Opera"yı yazmaya [o vakitler "Ateş" olacaktı adı], 1980'e dek kâğıt üzerinde daha çok tıkandım, açılacağıma. 1982-84 arası Sarnıç*'ın üç şiirini yazarken, gerçekte, kitaba hâlâ başlayamadığımı gördüm. Onun için de, "Opera, Ouvertures" altbaşlığıyla ayrı bir kitapçık olarak yayımladım* Sarnıç*'ı. Birikim mi yetersizdi, soluk mu, bilemiyorum ama 1985'e dek, sahici başlangıç gerçekleşmedi bir türlü. Taammüden yazılacak bir kitaptı kafamdaki: Herbiri 1001 mısradan oluşacak 12 kitap içerecekti. 12 odak seçmiş, notlar almış, ilk çıkışı bekliyordum. 1985 Haziranı'nda oturdum masaya, 22 Eylül'de ilk üç kitabı bitirdim. 1989 sonuna kadar çalıştım gerçi, yazdıklarımın üzerinde, ama, daha çok ince ayar çalışmasıydı bu. 89'da IV. ve VI. bölüme başladım, yol aldım; 91'de V. bölümün çatısını çıkardım; niyetim, burada ikinci üçlüyü bitirmesem bile, bitmeye yakın bir hale getirmek. O kadar puzzle parçası var ki elimde! Toparlayabileceğime inanıyorum. "Opera" ne peki? Anglosaksonların deyimiyle, bir 'personal epic'. Tabiî çağdaşların öncüsü olan Pound'un etkisi belirgin projede; klâsiklerin öncüsü Dante'nin de. Bu boyutta girişimlerin hemen hepsiyle yüzleştim diyebilirim, son 20 yıl içinde:* Cantos*'dan* Safahat*'a,* Manzaralar*'dan* Paterson*'a,* Le Fou d'Elsa*'dan* A*'ya pek çok benzeri işi inceledim.* Maximus*'a da,* Le Grand Œuvre*'e de yakından baktım. Derdim, onların bir ortalamasını çıkarmak değildi: Kaçınılmaz olarak kesişeceğim noktalar, kesinlikle kaçınmak istediğim (örneğin anlatı ögelerine dayanan –Nâzım'da, Kazancakis'te, Aragon'da olduğu gibi– bir çatı istemedim hiç) başka noktalar vardı, kurcaladım. Ekonomiye girişim Pound'un ya da Zukofsky'nin, tarihe girişim yer yer Aragon'un, çizgi-yazılar gene Pound'un etkisine bağlanacaktır, biliyorum. "Karşılaştırmamak gerekir," der*

çelik sesleri gizlenmiş sanki. Çocuklar oynuyordu içeride, bisikletlerle gelmişler, kızlı oğlanlı. Tül'le konuşurken duydulardı beni, hangi dilde konuştuğumuzu öğrenince birkaç şey daha söylememi istediler, gene de benim Fransız olduğum kanısına vardılar.

Oradan Le Petit Maroc'a, balıkçı evlerinin bulunduğu küçük adaya geçtik, eve girmeden önce. İki katlı evlerden biri satılıktı. Tül'le, artık kronikleşmiş konumuzu, 'bir yere çekilme' düşünü kurcalamaya koyulduk, bir sözümona otelin barında oturup kahve içerken. Beni, nereye çekilmekten önce nasıl çekilmek sorusu uğraştırıyor. Hangi maddî altyapıyla böyle bir işe girişebiliriz? Türkiye'de, örneğin Hilav'ın yaptığı gibi, yılın yarısından çoğunu bir Ege köyünde geçirmek, parçabaşı bazı işlerle alçakgönüllü bir yaşama çarkını döndürmek mümkün olabilir belki. Ama iyice uzakta, Türkiye dışında? St. Nazaire gibi görece olarak ucuz bir yerde bile olanaksız görünüyor bana bu. Öte yandan, Tül'ü anlamıyor değilim: O, 'çekilmek' derken, Türkiye'nin kaosundan da kopma isteğinde: Benim gibi devamlı bütün haber bültenlerini dinleyen, gazeteleri tarayan, siyasal tartışmalardan maçlara kadar herşeyi izleyen birinin Türkiye'de çekilemeyeceğini, kendisini ortamdan soyutlayamayacağını düşünmekte haklı olabilir. Bana gelince, çekilirsem çekilirim, gibi geliyor — Türkiye'de de.

İçeriden Tül çağırıyor, şaşkın bakakalıyorum: Kâğıt üzerine yağlıboya ilk St. Nazaire resmini bitirmiş bile!

Belki de, birlikte, hep istediğimiz gibi, resimli bir kitaba gideriz böylece.

IV

Dün gece, önce Arte'de nefis bir belgesele, ardından da uçak kazaları ile ilgili bir programa takıldığımız için yatma saatımız, İstanbul'daki gibi, kaymaya başladı. Gene de, sabaha karşı uyandım bir ara, enikonu dinlenmiştim, ama günün akışını bozmamak için kalkmadım, 8.45'te uyanıp kalktım. Tezgâhta "Opera"yı iyice ısıttım ve çalışmaya başladım. Artık iyice açıldı yol sanki, önümde en az 20 net çalışma günü olacağını sanıyorum, bakalım nasıl bir ritm tutturabileceğim. Bu arada, dün gece çıkıp öteki eve alıcı gözle baktık. Tül çok sevdi orayı ama, onu görünüşe aldandığı konusunda ikna ettim: Güzel bir ev rahat bir ev demek değildir her zaman ve buraya çalışmaya geldim. Kaldı ki o da

Nietzsche. Karşılaştıran çağa bakıp. Doğaldır: İnsanlar birşeyi başka şeylerle, benzerleriyle açıklama alışkanlığını bir kere edinmişler. Öte yandan, doğal olması da doğal: Etkiler zaten vardır. Ama her zaman birebir ve yalın değildir o süreç, tam tersine müthiş karmaşıktır. Konuyu, benim resim-yazılara getirmek istiyorum. Onları 1984-85 arası çizdim, tasarlayarak. Şüphesiz Cantos*'da Pound'un ideogramları kullanışı var işin başlangıcında. Ne ki, orada bitmiyor iş. Pound için Doğu'nun önemini biliyorsun. Beni, asıl Mezopotamya'dan Anadolu'ya uzanan şeritle Mısır yazısı sarıp sarmaladı. Bir ara bir "Yazı Tarihi" üzerinde çalıştım uzun uzun, ilerleyemedim sonra. İşaret ile harf, figür ile anlam arasındaki uzlaşma ve çatışma hep çok sardı beni. En çok da, Zaman'ın, Tarih'in sildikleri. O kırık taşların üzerindeki yazılar, Ölüdeniz yazmalarından kalan parçalar, Herakleitos'un fragmanları derken, bizlerin tamamlamaktan aciz olduğumuz ifade bütünlükleri oyalar oldu zihnimi. Azteklerin codex'i gelip bu tabloyu süsledi. Yazıyla kurduğum onca eksik anlamı resimyazı ile farklı bir katmanda şekillendirebileceğimi düşündüm. İyi ki, diyorum şimdi, bilgisayar dünyasından ve oradaki gelişmelerden 85'te hiç haberim yoktu, belki de "Opera"ya kâğıt üzerinde başlayamazdım hiç. [Son modern kitap sayıyorum onu, böbürleniyorum.] Senin bu aşamada büyük bir katkın oldu "Opera"ya, resim-yazılarımı normal harf büyüklüğünde düşünmemiştim hiç. Onları, böylelikle, bir kolaj mantığının ötesinde, düpedüz yazı birimi olarak kullanabileceğime, cümleler kurabileceğime sen fontları gönderince vardım. Sonuçları birlikte göreceğiz, sağ ve salim kalırsak. Sen de sağ ve salim kal, ol, sevgili Faruk.*

harıl harıl çalışıyor iki gündür ve ilk kez kâğıt üzerine nefis işler çıkarıyor. Bu evin oda dağılımı, ışığı çok daha iyi. Tezgâha ısındım, yerleştim, oynamaya gerek yok doğrusu.

Tezgâh: Pencereye dayalı siyah, genişçe bir masa, yanımda bir kütüphane de var. Önümde geniş bir ufuk. Kütüphaneye sigara ve puroları, fotoğraf makinasını ve bazı dosyaları yerleştirdim. Bir masa lâmbası; önünde CD-player, arkasında CD'lerim. Sağ tarafımda defterler, dosyalar. Önümde, masayla pencere arasındaki boşluğa dizdiğim kitaplar.

İstanbul'dan pek az kitap taşıdım buraya: Montaigne'in *Bütün Denemeler*'i, Babinger'in *Fatih*'i, *Kavramlar Sözlüğü*, Holan'ın *Hamlet'le Bir Gece*'si ve Lowell'ın *For the Union Dead*'i. Bir de, burada bitirmek niyetiyle getirdiğim Orhan'ın romanı. Daha çok, okuyacağım metinlerin fotokopilerini getirdim, yeniden kitapları gerisin geri taşımamak için: "Opera"yla ilgili metinler bunlar: Katastrof teorilerine, 29 krizine, bankacılık tarihine, Fatih dönemine ilişkin çalışmalar.

Paris'ten aldığım bir düzine kitap var, sonra: Dante'nin yeni bir çevirisi, yeni bir Başô, *Carmina Burana* cildi, Zukofsky'nin nihayet yeniden basılan *A*'sı, Le Goff ve Horkheimer'dan birer kitap, Bonnefoy'nın *La Vie Errante*'ı, üç şiir kitabı: Son şiirleri Ritsos'un; Paul Muldoon'dan iki kitap, Selçuk önermişti. Ve: *Antikite Sözlüğü*, Oxford'un. Christian, kendi yayınlarını verdi ya, masaya yalnızca Zanzotto ve Thomas Bernhard'la ilgili iki dergi özel sayısını getirip koydum. Ha, bir de Kundera'nın *La Lenteur*'ünü aldım Paris'te, onu Tül okuyor.

Bugün kesif sis var dışarıda.

"Opera" için gerekiyordu, gelmeden, İstanbul'da durmadan sisi, bu sisi düşünmüştüm.

V

Dün gece çöken kesif sis bu sabah biraz açılır gibi olmuştu, şimdi (10.50) gene yoğunlaştı, kalın bir perde gibi uzuyor önümde.

Neden bu sisi, Sis'i düşünmüştüm gelmeden İstanbul'da? Aslında, biriki yıldır aklımdan çıkmıyordu sis imgesi, Ocak ayında üstüste iki kez şehre çökünce zihnimde yeniden ateşlendi, çalışmaya koyuldu. Türkiye, sis içinde. Yerküre,

7 Şubat —

Baba,

Bizim hayatımız, birlikte geçen hayatımız, uzun sessizliklerle, neredeyse kesintisiz bir suskuyla örülü. Ben ki, her zaman ailemizin en konuşkan erkeği saydım kendimi, ne diyor sık sık Tül: "Gitgide daha az konuşur oluyorsun, sonunda baban gibi bıçak açmayacak ağzını". Altedilmez, soykütüğümüzden gelen bir güdü müdür susmak? Burada, sizden ikibinbeşyüz kilometre uzakta bunları düşünüyorsam, bir nedeni var tabiî. Saint-Nazaire'i tanıyorsunuz: 79'da, bir parlamenter heyetiyle gelip denizaltı üssünü gezmişsiniz. Rıhtımın, limanın, tersanenin çekirdeğine gömülü, bir karabasan mekânı. Geceleri, usta bir tasarımcının kurduğu ışık düzeniyle aydınlatılıyor denizaltı sığınağı da, kıyıdaki dev vinçler de: Gotik bir tablo oluşuyor, zaman zaman kalın sisin tamamladığı. İster istemez Sezai amcayı düşünüyorum. Güney Amerika'ya, Kuzey Denizi'ne ikidebir yolcu çıkan ticarî gemilerin kaptanı. Aylar süren her yolculuğundan gözbebekleri daha bir koyulaşmış, bakışları iyiden iyiye dipsizleşmiş döner ve Kalamış'taki evine sessizliğini taşırdı. Açık deniz mi sözünü kesmişti? Puslu limanlar mı? Geldiğimden beri kurcalıyor: Buraya gelmemiş olabilir mi? Kimseyle, kendisi gibi denizci olmayı seçen oğluyla da, birer sıcak kadın olmayı bilen karısı ve kızıyla da barışamadan çekildiği Çanakkale'deki bir evde yapayalnız öldüğünden beri, bu sorunun karşılığını alabileceğim insan da kalmadı. Bir yerde seferlerinin kayıtları vardır. Gitgide pusulasız bir yolculuğa dönüşen yazı yolculuğum boyunca aynı sorunun değişkenleri kemirip durdu beni: Sizi durmadan çağıran gökyüzü, onu durmadan çağıran umman su, beni durmadan çağıran yerküre ile aynı gerekçelere mi sahiptir? Bunları konuşamayız ne yazık ki: Hayat'ın enikonu farklı eşiklerinde durduk, duruyoruz. Benim işim bu sessizliği, boş çaba da olsa, anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmak. Kim yüzleştirebilir üçümüzün seyir defterini — bir başkası, bir yabancı mı? Ama zaten bir yabancının yalnızlığı, koyu yalnızlığı içinde yaşamaya ve ölmeye yargılı değil miyiz? Gene mi susuyorsunuz? Nasıl susmak, susamaktır bu? Ben, hiç değilse, sessizliği bozuyorum, diye düşünüyorum bazan. Neye yarar ki bu, diyor küçük gözleriniz.

sis içinde. En çok: Ben, sis, sisler içindeyim. Ayrı sis katmanları gelip ana sis içinde buluşuyorlar sanki.

Buraya gelirken, biraz olsun mesafe kazanarak bakmak istiyordum o beyaz tül perdeye. "Opera"ya mı "Dîvan"a mı yürüyeceğini kestiremediğim bir şiir geziniyordu, geziniyor dilimin, kalemimin ucunda: "Smog". Yazınsal otobiyografimin ikinci provasını oluşturacağını düşündüğüm, ilk bölümünü 92'de yazdığım mektup-metin: "Kerteriz için PS", "Pasaport (bis)" ya da "Pus". Bir dizi kısa lirik: "Bulutsular" ya da "Bulutsularda". Ve bu günlük, seyir defterleri, logbook: "Kesif".

Herşeyi, her zamanki gibi, içiçe geçiriyorum işte. Başka türlüsü elimde değil, elimde olmuyor.

Sisten kendim çıkamıyorum. Kendim gidiyorum sise doğru. Sis mi çağırıyor beni? İçimdeki pusarık ortam mı belirliyor güzergâhımı, seçimlerimi?

Herşeyi, her zaman, önce bir 'göz gözü görmüyor' koşuluna ayarlamaya mı ayarladım kendimde?

Soru sisi.

VI

Dün gece, geceyarısına doğru, pencereden sisi görünce, "ben yürümeye çıkıyorum" dedim Tül'e, giyinip çıktım; Le Petit Maroc'a geçtim ve rıhtımın dibine dek gittim bu kez. Tam karşısından baktım uzun uzun, denizaltı üssüne. Ecomusée'de bir denizaltı varmış, bilmiyordum, karanlıkta, sessiz, halatlarla bağlı, bir canlı gibi ağrılı, öylece duruyordu. Atlantik kıyısına geçtim ardından, deniz fenerinin yanına yürüdüm. Aklımda tabiî Rumeli Feneri, aklımda Firnas, aklımda "Opera"nın o bölümü. Sisim arttı. Zihnim karmakarışık. Dağılacaktır sis. Dağıldığında göreceğim, dağılmadan önceki hali olacaktır.

Kentteki bir kitapçıdan, dün, yeni çıkmış bir kitap aldım: *Mémoire en Images – Saint-Nazaire*. Kartpostal koleksiyonundan, kuruluşundan savaş öncesine kentin ve yakın çevresinin tarihi. Hangi kente gitsem, onun alfabesini sökmeye uğraşırım. Pek çok kişi yapar bunu. Eski fotoğraflar, haritalar, belgeler bir arkayüz oluşturur yavaş yavaş. İnsan, her zaman yaşadığı çevreye her zaman böyle bakmaz oysa, böyle bakmaz olur. Bir yabancı, yerlilerden daha duyarlı kesilebi-

18 Şubat —

Sevgili Semih,

Sizinle Kör Başlangıç*'ın notalarını getirdiğinizde görüşmüştük, bir kez daha oturup konuşabildik sonra, uzun uzadıya; hepsi bu.* Gri Dîvan*'dan biriki şiir üzerinde daha çalışıyordunuz, bilmiyorum sürdürdünüz mü? O kitabım üzerinde yoğunlaşmanıza biraz şaşırmıştım. "Dîvan"ın bütünü için geçerli şu düşüncem: Şiir haritam içinde musikînin payının en düşük olduğu çizgi bu: Birazı öykülemeden, düzdeğişmecenin monokrom yapısından geliyor ezgisel daraltmanın, birazı anlamın sesi itmesinden. Ama, ola ki haklısınız o kitaptan yola çıkmakta: Klâsik bir ezgi aramıyorsunuz kendi yolunuzda, farklı bir tonaliteye yönelirken o şiirler daha uygun bir zemin yaratabilir gerçekten de. Bana musikiyle ilişkimi kurcalayan bazı sorular yöneltmiştiniz görüştüğümüzde, bilmem yanılıyor muyum, biraz düşkırıklığı yaşadınız gibi gelmişti bana, gözlerinizdeki ışığı hepten yanlış yorumlamadıysam. Ama, Semih, insan kendi işinde kovaladığı eşiğin tam karşılığını aramıyor her zaman, başkalarının işinde. Şairin musikiyle ilişkisinde, üstelik, birebir çıkarcılık egemen galiba. Bir tınılama usûlünü, bir doku kuruşu, bir ritm çatısını merakla eşelerken çeviri yaparcasına değerlendirmiyoruz kurduğumuz ilişkiyi. Zaman zaman koşutluk oluşuyor tabiî, söyleşide. Deneysel bir metnimi çatarken Monteverdi'den yararlanmam genellikle (ki bu da olabilir aslında), ne bileyim* Ağlayan Kadınlar Lahdi *için de Varèse'in, Cage'in bir kutup oluşturacağını sanmıyorum. Buna karşılık, değişken iç yapılı bir şiirde çok farklı denklik arayışları ortaya çıkabiliyor. "Opera" günışığına çıktığında daha iyi anlatabileceğim derdimi: Onun eklektik ezgisel yapısı, içinde gereksindiğim sert tempo değişikliklerine yönelik isteklerimden kaynaklandı hep. Uzun dalgada geç saat istasyon aramak gibi birşeydi bu: Kısa dalgadaki sık yanan ışıkların tersine, daha geniş aralarla akışı değiştiriyorum "Opera"da: Uzun şiirin dalgalanma mantığı biraz böyledir. Aslında, bir seferinde, ortak bir iş üzerinde çalışırsak daha net kavrayabiliriz şair ile bestecinin ayrıldığı noktaları: Ne yaparsınız ki, bizler Anlam'a düpedüz tutsağızdır, onu kovalar, iterken bile göre'celiğimiz ağır basar. Ne dersiniz Semih, bir gün deneyelim mi bunu? Unutmayın ama: Usmanbaş'la başaramadık yol almayı. Belki ikimizin parametreleri daha yakın düşer, kimbilir. Deneyelim, diyorum.*

lir: Zamanı yoğunlaştırmasını gerektiren bir geçicilik hali içindedir. Onun için, bu sabah, Saint-Nazaire'de benden önce konaklamış yabancı yazarların [: Yabancı yazar ne demektir, mi diyordum?] kitaplarını yeniden taradım: Doğrudan Saint-Nazaire'e yönelmiş olanlar az değil: Henshaw, Francisco, Abreu, Piglia, Campodonico, Laugesen, Aira, Sorensen, Goytisolo (Luis), Conte, Unger. Buradan 'iyi metin' çıkaranlar olmuş: Milo'nun ve Hugo Gola'nın birer ortaboy şiiriyle Peter Kràl'ın metinleri. Yabancı yazar bu mu demek acaba: İlk defa geldiği, yazması için çağrıldığı bir kentte, evde, tıpkı benim yaptığım gibi, bir günlük ya da seyir defteri tutan bir kayıt-tutar [kronikör] mı?

En sık görülen, en kolay sapılan, en basmakalıp yol değil mi bu? Şüphesiz yazarevinin konumu bir dizi eğretileme doğuruyor insanın zihninde: Limanın seyir defterini, fener bekçisinin güncesini tutmasıyla özdeş bir kayıt imgesi düşürüyor burası şairin, yazarın kafasına. Kendi imgemizi, sisimizi sanmıyor muyuz?

Çember zalimdir: Çık, çıkabilirsen içinden.

VII

Sabah çok erken kalktım ve Tül'le yaptığımız yürüyüşü saymazsak, bütün günü "Opera"yla didişerek geçirdim. Hem çok seviniyorum 85'teki hızımı bulduğum için, hem de derin bir öfke duyuyorum, beni kıskıvrak bağlayan koşulları düşünerek. Neden yalnızca yazarak yaşamak için bir çözüm bulamadım bugüne dek? Suç bütün bütüne toplumsal ortama mı ait gerçekten de? 43 yaşından sonra, tıpkı 20'mdeki gibi, güçlü bir adım atıp başka bir yaşama zeminine geçmem hepten olanaksız mı? Artık, "Opera"nm ve benzeri soluk isteyen projelerimin duraklamasının içeriden gelmediğini biliyorum. Rahatlatacağına, kavuruyor bu iç bilgi: Çözüm aramak, bulmak için hiçbir zaman geç değildir. Yürek ister bir tek. Ben hep biraz, birazdan da fazla korkak oldum. Montherlant, burada okumaya başladığım *Carnets*lerinin bir yerinde "korkumu seviyorum" diyor. Bu türden bir korkudan sözettiğini sanmıyorum. Yoksa, insan tabiî korkusunu sever, sevebilir. Onu büyütmüş, yaşatmıştır. Korkusu onu yaşattığı, yaşatmaya yaradığı için. Ölümden daha fazla korktuğumuz birşey olabilir mi?

En soyut, aynı anda da en somut korku, ölüm korkusu. Dün sabah, ben

9 Şubat—

Sevgili Cem,

Anlaşılan iyice alıştın New York'a ki, son telefon görüşmemizde orada adam gibi çalışabildiğinin işaretlerini verdin: Gönderdiğin, Altıkırkbeş için gönderdiğin metin 'yeni' mi acaba? Bana ayırdığın 'magnum'a İstanbul'da mı başlamıştın? Nerede başladığın önemli değil ayrıca, o metinlere; sürdürmen, bitirmen önemli, orada. Ben de burada aynı durumdayım hemen hemen: "Opera"nın Venedik'te 87'de başladığım, İstanbul'da sürdürdüğüm bölümünü bitirmeye çalışıyorum: Şu mahut "Mahşerin Dört Atlısı"nı. 92'de başladığım, adını burada koyduğum bir otobiyografik metni, "Pus"u da. Bir de bu defter var, burada başladı burada bitecek: "Kesif". Lirikleri saymıyorum: Geliyorlar gidiyorlar. Senin anlayacağın sıkı verim getirdi Saint-Nazaire: Adamı bu kadar boş bırakırsan, zincirinden boşanır elbet! Yabancı Yazarlar Evi, her konuğun bir kitabını basıyor, burada yazdıklarından hareketle. Büyük olasılıkla bu dört dilimi taşıyacak kitabı vaftiz ettim bile: "Smog". Yazarlar Evi'nin yöneticisi, birkaç kitabı olan 56 doğumlu bir yazar. Benim –bugüne kadar– neler yazmış olduğumu anlamaya çalıştı ya, nafile: Hangi birini nasıl (ve neden) anlatırsın, anlatabilirsin ki? Dört-beş yıldır, açıkçası yabancı dilde yayımlanmamın sözkonusu olduğu ilk günden beri beni düşündüren, sıkıştıran bir sorun bu. Parçalardan oluşan, ahtapot üslûbuyla gelişmiş, gelişen bir işse ortaya koyduğun, anadilinde çözüm bulabiliyorsun da, yabancı dile çevrilirken, sanki yüzünün bütünü yerine önce bir gözün, sonra bir kolun, sonra böbreklerin yanyana diziliyor ve puzzle'ın bütünlüğü içinden ancak minör bir kesit sunulabiliyor. Kendi içinde bütünlüklü, soluklu, temsili bir kitabın, diyelim "Opera"nın, "Divan"ın ya da "Başkalaşımlar"ın, "Ansiklopedi"nin çıkması başka: Yüzün belli olur böylece, hiç değilse (tabiî cüce misin, şişman mısın, anlaşılmaz pek). Bu sabah, birden iki taraflı bir anlamı taşıyabilecek bir kişisel antologya (şahsî ve muhterem!) hazırlama fikri düştü zihnime, beğendim bu fikrimi — uygulamanın alabildiğine zor olacağını bile bile. Fransızca, İngilizce, Almanca, İspanyolca için temsilî bir bütünlük tasarısı, kısacası. İngilizcede, kendin battın bu işe, sana iş düşecektir. Hem biliyor musun, Cem, buradan eğilip Okyanus'a dokunabilirim, sen de öteki ucundan dokunabilirsin: Su, zerre, aynı yolda bizi buluşturur — buluştursun. Seni özledim.

masamda çalışıyordum, Tül de arka odada resim yapıyordu. Birden ağlayarak yanıma geldi. Hemen anladım, karmaşık köklü gözyaşlarıydı bunlar: Burada olmaktan, kesintisiz birlikte olmaktan, kaosun ve huzursuzluğun uzağında olmaktan dolayı mutlu, bunlar biteceği, bunlar çok sonra bir gün nasıl olsa biteceği için mutsuz, umutsuz olmak. Kaçılacak yer yoktur aslında. Nabız atıyor hep.

VIII

Bugün, sabahtan, MEET'in bürosunda küçük bir basın toplantısı. Yerel basından dört gazeteci; sorular sordular, fotoğraf çektiler. Her ay, yakın ya da uzak bir ülkeden farklı bir dil konuşan, farklı bir kültürün uzantısı bir adam ya da kadınla karşılaşıyorlar yedi-sekiz yıldır, artık bu tür karşılaşmalara alışmış olmalılar. Kim olduğumu, neler yazdığımı sordular, bir saat ya sürdü ya sürmedi. 27'si gecesi daha geniş bir kitle ile karşıkarşıya geleceğiz, Nedim de burada olacakmış.

Öğleye doğru güneş çıktı, Tül'le çıkıp yürüdük, Windsor'da nefis birer gulaş yedik, Bordeaux eşliğinde. Biraz gergindim bugün, gene de "Pus" üzerinde çalıştım, yol aldım.

Geleli beri, ikisi Dîvan'a girecek bir dizi kısa şiir çıktı. Dönünce çalışacağım üzerlerinde. Buraya son perdahı çekmek için getirdiğim "Goethe Evi"ne de, Whittemore şiirine de dokunamadım daha. Belki de, öylecene gerisin geri götüreceğim o dosyaları. Onları, zaten, burada tıkanırsam korkusuyla taşıdım. Açılma sürüyor neyse ki.

Günübirliğine Nantes'a gitmeyi plânlıyoruz. Bir de, araba kiralayabilirsek, Mont Saint-Michel projemiz var ya, bakalım.

Dün gece *Sans Mobile Apparant*'ı izledik TV'de.

Biraz Zanzotto'yla didiştim, didişiyorum.

17 Şubat —

Sevgili Milo,

Gerçi biribirimizi hiç görmedik bugüne dek, ama unutamadım Floransa'ya geldiğim gün beni İtalya dışından telefonla arayışınızı: Anımsayamıyorum doğrusu: Saint-Nazaire'e mi gidiyordunuz yoksa? Ama sanmıyorum: Yaz başıydı, ben Milano'ya, kentinize geldiğimde; oysa buraya benden tam iki yıl önce, aynı mevsimde gelmişsiniz: Bu evde yazdığınız şiirin, "Milano'yu Kuşatan Okyanus"un altındaki tarih onu gösteriyor. O yaklaşık yetmiş dizelik şiir, görebildiğim kadarıyla, burada üretilen bütün metinlerden ötede bir olgunluk taşıyor, sizin has bir şair olduğunuzun belgesi. Hemen hemen aynı yaştayız Milo, öyle anlıyorum ki aynı değilse bile yakın kan gruplarına sahibiz, bir ay boyunca aynı pencereden aynı ufuklara bakmış olmaktan fazla ortaklıklarımız: St. Nazaire'de kalırken gri ile didişmiş olmanız bile yetebilir bunu kanıtlamaya, başta "Pasaport" olmak üzere birkaç parçası dilinize çevrilen Gri Dîvan*'ı düşünecek olursanız. Gri, burada da peşimi bırakmadı, bu kez bir tür Prusya mavisiyle diyalog kurarak, sabah ile gece arası. Buraya pus, sis, duman içinde geldim, öyle döneceğim besbelli: Sizi selâmlıyorum, sislerimizin, sularımızın biribirine karıştığı şu noktada — kavmin zeyrek üyesi.*

IX

"Opera"da iyicene ısındı motor, tam istikamet, kıvamında ilerliyor "Mahşerin Dört Atlısı". Hızlı bir retrospektif tarama ile şimdiki zamana ilişkin pek çok saptamayı aynı anda metne taşıtacak bir tempo sorunu içindeydim, 87'den beri: Sonunda Dürer'in metnimin akmasını engelleyen dural dayanaklarından, kısacası gravürlerden koptum. Tam kopmadım da: Onları ayrı ayrı okudukça, betimleme unsurunun ağır bastığı, dolayısıyla da metnin pıhtılaştığı bir ritm oluşuyordu kâğıt üzerinde. Onları, çizgi film mantığına uyarak, canlandırılacak kareler olarak düşünmeye başlayınca, aradığım kurgu hızına kavuştum ve fırdöndü bir kıyamet tablosu ortaya çıkmaya başladı. İstanbul'da doğru seçim yapmışım: Stravinski nabzımı olması gerekenden daha hızlı bir atış temposuna getiriyordu, uzun uzun düşünüp Messiaen'ın *Quator Pour La Fin du Temps*'ını getirmeyi seçtim — zaten içerik de çakışıyordu. Tabiî, taban tabana zıt mistik duruşlarımız bir yana.

Öteki iki bölüm hâlâ askıda. Fırnas notları biraz ilerledi gerçi, ama Fatih'e hiç dokunmadım. Belli ki onun yeri değil burası. Gene de yeni çıkmış bir Bizans müziği CD'si gördüm Saint-Nazaire'deki plakçıda ve hemen alıp dinlemeyi savsaklamadım. St. Julien-le-Pauvre Kilisesi korosuyla Sœur Marie Keyrouz'un doldurduğu yarı Grekçe yarı Arapça dehşetengiz güzellikte dinî şarkılar. St. Julien-le-Pauvre, Anadolu'dan Paris'e sürgün çıkmıştır. Yeryüzündeki en güzel kiliselerden biri, bana kalırsa — gördüklerim arasında demek istiyorum. Marie Keyrouz aynı zamanda müzikologmuş; Atina'da ve Beyrut'ta saha çalışması yapmış, şimdi de Paris'te doktorasını hazırlıyormuş. Pürüzsüz bir ses. Yüzü, saydam göl yüzü. Bataille'ı düşündürdü bana: Her erkeğin hayatında bir rahibe fantazması olmalıdır. Bir de, Pierre-Jean Jouve'un *Paulina*'sı var: Uç tutku.

Britten'in *Venedik'te Ölüm*'ü.
Ve Janacek'ten: *Özel Mektuplar*.

14 Şubat —

Sevgili İsmail,

Son sana, Manchester'a telefon ettiğimde, St. Nazaire'e geleceğimden sözetmiştim, sen de bir gayret, yukarı çıkmamı istemiştin. O kadar kuzeye çıkamadım açıkçası, ama becerikli bir organizatör olmuş olsaydım, belki de sizinle bir ara noktada, sözgelişi Mont Saint-Michel'de buluşabilirdik bir günlüğüne. Bir başkasını ilgilendireceğini sanmadığım bir ayrıntı: "Mahşerin Dört Atlısı"na son noktayı koydum, ertesi gün yola çıktım Normandiya'ya doğru. "Şiir ve İktisat" başlıklı yazını bana ilk gönderdiğinde "Mahşer"den sözetmiştim sana, anımsayacaksın: "Opera"nın, alt başlığı pekâlâ 'bir ekonomi politik denemesi' koyulabilecek bölümü bu. Metin bitince, "Şiir ve İktisat"a bir yanıt oluşturduğundan elbet değil, o konuda bir süre yeniden söz alamayacak ölçüde kanım çekildiği için herhalde, döner dönmez, bir tür bilmukabele niyetine "Mahşer"i temize çekip sana sıcağı sıcağına bir kopya göndermeye karar verdim. Bana öyle geliyor ki, bu bölümü yazarken, senin gibi birinin onu ne tür bir özenle okuyacağını biliyor olmam beni enikonu özgürleştirdi. "Opera" için haydi haydi geçerli, bütün yazdıklarım konusunda geçerli olan: Bir tane çok iyi okuru olabilecekse, yazılmaya değer o metin — öyle yazılmaya değer. "Öyle": Raymond Roussel'in dediği gibi mürekkep yerine kan sürerek dolmakalemin deposuna. Bir tane çok iyi okuru olabilecekse çünkü, birden fazla da olabilecek demektir: Ama bugün, ama bugünden daha iyi bir gün. Sana bu konuda ciddî ve anlamlı bir teşekkür borçlu olduğumu bilesin, istiyorum. Mont Saint-Michel ayrıntısına gelince, şundan önemli: "Mahşer"in pek çok izleğine uygun bir mekân orası, bilmem görmüş müydün? Şüphesiz turizm hemen hemen öldürmüş adayı, ama insanoğlu çok zor koruyabilir kendi yarattığı kurtarılmış bölgeleri zaten. Athos'u göremedim bugüne dek gerçi, gene de turistlerin merkeze girememiş olsalar bile gereken kuşatmayı gerçekleştirdikleri sanısındayım, orası için de. Saint-Michel'li papazlardan biriyle yapılmış bir söyleşi okudum, döner dönmez: Adaya (tepeye mi demeliydim — Bilge'yi gel de anma!) VIII. yüzyıldan beri hacca gidenlerle bugünkü gezmen ordusu arasında yapay da olsa bir özdeşlik kurulabileceğine inanıyor. Dindar safdilliği mi? Dindar kurnazlığı mı? Beğen, seç. Ada, çok uzun süre hapishane olarak kullanılmış, ruhban sınıfı da işe âlet edilmiş ve sessiz durmuşlar anlaşılan, sessiz kalmak sevap mıdır? Bir çelik kafes varmış adada, XI. Louis döneminde, 2,80 m^3'lük bir örgülü hücre, yerden tavana doğru da kaldırılabilen: Geçen gün, burada tuttuğum günlüğe hücre konusunda bazı düşüncelerimi düşmüştüm, bir anda hepsini sildi geçti. Konudan konuya sıçramamı bağışla.

X

Bu öğlen de Christian'la buluştuk. Önce, büroda, "Le Passeport" ile "Le Clochard au Smoking" üzerinde yaptığı düzeltilere baktık. Dikkatli bir okur, dile ve sözdizimine, etimolojiye ve kelimelere müthiş özen gösteren bir adam Bouthemy — bütün kitaplarını verdi bana, onları dönünce okumak istiyorum.

Yedi yıldır çalışıyor Yabancı Yazarlar Evi'nin başında. Araştırıyor, seçiyor, çağırıyor yazarları buraya: Onlarla yazışıyor önce, sonra telefonla görüşüyor belki (benimle böyle oldu örneğin), karşılıyor ve yerleştiriyor eve, genellikle. Her ay, bazan da iki ayda bir (Avrupa dışından çağrılanlar daha uzun süre kalıyorlar), tekrarlanan bir tören. Her seferinde farklı bir yüz, kişilik, dil. Konuğu bir ölçüde tanıyasıya, yenisi geliyor. Bir tür Sisifos'luk, Christian'ınki. Karşısındaki suçlular değişiyor durmadan. Onların dünyasına, üslûbuna, tuhaflıklarına alışacak vakti olmuyor bile. Biri bavulunu hazırlamaya başladığında, öteki biletini alıyor St. Nazaire için. Çark dönüyor.

Bana, Venedik'teki ünlü bir lokantayı çağrıştırdı Christian'ın durumu. Aylar öncesinden yer ayırtmak gerekiyor orada yemek için: Büyük Kanal'a bakan bu lokantada iki kişilik tek bir masa var çünkü. Çoğu kez kıdemli âşıklar gelirmiş. Güzel düşünce. Lokantanın sahibi aynı zamanda başgarson mudur acaba? Çiftlerin kaydını tutuyor mudur, nasıl tutuyordur?

Sıkı bir radyo France Musique. Şostakoviç'ten bir "mantar zehirlenmesi" dinlettiler az önce — beş dakikalık bir şaka ezgisi.

XI

Arte'de Glenn Gould'u çalarken ve konuşurken dinlemek. Özellikle *Fugue Sanatı* çerçevesinde Bach'a yaklaşımı ilgimi çekiyor. Bir tek yeni "Fugue" dizisi için (ki şimdilik 7 'olmuş' parça var elimde) yazmayı öngördüğüm meta-şiir nedeniyle mi, değil, Dîvan boyu didiştiğim bir 'tekniğin hikâyesi', 'bir başka tekniğin hikâyesi' izlekleri dolayısıyla da yakıcı görünüyor Glenn Gould örneği. *Das Wohltemperierte Klavier*'i de ondan yanımda getirdim.

Asıl, tepeye o yapıların hangi akıl sır ermez yol yordamlar izlenerek getirilişine getirmekti sözü, niyetim. Keşişler, güyâ çevredeki köylü ve esnafa daha ucuza sattıkları mallardan edindikleri geliri, güyâ inançlı taş ustalarının ürettikleri inşaat malzemesini daha ucuza onlara vermeleri sayesinde anlamlı bir biçimde değerlendirebilmişler ve gökyüzüne (arşa) dek tırmanabilmişler. Bu riyakâr yorum tabiî kilise yetkililerine ve tarihine ait. İnsan, bir tür asansör mekanizması oluşturan dev tekerleği gözleriyle görünce, inanç sömürüsünün ve soylularla kutsal gücün ittifakının nasıl bir forsa ekonomisi kurduğunu daha çabuk kavrıyor. Sarı Abdurrahman'ın "dağlar gibi adamlar erimedeler" sözü aklımdan çıkmıyor buraya geleli. Belki de böylece yerine oturmak istiyordu, diyorum. İstanbul'dan son gelen haberler, 5 Nisan kararlarının bütünüyle iflâs ettiğinin nihayet kabul gördüğünü gösteriyordu. "Mahşer", böyle bir atmosferde yazılmıştı, böyle bir atmosferde bitti: Öfke, umutsuzluk, ironi, senin anlayacağın sevgili İsmail, çoğu zaman açıklamaya gereksinme duyurmayan iç durumlar halinde yaşıyor içimizde. Uzanıp iki yanağından öpüyorum.

Whittemore'u neden seçtim sözgelimi? Birden fazla gerekçesi var bu seçimimin, biliyorum; ama, en önemlisi, belki de, mozayık yapım tekniğiyle örtülmüş mozayıkları tahrip etmeden açığa çıkarma tekniği arasındaki ilişki açısından taşıdığı değerdi herhalde. "Bir Başka Tekniğin Hikâyesi"ni de ondan yazmadım mı: *Andrei Roublov*'daki çan yapımı öyküsüyle Ivo Andriç'in kazığa geçirme tekniği hakkında yazdıkları aynı tasadan kaynaklandılardı.

Bu konuda, baştan beri, ciddî bir ikilem yakama yapışmıştır. Her şairin, yazarın hayatında böylesine içinden çıkamadığı sorunlar, tercihini kullanamadığı bir ya da birkaç durum varsa, ki olabilir, benim temel düğümlerimden biri olarak kaldı: Teknik ve hüner konusu. Açık söylemek gerekirse, ars düzleminde (sanat/zanaat farkı tanımaksızın) bir tekniğin yetkin biçimde kullanılması, bu yetkinliğin kişisel bir katkı ile sağlanması, deyim yerindeyse o özel ve giz'li anahtar beni her zaman büyüledi. Öte yandan, uç noktaya taşınmış maharetin, keskinleştirilmiş hünerin ars'ın asıl çekirdek konusu olmadığına da inandım: Duende'nin, kuralı yasası olmayan cin'in sahici payı tuttuğunu savunageldim: Yazarken de, yaparken de.

Bir tekniğin yüceltilmesidir örneğin: *Kandil, Ağlayan Kadınlar Lahdi*. Cin'in korunmasıdır: "Opera", *Koma Provaları*. Demek ki, 'yazı/tuğra' ikiliğinde netleşmiyor da bu ikilem. Ne demeye geliyor peki, cinin korunması? "Mahşer"in sonuna yaklaşırken (üstelik 7 yıldır üzerinde çalıştığım bir metin bu), daha açık görüyorum: Tekniğin düzleminde düzeltilebilecek yerlere çoğu zaman dokunamıyorum: Varsın acemi yanları gözüksün, yakıcılığının sahiciliği böyleyken belirginse. Yetkinlik hedef olduğunda, kontrol faşizan bir kimliğe bürünüyor.

Glenn Gould'a bakıyorum, onu çalarken dinliyorum. Tartışılmaz biçimde ondan yetkin bir teknik geliştirmiş onlarca, hattâ yüzlerce icracı yaşamış olsa gerektir, son yarım yüzyıl içinde. Onu apayrı bir çizgiye çekip götüren, Bach'la kurduğu söyleşiye kattığı delişmen ruh'tur. Buna karşılık, üstün tekniğe sahip pek çok piyanistin onu tahammül edilmez bulmasını da anlıyorum. Anlamakla kalsam iyi: Yarıyarıya paylaşıyorum da bu yargıyı. Sonra, gene de, büyük bir tutkuyla dinliyorum *Goldberg Çeşitlemeleri*'ni. Yeniden yeniden dinliyorum. İflâh olmuyor bazı çelişkiler.

Adım adım gidiyor "Pus". Bu sabah kalktım, belki de Christian'la konuştuklarımızın etkisiyle, yazdıklarımdan geniş bir seçme cildi hazırlamayı düşündüm — yaklaşık altıbin sayfadan dörtyüz sayfalık bir kitap. Yabancı dile çevrilirken esas teşkil edebilir böyle bir toplam. Bir kitabımı, iki kitabımı çevirdiklerinde bütünlüğümün, girişimimin ne kadarıyla karşıkarşıya geliyor beni tanıma-

16 Şubat —

Sevgili Samih, dostum;

Beni Londra'dan aramışsın, "ç" yapmak için, o gün Manş Denizi kıyısındaydım oysa ben, epey yakınındaydım kısacası. Geleli beri aklımdan çıkmadın desem yalan olur, St. Nazaire'de hiç değilse bir gün bir gece birlikte dolaşmalıydık sokakları, rıhtımı. Şu fotoğraf makinası işini Paris'te halledip gelmeliydik buraya ve ilk ortak seansımızı gerçekleştirmeliydik. Yazarlar Evi'nin yöneticisi Christian Bouthemy'nin, kendi yayınevi olan Arcane 17'den çıkardığı etkileyici bir albüm-kitap getireceğim dönüşte: Breton (olduğunu sandığım 50 doğumlu) bir fotoğrafçı, Paol Gorneg ile Arjantinli (ama Paris'te yaşayan) yazar Calveyra'nın işbirliğine dayanan müthiş çarpıcı bir ortak çalışma: Bir metinden ve 72 fotoğraftan oluşan Bleu Portègne*: "Rıhtımcıl Mavi", diyemez miyiz? Burada tuttuğum seyir defterinden, rıhtımı ve tersanenin beni ne ölçüde etkilediğini, çarptığını anlayacaksın gerçi, gene de görmek, biliyorsun, değiş-tokuş edilebilen bir yaşantı değil. Hangimiz yazardı, hangimiz fotoğraf çekerdi acaba? İkimiz de yazar, fotoğraf çekerdik. Benim acemiliğimin avantajını korumanın bir yolunu bulabilecek misin, ne dersin — hiç değilse bir süre? Gorneg'in albümü, "konu"nun geometrik uzantılarına hâkim olmuş bir bakışın, rengin çekiciliğine kapılışını gösteriyor gibi geldi bana. Ben olsam, bu ortamda, özellikle de geceleri, siyah-beyaz çalışmayı yeğlerdim. Sis ve duman, kopkoyu bir fonun önünde inanılmaz bir karşıtlık yaratıyor geceleri. Bir de ışıklandırma çalışması var, St. Nazaire'de. Etkisi çiğlikten beslenen bir iş: Sert, vurucu, bağırgan renkler yeğlenmiş. Siyah-beyaza kimbilir ne efektler taşırdı. Dikkat edersen, film çalışmasından sözetmiyorum hiç: İpin ucunu kaçırmamak adına. Bize sesleri de kazandıracak bir tasarı çıkardı buradan: Rüzgâr çok önemli, siren sesleri, hışırtılar, kayalara çarpan su, med ve cezir. Sahi, bir Bizans müziği CD'si aldım: Eriyeceksin keyiften. Seni fena halde özledim Samih, oysa nedir ki bir adam, kötü bir alışkanlıktan başka?*

yan, tanıması mümkün olmayan bir okur? Bu, artık, Türkiye'deki yeni kuşak okurları, yaşı 20'nin altında olanlar için de geçerli: Nasıl okuyacaklar o binlerce sayfayı, o onlarca kitabı, neresinden başlayacaklar? Ayrıca, benim gibi her yazdığı ötekinin içine giren, ötekinin içinden geçen biri için ayrı bir önem taşıyor bu sorular. Her seçilen parçanın kendi bütünlüğüne gönderme yapacağı bir kitap, gerektiğinde o bağımsız kitaplara gidilmesini de kolaylaştırır: Örneğin "Opera"nın tek bir bölümü yer alır da bu seçmede, kitabın bütününe (oylumuna, adresine, tarihine) mim koyulup geçilir. Yabancı bir dil için daha da belirleyici bir ölçüt sağlar böylesi bir seçmeler kitabı: Başka türlü tümel tasarım, güzergâhın çerçevesi görülemez ki. Tabiî dörtyüz sayfa her yayıncıyı ürkütür yabancı dilde, her çevirmeni uzaklaştırır. Ama, zor olanı denemeye her zaman değer. Christian'a bakıyorum, sahibi olduğu *Arcane 17* yayınevinde Hugo Claus'un büyük boy dörtyüz sayfalık bir seçmeler kitabını basabilmiş. Sabır, inat, tokgözlülük önemli: Özellikle Fransızca, Almanca, İngilizce, İspanyolca, Rusça gibi anadiller için. Öteki türlüsü de mümkün elbette: işte İtalyancada, şimdiden iki oylumlu kitabım çıktı bile, bir üçüncüsü de çıkabilir gelecek yıl, böyle de sürüp gidebilir. Ama bana bu yekvücut başlangıç, bütün zorluğuna karşın, çekici geliyor. Bir bakıma: Kendimi koymak, öyle koymak. Oysa bu tür projeler, çeviri girişimleri katılım gerektiriyor: Nabokov'dan Kundera'ya, herkes vakit ayırmış bu işe. Ben kaçıyorum, kaçınıyorum. Cem'le başlayan çalışmayı ben soğuttum işte: *Grî Dîvan*'ın hepsini çevirmişti, Saliha Paker'inkiler ve bazı düzyazılarla desteklenerek anlamlı bir çıkış olabilir hâlâ. Zaten, çeviri de bir başka tekniğin hikâyesi değil midir? Önümde Laure Bataillon'un kitabı duruyor. Öyle çevirmenlerin sayısı azdır. Hele Türkçeden yabancı dillere.

Bu antoloji işini dönünce pişirmeliyim iyice, kâğıt üzerinde.

XII

Gecenin en sonunda, mavi.

Yolculuklar, yer değiştirmek, ufuk değiştirmek, hele böylesine uzun konaklamalar insanın prizmasındaki kromatik özellikleri, alışkanlıkları değiştiriyor. Biraz da mevsim koşullarına bağlı biçimde. Bu şubat ayı, sürekli izlediğim meteoroloji haberlerine bakılacak olursa, mevsim normallerinin ortalama 4-5

17 Şubat —

Sevgili Mehmet,

"Opera"nın ilk 4 bölümünü kitaplaştırma vakti yaklaşıyor. Oturup seninle, ilk fırsatta, kitabın getireceği kimi tasarım sorunlarını konuşmak istiyorum. Seninle çalışmayı seviyorum, artık bunu biliyorsundur: Kitapları kendi cakanı satacak bir alan olarak görmeyişin bence canalıcı önem taşıyor, iki huysuzun anlaşabilmesi kolay iş değildir. Hatırlayacaksın, birlikte katıldığımız tasarımla ilgili oturumda bazı şairlerin, yazarların, tasarımcı yanı da olduğunu savunmuştum, bunlardan biri sayıyorum, saydım kendimi, her zaman. "Opera"nın her bölümü için ciddî tasarım sancıları taşıdım kafamda, kâğıdın önüne geçmezden önce. Kimi zaman müzikte aradım ve buldum çözümü, örneğin bir konserde dinlediğim Mozart'ın bir konçertosu, III. bölümün çift sesliliğini, iki sözün arasıra kesintili arasıra eşzamanlı söyleşilerini getirdi bana. Şimdi Firnas'la ilgili bölümde, onca ilerledikten sonra üstelik, yazdıklarımı bir ölçüde elden geçirmeme yol açacak bir tasarım çatısı sorunuyla didişiyorum. Geçen yıl Floransa'da aklıma takıldıydı Rönesans kapıları. Ardından Milano'ya geçtiğimizde iyice netleşti kafamda çözüm yolu. Calvino'nun Trajanus Sütunu'nu okuduğu metni biz basmıştık ya, oradaki 'çizgi roman' çözümleme mantığını araştırmacılar çoktan kurcalıyorlarmış meğer. Rouen'da, St. Julien vitrayına bakarken, kenardaki bir panoda gözüme ilişti bir anda: Anahtar-çözümü veriyorlardı hikâyenin akışındaki: Aşağıdaki en sol karesinden başlayarak vitrayın, yılankavi bir dolaşımla yukarı kadar çıkıyor anlatı. Flaubert yöntemi hemen kapmış ve uygulamış: Bir yüzyıl önce! Rönesans kapıları belki biraz daha farklı bir yol izliyorlar: Arı petekleri gibi, diyelim 8 eşit kareye bölünmüş bir kapıda inanılması güç bir istif göze çarpıyor: Binbir Gece Masalları *gibi hem içiçe öyküleme tekniğiyle karşılaşıyorsun, hem de yanyana ve üstüste bir katmanlar silsilesi. Ne yöne doğru okumak isterdiniz? Daha modern demiyeceğim, tam tersine, neredeyse bir post-modern parçalanışı verebilir insan bu yoldan, üstelik bütünlüğü de zaptedebilir sanıyorum. Gerçekte bir biçim arayışı değil beni burada yönlendiren: "Opera"yı elimden geldiğince 'oyuncaklı' olmaktan uzak bir tarzda düşündüm baştan beri, işlev'in yol açmadığı hiçbir biçimsel özelliğe yer açmaya yanaşmadım, metin ilerlerken. Ama, dedim ya, bir çözüm aranıyor sonuçta. Hele "Opera"da: Düğüme, düğümlere yol açan, her bölümün yükü gerçekte. Epeydir büyük sorunumu evirip çeviriyorum kafamda: 'Less is more' doğrudur da, tek doğru değildir, sanıyorum: Yükü altında ezilme eşiğimi yükselterek arttırmak bana nicedir hem çekici, hem de kaçınılmaz gelir oldu. Modernler iyi iş yaptılar: Arıtırken, arındırırken. Be-*

derece üzerinde seyrediyor. Mavinin bende öne çıkması buna bağlanabilir herhalde; yoksa, Milo da şubat ayında kalmış ama burada yazdığı o nefis şiirde gri egemen. Gecenin en sonunda, sehere yönelirken netleşiyor mavi — bu sabah sözgelimi, 7.30'da kalktım, güneş henüz doğmamıştı (hâlâ da doğmadı) ve pırıl pırıldı hava, şehrin ve Le Petit Maroc'un (iki yöne de baktım gidip, pencerelerden) sarı, sisli ışıklarının da katkısıyla enikonu etli bir mavi ağır basıyordu gökyüzünde. Bir tek sonunda mı gecenin, değil: Geçen gece, daha doğrusu geceyarısını az geçe, Tül'le yürüyüşe çıktık, gökyüzüne baktı ve "işte Prusya mavisi bu" dedi, sanki bir renk kataloğu görmüş gibi: Daha koyu bir mavi teniydi, bu sabaha göre, ama maviydi gene de.

Ufuk değiştirirken sözlük de değişiyor. Buna alıştım yılların içinde, çoğu zaman hazırlıklı çıkıyorum yola. Saint-Nazaire'e gelmeden, Paris'ten, epeydir aradığım bir meteoroloji elkitabı aldım: Hem ayırdetmek için bulutları, hem de, tek tek, onları adlandırmak için. Bir vakitler ağaç üzerinde yaptığım çalışmanın bir benzeri devreye girdi. Şakayık'taki balkonda başlayan bir serüvenin yeni durağı: Kimdir bulutlar? Dipsiz bir ifade yelpazesi yatıyor onlarda, türleri ve özellikleriyle koşut değişimler gösteren hikâyeler bekliyor herbirinde: Tıpkı bir şiir gibi, dizeden dizeye değişken öyküleme zinciri içinde ilerliyorlar. Onun için de, her bulutu bulut diye adlandırıp geçmek bir tıkanış oluyor: Cirro-cumulus ile alto-stratus biçim ve işlev (hattâ işleyiş) açısından biribirilerine hiç benzemiyorlar. Türkçede çok başarılı karşılıklar bulunmuş bulut kümelerine: Kızgınbulut, yumakbulut ya da tüybulut gibi, hiçbir hava durumu raporunda kullanıldıklarına tanık olmadım. Havanın bulutlu, kapalı olduğu söylenip geçiliyor. Bir dili o dilin insanları elbirliğiyle ancak böyle fakirleştirir.

Sözlüklerle, sözcüklerle çalışmanın oysa yapıcı, lezzetli bir yanı var. Milo'nun şiirinin İtalyancadan çevrilirken ciddî kayba uğradığını söyledi Tül. Hangi şiir kaybetmemiştir ki, çevrilirken? *Kandil*'in başlığı üzerinde durduk biraz: Kan ve dil yanyana gelmedikten sonra, ne tür bir "çözüm"den sözedebiliriz? Ses'ten hareketle, anlam'dan büsbütün kopulmadığı için "Chandelle" mi uygun olur (Chant d'elle'i de taşıyor içinde üstelik), yoksa "Sang" ve "Langue"ı bir çanta-kelime haline getirip "Slangue" (slang'ı da içerdiğini düşünerek) kelimesini seçmek mi? Çevirmen her zaman bu tür sonuçlara yatkın olmayabilir de.

Buraya gelir gelmez, okyanusa bakarak kurduğum "Océantise" kelimesi sözgelimi: Hiçbir sözlükte yer almayan bu imge-kelimeyi Türkçeye çevirebilir miyim — ne bileyim, "Okyunus" olabilirdi belki de bu.

nim bir post-modern yanım var mıdır hâlâ bilmiyorum, ama bir pre-modern yanım olduğunu, siyah romantizmin yeniden dolaşıma girmesini kendimce ve kendim için zorunlu bulduğum gizilgüçlerine (estetik ve etik düzlemlerde) bağlılığımı yadsımaya hiç kalkışmadım. Yükleme eğiliminin artmasında bu inanışın payı az olmasa gerek. Bir "istif", bir istifleme sorunu çıkıyor bu dönemeçte. Rönesans kapıları, taş işçiliği, minyatürlerdeki ve elyazmalarındaki Ortaçağ edâsı yanyana gidip duruyor imgelemimde. Doğuda da, Batıdaki gibi, elyazması öteden beri bir istif emeği istemiştir. Yazan, yeniden yazan, çizgileriyle işin içine katılan, hattâ derkenarı kullanan okuryorumcuyu da sayarsak bir metni kullanan da katılmıştır bir yazmanın oluşumuna. Nasıl bir çözüm aramalıyım "Opera"nın bu bölümü için: Bir seans yapmalıyız, dostum.

Artaud, Saint-Nazaire'den gemiye bindiğinde "océan"dan "océanus"e gitmiş miydi acaba — ya da "océanal"a?

Bu sabah, Bach'a devam.

XIII

Bu sabah 7.45'te oturdum masaya, iki saatlık yemek ve siesta arasını saymazsak, 16.30'da "Mahşer"e son noktayı koydum. Yedibuçuk yılda bitiremediğim bir şiiri on günde bitirebilmiş olmamın tek nedeni bu kesintisiz çalışabilme olanağı. Tabiî bu yedibuçuk yıl içinde yarısından çoğu tamamlanmıştı metnin, sayfalar dolusu not almıştım, o ayrı. Bütün bu çalışmayı, tıpkı deliksiz bir uykuya duyulan gereksinme gibi, deliksiz bir çalışma düzeni olmaksızın sonuca getiremiyor insan. İşte Opera VIII sözgelimi: İlk bölümünü 79'da yazdım (ve bir parçasını, 80'de, *Dağar*'da yayımladım) ve onbeş yıldır sayısız not, kâğıt, pusula birikti: O da, Firnas'lı bölüm de, Bûm da, burada bir ay yerine üç ay kalabilsem, biterdi. Adım gibi biliyorum bunu. Yakınmak istemiyorum. Yirmi yıl önce karar verdim yakınmamaya. Çalışmanın, kendime çalışmanın ne yapıp edip yolunu bulacaktım, yakınacağıma. Bakıldığında, herkes inanılmaz derecede çalıştığımı söylüyor; inanılmaz ölçüde verimli olduğumu. Onları yıllardır buruk bir gülümsemeyle dinliyorum. Oysa işin içyüzünü biliyorum. Neler yapabileceğimi biliyorum. Ama çarkın dişlilerini kıramıyorum. Yalnız korkak değilim ben: Beceriksizim de.

Yarın, kiraladığım bir arabayla, Normandiya tarafına yola çıkacağız. İki ya da üç günlük bir güzergâh: Carnac, Mont Saint-Michel, Deauville ve Honfleur. İlk iki noktayı ben de hiç görmedim, Honfleur'ü ve Deauville'i 75'te görmüş, çok sevmiştim.

Mola için iyi bir zamanlama oldu sonuçta. "Opera" neredeyse iliğimi çekip aldı bugün. Yorgun, hayli yorgunum.

Dışarıda rüzgâr uğulduyor.

15 Şubat —

Mustafa, yanlış kardeşim;

"En son edim hep kanlı olur", diyesiymiş Pascal. Seneca'dan Montherlant'a uzanan bir dizi intihar geçiyor gözümün önünden. Her zaman, 17 yaşımdan beri bu şüpheyle dönüp durdum yatağımda: İnsan, hayata, hayatına tırnaklarını geçirmeli midir? İntiharı, kuramsal ya da etik bir konu olarak kâğıt üzerinde işlemek betime gidiyor açıkçası: Üzerine konuşulmaması gerektiğine inanıyorum. Senin yerinde olsaydım, diyecek ölçüde kaba, kendini bilmez, budala biri saymıyorum kendimi; bir gün senin durumuna yakın bir durumda olursam, ki olabilirim, ne yapardım, onu düşünüyor, tartıyor, anlamaya çalışıyorum. Acımasız bir yalnızlık bu: Kimse, ne hekimler, ne dostun düşmanın, ne eski sevgilin, ne annen, ne de ben gerçeği söyleyebiliyoruz sana. Belki biliyor, bilmezlikten gelmek istiyorsun, bunu da bilmiyoruz. Neden hâlâ yaşamak istiyorsun? Neden ölmek istemiyorsun? Neden ölümün ağır ve ağrılı biçimde hayatını bitirmesini bekliyorsun da, kendin işi bitirmiyorsun? En güç yanıtlanabilen sorular bunlar. Kişinin karşıkarşıya kalmayı en az isteyeceği sorular. Bunları sormuyorum sana, bu mektubu hiçbir zaman görmeyeceksin. Yanıt arıyor da değilim aslında: Yanıtlanabileceklerse, ancak senin durumundayken yanıtlanabilirler, yanıtlanmalılar. Kimse bu yanıtları duymasa da olur. Herkese sabır, dostum.

XIV

Dün gece, küçük bir 'rahatsızlık' nedeniyle yatakları ayırmak zorunda kaldık bir geceliğine; tek kişilik bir yatak daha vardı üçüncü odada, onu çalışma odama taşıdım; yatağa uzanıp, ışığı söndürmeden gecenin son sigarasını yaktığımda düşündüm: 6 m^2'lik ya da 15 m^3'lük bir hücre bu: Bir yatak, genişçe bir masa ve iskemlesi, lâmbaları ve müzikçaları, 10 raflık kütüphanesi, bir okuma koltuğuyla. Küçük bir buzdolabı (mutfaktaki sözgelimi), bir gaz ocağı, küçük bir TV, hattâ küçük bir elbise dolabı sığabilir (nitekim öteki iki odada var) buraya. Şüphesiz bir hapishane hücresi saymak çok güç bu odayı: Bir kere öyle değil (!), ikincisi pencerenin sağladığı panoramik ufuk görüntüsü neredeyse herşeyi (gökyüzünü, yeryüzünü ve denizi) içeri çekiyor. Saint-Nazaire Hapishanesi de denize bakıyor gerçi, ama deniz gören pencereleri çinko levhalarla kapatılmış.

Gene de bir hücre işte. Bu hücrede, bu donanımla aylar geçirebilir bir şair, bir edebiyat adamı, bir araştırmacı. Yıllar geçirebilir: Eylediğimiz mekân, nerede olursak olalım, zaten bu kadar değil mi?

Kendi kendisinin tutsağı, mahkûmu, müebbet mahkûmu olarak edip. Bu koşul onu mutlu ettiği için.

Küçük yolculuk hazırlıkları tamamdır: İki küçük defter, iki kalem, bir kitap, bir kılavuz harita, fotoğraf makinası, gözlük ve beş-altı paket sigara. Gece, yemeği içkiyi kaçırdık galiba, hafif bir ağırlık var üzerimde. Buradaki temel etkinliklerimiz arasında yemek-içmek can alıcı yer tutuyor. FT'yle başka türlüsü güç. Onu tanımayanlar, gerçek bir Gargantua olduğunu akıllarından bile geçiremezler; o zarif, incecik kadın oysa durmadan yer ve içer! Yedirir ve içirir de. Benim böyle olduğum cüssemden belli hiç değilse! Dünkü gece faslı şöyle geçti: Önce koyu bir balık çorbası; sonra dana dili (soslu), salata ve tavuk pane parçaları (acı sos eşliğinde), sonra peynir (crottin de chèvre); birkaç kadeh Sancerre (beyaz) eşliğinde. Ardından, önce kesif çukulatalı bisküviler (beş-altı parça) ve rom, sonra da koca bir portakal suyu. Yiyecek çok ucuz Fransa'da, hayat şartlarına göre: İki kitap parasına büyük bir çanta dolduruluyor, etinden şarabına, acısından tatlısına. Lokantalar pahalı buna karşılık: Bir haftada bitiremeyeceğiniz o çantanın yerine ortalama bir restoranda bir öğün yiyebilirsiniz. Yemek-içmek, ikimiz için de çok önemli bereket: Bütün mutfak kültürlerine me-

18 Şubat —

Küpüşoğlu, sevgili Mustafa;

Türkiye'den ayrılmazdan birkaç gün önceydi, son karşıkarşıya gelip konuştuğumuzda, bu yıl içinde yayımlanır hale getirmeyi umduğum 1984-94 günlüğümü sana yaz sonuna kadar yetiştireceğim konusunda söz vermiştim. Umarım bir aksilik çıkmaz da yerine getiririm sözümü, son yıllarda verdiğim her sözü yerine getirememiş olduğumun farkındayım. Gerçi, 87'den bu yana yayıncımsın, seni sık üzdüğümü sanmıyorum iş konusunda, her ne kadar arkadaşlığımız çerçevesinde seni arasıra üzmüş olsam da, onun yeri başkadır, biliyorsun. Günlük konusunda görüştüğümüzde, her zamanki gibi, biraz alengirli bir kitap ortaya çıkacağını sana aktarmıştım: Ana gövdesinde günlüğü, derkenarda ya da koşut bir kolonda mektuplar ve fotoğraflar kullanacağım bir sunum biçiminde karar kılmıştım. Yılların içinde, Otuz Kuş*'tan* Eşittir Sonsuz*'a,* İki/z*'den* Perec Kullanım Kılavuzu*'na alıştın bu yaklaşımıma zaten, hattâ onu sevdin bile, yanılmıyorsam — ki işbirliğimiz sürüyor. 1984-94 günlüğünü öyle yazmamıştım, yayına hazırlama aşamasında onu öyle yapmaya karar verdim, çünkü günlüğümü üzerinde çalıştığım yazınsal bir yapıt, başlıbaşına bir kitap olarak görüyordum. Saint-Nazaire'de tuttuğum günlüğe, biraz da o formun etkisiyle başladım, çatıyı önceden bu yolda kurdum ve ilerledim. Gene de, günlükten öte birşey burada kaleme aldığım: Vaktim bütünüyle bana ait olduğu için sanıyorum, daha sürekli ve eklemli bir kayıt çıktı, çıkıyor ortaya. Dikkat ettim de, "Pus"u saymazsak, hemen hiç deneme yazmaya yönelmedim burada, şiirle seyir defteri arası gidip geldim hep — "Pus"u saymamak gerekir kaldı ki: Daha çok yaşamöyküsel bir metin, diye bakıyorum ona. Bu tavır, seçim, eğilim, adını nasıl koyarsak koyalım, günlüğün genel dokusunda yeretmiş, yer edecek olsa belki de günlük açısından daha doyurucu, derin bir yaklaşımdan sözedilebilirdi: İzlenimci yanıyla sınırlı kalmıyor günlük, bu durumda; düşünsel alıştırmalara da açılıyor. Tutkuyla değil de, bir tür tutsaklıkla günlüklerine bağlanan yazarları daha iyi anladım bu seyir defterini tutarken: Onda, orada, öylesine yoğunlaşılıyor ki. Gelgelelim, bana bu aşamada çekici, verimli gelmiyor bu: Herşeyi günlüğe akıtmak, günlüğün ne kadar iyi yazılsa amorf olmaktan kurtulmayan yapısı nedeniyle, bir tuzak oluşturuyor. Günlüğün bir bölüğünde işlediğim konuyu bir deneme yazarken kullanacak olsam, kesinkes daha sıkı, kuralınca kotarılmış bir metin koyarım ortaya, gibi geliyor bana. Öyle anlaşılıyor ki, 1995 sonrası tutacağım günlüğün yörüngesini ancak bir parça değiştirecek, belir-*

raklıyız hemen hemen (henüz keşfetmediğimiz Hint mutfağı dışında), özellikle şaraba düşkünüz, Tül müthiş bir tatlı uzmanı ayrıca. Yolculuğun vazgeçilmez bir boyutu da bu: Yepyeni tadlarla da karşılaşacaksınız. *À la Carte* dergisini çıkardığımız sırada yazdığım editör notlarına bakıyordum, gelmeden önce: Sürekli 'kültür' kavramından hareket etmişim. Tıkınılan bir ülke oldu Türkiye, arkasındaki o sıkı mutfak kültürüne karşın. Cumhuriyet'in sallandığını bu da göstermiyor mu?

Bu sabah, radyodan: Mahler'in Yerküre Şarkısı.

XV

Mont Saint-Michel'de, adanın en içinde, turizmin burayı öldürmesine önayak olmuş Poulard Ana'nın kurmuş olduğu ünlü oteldeyiz. Kimler kalmamış ki bu otelde: Troçki ve Hemingway'den Rita Hayworth ve De Gaulle'e, bütün ünlüler geçmiş odalarından. Gerçekten de, yeryüzündeki sayısız 8. harikadan biri Mont Saint-Michel, hele rüzgârın taşları dövdüğü bu mevsimde. Yarın yazmayı deneyeceğim izlenimlerimi, belki de St. Nazaire'de yazarım, dönünce.

Rennes üzerinden arabayla geldik buraya. 18 yıldır araba kullanmamıştım Fransa'da. Gri, yağmurlu bir havanın eşliğinde olağanüstü çekici kasabalardan, erken dönem 'Roman' kiliselerinin arasından geçtik. Rennes'de durduk ve kentin çekirdeğine serpilmiş eski evlerin, eski birkaç sokağın içinde dolanıp durduk. Tiyatro'nun hemen yanındaki Piccadily'de lezzetli bir öğlen yemeği yedik. Çıkıp arabaya gidesiye üç Türk işçisi gördük, ellerinde gazeteler. Gazete, Rennes'de, bir gurbet işareti tabiî — Türkiye'de gazete okumazdı bu insanlar.

leyecektir "Kesif". Sana vereceğim cildi onunla mı kapatmalıyım, aslında kesin bir karar veremedim henüz, belki de ikinci cildin açılışı olur bu, hattâ, bağımsız bir kitap bile olabilir — ne dersin?

XVI

Bu sabah böbreklerimde hafif bir ağrıyla uyandım, dünkü kuduz rüzgârın etkisi olmalı. Güneşli, pırıl pırıl bir gün karşılıyor bu sabah bizi. Manastırı, kiliseyi gezeceğiz ve adadan ayrılacağız. Bir şiir dolaşıyor, geldiğimizden beri: "Kışın sonuna doğru bir atlı geldi güneyden".

Gece deniz hayvanları ("deniz meyveleri", deniyor Fransızcada) üzerinde çalıştık FT'yle: Dev bir tepside taraklar, iki yengeç, şeytan minareleri ve irili ufaklı karidesler. Cerrah âletlerini çağrıştıran yemek araçları getiriyorlar ve düpedüz bir ameliyat (ameliye) başlatıyorsunuz. Hayvanların bazıları hâlâ canlı olduğu için limon ve sarımsak soslu sirke de narkoz etkisi yapıyor. Beyaz şarap eşliğinde.

Gece, iki ayrı tur daha yaptık tepede. Saat 22'ye kadar aydınlatılıyor etraf, adadan çıkıp yoldan baktık kale burçlarından St. Michel'in altın kaplama heykeline doğru kendi içinde bir tuhaf yükselen kütleye. Ürpertici bir rölyef, deniz ile gökyüzü arasında. Tam o sırada ışıklar söndü ve gerçek silueti adanın, karanlık içinde aydınlık karanlık, ortaya çıktı. Bir kez daha yürüdük yukarı doğru, adaya dönüp, neredeyse mutlak bir sessizlik kapladı her yanı.

Bu sabah kuş sesleri.

Kışın sonuna doğru...

XVII

Dün akşamüstü saat 17'de Dieppe'ten hareket ettik, kısa bir yemek molası dışında, aralıksız topuklayarak saat 23'te evde olabildik; öyle yorgundum ki, hemen yatıp uyudum neredeyse, bu sabah güneşle uyandım ve bir kahve yaptım kendime: Mutlu, keyifliyim.

Kendime mutlu olmayı yasaklayanlardan değilim ben, hiçbir zaman da öyle biri olmadım. Bu dünyada, bu zorba hayatın içinde mutsuz yaşamak için sayısız neden var, hele farkında kalıp yaşanıyorsa. İş, bunlara karşın, bütünün yol açtığı mutsuzluğa karşın mutluluk bulutları besleyebilmekte. Olabildiğince.

Burada geçireceğimiz dört haftanın ilk ikisini bitirdik bile: Bardağın yarısı boşaldı kısacası. Mutlu olabilmenin küçük ve basit sırrı: Bardağın dolu yarısına

20 Şubat —

Anlıyorsun değil mi sevgili Oğuz, çoğu zaman biribirimizin sözü uzatmasını gereksiz kılan ortak bir anla/ş/ma köprüsü yaratabilmiş olmamızın ana sırrı ortak geçmişimizde, 1963'ten beri arkadaş, 1971'den beri koyu dost olmamızda yatmıyor yalnızca: Bir de, duyarlık haritalarımızın çakışması, kafa dostluğunun pişmesini sağlayan paylaşılmış değerler oldu hep işin içinde. Ama ne olduysa oldu, ne idiyse oydu, yıllardır uzakta yaşıyoruz biribirimizden, gene de yarım bıraktığımız cümlelerden birini alıp onu hemen tamamlayabiliyoruz karşılaştığımızda. Son, Strasbourg'a gitmenden önceydi, görüştük; kimbilir nerelere savrulduk ayrı ayrı, ne bir mektup, ne bir telefon konuşması, susuyorsak, konuşacağımız bir vakit olacağını bilmemizden kaynaklanıyor bu biraz da. Kendi adıma konuşacağım; birinin bir yerde bana sağır kalmadığını bilerek Yol'a devam etmek enikonu rahatlatıcı bir duygu oluşturuyor içimde. Bir insanın gerçekten ne yaptığını, hangi denizlerden ve çöllerden geçtiğini ancak araya mesafe girdiğinde anlayabiliriz kaldı ki. Mesafesizlik alışkanlık yaratıyor. Her gün gördüğümüz bir yüze aslında bakmaz, bakamaz hale geldiğimizi, o yüzden bir süre uzak kaldığımızda daha iyi kavrayabiliyoruz: Orada durayazan anlama o kadar alışmışız ki, hatları ayırdedemez duruma gelmişiz: Mesafe sağlıyor bunu. Yakın çevremdeki, çok sık görüştüğüm insanların beni genellikle sandıklarının her zaman farkında oldum ben: Çekirdekteki ağrıyı saklarsın, onlar da her an bunu görmek isteğini taşımazlar doğal olarak, bir ya da birkaç maske, bir ya da birkaç kıyafet balosu sahnesi karşısında geçip gider günler. Dost'un yarattığı en büyük konfor, onun önünde soyunmak zorunda olmayışından beslenir; baktığında, 'gibiliğin'in altında kıvranan sancıyı gözünde bir parlayıp yiten bir ara ışıktan okumayı öğrenmişsindir. Tabiî Dost'un zarifî de olur, kaba ve hırçın olanı da çıkar, iki türlüsüne de ister istemez çıplaksındır. İkililer benzeşmezler pek, bütünlerler biribirilerini: Bouvard'ı Pécuchet'den, Vladimir'i Estragon'dan ayrı tutmak elde midir? Söyleşilerde de bir karşılığı aranabilir bu denklemin: Daha çok konuşuyor söz alıyorsa biri, ötekinin suskusuyla kendisini tamamladığını bildiği içindir. Ne soruyordum sahi sana ben, anla —

bakmakta yatıyor, önce: Daha iki hafta var önümde. Sonra, bardağın boş tarafına nasıl bakıldığında yatıyor: Geçen iki hafta dopdolu geçti: İyi çalıştım, Saint-Nazaire'den keyif aldım, üç günlük bir yolculuk molası bu tabloyu tamamladı, coşkumu perçinledi. Çok mu naif bir bakış açısı — varsın öyle olsun.

Yaklaşık 1100 kilometre yol yapmışız üç günde. Rennes ve Mont Saint-Michel, ilk gün; Deauville ve Honfleur, ikinci gün; Rouen ve Dieppe, son gün. Damıtılmış bir güzergâhın tortuları dolaşıyor zihnimde. Bütün bunları sevdiğim kadınla paylaşmış olmam cabası. Mutlu olmak yasaktır. Aslında aşk kırgını, mutsuzu olmak neredeyse şarttır. Sevdiğimiz kadın ya Mélusine'dir (ele avuca sığmamıştır), ya Beatrice'dir (sonsuza dek yitirilmiştir), ya da Leylâ'dır (ona ulaşılamamıştır). Benim mutluluğumun bir sırrı da, sevdiğim kadınla olmak sıradanlığından kaynaklanıyor. Utanmadan sıkılmadan bunu dile getiriyorum üstelik. Gerçek bir şair yaşamasız olmalıdır: Mutlu aşk yoktur, Hayat bir acı deposudur, durmadan kan içinde dolaşmak gerekir.

Aklıma Nabokov geliyor tam burada: Gülümsüyorum.

XVIII

Mont Saint-Michel'den ayrıldığımız günün sabahı güneş açtı, otelden çıkıp manastırı ve kiliseyi gezdik uzun uzadıya. Yüzyıllardır şaşkınlıkla bakılmış, bu sarp kayalığın üzerine böyle bir yapı kompleksinin nasıl çıkılmış olduğuna akıl sır erdirilemeksizin. Tıpkı piramit hikâyelerinde olduğu gibi, mistik açıklamalar serpiştirilmiş Tarih'in sayfalarına. Her piramit onbinlerce Mısırlının telef olması gerçeğiyle yaralıdır oysa. Bu tepede de öyle: Keşişler inatçı, teslim olmuş küçük insanlardı: Kilisenin harcı farklı kan grubundan kölelerle beslenmiştir. Çoğu insan, son dönemde, keşişleri Eco'nun romanından öğrendi — ne kadar öğrenmekse bu. Doğruydu Eco'nun yazdıkları, gene de bir kesitlemeydi, hepsi hepsi. İşe çöl keşişlerinden, saltık yalnızlık içinde yaşamayı seçmiş ve başarmış ilk dönem Musevîlerinden başlamak gerekir. Manastırların çoğu Mont Saint-Michel gibi ulaşılması ve çalışılması son derece güç yerlerde yapılmıştır: İşte Athos Tepesi, işte Sumela, işte Kapadokya Vâdisi. Sahiden ayrılmak istenmiştir, başlangıçta. Şüphesiz her büyüyen cemaat zaman içinde çözülür, hattâ bozuşur: Ortaçağın karanlığını tanımak kolay değildir, günün zihniyetini kavra-

21 Şubat —

Sevgili Mustafa Aktar,

Birden aklıma sokakta son karşılaşışımız geldi; yağmur yağıyordu, kafama paltomun kukuletasını geçirmiş, siyahlar içindeki kara keşişlerden biriymiş gibi biraz kaybolmuş, yürürken rastladım sana: Baktın ve o sevgili, içten gülüşünle güldün halime ya, oysa aynı haldeydik — aynı halin iki ayrı halinde: Şair ve bilim adamı sokağa düştüklerinde, yağmur yağsın yağmasın, enikonu iğreti oluyor adımları, tavırları. 1968-69 ders yılını düşündüydüm sonra, sanıyorum en çok yakınlaştığımız yıldı: Liebermann'ın derslerinde, cebirin labirenti içinde sonsuz haz alarak dolaşırken bir sonraki derste, Semih Bey'in hamasî nutuklarından sıkılıp şiir yazardım boyuna: O yıl çıktı ortaya iyicene, içimde mecnûn gibi dolaşan cin. Ne sancılardı! Oturup konuşurduk ikidebir, benim edebiyata gideceğim, tıpkı senin bilime gideceğin kadar, belliydi. Şimdi TÜBİTAK'tasın ve şu işe bak ki senden çok Tosun'la görüşebiliyorum, oysa onunla paylaştığımız bir suç geçmişimiz yok elimizde. İkinizin büyük ortaklığı sessizliğiniz ve bu suskun söz yakasında durduğum için kendimi zaman zaman uçurumun dibinde hissediyorum. Biliyor musun Mustafa, çok sık hayıflanırım matematikten koptuğum için. Paris yıllarımda, hâlâ CNRS'de çalışan Renan'la çene çalardık Bourbaki üzerine, o da geride kaldı artık. Değil mi ki tersiyle yüzüdür aynı 'şey'in, matematikle şiir, hâlâ problem kurup çözdüğümü biliyorum. Gene de, hangisinin yarattığı kayboluş daha derindir, bunu anlamak için yanıp tutuşuyorum. Bu yıl ya da bilemedin gelecek yıl, epeydir hazırlıklarını sürdürdüğüm, benim açımdan önemli bir metnin, "Şakûlden İnhiraf"ın önüne oturmayı hesaplıyorum; keşke gene aklın eşiği konusunda sabahlara dek sürecek koyu bir sohbete dalabilsek. Gennes diyordu geçen gün televizyonda: Önümüzdeki yıl bilim adamları beyin üzerinde çalışıp mesafe alacaklar, diye. Bana elektriğin akış mantığı, beyin kısa devreleri üzerine pek çok ışık düşürebilirdin — ben de sana vagatoni ve epilepsi hakkında masallar anlatırdım. Duyuyor musun Mustafa: Sözlerimin arasına yerleşen bazı sessizlik belirtilerini duyuyor musun, duymuyor olabilir misin?

mak, vebâdan başlayan ve kıyamet beklentileriyle dolup taşan panoramanın içinden geçmek kaçınılmazdır.

Bakınız: Mahşerin Dört Atlısı.

Satır araları.

XIX

Deauville'i, Honfleur'ü ve Dieppe'i görmeyeli yirmi yılı geçmişti. Belleğimden silinmemiş son ikisinin anahatları. Deauville züppe, kaşalot bir sayfiye kenti; görmemiş zenginlerin kurduğu piyasa, kumar, deniz kenarı üçgeninde yükselen bir pislik yığını. İki saat kaldık zaten, birer omlet yedik ve yola koyulduk. Honfleur, Deauville'in bunca yakınında olmasına karşın, taban tabana zıt bir atmosfer taşıyor. Geçen zaman sanıyorum onu da biraz turistikleştirmiş, ama mütevazı gelirli gezmenler için burası.

Bir balıkçı kasabasıymış Honfleur, sonradan sanayileşmiş de; ama çekirdeği hâlâ tatlı bir balıkçı merkezi görünümünü taşıyor. Eski kentin ortasında küçümen bir otele yerleştik ve ara sokakları, küçük meydanları, Ste. Cathérine Kilisesi'ni hem gece, hem de ertesi sabah sindire sindire gezdik. Kilise aklımdan çıkmamıştı: Balıkçılar inşa ettiği için, bütünüyle ahşap ve tavanı ters dönmüş bir tekne aynen: İnsan ne biliyorsa onu yapar. Onca kilise gezdim gördüm Avrupa'da, bunun kadar şirinini anımsamıyorum. Tül de hayran kaldı Ste. Cathérine'e, bir türlü ayrılamadı etrafından. Gece olağanüstü bir yemek yedik L'Assiette Gourmande adlı bir kıyı lokantasında; Bottin Gourmand boşuboşuna önermiyor hiçbir lokantayı. Dieppe'e giderken Rouen'da, tam katedralin yanma park edip arabayı, iki saat konakladık. Aklıma, bu kez de, St. Julien L'Hospitalier vitrayı çakıldı, ona daha sonra değineceğim. Rouen'da, eski kentin dar sokaklarında, o olağanüstü Normandiya evlerine, putrelli dış cephelerine, oyuncak ev çağrışımı yapan yakın ve sıcak mimarilerine bakarak gezinirken, birinin duvarında ters ters bakan bir kediyle karşılaştık. Herifçi, gene de fotoğrafını çekmemize ses etmedi pek. Dieppe'e öğleden sonra vardık ve denizin kıyısına inip, kış güneşi altında renkten renge giren açıklara baktık uzun uzun. Bugün İstanbul'dan Aslı telefon edip hava kirliliğinin aldığı boyutları anlatınca yeniden sis imgesi canlandı kafamda: "Kesif", gerçekte İstanbul'a, Türkiye'nin kirli ve kanlı

19 Şubat —

Sarp oğlum, canım;

Derslerle kurslarla kafayı yemek üzere olduğunu biliyorum ve dehşet canımı sıkıyor bu durum, benim de. Ne yaparsın ki, bir tek bizimkisi böyle değil, bütün toplumlar cendereye alıyorlar gençlerini: Söyleyin bakalım, karar verin çabuk: Ne olacaksınız, kim olacaksınız, nasıl olacaksınız? Benim gibi hâlâ kim olduğunu ve neden öyle değil de böyle olduğunu anlama savaşı veren (ve bu savaştan yenik çıkan) bazı bireylerini saymayacak olursak, toplumun iflâh olmaz sistematikleştirme saplantısı herkesi ezip geçecek güçte. Sana, zaman zaman, Ferhan'ın deyişiyle 'akşam tıraşı' kapsamına girdiği söylenebilecek bazı anlamsız öğütler sıraladığımı anımsayacaksın, ısrarda keramet vardır, onları ikidebir tekrarlayacağım: Ne iş yapacağını, hayatının ilerideki bölümlerinde hangi uğraşı, mesleği seçeceğini şimdiden bilmek, karara bağlamak, elini kolunu bağlamak zorunda olduğunu hiç sanmıyorum. Bana bunu yaşadığım, içinden geçtiğim hayat gösterdi. Canalıcı olan başka birşey: Senin ne zaman ne yapmak isteyeceğini kestirebileceğin bir tür içhazırlık yapman. Toplumun örümcek ağı ile senin kuracağın kişisel ağın uyuşması, uyuşmazlık göstermesi, özel bir denge oluşturmaları pek çok etmene bağlı. Ne kadar yön verebilirsin, verebileceksin bütün olup biteceklere? Biliyorsun, yaşadın, bir paterfamilias olamadım ben, Romalıların patria potestas diye tanımladıkları babalık kudretini kullanmaya kalkışmadım sana karşı, bu nedenle eleştirilere hedef olduğumun farkındayım, belki sen de katılacaksın ileride eleştirmen kafilesine — ben ki babama çullandım yıllarca, hazırım ebabil taşlarına. Gene de, kimse beni yetkeci bir yaklaşımın doğruluğu konusunda ikna edemeyecektir, baba-oğul ilişkisinde. Babamın 'doğru'ları ve güzellikleri vardı, onlardan yararlandığımı çok geç olmadan anladım. Benim sana sunduğum dayanaklar varsa, sen de onları kullanırsın kendince. Baban olduğum gerçek, ama baban olmam çok da önemli değil bana kalırsa: İnsan babasını, oğlunu sevmek, saymak zorunda değildir. Seni seviyorum, senin için kaygılanıyorum, sana (ve başkalarına) hazırlanan ortam, koşullar, kurallar öfkelendiriyor içimdeki eskimiş anarşist ruhu. Kendini yönetmekten bütünüyle aciz düşmüş bir toplumun seni yönlendirecek hali olabilir mi? Pusulanda hiçbir yönün net görünmediğini tahmin ediyorum, şimdi. Acele etme lütfen. Lütfen gecikme. Bir tek sahici hedef vardır: Kendi kendini ağır ağır, süreklilik içinde inşa etmek. Kayboluşlar getirir, büyütür mutsuzluğu. Yoksa hekim, imam, öğretmen, sanatçı, işadamı olmuşsun, uzun boylu farketmez. Olabildiğince ayık kalmaya bak. Denge eşiğini araştır. Kendine saygı duyacağın hizayı kaçırma: Öteki'lerle ilişkini en

(kalın yazacaktım kalemim sürçtü) bir perdeyi üzerimize attığı bir çöküş devrine gönderme yapıyor: Benim burada seyrettiğim sis (şu anda penceremden bakınca gördüğüm sis örneğin), masum, temiz, gizemli bir doğa oyunu topu topu.

Rouen'a giderken de, Dieppe sonrası gece boyu araba sürerken de aklımdan, gidip evini göremediğim ayı Gustave eksik olmadı bir türlü. Barthes haklıydı: Kitlelere ulaşamayan, üslûp zanaatı uğruna bütün hayatını kimsenin okumayacağı metinler yazarak geçiren bütün edebiyat adamlarının atası Flaubert. Ve şiirdeki komşusu: Mallarmé. Yabancı yazar ne mi diyordum? Yabancı yazar bu, işte.

Bakınız: Pus.

Satırların üzeri.

XX

Tam ortasındayım St. Nazaire'deki konukluk süresinin, yaklaşık 90 sayfa yazdım şimdiden. Böyle giderse, yirmibeş yıllık yazarlık yaşamımın en verimli ayını geçirmiş olacağım, üstelik ayların en kısası bu!

Telefonu fişe takar takmaz çaldı dün: Aslı aradı İstanbul'dan, ses çıkmayınca pazartesi aradıklarında, yayınevinde meraklanmışlar. Mehmet'le konuştum uzun uzun, herşey yolunda gidiyor. Türkiye'yle ilgili şunu söyleyebilirim bugün: Seni uzaktan sevmek aşkların en güzeli. Sana bu oturduğun daireyi ve aylık olarak verdiğimiz bursu sunuyoruz deseler, gözümü kırpmadan hemen yerleşirim bu rıhtım kentine. Arada bir atlar trenle Nantes'a, Paris'e giderim günübirliğine, yılda bir ay (örneğin eylülde) İstanbul'da kalırım — kim ne derse desin.

Bu gece ve yarın gece ne yazık ki yemeğe çağrılıyız; 20'sinde biz yemeğe götüreceğiz Christian ve Marie-Pierre'i, herhalde 27'sinde de bir yemek faslı olacak: 'Sosyal'lik burada da yırtıyor münzevilik koşulunu, en çok da benim yumuşak yüzlülüğüm nedeniyle.

Döner dönmez kasırga gibi çöktüm masaya. İlerledim de, tıkandım da. "Opera"da yanlış bir çıkış yaptım dün galiba, duraladım. İki kısa şiir daha çıktı bu arada, biri lirikler'e doğru olmak üzere.

Montherlant'a devam.

Ve Mozart'tan *Haydn Quartet'leri 3-4*.

çok bu belirler. Yaptığına, yapabileceğine inan, başkaları buna inanmasa da olur. Yalnızlığı sevmediğini biliyorum. Gene de yalnız olunduğunu öğren. Değerlerin yapay yanını tartmaya çalış, ölçülerinin ne kadarını sahicileştirirsen, o kadar basamak çıkarsın merdiveninde. Bir pendnâmeye dönüştürecek değilim bu mektubu, seni her zaman bekleyeceğimi bilmeni istiyorum, senden tek önemli ricam bu, noktayı koymazdan önce altını çizmek gerekiyordu, çiziyorum: Sıkıştığında, en söylenemeyecek olanla (gibi görünenle) başbaşa kalıp boğulduğunu hissettiğinde gidip çarpacak bir duvarın olmalı: Evlât, yaşadığım sürece sana son rıhtım olmak için hazır tutacağım kendimi: Çal kapımı. Penceremin camına taş at. Beni dümeni ve kürekleri kırılmış bir kayığa çağır.

Bulutlarla oynaşıyor bugün güneş. Dışarıda bahar sıcaklığı, bir atletle oturuyorum masada ve son paket sigaramı içiyorum: 20 günde üç karton Pall Mall, bir karton Gitanes, bir paket Players ve üç-dört Davidoff puro — ortalama normaldir. Saint-Nazaire'e geleli beri 'sahici kahve' içebiliyorum ayrıca: Şimdi, örneğin, Klimanjaro'nun eteklerinden gelen 'Tanzanie 2A'nın kokusu genzimde, tadı damağımda dolaşıyor. Yıllardır bu keyiflerin ve benzerlerinin bedelini anlatıyor bana yakın çevremdeki bazı insanlar. Biliyorum: Gövde bir gün pes edecektir. İstanbul'dan gelen haberler, Mustafa'nın yeniden hastaneye kaldırıldığını, artık yokuşu indiğini gösteriyor. Mustafa, canım benim, belki de bu yılı çıkaramayacaksın. Aynı yaşta sayılırız, kanser senin yerine beni, senden önce beni yakalayabilirdi, direnç eşiğimizi tanımıyor bilemiyoruz. Nahide, telefonda, "çocuklar hastanedeler", dedi: Kan veriyorlarmış. Artık "sen bir vampirsin" diye şakayla örtbas edebilecek miyim durumu, kestiremiyorum. Yoksa, kaçacak mıyım, Bilge'den kaçmaya çalıştığım gibi. Ölüm, bir noktadan sonra okunmaya başlıyor hastanın yüzünde, özellikle de gözlerinde. Bakışlarını nasıl kaçırırsın sevdiğin birinden? Onu görmemenin yolunu arıyorsun. "Ölüm Bibliyografisi"ni okumak istemişti Mustafa, aylar önceydi — "temize çekince veririm" dedim, atlattım onu.

XXI

Buraya gelmezden önce, ayrı bir defterde, bir seyir defterinde, günlük tutmayı aklıma koymuştum. Saint-Nazaire'e gelen yazarların çoğu bu yolu tutturmuş, bana doğal görünüyor: Bir ya da iki aylığına açılan bir parantez içinde muhasebe yapmanın bir zararı dokunmaz kimseye. İnsan gerçekten de bir rıhtımdadır üstelik: Hayatının bir noktasından ötekine doğru yol alacak, bir bakıma karşısında, penceresinden bakar bakmaz gördüğü köprünün üzerindeymiş gibi hissedecektir kendisini. Yanılmıyorsam, çağrılan yazarların çoğunun bir hesaplaşmanın yaşandığı bir yaş ortalaması oluşturduklarına değinmiştim.

Bu seyir defterine gene de bir hesaplaşma zemini açmak istemedim ben: Burada bitirmeyi umduğum bir kendimle yüzleşme denemesinin, "Pus"un notlarını yanımda zaten getirdiğim için, Saint-Nazaire günlüğünü, Yazarlar Evi'nde geçireceğim şubat ayının kayıtlarını tutmaya ayırdım.

22 Şubat —

Sevgili Nasuh,

Klimanjaro'dan dönmüş, Everest hazırlıklarını neredeyse yarılamış olmalısın şu sıralarda. Neden bilmem bu kez biraz endişeliyim. Kitabının bir an önce çıkmasını isteyişin (oysa, büyük olasılıkla, ilk kitabın olacağı için heyecanlısın), bu kadar genç yaşta en yüksek nokta için yola çıkmaya karar vermen, geleceğinle ilgili suskun tasaların beni tedirgin ediyor. Keşke bizimkiler desteklemeselerdi projeni, diye içimden geçirdiğim oluyor, ne yalan. Sana, 'benimkisi de bir tür dağcılık' dediğimi hatırlıyorsundur. Elbette iki tırmanışı biribirilerine karıştırmayacak kadar sağduyu sahibiyim. Şunu anlatmak istiyordum: Yola koyulduğumda (ki 1972'de hareket ettiğimi kabul ediyorum) başladı tırmanış; çok ağır ilerleniyor, bunu çarçabuk öğreniyorsun; ikidebir düşüyor, hattâ düşürülüyorsun, ama düşüşün ölümcül olması için enikonu mesafe katetmen gerekiyor ya, aradaki düşüşleri çeşitli derinlikte yaralarla atlatıyorsun. Bizim işimizde kılavuzlar görece olarak çabuk yanından çekilmeliler, yoksa tırmanışın sana ait olmaktan çıkar, çıkabilir: Bir noktadan, belli bir irtifadan sonra yapayalnızsındır, ekip işi değildir bizimkisi, ancak ara konaklarda buluşup ortak zaman ve zemin paylaşılır, o da çok uzun sürmez, sürmemelidir: Her gün birisi erteler tırmanış kararını, zamanla bulaşır korku, yetinme duygusu ağır basar. Hızla ilerleyen, tırmananlar olmamış mıdır bu sahada da, olmuştur: Ya doruğa varmadan kaybolmuş, ya da tırmandıkları dorukta kalmış, geri dönmemişlerdir: Bilmemişizdir gerçekten, gerçekte nasıl taşımışlardır serüvenlerini. Ağır ağır tırmanmanın bir sigorta oluşturduğunu ileri sürecek değilim, bunu belki de en son söyleyeceklerden biriyim: İkidebir içinden geçtiğim, dışımı kapladığım sis'ten neden sözedeyim yoksa? Tırmanmak, insanın öncelikle kendi kendisiyle ölçüşmesiyle sınırlı olmalı gibi geliyor bana. Sen de sık sık, başarı ânındaki seyircisiz-oluş koşulundan sözettin, tanıştığımızdan bu yana. Yazarken farklı değil ki durum: Seni alkışladıklarında çoktan başka bir yerde, bambaşka bir iç atmosferdesin. Seni görmedikleri an sen kendini görüyorsun, görebiliyorsun, buna karşılık. Daha korkularımızı, korku'muzu tokuşturamadık. Nasuh: Ağır ol lütfen. Gel, sana bir hız sesi vereyim. Onu yukarıya taşı.

1984'ten bu yana kesintisiz bir günlük tuttum, tutuyorum. Saint-Nazaire günlüğünü onun bir parçası olarak düşündüm. Gene de ayrı bir defterle gelmeyi seçtim buraya, tutacağım günlüğe farklı bir kuruluş aradım; yıllardır tutturduğum güzergâhtan bir ölçüde ayrılmak istedim çünkü: Belki de bu yıl sonunda yayımlamayı öngördüğüm günlük cildini bu defterle kapatmak istediğim için. Böyle olacaksa, gerçekten de Saint-Nazaire'de, hayatımın bir sayfasını, benim açımdan önem taşıyan bir sayfayı çevirmiş olacağım.

Bu seyir defteri için farklı bir kuruluş aramamın bir başka canalıcı nedeni vardı ayrıca: Hemen her günümü bütünüyle kendime ilk kez ayıracaktım, ayırabilecektim, yıllar sonra: Olağan düzeninde günlüğüme bu kadar sık ve uzun çıkmalar düşerek gelme fırsatım olmuyordu pek, daha çok kıvılcımlar döküp çekiliyordum defterden. Oysa Saint-Nazaire'de olağandışı bir düzen içinde çalışacağım iyi-kötü belliydi: Seyir defterine ayrı bir mantıkla yaklaşabilirdim.

İstanbul'dayken, defterlerimin arasından, yaklaşık 50 sayfalık bir Shizuka seçtim: Oluklu karton kapaklı, çizgili kâğıtlı bu defter bana herhalde yetecekti yirmisekiz günlük bir seyir içinde. Sağ sayfaları düpedüz günlük notlarına ayırmaya, sol sayfalardaysa hem kimi görsel parçalara yer vermeye, hem de mektup-söyleşilerle uzantılar aramaya buraya gelmezden önce karar verdim. Her zaman olduğu gibi, yalnızca günlük defterinin oylumu konusunda yanıldım, 15 Şubat günü ikinci bir deftere geçmiştim bile. (Yayıncılarım, yakın dostlarım bu huyuma alışmışlardır: Bir kitabımın kaç sayfa olacağı sorusuna ben 250 sayfa demişsem onlar 350 sayfa diye düşünürler sonucu, yanılmazlar da.)

Bu ikinci defteri Paris'teyken, 'ne olur ne olmaz' düşüncesiyle Nature'den almıştım; Madeleine'deki o güzelim doğa ürünleri dükkânından. Yeniden kazanılmış (çizgili) kâğıtlı, bağırgan mavi bir defter bu: Hayli oylumlu olduğuna göre yetecektir Saint-Nazaire notlarıma — sanıyorum, diyorum, çünkü defteri tersinden kullanmaya çoktan başlamıştım lirik parçaları temize çekerken, bundan vazgeçmem gerekecek anlaşılan.

Sol sayfalara serpiştirdiğim 'karşılıksız söyleşi'ler, sahici diyalogların monolog versiyonları olarak değerlendirilebilir. Konuşmayı ve paylaşmayı seven bir insanım ben, bir geveze sayılmasam bile. Özlü konularda konuşabildiğim insanların sayısı az değil neyse ki. Herşeyi konuşabiliyor muyuz, konuşabilir miyiz, hayır: İnsanın hayatında herşeyi değilse bile çok şeyi konuşabileceği insan sayısı kabarık olmaz hiçbir zaman. Kimileriyle konuşamazsınız üstelik: Daha çok su-

20 Şubat —

Sevgili Orhan,

Bana iki yıl önce Avustralya'ya giderken uçakta yazmaya başladığın, dönüşte Teşvikiye'de tamamlayıp gönderdiğin mektubu hâlâ yanıtlayamadım. Saint-Nazaire'e gelirken, daha doğrusu Paris uçağında bir yanıt hazırlamaya koyulmuştum kafamda, ama uçak korkusu aklımdan herşeyi söküp atıyor. Ayrıca, Yeni Hayat *konusundaki düşüncelerimi bir 'okuma denemesi' için saklamakta kararlıyım, o konuda henüz ciddî bir metin çıkmadı yanılmıyorsam karşına ve gereksinmen vardır buna — herkesin vardır, olur. Yeri gelmişken söyleyeyim:* Kara Kitap*'ın Fransızcasını hem Nantes'ta, hem Paris'teki kitapçılarda gördüm, sanıyorum epey yankı bırakacaktır. Yazarlar Evi'nde kalan her yazarla, bölgenin gazetecileri görüşmeye geliyorlar, bana hemen hepsi aynı şeyi sordu: Neden roman yazmıyorsunuz? Tuhaf bir soru bu, seninle kimbilir kaç kez konuştuk o konuda, romana temel itirazımı biliyorsun ve paylaşmıyorsun bu itirazımı, doğal, yoksa oturup roman yazar mıydın hâlâ?! Aslında, roman yazmayan pek az edebiyat adamı benim kadar roman üzerinde kafa patlatmıştır kanısını taşıyorum: Bir edebiyat tarihçisi ya da incelemeci gibi demek istemiyorum: Neredeyse bir romancı, roman yazmak için sıkı hazırlıklardan geçmiş biri kadar düşündüm roman üzerinde, genel olarak anlatmak edimi üzerinde. Kaldı ki, benim düzyazı ile içli-dışlı oluş biçimim biraz da zorunlu kılıyordu bunu: Hem şiire, hem denemeye anlatı eğrileriyle de yaklaştım, yakıcı sınır bölgeleri kurdum, düzyazıda anlatımın payı üzerinde enikonu oyalandım. Bir itiraf: Yirmibeş yıllık yazı yaşantım içinde pek çok roman/anlatı 'konu'su düştüm kâğıda, roman çatıları kurdum ayrıntılı biçimde, onları yıldan yıla geliştirdim, bir itiraf daha: Kimilerinin kimi bölümlerini yazdım bile. Gitgide kalınlaşan bir dosyada toplanıyorlar: Sonunda, büyük olasılıkla* Bukalemun *çizgisinde bir kitapta biraraya geleceklerdir. Neden yazmıyorum bir roman, peki? Bir romanın düşünerek, kurarak değil yazarak ortaya çıkarıldığını öğreneli çok oldu; gene de, bir 'roman fikri'ni ayrıntılı biçimde kafamda, kâğıt üzerinde oluşturduğumda, kendimi o romanı yazmış (ya da yazabilirmiş) hissediyor, büsbütün bir kenara bırakıveriyorum. Bu duyguya, düşünceye, yaklaşıma yüklenmek zor değil, biliyorum, ama unutmamak gerekir ki romanı, bulduğum fikirleri yeterince önemsemediğim, küçümsediğim için vazgeçiyor değilim yazmaktan. Daha karmaşık bir duygu yönlendiriyor beni: Bunu başka biri de yazabilir, sanısını üzerimden atamıyorum: Benden daha yetenekli biri de olabilir bu, benimle denk yetenekte biri de, sorun o düzeyde, o düzlemde biçim almıyor içimde: Yeterince öznel bulmuyorum gali-*

sulur, biraraya gelindiğinde. Kimileriyle konuşamazsınız: Uzakta, uzağınızdadırlar. Yakınınızda olsalar da sık konuşamazsınız zaten: İki tarafın da sık, derinlemesine konuşacak gücü azalır yaşla, zamanla.

'Karşılıksız söyleşi' ya da 'mektup'ların, sol sayfalara yazdığım, biribirilerinden fotoğraf ve resimlerle ayırdığım bu metinlerin gerekçesi, en çok da 'mesafe' olgusuna dayanıyor: St. Nazaire'e gelmezden önce, Tül bir yana, yapayalnız kalacağımı, hem yakınımdakilerin hem de uzağımdakilerin uzağında olacağımı biliyordum. Bu soy bir yalnız-kalış her zaman albenili görünmüştür bana: Tek bir kişi olsun tanımadığınız bir kentte kalacaksınız bir süre, yabancı-oluşunuz, yabancılığınız saltık bir boyut alacak. Bu kendi kendine kalış, seyir defterinin soruşturma hizasını günlüğün ortalama derinlik hizasına göre bir parça daha derine çekebilirdi, birincisi. İkincisi, mesafe'nin sağlayacağı özel bir seviyeden hareketle, dilediğim zaman, dilediğim yöne doğru söz alabilir, sözümü gönderebilir, gönderiyormuş-gibi yapabilirdim. Bu mektupları yazarken, onları o an bir zarfa koyup pul yapıştırmayacağımı biliyordum tabiî: Günlük tamamlanacak, temize çekilecek, benden artık çıkacak hale gelince onlara gönderilecekti; o bütünlenmiş haliyle: Mektuplardan hiçbirinin bağımsız, özerk bir kimliği olamazdı: bu bağlamın, gövdenin kopartılamaz bir organı olarak görüyordum herbirini.

Söyleşi, olacaksa, öyle olacaktı, olmalıydı: Partönerim, hangi akışın hangi noktasında neden kendisine yöneldiğimi, kendisini seçtiğimi anlayacak, ya bambaşka bir zaman diliminden bana seslenecek, ya da mesajı alıp okumakla, susmakla yetinecekti.

Yakınımda yaşayanlara uzaktan yazmaya koyulmam, hayatın doğal akışında yarattığımız, paylaştığımız bir söyleşiyi, kesintiye uğradığı bir durumda sürdürme olanağı, gereksinmesi yaratmak amacıyla açıklanabilir, ille de bir açıklama isteniyorsa. Uzağımda yaşayanlar için yerlemin değişmesi uzunboylu bir farklılık arzetmiyordu buna karşılık: Onlara İstanbul'dan ya da St. Nazaire'den yazarken, komşuluk koşuluna belki daha yakın bir konumda oluyorduk daralan mesafe nedeniyle, ama uzaklıksa uzaklıktı bizi gene de ayıran.

Yabancı bir kentte, yabancısı olduğum ve öyle görüldüğüm bir kentte, zaten bildiğim bir gerçekle yeniden yüzyüze geldiydim böylece: Yakınlarımın çoğu, öteden beri, geçici bir süre için ya da hepten, yabancı ülkelerde yaşamayı seçmiş insanlardı: Paris, Strasbourg, Manchester, New York, Los Angeles, Kopenhag... uzayıp gidiyordu liste, zaman zaman adresler ve kent isimleri değişiyordu, yabancılık durumu değişmeksizin. Hemen hepsi yabancı-oluşlarını yanlarında, içlerinde taşıyan dostlarımdı onlar: Tıpkı benim gibi, yer'lerini bir an gelip yitirmiş, o

ba, romancının optiğini: Şairin, denemecinin öznelliğini işleme özgürlüğü daha geniş bir alan yaratıyor benim gözümde. Bak, örneğin, burada da bir 'roman fikri' gelişti kafamda. Durup dururken olmadı gerçi bu, gökten zembille inen tasarıların tersine, televizyonda Alain Corneau'yu dinlerken tohumlandı, büyüdü. Corneau, Quignard'ın son romanı Amerikan İşgâli*'nden hareketle yapmış yeni filmini: 1945 sonrası Fransası'nda 'American way of life'ın etkisi, anladığım kadarıyla 1950'li yıllar işleniyor hem romanda, hem de filmde. Bir tür versiyon ya da uyarlama diye de değerlendirilebilir benim roman fikrim, ama ben öyle düşünmüyorum: Kıvılcımın geldiği yer o kadar önemli değildir (zaten ne Quignard'ın romanını, ne de filmi gördüm sonuç olarak), bilirsin, bir gazete haberi de ilk notayı verebilir, önemli olan senin hangi harçla ne tür bir inşaat plânladığındır. Romanı şöyle tanımladım: 'Belgesel film senaryosu mantığına ayarlı bir anlatı denemesi'. Sekiz ana bölüme ayırdım tasarıyı, herbirinin perde sayfasını, tıpkı sessiz filmlerdeki gibi, siyah zemin üzerine beyaz yazıyla sunulacak biçimde düşündüm. Plân şu: 1. Marshall yardımı 2. Dolar parite eğrisi 3. Go home Missouri 4. Clark çekmek 5. The Times They Are A Changin' 6. Converse yıldızı 7. Kısa Hamburger Tarihi 8. Amerikan Pasajı. Ciddî bir ön hazırlık gerektiriyor roman, hep böyle değil midir zaten: Gazete ve Resmî Gazete taramaları, Marshall operasyonuyla ilgili belgeler, arşivler öncelikle. Ama asıl sorun (ya da cazibe) "iş"in gündelik hayata yansıma biçimini yeniden kurmakta: Uzun uzadıya nesnelerin betimlenmesi (mont, Coca-Cola şişesi, Westinghouse'lar vb.), tarifler (Amerikan salatası, sözgelimi), jestler (Clark Gable bakışı, karavel saç savurma, twist'ten rock and roll'a), ideolojik tartışmalara yarı ironik bir bakış... Lirik ve deneysel bir roman kısacası. Toplumbilimsel çözümleme hevesine kapılmadan yazılacak, o hevesi ola ki okura bırakacak bir metin düşündüm: Teyp aracılığıyla bir yığın konuşma yapıp (Amerikan eşyası satan bir dükkân sahibi, bir diskjokey eskisi, uyanık geçinen bir sinema eleştirmeni, vb.), onları pek fazla değiştirmeden romana katmak. İyi de, Orhan'cığım, bu kadarını kâğıda düşünce yazma gereksinmesi duymaz oluyorum: Bana, en iyisi, bütün topladığım konuları birkaç sayfada açıp yanyana koymakmış gibi geliyor. Doktor, söyleyin bana, iyileşmem çok güç mü? İyileşmesem olmaz mı? Yoksa, oturup, örneğin "Amerikan Pasajı"nı mı yazmak en iyisi? Bakarsın alışırım roman yazmaya, kudururum. Yok yok, en iyisi bir Reşit İmrahor daha bulmak, "iş"i ona devretmek. Bunları gene konuşalım mı? Zaten, sana ve Aylin'e evde yemek borcumuz var.*

varoluş biçimini götürdükleri her yeni kentin yabancısı olmayı sürdürmüşlerdi. Görünmez bir anadamarıydı bu, söyleşimizin: Ondan sözetmediğimizde, bildiğimizi biliyorduk. Birinin bu farklı hatlar üzerinde gerçekleşen yazışmaları, telefon konuşması kayıtlarını ortak ve anonim bir odakta, aynı zaman dilimini belki tek ortak payda sayarak toplaması kimbilir ne kadar ilginç olurdu: Savların, soru işaretlerinin, merak ve tasaların, yaraların ve coşkuların biriktirileceği bu büyük küp başlıbaşına bir anlam kuyusu, hangarı koyabilirdi ortaya.

St. Nazaire'de kalacağım yirmisekiz günlük sürenin tam ortasına, bir defterden ötekine geçiş ânına denk geldi bu uzun değerlendirme. Sis sürüyor elbette. Benim işim onun dağılmasını beklemek değil: Kalın bir perde halindeyken de, hafiflediğinde de ona kesintisiz biçimde bakmak için buradayım.

Karşımdaki, içimdeki kesif sise.

Onun içinden geçtiğimi, geçtiğimizi, geçildiğini biliyorum.

Hepten, bir gün, dağılacağını aklımdan geçirmiyorum.

Alışmak istemiyorum ona. Kimi zaman varlığını unutmaya, görmezden gelmeye çalıştığımın farkındayım.

Sis, ne yapsak, koşulumuz bizim.

XXII

Öğleden sonraydı, dün, masamda oturmuş çalışıyordum, kafamı kaldırıp bir an baktım pencereden, gözlerim yuvalarından fırlayacak oldu: Hayatımda görmediğim netlikte, genişlikte, yakınımda bir gökkuşağı. Dakikalarca kaldı, öylece. Pencereyi açtım ve kalakaldım ben de, öylecene. Tül'e seslendim, geldi ve donakaldı tabiî. Büyülenmişçesine, azalmak nedir bilmeyen bir şaşkınlıkla mıhlandık gökyüzünden yeryüzüne bağlanan o düşlemsel halata.

Geçenlerde, bilmem kaçıncı kez, Pierre-Gilles de Gennes'i izledim bir programda. Onun, fizik biliminin sert, erişilmez görünen çehresini alabildiğine yumuşatan, ince bir oyuna dönüştüren tavrı çekici, içten, sıcak geliyor bana — bütün başarılı ve ünlü insanlar gibi, pek çok kişi tarafından eleştirildiğini, sevilmediğini biliyorum: Ciddî işleri ciddî görünmek zorunda kalmaksızın ciddî biçimde yapanlar, ciddiyetten ölmek dışında bir erdemleri olmayan insanları tedirgin etmişlerdir.

OPTIMUM
SAINT-NAZAIRE

Ördek tüylerinin dokusu üzerinde araştırma yapıyor sözgelimi, Gennes. Ekrandan gösteriyor bu tüylerden birini, üzerine bir damla su bırakıyor, su yayılmaksızın duruyor orada. Ördek tüyünün özelliği, ördeğin gövdesine suyun ulaşmasını engelleyecek bir dokuya sahip olmasından kaynaklanıyor. "Neye yarıyor bu araştırma?", diye sordu programın sarışın ve avanak sunucusu — 'benim ne işime yarayacak ki bu' tasasından hareketle. Aynı yumuşak ve oyuncul edâ içinde, yağmurlu bir havada yol alan bir arabanın lâstiklerine ıslak yerle temasın meydan vereceği kaymayı önleyecek bir doku kılıfı üretmek için canalıcı önem taşıyormuş ördek tüyünden elde edilen veriler. Sustu sarışın.

Bile isteye çocuksu bir üslûpla aktarmayı seçiyor Gennes, fiziğin temel kurallarını da, yeni araştırma alanlarından çıkan sonuçları da. Her bilim adamı, her yaratıcı çocuk kalır biraz, ola ki birazdan da fazla: Çocuğun kolay dindirilmeyen merakını büyürken taşıdığı için, öncelikle. Çocuğun merakının sahiciliği büyüklerin çoğunda kaybolduğu için, sonra: Sözünün, bulgularının herkesten çok çocuklara, gençlere ulaşmasını ister.

Merak böceğiyle ilişkinin koyuluğu büyüklerin dünyasında genellikle görülen birşey değil, yazık ki. Büyürken, sözümona katılaşıyoruz: Yargılarımız sertleşiyor, önyargılar tutamağımız oluyor: Biliyor, bildiklerimize ve bildiğimize inanıyor, bilmekten çok sanmakla dolduruyoruz vaktimizi.

Gökkuşağına bakarken bunlara uzandı düşüncemin paramparça seyri. Hiçbir ressam gökkuşağının resmini yapmaya niyetlenmiyor artık, amatörleri saymayacak olursak. Estetik kanaat oluşmuş bu konuda, çoktandır: Evet, gökkuşağı büyüleyici güzellikte bir olay sayılabilir yüzyüze gelindiğinde, ne ki güzel'in estetik düzlemde kategorize edilmiş, o alandan (sanattan) dışlanmış bir biçimidir. Sorsanız, hiçbir ressam, gökkuşağının fiziksel açıklamasını bilemeyecektir. Estetik'in ölçütleri ona verilmiştir, kendi kendine sanat-dışı bir güzellik olarak tanımlamamıştır gökkuşağını. Hem fiziksel, hem estetik gerekçesini aslında tanımadığı bir olgu önünde sanatçının kendisine etik bir soruşturma açması gerekir, diye düşünüyorum.

Kaç sanatçı, kaç yazar işini, Gennes'in kendi işini kurcaladığı ölçüde kurcalıyor — iş gelip buraya dayanıyor.

24 Şubat —

Sevgili Ömer,

77'de Türkiye'ye dönüşümden sonra sekiz yıl yurtdışına çıkamamıştım; 86'dan bu yana, sayısını unuttum şimdi, pek çok fırsat çıktı önüme ve kullandım bu fırsatları — ama ilk kez bu kadar uzun kalma olanağım oldu dışarıda, üstelik gezmen koşullarından farklı bir durumda: Bir evde kalarak, alışveriş yapıp geceleri televizyon izleyerek, gündelik hayatın ritminden pek kopmaksızın. Böyle olduğunda, Türkiye'de yaşadığımız (içinde çırpındığımız) hayata daha da mesafeli bakma şansın doğuyor ve gerçek bir demokrasi atmosferinin ne denli uzağında seyrettiğimizi daha kolay anlayabiliyorsun. Temel sorunları çözememekten gelen pek çok sıkıntı, başka temel sorunların çözümünü de ertelememize yol açıyor. Arkamızda kalan 25-30 yıla dönüp bakıyorum da, ister istemez kördüğüm olmuş bir yazgının ortasında sürüklenip gittiğimiz endişesine kapılıyorum. Hiçbir zaman kendimizi bütünüyle Türkiye'ye ait insanlar olarak görmediğimiz doğru. Konuştuğumuz yazdığımız dil, oturduğumuz dolaştığımız sokaklar, tanıştığımız dostluk kurduğumuz insanlar yetmedi o aidiyet duygusunu yaratmaya: İçimizde bir 'her yere ait yabancılık' statüsü yerettiyse, bunda bize yaşatılanların payı az olmasa gerek. Yerlilerin, yerlilerimizin bizi bu nedenle suçlamasına alıştık, onun da ötesinde, onları hafifsememizi sağlayacak ölçütler üzerinde çalışıp olgunlaştık zaman içinde: Kendimizi, başkalarının bizi yanlışlamaya davrandığı bir düzlemde doğru kılmayı herşeye rağmen başardığımızı düşünüyorum. İyi de, neye yarıyor bütün bunlar acaba? Geçenlerde Llosa'yı dinledim ekranda, tıpkı daha önce Kundera'dan, Semprun'dan, Infante'den, Nabokov'dan ya da başkalarından duyduğumuz bir sürgün-oluş öyküsü. Ama dışarıda, düpedüz sürgünde, ama bir tür iç sürgünde yaşanan köklü uzlaşmazlık hesaplaşmanın boyutlarını hangi yöne doğru değiştiriyor olabilir? Yabancı-oluş duygusu, neresinden baksan, bizi eylemek'ten alıkoymadı hâlâ, ikidebir çekilme arzusu peydahlanıyor olsa da, içimizde: Halûk'u hapisten çıkarmak için çırpınıyorsun, radyo kurma tasarısı canlılığından yitirmedi hiç, yazıyor ve okuyorsun. Ben de, kendi yakamda, birşeyler değişsin diyedir, enerji sarf ediyorum durmadan. Nedir bizi terazinin iki kefesi arasında hep tekrarlanan, tekrarlanacağı belli olan bir gelgite çağıran, sürükleyen? İleride bir gün, oturup uzun ya da kısa bir çetelesini çıkarmaya çalışırsa biri hayatımızın, bana öyle geliyor ki, herşeyi örtesiye güçlü bir hal okuyacaktır çekirdekte: Bocaladığımızı anlayacaktır dostum. Aslına bakarsan, dehşet verici bir fiil 'bocalamak'. Şimdi, buradan, daha açık seçik görülüyor, gövdelerimizi tahterevallinin bir o ucuna bir bu ucuna taşıyışımız.

XXIII

Geldiğimizden bu yana ilk kez bu sabah geç uyandım, saat 10'da. Gece yemeğe çağırmışlardı Dominique ve Christian, dolayısıyla hem içkiyi kaçırdım, hem geç yattım. Bir gece önce de, Michelle ve Bernard yemeğe çağırdılardı, Saint-Nazaire'in entelektüel yaşamından kesitler çıkardık o küçük ve şirin evlerde: Biri eski galeri sahibi, biri eski yayıncı olduğu için, duvarlarda resimler, litholar, kitaplar, Christian'ın inanılmaz genişlikte diskoteği... Dominique'in iyi bir aşçı olduğunu eklemeliyim: Buğulama da, kalamar da nefisti.

Bernard'lara iki 'orthophoniste' çağrılıydı ayrıca: Jean-Paul ve Yvesline konuşma özürlü çocukları eğitiyorlar. Çok yumuşak, keyifli insanlar. Sözyitimi, kekemelik, yazıyitimi üzerine soru yağmuruna tuttum onları. Jean-Paul sıkı bir Breton, bağımsızlık mücadelelerinin başarısızlıkla sonuçlanış nedenlerini aktardı bana: Loire-Atlantique bölgesini Britanya'dan ayırmışlar ve bölgelerinin ekonomik gücü yırtılmış baştan aşağı. Yüzyıl başında levhalar asarmış Fransız hükümeti: "Breton'ca konuşmak ve yerlere tükürmek yasaktır." Bu filmi gördük, görüyoruz biz. İnsandan dilinin esirgenmesi, çalınması başlıbaşına bir işkence alanı yaratıyor.

Tül'le onu konuştuk: Fransa'da ortalama kültür hayli yüksek. Küçük sayılabilecek bir kentin sıradışı sayılamayacak insanlarıyla herşey konuşulabiliyor — bizim sözümona sıradışı insanlarımızı, onların vasatlık ve aşağılık kompleksine karşı zorlayarak aldıkları 'ağır entelektüel' önlemleri düşününce hüzün duyuluyor.

Geleli beri, iki-üç konuyu tokuşturuyorum kafamda, bu doğrultuda. Bu sefer Paris'te kaldığımız otelin tam karşısında, Rue Madame'ın ortalarında bir yerde, ufak bir ciltçi dükkânı gördüm: Laure. 35 yaşlarında, kendi halinde bir kadının atölyesi, işliği. Vitrindeki cilt işlerine baktım: Temiz ama çok özel sayılamayacak işler. Bir başka gün, birkaç dakika, çalışırken izledim onu. Sonsuz saygı duyuyorum bu tür insanlara, zaman zaman imreniyorum: Benim gibi aklı sıra 'majör' bir hedef belirleyip tükenmez bir hırsla enerjilerini orada odaklaştırmadıklarını görerek. Laure da, Jean-Paul da uğraşlarını ciddîye alan, ciddîye alınası uğraşlar bulmuş, kendilerine ve başkalarına küçük mutluluk alanları açmayı başarmış bireyler benim gözümde. Büyüklenmiyorlar, büyük maddî kazanımların peşine takılmıyorlar, tuhaf ve gülünç toplumsal girdaplarda kaybolmamayı öğrenmişler. Yararlılıklarını tartmıyorum, yararlılıktan buram buram kaçan biri

Hangi kayboluş'tadır, diye soruyorum kendime, en doğrusu? Heyecanlı hezeyanlarımıza bağlanıp yarattığımız fanusları bir düşün. Yapılanın yıkılanla en azından denkleştiği bir ortamda hareket ettiğimize, şu mahut yolculuk vehmine, kuruntusuna nasıl bağlanıyor, inandırıyoruz içimizdeki şüpheciyi? İnsanın yüreğini dağlayan koyu keder beynindeki neşeyi, coşkuyu da kemiriyor çoğu zaman. Türkiye'nin bireylerine ödettiği en yüklü fatura, yaşanan hayatı göğüsleyelim derken keyif coğrafyamızı kısıtlayışımızda biçimleniyor: Doğayla mı derin ve besleyici bir ilişki kurabiliyor, Kadın'la ve Dost'la mı yeterince özenli, geliştirici, kalıcı bir kontrat imzalayabiliyoruz? Yaptığımız işe karışan telâşı, ötekinin işine bakışımızda yer eden sirkeli edâyı, hepten yitirir olduğumuz yumuşaklığı, bizi hepten yenik kılan şiddeti gözünün önüne getir, Ömer: Bir çember ki, merkeziyle sınırları arasında savrulmaktan dışına çıkmayı akıl edemez olduk. Kısa bir konaklama üzre çekilince, kafayı taktığım sis dışarıdan olabildiğince çıplak görünüyor: Smog bu, işte: sis + kir. Havanın saydamlığı körleştirici bir özellik oluşturuyor: Beyazın içinde beyazları ayrıştırmak her zaman zorluk yaratır. Ciğerlerimizde usul usul yükselen basınç, bizi çatlatma eşiğine her an taşıyabilir. Ne dersin: Gecikmiş olabilir miyiz? Hayatımız bir rötar tarifesinin mantığı içinde geçip gitmeye yazgılı olabilir mi?

olmama karşın ben de yararlı işler yaptım, yapıyorum. Burada, kişinin yaşama trapezini kuruşundaki özen, kararlı oluş, kararında oluş çekiyor beni.

Yan uğraş konusu da her zaman önem taşıdı içimde. Bizde, özellikle belli çevrelerde, küçümsenilmiştir 'hobby' kavramı. Gösteriş amacı taşıdığında tamam, yargılanmasını anlıyorum; ama, gerçek bir sapma gereksinmesinden doğmuş, kendi coğrafyasını yaratmış, ciddîye –bir kez daha– alınmışsa, daha saygın tutum, seçim mi olur, olabilirdi?

Jünger'in böcek ya da Nabokov'un kelebek tutkuları onları bu bağlamda neredeyse uzmanlaştırmıştı. Bir kaçış olarak yorumlanabilir: Kaçmak şarttır. Çevremde yaşayan insanlara baktıkça umutsuzluğa kapılıyorum, Türkiye'de. Kendi işlerine gereksiz bir ciddiyet –bir kez daha– katmadan edemiyor, buna karşılık uğraşı, yan uğraşı hafifseyebiliyorlar. Kendi payıma, Samih gibi sayısız yan uğraşla ana uğraş odağından uzak durmak doğru çözüm olarak görünmüyor bana — "ağır"lara kesinkes yeğlesem de bu seçimi. Selçuk'ta, Cem'de gördüğüm büyük "cep"ler, küçük "cep"ler yaratma, böylelikle anahattın boğucu atmosferinden arasıra ya da sık sık sıyrılıp geniş soluklar alabilme durumu çok daha dengeli bir sonuç getirebilir, diye düşünüyorum.

Birçok insan bu "cep"leri arıyor da. Gelgelelim, toplumsal bir hüner, toplumsal çerçevede kişisel bir kalkan olarak görüyorlar çoğu kez, yan uğraşı. O zaman da tekne merakı, bahçe işleri, kayak yapma tutkusu, pul koleksiyonculuğu uzunboylu bir derinlik getirmiyor hiçbirine.

Tam da bu noktada aklıma Nasuh geliyor: Şu sırada Klimanjaro tırmanışını tamamlamış olsa gerek — ben burada bölgenin kahvesini içerken.

Radyodan: Bartok.

XXIV

Bernard'ın emekçi mahallesindeki (bir dükkânın tabelâsında "İşçi Kasabı" yazıyordu) evinden Building'e Jean-Paul getirdi bizi arabasıyla. Yolda rıhtımın içinden geçtik, tersanenin etrafında dolaştık. Geceyarısı çetin bir görünümü var bütün o demir-çelik imparatorluğunun: Vinçlerin, yük vagonlarının, dev havuzların, inanılmaz büyüklükte uskurların, pervanelerin, çapaların, onarımı yapılan

27 Şubat—

Sevgili Selçuk,

Anlatıyordum ya, inanıyor muydun inanmıyor muydun, kestiremiyordum: Kendini bütünüyle okumaya, yazmaya vermek bambaşka bir yaşama düzeni işte. Bir aydan kısa bir süre içinde, üstelik gezip tozmayı da savsaklamaksızın, St. Nazaire'de "Opera" için 700 mısra, yaklaşık otuz lirik şiir, "Smog"u, "Pus"u ve "Kesif"i yazdım, yıllardır ilk kez kendimle böylesine barışığım. Bunları, çorbada tuzun olduğu için bilesin istedim: Soyu tükenmiş kuşlardan birisin, herhalde farkındasın. Bana, Ece'ye, Richard'a, Cem'e uzattığın eli sımsıkı sıkıyorum, teşekkür ediyorum. Muldoon'u, Auster'a okurken kulaklarını çınlattım burada; bir de, Nantes'ta bir eski kitapçının vitrininin önünde, Passage Pommeray'de. Yarın Paris'e geçiyorum, öbür gün yeniden uğrayacağım Village Voice'a. Gelsene.

bir yolcu gemisiyle yeni inşa edilen bir şilepin arasından buharlar fışkırıyor. Kalın zincirler, istiflenmiş metal artıkları, çeşitli kalınlıktaki borular ve direkler göze çarpıyor dörtbir yanda. Sökülmüş bir istimbotun parçaları dizilmiş bir hangarın içinde: Parapet, cıvadra, küpeştenin ahşap bölümleri, mani taşı. Kimseler yok ortalıkta, bu saatta. Tayfası, ocakçısı, dümencisi Le Petit Maroc'un kahvelerinden birinde, büyük olasılıkla bir boksör eskisinin işlettiği Le Marin'de kafa çekiyorlar, genizlerine sinmiş tuz kokusunu, tadını bir ölçüde olsun bastırmak için. Rıhtımın belki istasyonlardan, büyük garlardan bile ağır bir metafizik boyutu var. Gerçek uzaklığı, yalnızlığı, yolculuk halini taşıyor. Tarifsiz bir bun kaplıyor insanın içini. Saint-Nazaire'i, sanıyorum en çok bu yönüyle hatırlayacağım ileride.

XXV

Noëmi "Göl"ün çevirisini göndermiş, aradım onu: 1 Mart günü Les Deux Magots'da buluşacağız. Beni aradığını biliyordum, kaçıyor muydum ondan? Ondan değil, sorundan kaçıyordum aslında. Kendi şiirlerim üzerinde, yabancı bir dilde, bir başka dilde sorumluluk almaktan, kendi kendimi çevirmenin sorumluluğunu paylaşmaktan kaçınıyorum. Nedim'i, "Gece Kurda Aittir" konusunda, Cem'i *Gri Dîvan* konusunda biraz da bundan yokuşa sürdüm. Öteki dillerde anlaşılmaz bir rahatlık, gevşeklik hissediyorum: Ortaya ne çıktığını bilemediğim için. Anlaşılmaz, diyorum, çünkü huzursuz olmam gerekir, "ihanet"in boyutları konusunda. Devekuşu davranışına girmeyi yeğliyorum, çünkü hiç tanımadığım bir dilde, çevirmene genel olarak düşüncelerimi iletmek ve bana yönelttiği her soruyu yanıtlamak dışında ne yapabilirim bilemiyorum.

Kaldı ki sorun, sorunum, Fransızca ve İngilizcede: İyi okuru olduğumu sandığım dillerde. İyi çevrilemediğimi anlamam mümkün mü? Christian'ın haklı olarak "du mauvais Neruda" diye tanımladığı Nedim'in çevirisine, "du petit nègre" dediği Noëmi'nin çevirisine bakıp içimden "olmaz bu" diye geçirmekle kalıyorum. Nedim'le saatlarca çalıştım ayrıca, Bruno Roy'nın mektubundan sonra, uzunboylu bir ilerleme kaydedemedik gibi geldi bana. Daha da zorlayamazdım Nedim'i, o açık olduğu halde: Sonuç olarak çevirmen değil ki Nedim, çoğu zaman kendi metinlerini bile kendi çevirmiyor. Kırmak da istemedim onu: Şiir çe-

21 Şubat —

Sevgili Yves Bonnefoy,

Geçen yıl size yazdığım mektuba verdiğiniz nazik yanıta karşılık veremedim, çünkü başka bir zarfa koyup gönderdiğinizi söylediğiniz Traité du Pianiste*'in fotokopisi elime hiçbir zaman geçmedi. Mayıs ayında, Roma'daki Centro Montale'de bir hafta arayla peşpeşe modern şiir üzerinde birer konuşma yapacağız; Spaziani dilediğim gibi denkleştirebilirse tarihleri, Roma'da kalıp sizi de dinleme, sizinle konuşma fırsatı doğacak, o konuyu da görüşürüz böylelikle. Bu mektubun çerçevesinin ise, bütün bunlarla pek ilgisi yok işin açığı; bir rastlantı, o hani kaçınılmaz gibi –sonradan– gözüken rastlantılardan biri bu satırları yazmama yol açıyor. Geçen ay Paris'te* La Vie Errante*'ı aldım ve St. Nazaire'e yanımda getirdim, dün kitabınızı karıştırırken kaşlarım yay oldu birden, Zeuxis'le ilgili yazdıklarınızla karşılaşınca: Topu topu birkaç gün önce, Zeuxis'le Eufranaros'u yüzyüze getiren bir şiir yazmıştım. Sizi okurken, aynı 'olay'ın bizi iki farklı kutba savuruşunun yaşattığı şaşkınlık, sevinç, merak beni kâğıdın önüne yeniden taşıdı. Bakışınız bütünüyle Zeuxis'e odaklanmış kurduğunuz metinlerde, benimkisi, tam tersine, Eufranaros'un yakasına geçip yoğunlaşmıştı. O yarışmada, Sevgili Bonnefoy, beni Zeuxis'ten uzaklaştıran, hasmına yaklaştıran iki etmen vardı, bir üçüncüsünü ressam olan eşim ekledi, düşündüklerimi kendisine aktardığımda. Nedir kabaca, Atinalı ressamla Efesli'yi karşıkarşıya getiren farklılıklar? Üzümler yapmış Atinalı, şu bildiğimiz bağ üzümlerinden salkımları hem bildiğimiz, hem de bilemediğimiz bir biçimde yapmış, öyle ki, kuşlar sahici birer salkım sanmış onları, gelip üzüm tanelerini gagalamaya çalışmışlar — altın bir mimesis masalı,* trompe-l'oeil*'ün simulacre ile örtüştüğü bir gerçeklik, gerçeksilik anıtı. Resminin önünde bir perde duruyormuş buna karşılık, Efesli-'nin, yarışmaya çıktığında: Kuşları bile yanıltan, yanılsama kuyusuna düşürmeyi başaran Zeuxis'in bir tür utku esrikliği içinde Efesli'den perdeyi kaldırmasını istediğini biliyoruz, bilmekse bu. Benim gözümde, Efesli'nin en büyük cüreti zaten bir perde resmi yapmış olmasında yatıyor: Mimesis'e karşı soyutlama hem, semiosis; hem de, mimesisi alteden bir mimesis. Yengiyi perçinleyen: Kuşları değil de bir ressamı yanıltması. Ressam eşimin katkısını unutmayacağım: Kuşlar renkten ve biçimden önce (çok) kokuya giderlerdi, yaklaşımındaki şüphe payını yabana atmamak gerekir. Sizi Zeuxis'e çeken, Eufranaros'un daha büyük bir kandırmaca efekti yaratması, ortaya koyduğu "iş"in tastamam bir aldatmaca sayılması mıydı acaba? Ars ile Artifex arası gidip geliyorum zihnimde, 'baştan beri' kurduğum, bende kurulan estetik/etik*

virmek başlıbaşına özellikleri olan bir alan, üstelik bir Türkün Fransızcaya çeviri yapması için gereken sıradışı koşullara sahip değil Nedim. Noëmi'ye gelince, Fransız olması, bu işi sevmesi, bitirme tezini şiirlerimin üzerine vermiş olması avantajları; acemiliği ve donanım eksikliği dezavantajları. Beckett geliyor aklıma, kahve köşesinde, çevirmenlerine, tıkandıkları yerlerde "haklısınız, çevrilemez bu" der, işin içinden çıkmaya bakarmış. Öteki kutupta Kundera var: Yıllarını kendi metinlerinin çevirileri üzerinde çalışmaya, onarımlar yapmaya adamış biri. Yapabilir miyim böyle birşey? Kendi yazdıklarımdan, yazacaklarımdan zaman çalabilir miyim? Güç görünüyor bana. Gene de, Fransızcadaki ilk kitabım için biraz olsun çaba göstermek konusunda, Tül'ün de ısrarıyla, kendime söz verdim.

Benim bu bağlamda en büyük düşmanım Leslie. Hayatta en sevdiğim insanlardan biri. Çevirmeyi üstlenseydi, en azından bazı şiir kitaplarımı, ne huzur olurdu benim açımdan. Oysa *Sarnıç*'ı üç yıldır bitiremedi. Belki de hiçbir zaman bitiremeyecek. Mecbur muydu, tabiî değildi. İnsan, gene de, hayatının bir noktasında "mecbursunuz" diyen birinin sesini duymalı, diye düşündüm hep. O sesi, hem de hayatımın en kötü döneminde duyduğum için şanslı saydım hep kendimi.

XXVI

Güneşten önce kalktım bu sabah da. Bir saatı aşkın, kahvemi hazırlayıp yüzümü gözümü yıkadıktan sonra, "Smog" üzerinde çalıştım: Bir açılan bir kapanan o midye şiirlerden biri. Bilmem bir yere varacak mı, varacak mıyım?

St. Nazaire'e gelirken yanımda, içimde getirdiğim sis biraz olsun dağıldı mı: "Smog", bunu anladığım an görünecek belki de. Sisin içinden çıkamaz gerçi insan, olsa olsa onun içinden görme yetisini geliştirebilir, bir de ona, arasıra onun dışındaymışçasına bakmayı öğrenebilir. Burada hâlâ durup sormam doğal demek ki: Şimdi kimim ve kendimin neresindeyim?

"Mahşer"i bitirdim, "Pus"un son dönemecine girdim, "Kesif" yürüyüp gidiyor, lirik bazı parçalar ve biriki düz metin getirdi burası. Çalışmış olmam tabiî iyi, çok iyi birşey, ama bu konaktan bir adım ötesini beklemeyi sürdürüyorum. Ola ki dönünce anlayacağım sorunun beni taşıdığı yeri — bir yere taşıyıp taşıyamadığını.

Bugün Nantes'a gidiyoruz. Yarın Carnac'a. Üçte ikisi bitecek konukluk süresinin. Aslında net bir haftam kalmış olacak dönüşte. Zaman, sünger.

değerler skalasının üzerinde. Gene de, Efesli'nin "perde"yi seçmiş olması dosdoğru ona yönelmeme, ondan yana durmamı sağlıyor: Hegel'in sözünü ettiği 'kıvrımlardan örtünen gerçek', Heidegger'in sözünü ettiği 'katlı duranın açılması' ressamın perdesiyle, o perdenin pekâlâ örttüğünü unutmamamız gereken açılması zorunlu alanla çakışıyor kafamda. Ne dersiniz?

XXVII

Nantes'a girdiğimizde, şehrin çekirdeğini kuşatan çembere girip önce dağılımını görmeye çalıştım. Arabanın avantajı bu: Hiç tanımadığınız bir kentin gövdesinin hatlarını, genel siluetini çarçabuk görebiliyorsunuz. Sonunda, doğru bir karar almışım, içeri girip hemen şatonun yanma park ettik.

Şato, kentin ortası, ana meydanlar, öğle yemeğini yediğimiz Café du Commerce, akşamüstü çay içtiğimiz ve gece için yer ayırttığımız La Cigale, kitapçılar, olağanüstü bir ekmekçi, Tül'ün denetlediği sayısız pastane, Jules Verne'in çocukluğunu geçirdiği ev, mahut Pommeray Pasajı, birkaç eski rustique ev... Nantes çekici, yaşanabilir, zengin bir şehir. Breton'un, Gracq'ın hayaletlerinin arkasında bir noktada Vaché'yi görüyordum. Yaklaşık 10 saat içinde ne kadar nüfuz edilebilir bir kente? Havasını suyunu tanıdık bir ölçüde, gerisi zamanlar ister.

La Cigale'de yediğimiz nefis akşam yemeğini, tattığımız şarapları kolay unutamayacağız tabiî. 1895'te açılmış bu café brasserie, asırlık bir keyif amtı. Café du Commerce, çukulatacı Gautier de öyle. Beni en çok çarpan ekmekçi oldu Nantes'taki: Ekmek tutkumu biraz olsun sakinleştirebileceğim bir yer, St. Nazaire dönüşü için alışveriş yapmaktan kendimizi alıkoyamadık.

Şato, oldukça iyi korunmuş. Beş yüzyıllık duvarların arkasında, Avrupa tarihinin birkaç dönemeç moment'i duruyor: Nantes "édit"leri: Protestanlığın kabul görüşü, Birleşik Fransa — "Opera"ya sokulmuş bu koyu tarihlerin coğrafyasını gözümle gördüğüm için mutluyum. Şüphesiz Klossowski'yi de düşünmeden edemezdim, şato surlarının üzerine çıktığımda. Ama onun atları olmamıştır: Kişneyen. Koyu tütsü kokusu gelir *La Révocation de l'Edit de Nantes*'tan.

Samih, geçen yıl, şehir ve poetika konusunda bir bildiri vermek üzere çağrılıydı Nantes'a. Rezé'ye gidip Le Corbusier'nin La Cité Radieuse'ünü görmemiş olabilir mi? Görmemişse yandı demektir, nasıl çullanırım ona! Görmüş, bana sözetmemiş olabilir mi? İyiden yandı demektir. Görmüş, bana sözetmiş, ben unutmuş olabilir miyim? O zaman ben yanmışım demektir, bunadığım için.

La Cité Radieuse, Nantes'ın birkaç kilometre dışında, bir tür banliyö konumundaki Rezé'de yapılmış, tarihini anımsamıyorum şimdi.

Le Corbusier'nin petek mantığım, ana konut (hattâ toplu konut) felsefesini uyguladığı bir yapı. Dümdüz bir ovada, düzayak evlerden başka bir yapının

27 Şubat —

Sevgili Orhan,

*Geldim, dönüyorum. Döndüğümde, döndüğüm yerde mi olacağım? O iki fiil, iki durum arasında hepsi hepsi bir ay durduğuna göre anlamsız gözükebilir böyle bir soru doğurmam. Ama bilirsin, Borges'in sonsuz alıştırmaları da bunu pekiştirdi kafamızda: Bir sürenin, hattâ bir ânın aynı kesafeti taşımadığı her seferinde, kesin. Belki de bu seyir defterinin başlığını "Kesif içinde Kesif" olarak değiştirmem gerekirdi — gene de bir başına "Kesif" vurguyu daha iyi veriyor gibi geliyor bana. Seninle, biriki karşılaşmayı saymazsak, epeydir oturup başbaşa konuşamadık. Buna gereksinme duymama karşın. Şiir yolculuğum üzerine bir kitap yazmaya başladığını öğrendiğimden, özellikle de kitabı yazmaya başladığını (*Defter*'de çıkan girişten) anladığımdan (çünkü niyet etmek başka, işe koyulmak bambaşka iştir: Kendimden biliyorum) bu yana, içimde sanığın yargıçtan uzak tutulması etiğine bağlanabilecek bir çağrışım mekanizması doğdu sanki. Oysa, ben sanık ya da suçlu muyum bilemem ama, sen neyse ki yargıç değilsin — daha kötüsü: Avukat olabilirdin, öyle hiç değilsin. Karşılaşınca, kaçınılmaz olarak kitabına ya da şiirlerime gelebilirdi söz, "dava" sırasında konuşmak bana doğru görünmedi. Sen de beni hiç aramadın zaten: Ola ki kitabını yazıp benden o anlamda kurtulmayı yeğliyordun! Örneğin,* Tahta Troya*'yı yazarken Ece'den uzak durmaya çalışmıştım ben, görüştüğümüzde de konuyu hiç açmamıştım. Yazdıklarım üzerine yazdıkların üzerine yazacağımı düşünüyorum ileride, ben ki masanın bir o ucuna, bir bu ucuna gidip yazdıklarım üzerine ikidebir yazmaktan kendimi alıkoymadım (ne alıkoyması, düpedüz sapkın bir zevk aldım dikizle/n/mekten), senin yazdıklarını nasıl es geçebilirim? Bugüne kadar pek çok yazı çıktı yazdıklarım hakkında, hemen hemen hiçbirinden hareket ederek başka bir metin kurma isteği duymadım buna karşılık; belki keyif ya da öfke duyduğum oldu, ama bir söyleşi damarı bulup söz alamadım: "Narkissos'tan Oidipus'a", bu kadarından (ve bölümün sonunda verdiğin anahatlardan) belli, denk bir partöner getiriyor karşıma: Aynalar karşıkarşıya gelecek, demektir. Geldim, dönüyorum ya, buraya nasıl geldimse öyle dönüyorum tabii. İçimde bir ana durum, birkaç ana soru, birkaç yan kıvılcım ile geldiydim buraya, biraz mesafeyle dönüyorum galiba. Katedilmiş mesafe midir bu, alınmış mesafe mi, tortu çökmeden ben de anlayamam bu iki ayırtıdan hangisi geçerlidir. Seyir defterini önünde tuttuğum pencere asıl parabolü oldu anlaşılan, Saint-Nazaire konaklamasının: Zihnimin arka perdesinde, bazan da önünde iki fiil, gene iki fiil okudum: Hareket etmek, mıhlanmak. Yıllardır, bana sorulursa baştan beri*

göze çarpmadığı bir ortamda göktaşı gibi yükseliyor. Hem yanına gidip baktık, hem de arabayla iyice uzaklaşıp farklı açılardan nasıl durduğunu, göründüğünü görmeye çalıştık: Ürpertici bir yontu sanki, o cümbüş renkli pencere ve duvarlarıyla, Pâques Adası'ndaki anlaşılmaz dev yontuların çağdaş bir kardeşi. Hayli eskimiş, öte yandan. Yoğun bir onarım çabası göze çarpıyor.

Gece döndük Saint-Nazaire'e, gidip *Quiz Show*'u gördük: Redford'un yönettiği, yeni çıkan filmi. Bir düşkırıklığı daha: Amerikan sinemasının sözümona sistemdışını öven merkez çocuğu asla ortalamayı zorlayamıyor. Sıradan bir seyir filmi, üstelik İngiliz oyuncularına rağmen. Olmayınca, olmuyor.

Marie-Pierre, posta kutusuna bırakmış: Noëmi'den "Göl"ün çevirisi, Pierre Bourdieu'den uzun ve sıcak bir mektup, Liber'i Türkiye'de yayımlama kararımız konusunda sevincini dile getiriyor ve Ahmet Cemal'den bir faks — ona hemen sert ve kuru bir yanıt yazmak zorunda kaldım. Birazdan Carnac'a doğru yola çıkacağız.

XXVIII

İngilizlerin de uzunboylu faydası olmuyor Amerikan sinemasına. Herkes gibi ben de bıktım Amerikan sinemasını eleştirmekten, ama gerek gelmeden Paris'te gördüğümüz, Branagh'ın *Frankenstein*'ı, gerekse *Quiz Show* tuzbiber ekti bu konuya. Teknoloji, bilgisayar ayarlı kurgu ve 'special effects' hünerleri, dev bütçeler, senarist ordusu, 'iyi' oyuncu yüzeyselliği altetmeye yetmiyor. İki filmde de derinlik boyutu hemen hiç yoktu: Üçboyutlu bir sanat için kabul edilebilecek bir zaaf değil bu. Üstelik, iki film de güçlü 'fikir'lerden yola çıkılarak yapıldığı halde: Mary Shelley'den hareketle ölümsüzlük izleği üzerinde dururken, bir televizyon sahtekârlığının yarattığı toplumsal düşkırıklığım anatomi masasına yatırırken çok daha fazlası hedeflenebilirdi: Bakıp geçiyor Branagh da, Redford da. Anlaşılan, bir oyuncunun, güçlü oyuncu da olsa, doğal bir sınırı, kısıtlı bir derinleşme yetisi var.

Amerika, Amerikalılaşmak Corneau'ya da ilginç bir fikir getirmiş, Quignard'ın son romanı nedeniyle. Parçalar gördüm Pivot'nun programında, belli ki vasat bir iş, *Dünyanın Bütün Sabahları* da öyleydi. Gene de bir göz atacağım Paris'te, Quignard'ın romanına.

("bir başlangıç varsa"), yolcu-olma haliyle tam çelişki içinde seyretmemi zorunlu kılan bir durallık hali teraziledi beni. Durmadan gitmek, bir yerden bir başkasına gitmek istiyor, durmadan kaldığım, kalakaldığım izlenimine kapılmadan edemiyordum. Bakılırsa, pek çok pencere değiştirdiğim, mıhlanış koşulumu hep bir noktadan bir başka noktaya taşıdığım da söylenebilir şüphesiz: Taşındığım kentlerin, sokakların, evlerin, işlerin çetelesi değil ki belirleyici olan. Penceremden baktığımda (bir duvar da olsa bu, "Opera"daki gibi bir küre de olsa hiçbirşey değişmiyor aslında), herşeyin sonsuz bir hareket içinde olduğunu görüyor, benim mıhlanışımdan ancak yazarak uzaklaşabileceğime, bir harften ötekine doğru yolcu çıkarak harekete katılabileceğime vardım, varıyorum. "İnsan hiç değilse kuruntularını seçmekte özgürdür", dediğimi anımsıyorum, yaklaşık olarak. Çok da doğru değil bu: Bir de inanmak, kendini inandırmak gerekiyor. Öteki'ni ikna etmenin büyük anlam taşıdığı yaş dilimlerini arkamda bıraktım: 43 yaşımda, 'kendimin neresinde olduğum' saplantısıyla tıkabasa dolu, ondan sıyrılıp kendimi yolun farklı bir durağına taşıma isteğiyle tıkabasa dolu geldim buraya, dönüyorum. Bir limana gelmeyi ben seçmemiştim, "rastlantının açıklanamaz ilkesi" taşıdı buraya sıkışık gövdemi, sisli beynimi. Avrupa'nın en doğu noktasındaki deniz fenerinin ışığının altından kalkıp en batı noktasındaki ışığa vardığımda, buradan, Okyanus'un en doğu ucundan en batı ucuna yola çıkan gemilerin –penceremi katederek– geçeceğini bilemezdim. "Uzağın (da) açıklaması yoktur", evet Orhan, güzergâhın fasit oluşu ne kadar bana bağlı, ne kadar iki ayrıntılı tarih arasına sıkışan ayrıntılı bir hayata: Parmaklarım sonuna kadar bu kördüğümle uğraşmaktan vazgeçmeyecek sanıyorum.

"Tasarılar Kitabı"na bir proje taşıdı bütün bunlar, geçen gece: "Amerikan Pasajı"na geleceğim.

XXIX

Arabayı götürüp bıraktım bu sabah; bir ucundan ötekine şehrin, gardan limana yürüdüm hızlı adımlarla; alışverişe gittik Tül'le; Bernard Bretonnière aradı ve yarın 17.00 için sözleştik söyleşi konusunda; yemekten sonra bir saatlık mutad siestamı yaptım — şimdi, Mendelssohn-Bartholdy eşliğinde kahvemi içiyorum, penceremden dışarısını seyredip. Bu kez bir Orta-Amerika karışımı deniyorum, Küba-Meksika hasadı bir kahve, öylesine koyu bir doz hazırlamışım ki, rahatlıkla damardan alınıp uçulabilir! Ama bu koku, bu kekre tad yok mu, insan göz göre şıringayı saplayıp boşaltabilir damağına.

Pazar gününün sessizliği, ıssızlığı içinde yol alırken, doğru dürüst bir önhazırlık yapmamıştık: Carnac'tı tek hedefimiz, gerisini giderken belirleyecektik, serserî mayın. En doğrusuymuş bu: St. Nazaire'den kıyıyı izleyerek, Okyanus boyu ilerledik St. Marc'a ve Pornichet'ye doğru, temiz ve alçakgönüllü sayfiye evlerine imrenerek baktık, sonra da yakında rüküşlük ve sözümona burjuvalığıyla Deauville'le yarışacak hale geleceği belli olan La Baule'dan geçerek Breton topraklarında ilerledik. İlk şok orada geldi: Guérande (Breton'lar Gwenn Land diyorlar), 'ortaçağ kenti' yazıyordu tabelâda, hemen saptım. Kaleyi gördüğümde, önce içinin "dolu" olduğunu anlamadım, surları takip ederek etrafında dönerken, kapılardan birinden içeriye göz attık ki: Düpedüz 'kapalı kent'ti bu. Girdik, altedilmez bir coşku ve hüzün seli içinde yürümeye koyulduk küçük alandan içerilere açılan kuytu, dapdar sokaklarda. Kilisenin kapısının hemen yanında, "1381'de burada, Brötanya ve Fransa'yla birleşme kararı alınmıştır" yazıyordu.

Meydandaki kahvede otururken, onu söylüyordum Tül'e: Biz, Germiyanoğullarından ya da Karamanoğullarından kalma hiçbirşeyi olduğu gibi koruyamadık, Selçuk bile özgün halinden ne kadar uzaklaşmıştır. Oysa Gwenn Land neredeyse dondurularak korunmuş: Yalnız sur kapıları ve şatosuyla değil, evleri ve genel dokusuyla da. Böyle bir yerden ayrılmak çok güç oluyor, neredeyse kopartarak kendinizi hareket ediyorsunuz: Bir daha kimbilir ne zaman gelinir, gelinir

26 Şubat —

Sevgili Faruk,

Saint-Nazaire'de seni düşüneceğim aklıma gelmezdi doğrusu: Ne tuhaf bir ilişki bizimkisi. Şöyle bir dönüp hızla makaraları gerisin geri çeviriyor, yılları ve anları tarıyorum, biribirimizi nerede ve nasıl tamamladığımızı bir görüyor, bir yitiriyorum. SBF'de öğrenciydin 80'de, beni fakültede konuşma yapmaya çağırmak üzere gelmiştin bir gün Levnî'ye; askerdim o sıralar, Çankırı'dan haftasonları geliyordum Ankara'ya; Şiir ve İdeoloji *yeni yayımlanmıştı ve sen kökten karşı çıkıyordun yazdıklarıma, özellikle de sosyalist uygulama konusundaki eleştirilerime. O gün bugün özü pek değişmedi ilişkimizin: Ben iyi-kötü aynı çizgiyi korudum sanıyorum, sen de doktoranı nihayet bitirdin ve ya hoca oldun ya da olmak üzeresin, muhalifliğini elden bırakmadın bana karşı, onbeş yılı biribirimizi onarılmayacak ölçüde kırmaksızın sert, hattâ kanlı tartışmalarla geçirdik: Ben hâlâ şiirden yanayım, sen hâlâ siyasetten yana. Durup dururken neden, nereden düştün aklıma peki? Durup dururken düşmedin: Dün gece, Che'nin son yılını konu edinen yetkin bir belgesel film izledim: Herşeyi dümdüz aktaran, bizim yapabileceğimiz yorumları biçimlendirmeyen bir iş çıkarmış yönetmen. Küba'dan ayrılışına ilişkin arşiv filmleriyle başlıyordu film: Cezayir'de bir konuşma yapıyor Che, komünist ülkeleri 3. Dünya'yı sömürmekle suçluyor, Havana'ya dönüşünde daha havaalanında buz gibi bir hava estiğini seziyor, Sovyetler bir uyarı mektubu göndermişler Castro'ya, iki gün başkanlık sarayına kapanıyorlar ikisi, neler konuştuklarını bilmiyoruz. Yoksun olduğumuz bu bilgi bizim Tarih karşısındaki aczimizi de, duruş biçimimizi de belirleyen ana etmen. Castro'nun rejimi, Komünist Partisi'nin konumunu, devlet aygıtını temsil ettiğini, savunduğunu, Che'yi 'itidalli' davranmaya davet ettiğini düşünüyorum. Che'nin devrimci ilkelerle, Devrim'in mantığıyla durduğunu, karşı kefede. Castro haklıydı: Devrim yapılmıştı, yeni düzeni, yeni düzenin gerektirdiklerini hesaba katarak kurmak gerekiyordu. Che haklıydı: Devrimci, düzen adamı olamazdı. Tartışmaya değer mi: Bütün "ama"larımız bir yana, sen Castro'dan yanasındır, ben Che'den yana. Küba'daki ailesi, çalışma odası, bakanlığı, uluslararası konumunun ona sağladığı saygın ve efsanevî duruşu dar gelmiş ya Che'ye, başka türlüsü düşünülemezdi: Bolivya'ya devrim yapmaya, bütün bunları bırakıp, yanına devrimci kimliğine sâdık yirmi gerilla ve astımını alarak gitmiş olmasını eşyanın mantığı olarak değerlendirmek gerekiyor. Devrimci romantizmi, denilecektir. Denilegeldi de. İyi ama, bütün Devrim'lerin tözünde yatar bu*

mi, Borges'in kendi elceğizimle 78'de çevirdiğim o şiirindeki gibi: Bir ayna var belki de bir daha içine bakamayacağım. (Bu mısra Borges'inkinden daha iyi oturdu!)

Carnac'a kadar ara vermeksizin direksiyon salladım sonra. Tül bir ara daldı yanımda, sıkı bir sağanak geldi ve geçti — bir an geliyor, hiçbirşey görmüyorum, iki hız çatışıyor ve birleşiyor, gövdem zıpkın gibi boşalasıya geriliyor: Uçma duygusu bu olmalı diyordum içimden, kendi kanatlarınla yukarı doğru süzülme duygusu böyle olmalı.

İkinci şok Carnac'ta geldi. Menhirleri biliyor, tanıyordum; hattâ, onları ilk gördüğümüzde biraz bozulduk bile, 'hepsi bu muymuş' şaşkınlığı içinde. Arabadan inip bir patikada yol alırken, birdenbire önünde açılıyor insanın, o durmadan anlaşılmaz bir sırayı izleyen ve gitgide boyları büyüyen sessiz taşların serpildiği alan. Menhirlerin en belirgin etkisi ham ve sessiz oluşlarından kaynaklanıyor öncelikle. Ardından, onların dörtbin yıldır durduklarını, terkedilmiş anlam depoları içinde suskun beklediklerini düşünüyorsunuz. Rüzgâr aralarındaki otları savuruyor. Onları gece vakti, koyu karanlıkta, ola ki dolunayın aydınlattığı halleriyle görmediğim için hayıflanıyorum.

Bir sonraki şok için hazırlıksız, daha doğrusu kafamızın içi tarihin loş dönemlerine ilişkin sorularla hıncahınç dolu, Quibéron'a doğru yola koyuluyoruz. Upuzun, dapdar bir yarımada bu; yer yer kopacakmışçasına daralıyor, bir yanımızda dingin çünkü korunmalı bir koy oluşturuyor deniz, bir yanımızda hırçın okyanus dalgaları kıyıyı dövüyor. Dörtbir taraf şemsiye çağrışımlı çam ağaçlarıyla dolu, öylesine güçlü ki açıklardan gelen rüzgâr, hemen hepsi 60-70° eğilmiş, bazıları köklerinden kopup savrulmuş, kimileri de yatmış, ama bir daha kalkmamacasına. Bu atmosferde girdik Quibéron'a; gri-yeşil bir hava, sonsuz bir uğultu, akın akın gelen ve kıyı kayalarından milyonlarca zerreye dönüşerek uçuşan dalgalar, dalga parçaları. Şoku yaratan: Köpüklerdi.

Ne duydum, gördüm, ne anlatılabilir. Geçenlerde gökkuşağından sözederken ressamlara yüklendim ya, şairlerden sözetmem daha hakça olurdu. Basmakalıp güzellik itki, korku değilse bile uzaklaşma isteği uyandırıyor hepimizde. Şaşılası olan, ille de şaşacaksak, basmakalıp güzellik diye tanımladığımız olgunun karşımıza çıktığında bizi büyülemesi. Bir gökkuşağı resmi, şiiri düpedüz kitsch bizim gözümüzde; gökkuşağının kendisi öyle değil oysa. İyi de, ben birebir sanattan, şiirden sözetmiyorum burada: Gökkuşağı değil ki bizim yapacağımız (o kendini yapıyor zaten), gökkuşağını çıkış noktasına koyabilecek bir yapıt ortaya koyulamaz mı artık, bunu soruyor, sorguluyorum.

kara romantizm tohumu, gerçekçilik ancak İktidar'ı getirir, getirmiştir. Che'yi sorgulamak bana acınası bir komiklik yaratıyor, gibi geliyor: Hele Castro'ya, Küba'sına bakınca. Che'nin haklılığı faydasız görülebilir belki, Castro'nun haksızlığından ya da zararlarından bağımsız olarak. Kim, bu faydasız haklılığın yerine daha anlamlı, önemli değerler, ölçütler koymuştur: Beri gelsin, bekliyorum. Che örneği herkes için yaralayıcıdır aslında: Sosyalizmin çöküşünü getiren Erk tapıncı, iktidar dişlilerinin nasıl hızla paslandığını ve devriâlemi tıkadığını apaçık göstermiyor mu? Aynı kilitlenmeyi ve umutsuz şiddeti şimdi de İslâm devrimcilerinde okumuyor muyuz — şimdiden? Asrî Zamanlar'ın, XX. yüzyılın pathos'u duruyor Che'nin serüveninde: Çok iyi biliyoruz ki, safkan devrimci –yolcu yolunda gerektir– ölmek zorundadır: Bütün gerçek köktenciler ölümden yana olmuşlardır, siyasetten ya da hayattan değil. Benim tercihim, onu dile getiriyor oluşum, Che'yle aramda bir nebze olsun koşutluk görme dileğinden kaynaklanıyor olabilir mi? Bu türden gülünç karşılaştırmalara girişmek için herhangi bir gizli dayanağım, hevesim yoktur, bilirsin: Bende ne bir aziz kayıtlıdır, ne bir devrimci; korkudan, korkumdan beslenmeyi, onunla kalleşlik yapmamayı öğrendim, öğrendimse. Buna karşılık, nerede nasıl duruyorsak duralım, kimden ve neden yana olduğumuz belirleyicidir. Bende bir devrimciden eser olmaması, devrimciden yana durmamı engellemez: Senin gibi içinde bir devrimcinin beklediği kanısını ya da şüphesini taşıyanların siyasetten, iktidarı istemekten vazgeçmemeleri ne kadar garipse, benimkisi de o kadar garip. Kültür alanında muhalifken iktidar olduğumu yüzüme ilk söyleyen insan sen olmuştun Faruk. İktidarı istediği halde muhalif kalmak zorunda olmak asıl düğümü ortaya çıkarıyor oysa. İktidara gelemeden onun boşyereliğini kavramak güçtür: Uzağımızdayken onu sanırız. Elbette, iktidara alışmak, erk noktasında olmadan rahat edememek, o yolda temel değerlerinden uzaklaşmak, onları değiş-tokuş etmeye kalkışmak en acısı. Dilersen, bu konuda, hâkimi, sanığı, cellâdı bekletelim biraz: Bırakalım her yolcu kendi yolunun içinden geçsin, onu tamamlasın. Che'yi 67'de, 70'lerde sıcağı sıcağına yüceltmek, fetişleştirmek durumunda olanlar çoktan duvarlarındaki posterleri değiştirdiler, övünerek açıklıyorlar 'gelişme' sırlarını: Kokuyor iktidar, Faruk, iktidar kokmaya başladığında gömü hazırlıkları da başlar ve insan hayatının en korkunç dönemeci, yaşarken bir kadavra gibi çürümenin içinden geçilmesidir. Kimlerden sözettiğimi anlıyorsundur. Onlar aramızdan çıktı. Ödenemeyecek bedeller olduğunu farkedememişler, demek. Bırakalım onlar da yollarını tamamlasın. Nasıl olsa gözgöze gelemeyeceğiz bir daha. Che'nin ölüsünü sergileyen köpekler, gözlerinin açık kalmasına özen göstermişlerdi: Gözleri kapalı olsa öldüğü kesinkes inandırıcı olmayabilir korku-

Quibéron'da gördüğüm köpükler aynı sorunu getirdi aklıma. Flaubert'in Maupassant'a ünlü sorusu, ormana baktıklarında: Şu ağaçlardan birini, okuduğumuzda onu ayırdedebileceğimiz biçimde yazabilir misin? İşin bu yanı uğraştırıyor beni:

'Ne duydum, gördüm, ne anlatılabilir', diyorum: Köpüklerden sözederken. Bu satırları okuyacak olan, o köpükleri ne duymuş ne görmüş insanlara, "olağanüstüydü, sıradışıydı" türü genelgeçer sıfatlara başvurmaksızın, o sıfatların hiçbirşeye yakın birşey anlatabileceklerini unutmaksızın nasıl anlatabilir, aktarabilirim köpükleri? Köpüklerle ilk kez karşılaşan birinin yaşayacağı şaşkınlık dolu coşkuyu?

Düğüm burada. Bir resim, bir şiir dolaylamadır aslında, eksiltidir: Köpükten, köpüğün sizde ayağa kaldırdığı, tırmandırdığı iç hareketlerden hiç dem vurmadan yazarsınız yazacağınızı. Beni dilin düz anlatımı, ifadenin sınırları yoruyor şimdi: Nesi varmış, sonuçta, o köpüklerin?

Çelimsiz makinamla bir fotoğraf çektim gerçi, ama herhangi bir sonuç alacağımdan şüpheliyim. İyi bir makinayla iyi, diyelim yetkin bir görüntü elde etmiş olsaydım neye yarardı? Belki film daha iyi gözler önüne sererdi köpüklerin etkileyici dansını. Tamam da ben kendi aracımdan, yetilerimden şikâyetçiyim: Nesi varmış o köpüklerin dedirtmemek için onları nasıl yazmam, dile getirmem gerekir?

Yıllardır 'yazı gerçekliği dış gerçeklikten farklı birşeydir' diyerek işin içinden çıktık. Robbe-Grillet'nin martı hikâyesi işte: Brötanya kıyılarına martıları yazma amacıyla gidip de, 'benim kafamda martılar böyle değildi' yorumuyla dönüşü. Elbette, eğretilemeye ve türevi benzetme sanatlarına diklenince anlatmak güçleşiyor Monsieur. Alışmışız bir kere, köpüğü anlatacaksak onu başka şeylere benzeterek vermeye, düpedüz kendi haliyle dile taşımaya kalkınca tıkanıveriyoruz. Ah, Babil duvarı: Bunca kelime, kural, morfolojik ya da semiyolojik yaklaşım ve boğulayazıyoruz şu küçücük suyunda dilimizin. Nasıl da haklı Artaud: *Ma langue, ma langue, merde.*

Bir gezi izlenimi nerelere getirdi beni. Nesi vardı peki, o köpüklerin? Ne oldu da böylesine etkilendim, çarpıldım? En iyisi verileri peşpeşe sıralamak:

Okyanus kabarmış, azgın dalgalar kıyıdaki kayalara yükleniyordu, büyük bir güçle savuruyordu su zerrelerini rüzgâr içeri doğru. Kıyı yolunda yavaş yavaş ilerliyorduk arabayla. Birden, denizin iyice yola sokulduğu bir noktadan bize doğru hızla uçuşmaya başladı sayısız beyaz parça ve önce neye uğradığımızı anlayamadık. Arabanın yan camına gelip yapışan hafif kirli beyaz parçalardan biri-

suyla. Anlatılması güç bir dinginlik vardı Che'nin gözlerinde: Anlaşılması güç değil. Hadi: Sürdürelim bu kavgalı dostluğu, bıraktığımız yerden — görüyorsun ya, anlaşmak hiç de şart değilmiş.

ne bakınca bunun kıyıdan kopup gelen köpük cüzlerinden biri olduğunu kavradım, arabayı yana çekip indim. İnanılmaz bir kuvveti vardı Okyanus'tan gelen rüzgârın, güçbelâ yaklaşabildim kıyıya ve orada gördüm:

Bir koy dolusu kıvıl kıvıl köpük, doğram doğram ayrışıp havanın gücüyle uçuşmazdan önce bir gölet oluşturmuştu. Yanyana, içiçe geçen küçük kımılardan büyüyen kolektif bir hareket, yaklaşık 80 metrekarelik bir alanda, izin verirseniz birkaç benzetiye başvurayım, görünmez bir hallacın attığı dev bir yatağın pamukları gibi bembeyaz, göze çarpıyordu ve insanın aklına o güne dek görmediği irilikte bir deniz hayvanının can çekişmesi geliyordu: Uzaklardan kopup vurmuştu kıyıya bu ortaçağ kıyamet habercisi gravürlerinde, ola ki Bosch'un tablolarında rastlayabileceğimiz yaratık: Belki de soyunun sonuncu specimen'iydi.

Bakakaldık, Tül ve ben. Oradan uzaklaşırken belliydi mıhlanıp kalacağı belleğimizde: O muazzam, taşkın kımıltının.

Sonuncu şoka doğru yola koyulduk öylece.

Vannes'dan geçip gidecektim aslında, Tül "sapalım" demeseydi.

XXX

Vannes'a girdiğimizde akşam geceye dönmek üzereydi. Şatonun surları, bahçesi, surun dışında kalakalmış bir ortaçağ evi karşıladı bizi. Şehrin çekirdeğine girip, önce arabayla inip çıktık sokaklardan: Neredeyse Bruges kadar iyi korunmuş sivil mimarî şaşırttı bizi, arabayı park ettik akşam yemeğini yemeye karar verdiğimiz La Varende'ın önünde, "Hapishane Kapısı"nın altından geçerek dar sokaklarda yürümeye koyulduk. Vannes evleri, cephelerini kateden putrelleriyle çarpıcı bir pitoresk oluşturuyor tabiî, ama asıl önemli olan dokunun korunmuş olması: Çatılar neredeyse biribirilerine değecek, katedralin etrafı zamanın bir boyutunda dondurulmuş, paranteze alınmış. Soğuk hava, günboyu çarpan rüzgâr nedeniyle aniden soğuk terler dökmeye başladı Tül, tansiyonu ciddî biçimde düştü, güçbelâ lokantaya gidip oturabildik. 'Bottin Gourmand'ın salık verdiği küçümen bir restoran La Varende, nefis geyik pirzolaları yedik bir St. Emilion eşliğinde. Vannes'dan ayrılırken, kişisel haritamıza çentik attık: Bir daha görülesi kent.

XXXI

Christian'larla ve Marie-Pierre'le Windsor'da yedik dün gece, bir ağırlık vardı sanki üzerimde, kuş uykusundan ikidebir uyanıp kalktım, uzaktan uzağa bir kalp krizi provasını çağrıştıran bir daralmaydı içimdeki, Tül'e birşey söylemedim. Bir seferinde sahici kriz gelecek, belki vurup gidecek, belki vurup bitirecek. İnsanın doğum tarihi, babasıyla annesinin çoğu kez hesapsız bir gecesinde iniyor, ölüm tarihinin hesapsız bir tarihi olmasında şaşırtıcı bir yan görülmemeli. Hayat, iki belirsiz ucun arasında gerilidir. Her gün binlerce yenidoğanla binlerce cenaze geçiyor ortamızdan, biz kendi hayatımızı ister istemez büyütüyor, onu Hayat'ın bir odağı sanıyoruz. "İlk insan"dan bu yana, o tanıma uygun kaç milyar canlı geçti yerküreden acaba? Son zamanlarda bunu merak eder oldum, Paris'te demografi tarihlerine göz atacağım, herhalde kaba bir hesabı yapılmıştır. Haberlerde verdiler geçenlerde: Çin'in nüfusu 1 milyar 200 milyonu geçmiş. Dün gece, televizyonda, yaşayan en yaşlı insanla bir röportaj yer aldı: 1875 doğumlu bir kadın, 120'sine basmış yeni, belleği ve espri gücü hâlâ yerinde, şarap tutkusu sürüyor, 117'sinde sigarayı bırakmış. Herhalde bir kobay gibi incelenmiştir. Hayat, çok ender uzamıyor artık: 100 yaşını geçenlerin sayısı gitgide artıyormuş. Yaşlanmak isterim doğrusu: Yüzüncü, ikiyüzellinci kitabımı yayımlayarak kafa ütülemeyi sürdürmek isterim. Bu gövdeyle mi? Güç görünüyor.

Sonuç olarak, 3.45'te kalktım yataktan, sigaramı yakıp pencereden kentin, karşı kıyının sarı ışıklarını, deniz fenerini ve dubalarda yanıp sönen uyarı işaretlerini seyrettim. Beyaz ışıktan nefret ediyorum, Türkiye'de nedense beyaz ışık egemendir geceleri.

Yarı karanlığında odanın, masamda son yazdığım şiirlerden birine, daha doğrusu "Smog"un sayfalarından birine gözüm ilişti önce: Harfler seçilmiyordu, inci gibi dizilmişti satırlar, düzgün ve pürüzsüz bir elyazısı izlenimi doğuyor böyle bakınca. Sonra biriki not almak istedim, bir sigara daha yakıp: Borges geldi aklıma, körler de yazabilirlermiş demek, biraz ışık alıyorsa hele irisleri: Yazdığım hiçbirşeyi okumam sözkonusu değildi elbette, gene de satırlarımın kâğıt üzerinde belli belirsiz ilerlediklerini görüyordum. Yattım sonra. Hırçın rüzgârın kopartacakmışçasına zorladığı kepenklerin sesinin ikidebir deldiği bir uykuyla sabahı ettim.

Gri egemen bugün. Gökyüzü gibi suyüzü de monokrom bir durgunluk içinde. Doğru benzetmeyi Tül yaptı: Bir objektiften, her seferinde farklı bir filt-

re takıp bakar gibisiniz burada, öylesine değişken hava koşulları ve görünüm. Dört yıl boyunca Paşalimanı'nda masalarımı dayadığım pencereden baktığım, gördüğüm Boğaz da biraz böyle değil miydi? Su akar deli bakar, ne kadar da doğrudur. Bıkmak bilmez insan. Teşvikiye'nin pencereleri daraltıyor hem ufkumu, hem içimi. Ne farkediyor, öte yandan? Bir dizi sanrı değil mi beslediğimiz durmadan?

Şair, ihtiyar, Karlovassi'den sesleniyor:

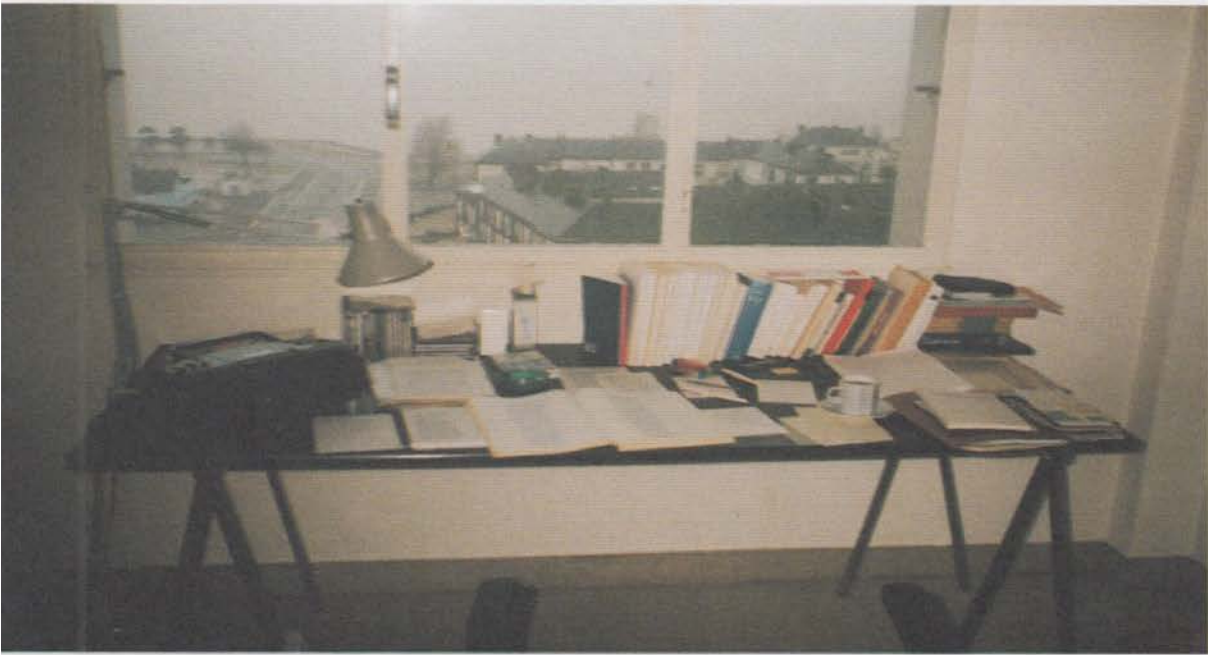
"Açıklamasız herşey — erimek nedir bilmez. Darmadağın, dağınık, bildiklerin: Tüzükler, yasalar, arşivler, kimlikler, kitaplar — kimsin sen? Kimim ben? Nerede? Ne zaman? Ne zamana kadar ve neden? Yoktur yanıt verecek kimse..."

Elizabeth Schwarzkopf'tan önce Mozart'lar, sonra Schubert'ler ve Hugo Wolf'un Goethe besteleri: *Kennst du das Land?*

XXXII

Bernard Bretonnière ile söyleşi 'başarılı' geçti. Ne demeye gelebilir, bir söyleşinin başarılı geçmesi? Soruların iyi hazırlanmış (kimi ilâçların sökücü nitelikleri gibi), konuşma sırasında ara desteklerin doğru yerde doğru zamanda verilmiş, yeri geldiğinde anlamlı bir biçimde sıkıştırılmamış, hazır olmadığınız sorularla karşılaşmanız... türü etkenlerle birebir ilintili görünüyor bana başarılı bir söyleşi. *Söz'lük*'te üzerinde biraz durmaya çalışmıştım partönerin, yazarın sözlü yakasını hafifsemeyi aklımdan geçirmedim hiçbir zaman, tam tersine "Şifre, Şifa, Deşifre"yi bir gün tamamlarsam, bu bağlamda hangi sınırların peşine düştüğümü daha iyi anla(t)ma fırsatım olacak. Söyleşide, soruları hazırlayan ve yönelten kişinin durduğu yeri ve sığasını aydınlattığını görüyoruz. Karşısındakinin yerini ve sığasını yeterince ölçememişse, kendi ışığı da kararacaktır — paradoks buradadır. Oktay Rifat için kâğıda düştüğüm 25 soru için haftalarımı vermiştim. Onlardan bir kitaba gidilebilirdi. Vakti yoktu Oktay Bey'in, vaktinin kalmadığını sezmişti. Keşke yapabilseydik o kitabı, benim soru soracağım şair kalmadı, yanıt veriyorum ya, yanıt vereceğim asıl sorularla karşılaşmadım henüz. Orhan Koçak sorabilirdi, kitap yazmayı yeğledi. İshak sorabilirdi, sanıyorum vazgeçti. Ömer'le söyleşiyi derginin niteliği sınırlamıştı. Sorularla yanıtların

denklik arayışından sözediyorum tabiî, yoksa söyleşi için durmadan kapım çalındı, çalınıyor: Monolog apayrı bir yazınsal türdür.

Derinlemesine diyalog gereksinmesi en köklü gereksinmem oldu hep. Usmanbaş'ta yeterince yol alamadım. Orhan Pamuk'la satranç saatıyla konuşmamızın sonuna gidemedik, gitmeliydik, hattâ metin üzerinde birlikte ve ayrı ayrı, çok daha fazla çalışmalıydık. Birlikte yazma projelerinde bozgunu ben hazırladım galiba.

"E/Babil Yazıları"nı bu yıl bitirip yayımlamak istiyorum, yazınsal denemelerimin üçüncü cildini bambaşka bir mantığa ayarlamak için bir dönemeç oluşacak, oluşuyor önümde: Erasmus'un kollokyumları ve adagio'ları, Bruno'nun diyalogları (daha doğrusu çokeşli söyleşileri) benim için hayli anlamlı örnekler. Bir yandan da yeni medyatik teknikler, özellikle CD-ROM'un katkıları çok çekici alanlar açıyor önümde. Beni, arada, "Başkalaşımlar XI-XX" oyalayabilir biraz gibi geliyor, bir tür senkron yakalamak için onun da ucunu görmem gerekebilir.

Bu seyir defteri bile söyleşme mantığına uzanmıyor mu?

Seyrüsefer defteri.

Tam da "Seferî Dîvan"ın perdesi kapanırken.

XXXIII

En keyifli geçen günlerimizden biriydi dün. Sabah, tıpkı bugünkü gibi, güneşten önce uyanıp masaya geçtim, gün boyu çok iyi çalıştım, Latin dizisinden peşpeşe dört şiir çıktı, tam güzergâhı kestirmek için bana daha zamanlar gerek. Tül, resimlerini göstermeye gitti Christian'a, Ecomusée'nin yöneticisi Daniel de gelmiş, 3 resmini birden almışlar: İnanılmaz iş, nasıl keyiflendik anlatamam. Akşam yemeğinden sonra çıktık ikimiz, yaklaşık iki saat yürüdük şehirde, okyanus kıyısında, Le Petit Maroc'ta, eski fenere kadar gittik. Tül'ün mutluluğunu gördükçe içim eziliyor: Dalgaları dinlerken, gidip denize ellerini daldırırken, uzun uzun yıldızlara bakarken neredeyse kendinden geçiyor, sonra dönüş vaktinin yaklaştığını hatırlayıp kararıyor: Saint-Nazaire'den ayrılmak ikimize de çok güç gelecek, kesin bu. Dönüp aynı kısır, isli çarkın dişlileri arasında hayatımızı öğütmeyi sürdüreceğiz. Böyle devam etmemeli bu, birdenbire çözüme ulaşacak yaşta ve durumda olmamam acı, gene de ağır ağır bir çözüme yö-

nelmeli, uzun yolculuk için yeni bir harita çizmeye koyulmalıyım. Her prangam için bir eğe ayarlamalıyım — ayarlayamaz mıyım?

Gece, eve döndüğümüzde, Arte'deki Floransa-Sienna dizi programının karşısına çöktüm. Tam da benim yayıncılık anlayışım işte: Eklemli programlara dayalı bir kanal Arte: Piero della Francesca belgeseli ile başladı akış; fresko tekniği üstüne bir araştırma filmi; Sienna portresi; perspektifin ve yeni anlatım yollarının bulunuşu ile sürdü gitti birkaç saat boyu: Dürer'e, Leonardo'nun *Son Yemek*'te masanın üzerine tabakları yanlamasına perspektifle dizişine, Uccello ve Mantegna'nın derinlemesine açılarına uzun parantezler açtı.

Geldiğimizden bu yana Xenakis ve Fassbinder üzerine aynı doyuruculukta iki program daha izleme fırsatımız oldu, yarın gece de Che Guevera belgeseli var sırada.

Televizyona nişan almadan, ateş etmeden önce düşünmek gerek. Gündelik hayatımızı maymunlar cehennemine kim çeviriyor?

"Piyaniste hemen ateş etmeyiniz.

İçinde siz de olabilirsiniz."

XXXIV

İyicene erken kalktım dün, olağanüstü bir verimlilik içinde, siesta molası bile vermeksizin akşamüstüne dek çalıştım masamda: Yaklaşık sekiz saatlık –kısa bir yemek arası dışında– kesintisiz mesaiden elim boş çıkmadım. Sonra uzun bir yürüyüş'e çıktık Tül'le, Maison de la Presse'e gidip yarım saat kitapların arasında dolaştık, bir Paul Auster aldım, küçümen: *Kırmızı Defter* — bu sabah okuyup bitirdim hemen. Çok seviyorum böyle küçük ve dolu kitapları, hep çok sevdim: Aklıma Pinget'nin bu yıl yayımlayacağımız *Entre Fantoine et Agapa*'sı, Dagerman'ın vasiyetnamesi, Sontag'ın *The Way They Live Now*'u geliyor hemen. Savaş dönemi Saint-Nazaire'inin görünümünü yansıtan bir fotoğraf albümünü karıştırdım ardından. Geldiğimiz günlerde aldığım kartpostallarla Saint-Nazaire kitabını geçende inceleyen Tül, Building'in bulunduğu köşeyi gösterince şaşırıp kalmıştım, dün de bombalanışını izleyen günlerde çekilmiş fotoğraflarına bakıp irkildim: Bu sokaklar, hemen karşımızdaki adacık, eski kilise, dükkânlar ve kahveler uçup gitmiş bütünüyle.

Almanya'nın yakıp yıkan siyasetini, savaş felsefesini örtbas etmek için elbette değil, böyle birşey aklımdan bile geçmez, ama Amerikan uçaklarının Almanya'yı sahneden silmek uğruna Avrupa'da (ve Japonya'da) yaptığı tahribatın yeterince sorgulanmamış olduğu kanısındayım ben. Berlin'i, Frankfurt'u ya da Köln'ü yerlebir etmelerini bir dereceye kadar açıklamak eldedir (elde midir?) belki, ama, örneğin Saint-Nazaire'i düpedüz haritadan silecek ölçüde bombalamış olmaları hangi strateji felsefesine bağlanabilir acaba? Tarih bilinci, miras bilinci zayıf bir ülkenin, devletin yetkilileri de sorgulanmalıydı, diye düşünmeden edemiyorum açıkçası.

"Doğu-Batı Dîvanı", baştan uca silme edimi açısından okunabilecek bir iç yapıya oturdu, yazılırken. Bir karardan hareket etmedim, Tarih'i katedişimin temelinde aslan payını o kaygı tuttu hep: Neler nasıl kalmış, neler nasıl silinmiştir. Neden'e yer yok bu soruşturmada; daha doğrusu bir ünlem kılığında arasıra ortaya çıkıyorsa çıkıyordur 'neden' sorusu. Bakıyorum ve durmadan tüylerim ürperiyor.

Saint-Nazaire'de yazdığım "Barok Dîvan" parçaları aynı güzergâhı izledi sonuç olarak: İki ressamın tavrına bakıyorum ya, ortada yapıtlarından hiçbir iz kalmış değil ki. Sanıyoruz. Sanıyorum. Sanacaklardır.

XXXV

Bitti, bitiyor, herşey başlıyor ve bitiyor: Saint-Nazaire'de son dört günümüz. Dopdolu geçen bir süre. Sosyal cüssemden, Türkiye'den, günlük hayatın sorunlarından uzaklaştığım; dünyaya farklı ufuklardan bakma olanağını bulduğum; dinlendiğim, kendimi dinlediğim, kendimi biraz olsun dindirdiğim; hem hafiflediğim, hem de çalışıp yüklendiğim bir parantez dönemi. Nedir ki, denebilir, bir hayatın içinde dört hafta? Bir gün çok şeydir bazan. Enis Batur'un yaşadığı 512 aydan biri 1995 Şubat'ı. Normal koşullarda, artık, bir insan ömrünün tam ortası — her ne kadar 84 yaşına dek yaşamayı umma cüretini içimde taşımıyor olsam da.

Önemli bir ay benim açımdan, kesin olan bu: Kafamda gönlümde ölçtüklerimle, kâğıda bir bölüğünü yansıtabildiğim hesaplaşmalarla. Büsbütün dönemeç değil şüphesiz: Bu şubatı ben seçmedim. Beni, yakında gireceğimi düşün-

düğüm, birkaç yıl içinde varacağıma inandığım bir dönemece hazırlayan bir kavis gene de.

Birkaç yıl içinde ne olacak? Herşey yolunda giderse, 25 yıldır sürüp giden yazı yolculuğumda bir ana durağa varacağım. Önce tek ciltte topladığım, sonra dört kitaba ayrıştırdığım *Yazılar ve Tuğralar* bir beşinci kitapla bütünlenecek; ilk cildi 92'de çıkan "Başkalaşımlar"ın ikinci cildi tamamlanacak; "Doğu-Batı Dîvanı" ile "Opera"nm ilk cildi günışığına çıkacak; *Söz'lük*'ü uzatıp çerçeveleyen "Yolcu", *Yazının Ucu*'nu sürdüren "E/Babil Yazıları"yla yazınsal denemelerimin 1975-95 dönemini kapsayan bütünlüğü, iki oylumlu kitapla Günebakan denemelerim bu yıl içinde kitaplaşacak; "Ansiklopedi"min ilk üç kitabına ikinci üçlü eklenecek; günlüğümün ilk cildi yayımlanacak — başka projelerde yol almaya koyulmuş olacağım.

Yazı serüvenimi hiç tanımayan Fransa için, ilk kitabın bu seyir defterinden oluşması [belki birkaç ek metinle: "Pasaport" şiir ve metniyle "Pus"u koyarak] ola ki en iyi çözüm, benim açımdan: Bir buzdağının buzdağı olduğunu gösterebilir hiç değilse. Dilini bilmiyorsanız, bir şair, bir yazar hemen hemen hayalettir. Hoş, dilini bildiğinizde de değişmeyebilir durum ya. Christian'a, MEET için, sonuç olarak "Kesif"i önermeye karar verdim: Yazdıklarıyla yazacakları arasında, kesif sisin içinden, ortasından bir ay boyunca durup bakan, durmadan (iki anlamıyla) bakmaya çalışan birinin yarı sesli, yarı sessiz ünlemi.

Öyle ya: Dile gelirken, çoğu zaman, örtbas edilir.

Yazılmamış, yazılamamış olanı okuma sanatı pek az insanda gelişmiştir.

Yolcu: Sahi, nereye böyle?

XXXVI

Delikdeşik bir uykudan geçtim gece; önce 2.30 civarında, sonra 4'te kalkıp üstüste sigara içtim; 7'de uyanıp sabahı karşıladım ardından. Fırtına sürdü bütün gece, kepenkleri zorladı, büyük müziğini çaldı.

Kalkıp bir çırpıda, dün başladığım "Öksürük Nöbeti"ni bitirdim — tipik bir Dîvan şiiri.

Sonra çıktık Tül'le, Kültür Merkezi'ndeki, denizaltı üssüyle ilgili mimarî projelerin sunumunu izlemeye gittik ve iki delisaçması projeden ağzımız yanınca kaçtık oradan. Postaneden 19 kilo kitap gönderdim İstanbul'a, sevimli bir posta memuresinin yardımı sayesinde ehven bir fiyata. Paris biletini aldım. Hüzün çöktü eve dönerken. Ecomusée'nin yöneticisi Daniel çağırmıştı müzeye, kılavuzluk da yaptı bize: Saint-Nazaire'in içini dışını öğrendik böylece. Christian'a uğrayıp kahvesini içtik. Son alışverişimizi yaptık. Eve girerken sağanak başladı. Tül çay yaptı, yaban çilekli turtaya eşlik etsin diye. Francis Cabrel'in şarkısı çalıyordu radyoda, avaz avaz açıp dinledik. Bugün böyle gevşek geçti.

XXXVII

Maria Spaziani'den haber beklerken Işıl'dan faks geldi: Centro Internazionale Eugenio Montale başlıklı bir program kâğıdı: 2 Mayıs'ta benim konuşmam, 9'unda Bonnefoy'nınki sonuç olarak, keşke ters dönseydi tarihler, 9'unda bayram tatili başlıyordu. Spaziani mektubumu almamış olabilir mi, anlayamadım, tuhaf bir başlık seçmiş benim konuşmama: La Turchia nello specchio dell'Occidente: Avrupa'nın aynasında Türkiye. İki faks daha geldi Işıl'dan: Tabanelli'den ve Luzi'den birer teşekkür mektubu, Luzi kitabına katkım nedeniyle. Bakalım kaç gün kalabileceğim Roma'da: En kötü olasılıkla dört, en iyimser olasılıkla on gün olabilir bu süre: Bankadakilerin sabrına, iyi niyetine bağlı olarak!

Çok erken kalktım bu sabah, öğlene dek çalışıp bir saat uyudum; yemekten sonra Tül'le uzun bir yürüyüş yaptık, Okyanus kıyısında bir banka oturup akşamın inişini izledik ve eve döndük. Mimar komşumuz uğradı, bizi binanın çatısına çıkardı, manzara iyice ürkütücü oradan bakıldığında, yarın bir kere daha çıkmak istiyorum teras katına.

Biraz daha ilerledi "Smog" — onu geldiği yere, İstanbul'a götürüp bitireceğim anlaşılan, bitirebileceksem.

Yarın pazar: Bana ait son tam gün.

Öbür gün gece, Nedim geliyor, Théatre Icare'da konuşmamız var.

Sonra: Paris.

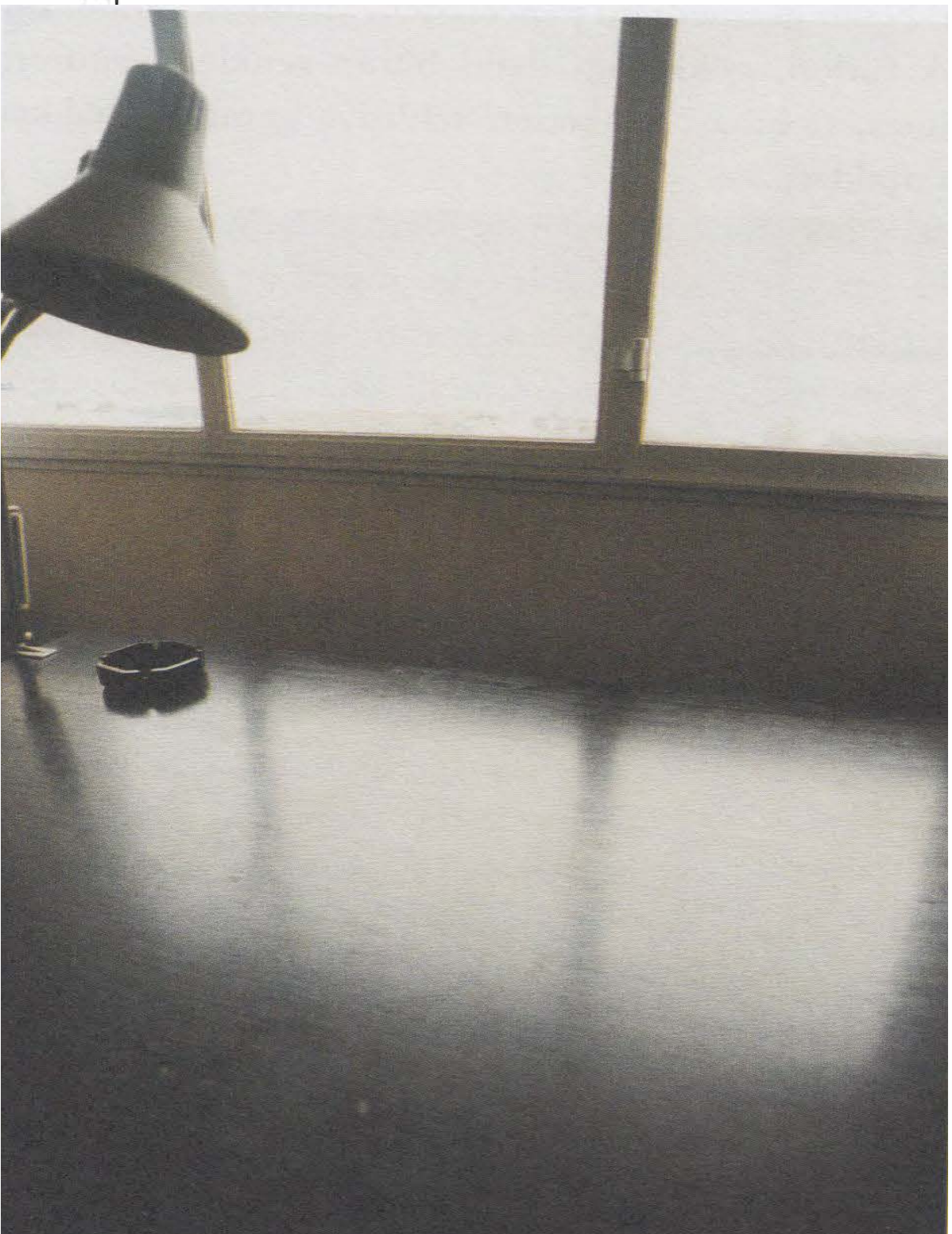
XXXVIII

Bu sabah 6 olmamıştı, uyandım ve odama geçip bir sigara yaktım. Birden, pırıl pırıl gecenin içinde, tam karşımda gördüm: Hilâl, biraz kalın kesilmiş bir tırnak halinde, ufuk çizgisinin az üstünde duruyordu. Dün geceki şimşekleri de unutmuyorum: Neler geçmedi bu pencereden, yirmibeş günde: Bütün bulut türleri, bütün ışık türleri, gökkuşağı dahil bütün renkler, yağmur, sağanak, sis, med, cezir, güneş, dolunay, tankerler, tahlisiye gemileri, balıkçı tekneleri, su uçakları, yolcu uçakları...

Penceremde, bunca hareket içinde hareketsiz, yirmibeş gün durdum, baktım buradan ve yazdım: Gördüklerim ile imgelemimde hareket eden görüler, "Opera"nm satırlarının arasına giren görüm kesitleri, lirik parçaları kateden farklı dinamik burçları, iskemlede oturarak geçirdiğim yaklaşık 120 saat içinde çıktığım yolculukları, katettiğim güzergâhları yanyana dizdi. Her zaman olduğu gibi hem yazdım, hem de yazarken kendime baktım ve gene yazdım: Orhan'ın dediği, Koçak, doğru tabiî: Aynaya bakan da, aynadan bakan da benim: Narkissos-Odisseus. Bir başka evreye geçtiğim de doğru mu, bilemem bunu ben, ola ki, başka bir evrenin, *Sarnıç*'tan "Opera"ya yönelirken zaten başlamış olduğu kanısını taşıdığımı söyleyebilirim: Kendimdeki benleri çoğaltırken, ayrı tür ve odakları barındıran bir aynalar galerisinde, salonunda başıboş gezmeye koyulduğum da ileri sürülemez mi? Kendimde topladığım başkaları aynaların geçirgen, soğurucu yüzeylerini pencerenin sınırlı ama saydam cephesine dönüştürmemiş midir belli ölçüde? Bu sorular, benzerleri, Orhan'ın kitabı bütünlenip önüme geldiği an, bir başkası olarak ben'e yeniden bakmamı sağlayabilir de.

Penceremin sınırına gelince, o, daha çok karşısına, önüne oturanın sınırlarıyla orantılı bir gerçeklik barındırıyor, bana kalırsa: İnsan, diye düşünüyorum, yıllarca bir duvara, bir duvar parçasına bakmak ve orada yazılanı imgeleminde yazılanla birleştirip kâğıda düşmek zorunda kalabilir: Duvarlara dikkatle baktım, özellikle de anılmaya değmeyecek ölçüde kısa süren bir hapishane parantezinde — derin, sonsuz bir ufuk bekliyor orada, Sade'ı ve Genet'yi düşünüyorum da.

Gece, İsviçreli Richard Dindo'nun 90 dakikalık Che belgeselini izledik Arte'de: *Bolivya Günlüğü*. Kırık, mahzun bir rapsodi. Trintignant seslendiriyordu Che'nin satırlarını. Filmin görsel yakası bana güçlü göründü: Başta, Küba döneminden birkaç hareketli görüntüye dayanan sekans (Che'nin iki, Cast-

ro'nun bir konuşmasıyla Havana sokaklarının katedildiği sessiz bir sahne), sonda, birazdan değineceğim yaklaşık 30-40 saniyelik bir arşiv filmi arasında sıkı bir ekonomi uygulamış yönetmen: Birkaç Bolivyalı asker ve köylünün birebir tanıklığı (özellikle öldürüldüğü köyün öğretmeni olan kadınla yapılan görüşme etkileyiciydi) ve Che'nin gerilla kampında çekilmiş bir düzine fotoğrafı sayılmazsa, görüntülerin çoğu Che ve arkadaşlarının 11 ay boyunca geçtikleri Bolivya topraklarının estetize edilmemiş, dümdüz verilmiş bölgelerine aitti: Makiler, ırmak kıyıları, dağ yolları, biriki dağ köyü, ağaçlar ve çalılar. Bir dış ses, günlük boyu hiç araya girmeden, girişte ve sonuçta devreye girmekle yetindi, gevezeliğe, ağır yorumlara, hattâ bir sonuçyoruma bile yönelmedi Dindo: Dörtdörtlük iş.

Bir fotoğraf ve kısa bir arşiv filmi belleğime çivilendi. Che'nin, Bolivya'ya Uruguaylı bir işadamı kimliğiyle girdiği gün yerleştiği otel odasında –bilmem La Paz'da mı?– kendi kendine çektiği fotoğrafta, aynalı dolabın önünde yatağa oturmuş, elinde fotoğraf makinası, duruşu çocuksu bir hüzün taşıyordu sanki.

Arşiv filmindeyse, Che'nin cesedinin, infaz sonrası götürüldüğü hastanede yatırıldığı teneşir taşında, Bolivyalı subaylarla Küba çıkışlı CIA sorumlusu tarafından sergilenişi, gövdesine saplanan mermilerin tek tek gösterilerek 'ölümsüz Che'nin pekâlâ ölebildiğinin kanıtlanması yer alıyordu. Siyasal etiğin lâğımda boğulduğu bir tarihsel an. İnsan olmanın onuruna ilişkin tek bir kırıntının kalmayabildiğini işaretleyen bu film parçası, sözkonusu onurun Tarih'in pek çok noktasında sıfırlandığını da veriyordu bana kalırsa.

Che'de bir kayıt adamı'nın gizlendiği göze çarpıyordu filmde. Tarih bilincine, tanıklık da etmeye, kılavuzluk misyonuna farklı dozlarla bağlanabilecek bir tavır: O şartlarda bile ikidebir fotoğraf çektirmeyi savsaklamaması, günlük tutmayı neredeyse olanaksız kılan koşullarda (fotoğraflardan birinde, düpedüz iri bir kuş gibi, büyük bir ağacın kalınca bir dalına tünemiş yazdığı görülüyordu) bu uğraşı sürdürmesi, sonrasız bir örnek-figür olarak kalacağına duyduğu inancı kanıtlıyor bence.

Bir an için o günlükle bu günlüğü yanyana koyup gülümsemeden edemedim. Herşey karşılaştırılabilir, hiçbir karşılaştırılacak şey yokmuş gibi göründüğünde bile. Ne tür bir ortak nokta, kesişme ânı bulunabilir o fotoğraflar ve günlükle, bu fotoğraflar ve günlük arasında? İki hayat arasında? Aranırsa bulunur da. İki insan ne demektir ki: İki gövde, iki bilinç, iki kültür, iki dünyagörüşü, iki huy, iki yapı, iki ten, iki tin, iki hedef, iki acı, iki umut, iki umutsuzluk, iki düş, iki düşkırıklığı, iki ikilem, iki kararlılık, iki —

Odaya girip tetiği çeken genç subayla da yapılabilir bu ikili karşılaştırma. Üç kişi aday olmuş, Che'yi vurmak için. Bu, tercih edilmek için sağlam bir gerekçe sunmuş: O gün, 27 Ekim, yaşgünüymüş — Che'nin ölüm günü, anonim cellâdın doğum günüymüş.

Biliyorum: Hepimiz, herkes, ben, bir başkası oradayız gerçekte: Cellâtla kurban arası bir yerde.

Önemli olan hangisine daha yakın olduğumuz değil mi?

XXXIX

Yemek sonrası, Tül'le çıktık ve üçyüzaltmış derecelik geniş bir çember çizerek Saint-Nazaire'i selâmladık. Hava inanılmaz derecede yumuşak, güneşliydi önce, Okyanus kıyısından, dalgaların yarım metre yanından, gelgit sonrası kumlara takılıp kalmış simsiyah yosunların, bembeyaz denizkabuklarının arasından yürüdük, geçtik. Botanik bahçesinin önündeki kahveye girerken, şehrin güneyinde koyu bulutlar görünüyordu, biz kahvemizi içesiye geldiler tepemize; sıkı, yoğun bir yağmur üzerimizden açıklara doğru hızla yol aldı ve arkasından masmavi gökyüzüyle güneşi bıraktı yeniden. Belediye'nin arkasından döndük, bütün Cumhuriyet Caddesi'ni katedip Dolmen Sokağı'na saptık, 1920'lerden kalma evlere baktık uzun uzun, dolmenin önünde fotoğraf çektik ve eski istasyonun kalıntılarına ulaştık. Oradan denizaltı üssüne yaklaştık, ben içeri girdim ve çıkmayacağını bile bile birkaç fotoğraf çektim, Le Petit Maroc'ta kısa bir tur attık ve eve döndük. Yağmur başladı gene. Gene güneş geldi sonra. Bir kararan, bir ışıldayan suda, çatılarda, tam karşımdaki deniz fenerinde yorulmadan konaklıyor bakışlarım.

Bir fenerden, Rumeli Feneri'nden çıktım bir başka fenere geldim. Bir sisten ötekine. Kalkıp gelmek, kalkıp gitmek, bir yerden ötekine geçiş insanın kendisi-kalış, kendi kendine-oluş biçimini nasıl da etkiliyor. Öbür gün trene binerken, Saint-Nazaire'e geldiğim gibi olmayacağımı biliyorum. Bir dönüşümden geçtiğimi söyleyecek değilim belki; gene de, burada geçirdiğim bir ay içinde öylesine derişti ki içimde bazı şeyler, nicedir olmadığım, olamadığım kadar yakınımda hissettim kendimi, diyebilirim. En doğrusu, ölçümü, ölçümün sonuçlarını dönüşe bırakmak herhalde.

Üç gündür: Berlioz, *La Damnation de Faust*.

Buraya getirdiğim gibi götürdüğüm, üstüste birkaç kez okuyup zaaflarını görmeye çalıştığım "Goethe Evi"ne de, "Süreç" metnine de yepyeni boyutlar getirdi Berlioz'un yaklaşımı, yapıtı. Bitirmek üzereyken tam, uzaklaşması çelişkili bir keyif, bir zevk yaratıyor — o şiirin.

Mefistofeles ile anlaşıp anlaşmama kararsızlığını bir süreklilik halinde taşımak isteği sayılabilir mi bu?

XL

Bugün Saint-Nazaire'de son günüm ve bugün "Smog"u bitirdim. Geldiğim gün ilk bölümünü yazdığım bu XVII parçalık yekpâre şiiri burada bitirmeyi ummuyordum, müthiş bir doygunluk getirdi bu bana, neredeyse içimi boşalttı diyebilirim. Dağıldı mı içimdeki sis?

Hayır: Onu büsbütün içime çektim böylece.

2-27 Şubat 1995

İKİ AYRAÇ ARASI
İSPANYA GÜNLÜĞÜ

1, Zürih-Madrid uçağı —

Doğrusu, uçak korkusu İspanya heyecanını hissettirmiyor. İstanbul-Zürih arasını sakin uçuş koşulları altında geçirdik; şimdi de fena gitmiyor yolculuk; gene de kaskatı kesilmekten alıkoyamıyorum kendimi. Tül'ün benden de çok korkuyor olması gerginliğimi arttırıyor sanıyorum. Oysa son on yıl içinde en az elli kez bindim uçağa. Bu birşey değiştirmiyor ki: Hâlâ aklı başında birinin uçağa binmeyeceğine inanıyorum. Neden korkumuzun üzerine gideriz? Başka birşey ağır basıyordur.

1983'ten bu yana iç hazırlık yapıyorum Endülüs için. Firnas'la başlayan, onunla büyüyen bir tutku oldu Kurtuba-Gırnata-Sevilla üçgeni. Dönemin tarihini iyi biliyorum, bölgeyi neredeyse avucumun içi gibi tanımayı öğrendim imgelemimde durmadan kurup çözerek. Bunlara, İspanya İç Savaşı'nın trajik sayfaları, Türkiye ile İberiya'nın inanılmaz koşutluklar ve ilişkiler içeren hayatları eklendi. Şimdi beş duyumla gireceğim Endülüs'e. Ama gözümüzle görmediğimiz yeri topu topu sanırız. Görmek şarttır: Solumak, kokuları toplamak, seslere açık kalmak, farklı ısıları aynı uzamda gövdemize bir bir toplamak. İç-yolculukla dış-yolculuğun buluşması gerekir bir yerde. Şüphesiz, her zaman bu kadar uzun süren bir bekleyiş, bir ön-hazırlık sözkonusu olmaz. Endülüs konusunda, böyle bakınca, bir de ters orantıdan sözedebilirim: Yeterliliği tartışılır bu sınırın. Bölgede, hiç değilse bir ay kalabilmeliydim.

Bir sonraki aşama: Dönüş. Herşeyin usul usul çökmesi için kendiliğinden başlayan bir yeni süreç. Bazı metinler yeniden oturacaktır (Lorca, Aragon, Aleixandre, Gongora), bazı müzikler dinlenecektir: Şimdiden topladığım CD'ler.

Hepsinin bireşimidir seyyahlık koşulu.

Yanımda birkaç kitap: Guy Lévis Mano'nun çevirisinden *Endülüs Arap Şairleri/Şiirleri*; Lorca'dan, Sabri Altınel'in çevirdiği Endülüs şiirleri; *1945 sonrası*

İspanyol Şiiri Antolojisi; İber Yarımadası'nın ortaçağ tarihi üzerine bir kitap daha.

Şehirler, şiirler, yeniden. Madrid'den Toledo'ya, Sevilla'dan Gırnata'ya ve Kurtuba'ya ana duraklar.

Bir de kestiremediğim ara duraklar: Araba kiralayıp yola koyulmanın sağlayacağı beklenmedik konaklara ulaşma olanağı.

Kendi gezmen yazgımızı biraz olsun biçimlendirmek elimizdedir.

[Pere Gimferrer: Soyutlama gücü yüksek bir şiir izlenimi veriyor okuduğum parçalar. Körük hareketleri belirgin bir ses merdiveni. Şiirden şiire insana değen, çarpan kanatlar. Mendoza'yı o 'lanse' etmiş. Diyordu ki, bir söyleşisinde: "Katalancayı evde öğrendik, anadil olarak. Ama okula gider gitmez İspanyolca yazmayı öğrettiler bize. Ben, biriki deneme dışında İspanyolcada kaldım. O, Katalancaya döndü. Kendi Katalancasım, kurallarını yarattı". Önemli bir nasir de Pere Gimferrer: Denemeci ve romancı. Yalnızca şiirleri var elimde, onlar da ne kadar yeterli ya.]

2, Sabah, Madrid

Gece 21.20'de indik Barajas Havaalanı'na, yaklaşık bir saat sonra buradaydık: Palace Hotel, oda numarası 633. Prado'nun tam karşısında otel; 1911-12'de yapılmış, şatafatlı bir yapı; lobisi, barları, lokantaları, bugün hafif kitsch'leşmiş görkemli bir yüzyıl başı dekoru içinde, oda da öyle.

Yerleşip sokağa attık kendimizi. Rüzgârlı, kesici bir soğuk karşıladı dışarıda. Hızlı adımlarla Puerta del Sol'a, oradan Plaza Major'a yürüdük ve döndük, aşağıda birer kahve ve konyak içip yattık.

Bugün hava güneşli. Odanın perdeleri kalın, Madrid böyle kalın perdelerin arkasında güneşten korunuyor. Kışın değil tabiî: Kışın, herkes güneşi özler — benim gibi sıcak düşmanları bile.

3, Akşam, 20.20

Günü bir molayla bölerek Madrid'i arşınladık. Önce Alcala ve Gran Via üzerinden Plaza Mayor'a indik ve hafif bir öğlen yemeği yedik, San Miguel'de gezindik biraz ve Cervantes Sokağı üzerinden otele döndük. Sonra Prado'nun arkasından dolaşarak Atocha İstasyonu'na kadar yürüdük. Etkileyici bir istasyon kompleksi; yeni, ek binalarının post-modern üslûbu uygun düşmüş ana yapıya, saat kulesi de.

Akdenizlilerin ortak özellikleri açısından bakıldığında, İspanyollar da ötekiler kadar geveze, gürültücü, sefâ düşkünü insanlar. Yalnız, geniş bulvarları ve büyük meydanlarıyla Madrid bu tembelliğe dikleniyor. Faşizmin izleri hemen görünüyor, mimarîde ve şehircilikte. Oysa kilise o kadar açık göstermiyor kendini. Kent yenilemiş kendini, insanlar yenilemiş. Yüzyılın İspanyası aslında Türkiye'den çok daha fazla acı çekmiş bir ülke. Darbe üzerine darbe, pestilini çıkaran bir iç savaş, onur kırıcı uzunluktaki Franco dönemi. Yirmi yılda büyük toparlanış. Sosyalistlerin utkusu değil bir tek, onca toplumsal soruna karşın özgürlüğüne hak kazanmayı artık herşeyin üzerinde tutan İspanyolun utkusu. Gene Mendoza'nın sözlerine bakılacak olursa, "unutmak isteyen, istemiş yeni kuşaklarla" biçimlenmiş çağdaş kültür. Montalban da, buna yakın bir yaklaşım getiriyor: "Post-Franco'cu olmadan post-modern olduk" diyerek. Tıpkı bizim 1980 sonrası yaptığımız gibi. Yeterince düşünmediğimiz, düşünmekten neredeyse korktuğumuz için kaostan, değerler erozyonunun yarattığı pis sisten çıkamadık, daha fazla batağa saplandık. Seçim öncesinde, İspanya'nın soru işaretleri 24 Aralık öncesi Türkiye'nin soru işaretlerini andırıyor. Seçim bizim ortamımızı iyice bulanık kıldı, bakalım onların durumu ne olacak?

İspanya tarihi ile Anadolu tarihi kafamda yanyana geliyor ikidebir. Küçük kimlikler bir öne çıkıyor, bir geri çekiliyor. İspanyol kim? Basklı, Katalan, Galiçyalı, Endülüslü kendini ne kadar İspanyol sayıyor, sayabiliyor? Bizde de öyle

değil mi: Kürt, Laz, Trakyalı, Egeli yöresiyle ülkesi arasında ne ölçüde kimlik kararlılığı taşıyor?

Kalıyor canalıcı bir koşutluk daha: İspanyolun dinsel mayasıyla Türkünki. İspanya tarihinde, inanılmaz bir rolü var kilisenin, belki Avrupa'nın hiçbir ülkesinde olmadığı kadar. Çağımızda da. Anadolu'da İslâm'ın eğrileri farklı. Bir kere İspanya gibi Müslümanların çok uzun süre egemenliği altında yaşamış olmaktan, onları ve Yahudileri topluca sürgüne göndermiş olmaktan kaynaklanan bir gizil suçluluk yok bizde. Olsa olsa Ermenilere, daha çok da Rumlara ve Süryanilere karşı Cumhuriyet'in suçundan söz edilebilir, (Kürtlere karşı duyacağımız suçluluğun şimdilik gelecek zamanı var bir tek. Zaten şimdiki zamanı olsaydı, durum çoktan değişirdi) onu da duyan kim! Benim gibilerin içinde yer aldığı bir azınlık. Bu azınlık da, yakında yurtdışına zorunlu göçe (ya sev ya terket demiyor mu adamlar?) sevkedilince, temizlik tamamlanır. Tamamlanır mı?

Yerliler, kendilerine, her zaman yeni düşmanlar, yabancılar yaratmanın yolunu bulurlar nasıl olsa.

4, Madrid —

Dün gece, yeni kentin kuytu bir köşesinde, nefis bir İspanyol lokantasında yedik: Sacha. Önden sarımsaklı deniz mahsullü bir çorba içtim, ardından rokforlu bir endive salatası, sonra da bol sarımsaklı bir yılanbalığı yemeği. Şarap da olağanüstüydü.

Bu sabah erken kalktım ve tek başıma çıktım, eski kentteki plâkçıya gittim ve 20-25 CD aldım: Mozarabe şarkıları, klâsik Endülüs musikîsi (İbn Bâya, Musica Andalusi; Canto Antigua Espanol, vb.) Britten, Şostakoviç, Berg, Webern, Monteverdi madrigalleri, vb.

Öğleden sonra Tül'le Prado'ya gittik ve ayaklarımız çatlayana dek gezdik: Velasquez, Goya, Rubens, Bosch, Dürer, El Greco ve ötekiler. Patenir'lere bitti Tül, bir de Goya'nın 'siyah' dönemine. Ben, her zamanki gibi, Bosch'un, *L'Enfant Prodigue*'inin etrafından ayrılamadım.

1974'ten beri kovalayan o 'figür'lerle bugün yeniden, "Yolcu"yu finale hazırlarken yüzyüze gelmemin ardında içgüdüsel bir dürtü mü var acaba — neden İspanya'ya geldik şu sıralarda?

Prado'da, Bosch'un triptikleri iyi sergilenmiyor. FT'yi uyarmasam örneğin, panoların arkasında da resimler olduğunu anlayamayacaktı, haklı olarak. Öte yandan, *L'Enfant Prodigue*'in *orada* durması hoşuma gitmiyor desem yalan olur!

Hava hayli yumuşak Madrid'de, güneş soğuğu kırıyor gün boyu, insan içeri girmek istemiyor. Araba kiraladım, yarın öğlen (büyük olasılıkla) Toledo'ya doğru yola çıkıyoruz. Sonra daha da güneye, Firnas'ın kentine ineceğiz. Güneş bizi izleyecek. Kireç badanalı evlere, dar sokaklara kadar. İspanya'yı, "Endülüs Üç Def'a Kırmızı"yı dönünce, bu günlük notlarını kılavuz sayarak yazmak istiyorum. İçimde ağır bir koku, geniş bir renk tayfı birikiyor. Gölgeler hareket ediyor usul usul. Ses sese karışıyor henüz. Ayrışacaktır herşey, buna zaman tanımak gerekiyor.

5, Sabah, Madrid —

Gece, Zalacain'da yedik, gerçekten olağanüstü bir şölen. Çok yoruldum dün, İstanbul'daki gündelik yaşamın büsbütün hareketsiz, tembel kıldığı bu gövdenin her organı isyan ediyor yolculukta. Gövdeyi bunca ham bırakmak bir tür kültürsüzlük, bir tür cehâlet işareti aslında. Spor ya da jimnastik tutsaklığından, sağlık ya da gençlik budalalığından sözetmiyorum; pekâlâ kendime uygun bir çözüm bulabilirdim, hiç değilse sık sık yürüyüş yapmak için olanaklar yaratabilirdim. Oysa ben, gövdemi hızla tüketmenin, onu ölüme bir an önce hazır etmenin yolunu yordamını arar gibiyim.

Madrid'de, bu koşullarda daha fazla hareket edemezdim: Kent çok büyük, yayınık; dev bulvarlar yürümekle bitecek gibi değil; tek bir eksene, eski kente ayarlı kaldık dolayısıyla.

Kentle tanışmak değil bu tabiî. Böyle kentler için uzun; hem de çok uzun günler gerekiyor. Biz, üç günde, kentin zengin, gösterişli tarafının bir bölümünü ancak görebildik. Dönüşteki iki günde ancak bu genel görünümü tamamlayabiliriz, tamamlayabilirsek. Ne orta halli mahallelerle tanışabildik, ne fakir mahallelere uzanabildik, bir kenti anlamak için onun iki ucuna da uzanmak şarttır.

Bütün bunlar gezmenliğin tıkanıklıkları. Gezginin zamanı vardır, kendini usul usul yayar, gittiği yere usul usul yayılır.

Ne yapalım ki, Madrid ve Endülüs için hepsi hepsi 11 günümüz var — hiç yoktan iyidir, demekten ötesi gelmiyor elden.

6, Sabah, Kurtuba —

Dün öğlen çıktık Madrid'den, 400 kilometreyi bazan 170 km/s topuklayarak yaklaşık üçbuçuk saatta aldım, Toledo'yu dönüşe bırakarak. Mancha'yı, Castilla'yı, Sierra'yı aşarak vardık Kurtuba'ya. El Conquisdatore Oteli'ndeyiz, Al-Mazquit'in tam karşısında.

Önce arabayla eski kentin labirentinde gezdik, sonra otele yerleşip Almazquit'e girdik. İnsanın yıllardır fotoğraflarından tanıdığı bir yapıyı karşısında gördüğünde yaşadığı duygu karmaşası değişmiyor. Beklediğinizi bulamıyor, beklemediğinizi buluyorsunuz. Gezginin besin kaynağı bu.

Al-Mazquit, büyüleyici bir geometri. Onu geri dönüp VIII. yüzyılda, IX. yüzyılda görmek ne kadar isterdim. Avrupa'nın soyutlama gücü en yüksek mekânsal oluşturumu, taş işçiliği. Yalınlığın içine gömülmüş çetrefillik. Gerçek, has arabesk altın ortalaması içinde gelip çarpıyor. O ünlü sütunların yeryüzünden gökyüzüne yükselmek, tutunmak isteyen örgüsü hangi açıdan bakılsa farklı bir ağ kuruyor. Bir kez daha büyük, sonsuz hırslı bir örümceğin tasarımıymış izlenimine kapılıyorum.

Şehri alan Hristiyanlar, tam anlamıyla çözmüşler Cami'nin büyüsünü. Katoliklerin külliyeye her katkısı estetik bir bozgun koymuş ortaya. Neden göze alırsın bu yenilgiyi? Neden, hiçbir ayrıntı eklenemeyecek, çıkartılamayacak bu tümel yapıya dokunursun? Döner dönmez, Al-Mazquit ile Ayasofya'yı karşılaştıran bir deneme yazma isteği kabarıyor içimde. Ah, kültürlere Erk müdahale etmeseydi!

Akşamdan geceye Kurtuba sokaklarında, 'Duvar' ile Quadalquivir kıyısı arasında kalan bölgede yürüdük Tül'le. Akdeniz dokusu garip: Burada, Rum ve Arap, İspanyol ve İtalyan mimarîsinin, şehirciliğinin kendine özgü alaşımından anlaşılmaz bir antoloji oluşuyor sanki. Evler temiz, özenli. Hepsinin girişinde

fayanslar, birkaç basamakla çıkılan ve demir kapıyla ayrılan birer avlu yer alıyor. Bütün evlerde, sokaklar alabildiğine dar ve yılankavi olmasına karşın balkonlar egemen. Gece beyaz ışıklarla aydınlatılıyor sokaklar, güzelim sokak lâmbalarıyla. Portakal ağaçları birer şaka gibi diziliyor iki tarafta. Koyu aksanlarla konuşuyor Endülüslüler.

Gece, tipik bir Kurtuba lokantasında yiyoruz; gazpacho içtim ben, soğuk (ama müthiş leziz) bir çorba; Tül bol sarımsaklı bir et yemeği yedi. Endülüs şarabı hafif, kokusuz. Sonra çıkıp, ıssızlaşan eski Yahudi mahallesinden, La Juderia'dan aşağı doğru yürümeyi sürdürdük. Quadalquivir'in kıyısına indik yeniden, Roma Köprüsü'yle Arap su değirmeni arasında soluklandık, Gongora'nın anısına dikilmiş bir taş yazıtın karşısında: Koyu 'yalnızlıklar'ın şairi. Oradan, yeniden içeri yöneldik, 'Duvar' boyu yol aldık, İbn Rüşd'ün ve Seneca'nın yontularını selâmlayıp ara sokaklara daldık, Sinagog'un ve İbn Rüşd adına yapılmış küçük, olağanüstü güzellikteki yeni bir mescidin etrafından dolaşıp Al-Mazquit'e vardık. Kapıların önünde dakikalarca durup konuştuk Tül'le: Güzellik ve ölüm üzerine. Bu sabah, önce Alcazar'a, sonra Medina Zahara'ya gitmek niyetimiz.

7, Sevilla —

Yirmidört saat oldu geleli. Kurtuba çıkışında, önce Medina Zahara yoluna girdik dün. Pazartesi olduğunu unutmuşuz: Kapalıydı, dışından izledik yıkıntıları. Yaklaşık iki saatta aldım Sevilla'yı, yol boyu rüzgâr arabayı frenledi sanki. Şehre girince dosdoğru, kılavuz kitapta kentin çağdaş anıtları arasında anılan otelimize geldik. Alfonso XIII: Bir sömürge baroku, oda numarası 213. Gece, yemeği de burada yedik, biraz yorgunduk.

Kenti, dün ve bugün, merkezinden yoklama fırsatı oldu. Katedrale ve Alkazar'a zaten iki adım mesafedeyiz. Giralda, yani katedralin etrafında geliştiği eski gökdelen-minare, şehrin en görkemli anıtı. Sevilla Katedrali çok ünlüdür, biliyorum, ama öylesine eklektik bir yapısı var ki, çekiyor mu, itiyor mu, anlamak güç.

Alkazar, herşeyiyle çarpıyor: Geometrisi, kufî yazının sonsuz dolambaçları, pastel çinileri, uçsuz bahçeleri, yeraltı hamam ve halılarıyla — halılardan birinde, Osmanlılarla Kuzey Afrika'da savaşları konu ediliyordu.

Öylesine iğneyle kuyu kazılmış ki Alkazar(lar)'da, sonunda tek bir motif mi ortaya çıkıyor, öyle denilebilir de.

Sevilla, bana göre değil gerçekte: Bu kadar barok, özellikle mimarîde, ruhumu perişan ediyor. Ölüm karşısında bir tür çaresiz büyüklenmeyi çağrıştırıyor bana, yüklü süslemecilik. Tek karış olsun boşluk bırakmama telâşı. Kurtuba'nın üslûbunda da yığma göze çarpıyor, ama boşluklarla terazi aranmış hep.

Bu öğlen nefis yedik kentte. Her öğün sopa yiyebilirim burada. Sopa, çorba demek İspanyolcada.

Bol sarımsak, bol balık.

Kurtuba'da çektiğim fotoğraflar yandı, her zamanki sakarlığım, beceriksizliğim nedeniyle.

Firnas gülümsüyor mudur?

Akşamüstü, dün gece kıyısına inip köprüleri, kuleyi izlediğimiz Guadalquivir'e, oradan da Santa Cruz'a gideceğiz.

8

Endülüs gecesi: Etli mavi.
Endülüs güneşi: Top.
Endülüs sokakları: Çıngıraklı yılan.
Endülüs kadını: Kahve kokusu.
Endülüs yemeği: Sarımsak, bahar, limon.
Şal ve gül — artık turistik bir kitsch.
Zil sesi: gelmiyor bile.

9, Sevilla, Gece Sonu —

Uzun yürüyüş. Guadalquivir boyu, Passeo de Cristobal Colon'u katettik, Triana Köprüsü'nden önce açık havada birer kahve içtik. Tam karşımızda en ince haliyle: Hilâl. (Dün gece gökyüzünde aranmıştım).

Triana'dan, Calle Betis'i izleyerek gerisin geri döndük. Mimarîsiyle, atmosferiyle İzmir'i çağrıştırıyor Sevilla'nın bu yakası. İzmir derken, nasılsa korunabilmiş birkaç sokaktan söz ediyorum tabiî. Aslında bütün Akdeniz ülkeleri, Türkiye'deki kültürel erozyonun insanda öfke seline dönüşmesine yol açan bir estetik bütünlük taşımıyor mu? Sevilla'da, balkon duvarlarına seramik tabaklar asıyorlar, her pencerede seramik saksıların içinde çiçekler patlıyor, evlerin girişlerindeki, dış kapıdan görünen avlular ancak saraylarda rastlanacak bir özen içinde: Bitkiler, tertemiz yer karoları, sıcak ışıklar. Evlerin badanası tazeleniyor, camlar pırıl pırıl. Biz pis, aldırışsız, estetik duygusundan yoksun insanlar haline ne zaman geldik? Neden evlerimizi, sokaklarımızı, kentlerimizi yıkılası bir görünüme taşıdık? Yalnızca refah sorunu mu bu?

Oradan Santa Cruz'a geçtik, Rustik Sevilla. İç açıcı alanlar, daralan, koridor genişliğine ulaşacak ölçüde daralan sokaklar huzur veriyor bana. Demin sözünü ettiğim özen burada alçakgönüllü bir yaşama sanatına dönüyor. İspanya'nın koyu Katolik atmosferi bile Santa Cruz'da folklor kılığına bürünüyor.

Kollarımızı iki yana açamadığımız sokaklardan birinden portakal ağaçlı bir alana çıkıyoruz ki, üç genç Flamenco'ya başlıyorlar. Son derece içten, sahici, kendileri için yaptıkları küçük bir gösteri. Alacakaranlıkta, bir banka oturup hayranlıkla izliyoruz. Lorca haklı: *Duende* varsa onu anlar, sezersiniz, neden ne olduğunu söyleyemeseniz de.

O hızla, bir Flamenco kulübüne gidiyoruz Tül'le: Salaş, şüphesiz turistik,

ama bir yanıyla da haslığını korumuş, bizim Sulukule ayarı bir yer. Üç kadın, bir erkek dansçıyı peşpeşe izliyoruz.

Flamenco: Ellerin ayakların enstrüman kılındığı sanat. Belli ki koyu konsantrasyon gerektiriyor. Güçlü ritm duygusu, izleyeni içine hemen çekiyor. Yüzlerdeki ifadelerin abartısına hak veriyor insan. Flamenco'cuya eşlik edenlerin rol dağılımı ve destekleri canalıcı önemde.

Ortam beni etkiliyor.

Ama zil, şal değil hâlâ. Belki, hayır, kesinkes: Gül. Ama nerede? Kanda mı, bambaşka bir kırmızıda mı?

Endülüs: Büyük bir hareketsizliğin ortasında bekleyen büyük bir hareket duygusu yaratıyor içimde.

Gövdemin kıpırtı haritasının netleştiğini fark ediyorum burada.

Yarın: Sevilla'dan Granada'ya.

Lorca'ya.

10, Gece —

Öğlen çıktık Granada'dan, Jaen üzerinden akşama doğru Toledo'ya vardık. Otele yerleşip şehre çıktık, genel bir yürüyüş sonrası, sıkı bir akşam yemeği yedik: Balık çorbası, Toledo usûlü sülün, vb. Yorgunum, Granada izlenimlerimi yarın yazmayı deneyeceğim.

11, Sabah —

Kepenkleri açtı bu sabah FT, oluklu kiremitli çatıların arasından Toledo güneşi gözlerimi doldurdu. Birazdan, öğleden sonrayı geçirmek üzere sokaklara dalacak, akşamüstü Madrid'e hareket edeceğiz. Ama, belli mi olur, geceyi burada da geçirebiliriz.

Granada izlenimlerim, dinen heyecanımla birlikte, çökmeye başlıyor içimde. Kente girdiğimizde, Hotel Alhambra'nın yolunu bulmakta enikonu güçlük çektiğimiz için birkaç kez aynı turu atıp yeni mahallelerle tanışma olanağı bulduk. İspanya, Türkiye gibi şehirleşme açısından: Yeni yerleşim bölgeleri, yeni mimarî ya eskinin çok kötü bir kopyası, ya da büsbütün kalıttan kopuk, zevksiz bir anonim çağdaşlık içinde sözümona. Otel, Granada'ya bir tepeden hâkim, Elhamra'nın hemen komşusu. Karşıda, güneş altında parlıyor Sierra Nevada'nın karlı dorukları. Ciddî ayaz var, kara ikliminin güneşli sertliği. Önce çıkıp, kentin ortasına, çekirdekteki eski Müslüman mahallesinde, Kapalıçarşı'nın küçük modeli Allaiceria Çarşısı'nda ve alanlarda geziyoruz. Sonra Albaicin'e yürüyoruz, ama keskin soğuk gezinmemizi engelliyor. Otele yakın, tepedeki bir lokantada nefis bir akşam yemeğiyle ısınıyoruz: Gene balık çorbası, bol sarımsaklı balık ve etler. Yorgun dönüyoruz otele.

Ertesi sabah, biriki saat Elhamra'ya ayırıp, biriki saat Albaicin'de dolaşıp yola koyuluyoruz. Granada'da son sabahı sonra yazmak istiyorum — Toledo bekliyor bizi şimdi.

12, Gece, Madrid —

Yaklaşık bir saat sürdü Toledo'dan burası. Palace Hotel'in tam Prado'nun karşısındaki bir odasında geçireceğiz son üç günümüzü. Pazartesi, sabah erkenden, gene Zürih üzerinden İstanbul'a uçacağız.

Sabah boyunca, tepeden aşağıya, aşağıdan tepeye, Toledo sokaklarını arşınladık. Bir güney Bruges'ü — kızıl sarı tuğlaları, kiremitleriyle eski kent hâlâ El Greco'nun tablosundaki hatlarını koruyor. Yıkılan yıkılmıştır elbette, Alcazar'ın büyük bir yangın geçirdiğini de biliyorum, ama kimse dokuya dokunmayı aklından geçirmemiş. Öylesine dar ki kimi sokaklar, yanyana yürünemiyor. Gene de görkemi bu atmosferde kalıyor iyi ki! Fakir değilse bile zenginleşememiş bir eski kent. Yeni kent zaten Taja'nın ötesinde, burası ekonomisini gezmenlerden çeviren bir yer olarak kendini koymak zorunda kalmış.

Toledo büyüsüyle mıhlanıyor belleğe. Arabayla da o daracık damarların içinde uzun uzun, ağır ağır dolaştığımız için bütünlüklü bir perspektif elde etmek kolaylaşıyor. Gece, gelir gelmez sokaklara fırlamıştık ama, soğuk dışarı çıkıp içeri bakmayı olanaksız kılacak ölçüde içimize işlemişti.

Öğlen yemeği öncesi ve sonrasında, Katedral'in, küçümen mistik kiliselerin, El Greco'nun evinin peşisıra yol aldık. Toledo, gerçekten de İspanya'dan taşan bir şehir: Hem İspanyol, hem de kendisi. Bir dönem Araplara karşı direnirken de, sonrasında da yarı-özerk bir konumu olmuş olmasını anlıyorum. Şövalyeler diyârı. Onların gömütleri var mıdır?

Endülüs'le karşılaştırmak istemiyorum gene de Toledo'yu — onu bir parantez çiçeği sayıyorum. Bir sokağı yağmur, beriki sabun, öbürü sarımsak kokabilen bir yeryüzü kazası.

Endülüs, içimde çökeliyor yavaşça. Granada'dan kaçarcasına ayrıldım. Yıllardır bu kadar gerilmemişti içimdeki melankoli teli, son sabah bir ara kopacak

sandım. Albaicin'de kalmak, bir süre saatımı çıkararak yaşamak, hem de hiçbir şey yapmadan, okumadan yazmadan, müzik dinlemeden, mahallenin dışına çıkmadan yaşamak istedim. Ekmek, zeytin, zeytinyağı, soğan, portakal yiyerek, şarap içerek.

Elhamra'da gezerken, kulelerden Sierra Nevada'ya ya da Albaicin'e bakarken biriken, hazırlanan bir mızrak duygusuydu bu. Granada'ya, neredeyse yedi yüzyıl tepeden bakan Arapları da aynı duygu yarımadada onca direnmeye sürüklemiş olabilir miydi? Elhamra'nın bahçeleri, suları, pencereleri, ancak bir çılgın ordusunun süslemeciliği son noktasına dek bu denli zorlayabileceği kapı, duvar ve tavanları belli ki bir cennet hizalamasına dayanıyordu. Kavurucu sıcak ile yakıcı soğuğun birkaç kilometre ve düşük bir rakım ayarıyla birarada durabildiği bu nokta seçilmiş miydi?

Müslümanların, Yahudilerin, Hristiyanların Granada'da, Kurtuba'da, Sevilla'da birlikte yaşamalarından doğan bir düş uzun süremezdi. Benzerine tanık olmuş bir başka yarımadadan gelen biri olarak düşün Erk tapıncı karşısındaki sınırlılığını, aczini, beyhûde direnişini çok iyi tanıyorum. Düş sonunda erir. Onun eriyiğinden gene de bir hâle kalır — onu gören görecektir.

13, Cumartesi, Madrid —

Gece, bütünüyle rastlantıyla, şehrin en etkileyici lokantalarından birini keşfettik: Lhardy. Tadında bırakılmış barok bir dekor, 1859'dan bu yana hizmetteymiş. Kimbilir kimler gelip geçmiştir masalarından. Granada'da Chiquito'da yemek istediydik, Lorca'nın 20'li yıllarda müdavimi olduğu bir kafe-restoran: Kapalıydı.

Çocuksu alışkanlık, yolculuklarda herşeyi biriktiririm yıllardır: Biletler, faturalar, otel kâğıtları vb. Fotoğraf çekerim. Bütün küçük burjuva gezmenler yapar bunu, biliyorum. Trajikomik bir yanı olduğunu da görürüm, anı biriktirmenin: Yaşlanınca anlatılır o yolculuklar, anılar olduğu gibi ya da değiştirilerek korunur. Tekdüze gündelik hayattan kopulan bu anlar aracılığıyla hayata farklı bir anlamsal katsayı yüklenir. Ernst Bloch için bir derkenar okuma notu işte. Ölüp gidince savrulacağını, silinip gideceğini bildiğimiz kesitler: Aslında sizden başka kimi ilgilendirir ki o birikim? Kimseyi.

Yazarlar, sanatçılar için belki biraz daha farklı bir konumdan söz edilebilir. Gelmeden, Yahya Kemal'in anılarına baktım yeniden, İspanya'yla ilgili bir bölüm var mı diye, birşey yoktu. Madrid ve Endülüs'e giren şiirlerini okudum bir kez daha. Dönüşte, Orhan Peker'in *İspanyol Defteri*'ne şimdi başka gözle bakacağımın da bilincindeyim. Varsa, *Türk Dili*'nin günlük ve anı sayılarından, kaynaklarından İspanya'ya ilişkin veriler bulur çıkarırım. Öteki, başka bir zaman ve durumda, buralarda ne yapmış, ne görmüş: Onların anıları, gözlemleri beni çeker.

Buradan, daha tehlikeli noktalara sıçramayı severim: Lorca'nın şiirlerini Endülüs'ü tanıdıktan sonra nasıl okuyorum? Tehlikesi şurada: Lorca'yı anlamak için Endülüs'ü görmek, tanımak, iyi tanımak gerekir mi sorusunun girdaplarına yönelirim ben. Tersini savunmak ve kestirip atmak kolaydır: Lorca'nın şiirini,

tiyatrosunu milyonlarca okur İspanya'yı, Endülüs'ü görmeden sevmiş, benimsemiş, yüceltmiştir, böylesi bir bağlantı, tanışıklık hiç mi hiç gerekli değildir. Doğrudur bu tabiî, ama öteki kaygıyı hiçe sayamam ki. Endülüs'ü gördüğüme göre, artık Lorca'yı okuyup anlama açım değişmemiş midir? Granada'yı, Kurtuba'yı, Guadalquivir'i gözümle görmüş, soluk kesen soluğunu içime çekmiş, atmosferiyle birebir ilişkiye girmiş olmak benim okur perspektifimi o metinlere göre yeniden biçimlendirmez mi? Dönmez miyim Lorca'nın yapıtına? İspanyol şiiriyle daha kestirme bir bağ kurulmaz mı, aramda? Tersini de savunabilirim, tekrarlıyorum: İrlanda'ya gitmeden Yeats'i elbette okuruz. Dublin'i görmeden elbette Joyce'u okuruz. Ama görmek ek bir boyut taşımaz mı metinle ilişkimize? Tartışılası konu — "Minör Est-Etika"nm sağ sayfalarına toplu iğneyle iliştiriyorum.

Yahya Bey'in şiirlerine gelince: Zil çoktan susmuş, şal omuzlardan kayıp yere düşmüş, gülse sosyalistlerin yumruğundan fışkıran bir simge. Geçersiz mi kılmaya kalkışıyorum o şiiri, böylece? Gülünç bir tavır olur bu, demek istediğim: Görmek, tanımak şiir açısından bir tek önem barındırabilir: 'Aura'yı kavrama yolunda vazgeçilmez bir adım sağlar, yoksa, şiir kelimelerle yazılıyor — hâlâ, öteden beri.

14, Akşam —

Madrid'i yürüyerek görmek olanaksız. Prado-Plaza Mayor-Gran Via üçgeninde tutuklu kalınıyor. Bu gece arabayla geniş bir tur atmak en doğrusu olacak. Yarın, son günümüz şehirde.

Madridlilerle ilgili seyyah izlenimleri: Çok sigara içiyorlar; az çalışıyorlar; yabancı dil bilmiyorlar (çat pat bile); dilenci sayısı yüksek; hayli sakallı adam göze çarpıyor, İspanyol erkeği belki de Avrupa'nın sakala en düşkün üyesi (Arap kökenlerinin etkisi olmuş mudur bunda?); İspanyol kadını, Akdeniz'in en güzel dişisi değil. Ne olursa olsun Türklerin pek çok özelliğiyle kesişiyor İspanyollarmkiler — bütün bunları dışarıdan, kısa sürede toplanmış gözlemler olarak düşüyorum kâğıda, doğru olmayabilir de saptadıklarım.

Bugün iki saatı aşkın kitapçı raflarında gezindim. İyi kitaplar, güzel basılmış kitaplar. Sanat, tarih, edebiyat açısından zengin sayılabilecek bir yelpaze. Şiir bir hayli zayıf göründü bana, ama şiir kitaplarına daha geniş yer açan, özel basımlar bulunduran kitapçılar da vardır herhalde, asıl onlarda ölçmek gerekir bunu. Nefis bir kitap ve CD aldım İspanyolca olmasına karşın: *Andalucia, Şiir ve Musiki*. Görsel açıdan da keyifli kitap.

Nilgün nerelerde oturmuştu acaba? Hangi kahvelere, lokantalara giderdi? İstanbul'a dönünce görüşemez olduk, suç bende tabiî, onu aramam gerekirdi. Daha çok İspanyol mudur Nilgün, yoksa İtalyan mı? Türk sayılmaz herhalde. *Cumhuriyet*'e yazarken izliyordum işlerini, şimdi hangi gazetede, onu bile bilmiyorum. Ama biliyorum: Fafa'yla ikisi, Madrid'de birlikteyken kulaklarımı çınlatmışlardı. Ben de uzanıp o iki özel insanı selâmlıyorum ta buradan.

15, Madrid —

Dün gece, arabayla çıkmadan, lobide birer margarita içmek için oturduk. Birden, bir 'otel düğünü' için konuklar gelmeye başladı. Bir ülkenin insanını, kültürel kimliğini bulmak için düğün ve cenaze görmek şart orada, bana kalırsa. Şüphesiz Lorca'nın anlattığı düğünlerden biri değildi bu; tam tersine, tipik bir çağdaş Madrid düğünüydü. Konuklar, özellikle kadınların kılıklarına sinmiş hakikî rüküşlük kelimeye dökülür gibi değildi. İki zarif kadın geçti oncasının arasından, onlardan biri de yaşlı bir hanımefendiydi. Zevksizlik konusunda düpedüz biribirileriyle yarıştaydılar; kendimizi tutamadık sık sık, kahkahalarla güldük. Sanki bir kıyâfet balosuydu.

Sonra çıkıp, ilerlemiş saata karşın tıkış tıkış halini koruyan geniş bulvarları izleyerek büyükçe bir Madrid turu yaptık arabayla. La Cupole'de nefis bir yemekle tamamladık geceyi: Deniz mahsulü çorbası ve tavşan; kırmızı, hafif bir şarap eşliğinde.

Bugün hesapta, Thyssen-Bornemisza Müzesi, La Cuesta de Moyano'daki kitapçılar ve Saray var: Plaza Oriente.

Thyssen-Bornemisza ailesinin sonsuz zenginliğinin arkasında neler gizleniyordur bilmiyorum; İspanya'ya 1988'de sattıkları 750 parçalık resim koleksiyonu, anladığım kadarıyla dünyanın en büyük özel koleksiyonu. Daha da önemlisi: Gerçekten etkileyici, iyi seçilmiş bir toplam. Çağdaşlar çarpıyor düpedüz: Hopper, Bacon, Klee, Picasso, Ernst, Stella, Pollock, Braque, Staël... Beş-altı resmin önünde kalakaldık. Dönüşte, *P* için bir yazı döşenmek istiyorum koleksiyon üzerine. Bilmiyorum, Türkiye'den, bu müzeyi kaç kişi gezmiş olabilir? Belki Ferit gezmiştir.

Moyano'daki kitapçılar kepenk indirmişti, doğrudan Plaza Oriente'ye gittik, Cafe de Oriente'de birer kahve içip Plaza Espana'ya geçtik. Espana binasını

uzun uzun seyrettim. Amerika'daki ağabeyleri New York'ta biraz sırıtıyorlar artık; oysa, Espana Madrid'e tıpatıp uyuyor. Gerisin geri Saray'ın önünden yürüyor, IV. Felipe heykelinin önünde duraklıyoruz. O anda, dönünce başlayacağım denemenin ilk cümleleri biçimleniveriyor. Ağır ağır, eski Müslüman mahallesinin sokaklarını katederek Plaza Mayor'a yaklaşıyoruz. Cava San Miguel Sokağı'nın iki farklı cephesi kentin keskin özeti bence: Biri yalın ve has bir kendine özgülük, öbürü rokoko ve yapay bir özenti.

İspanya yolculuğu yarın sabah erkenden, otelden ayrılıp havaalanına ulaştığımızda bitecek. Salih Ecer'in armağanı bu siyah deri kaplı, kalın parşömen kâğıtlı defterin sonuna yaklaşmıştım zaten. Seyahat günlüklerinden aslında hoşlanmıyorum. Gene de tutmadan edemiyorum. Dönüşte, üzerlerinde sıcağı sıcağına çalışıldığında ortaya büsbütün anlamsız sayılamayacak bir metin çıkabildiğini de biliyorum. Bu tür günlüklerin envanter yanını gülünç ama sevimli buluyorum, öte yandan: Gezmenliğin küçüklüğüne koşut bir uçarı tadı olabiliyor yazılanların. İnsan budur, böyledir yolda: Bir sandviç ile Picasso'nun bir tablosu arasındaki mesafeyi hızla kateder.

"İspanya kuvvetli bir yer", dedi Tülin. Yazmanın her zaman böylesine insafsız bir özelliği olmuştur: Sizin sayfalar doldurup dile getirmeyi başaramadığınız duyguyu işi gücü yazmak olmayan biri dört sözcükle aktarıverir. Fitzgerald, karısının cümlelerini sık sık çalarmış, yazarken. Ben, Tülin'in cümlelerini alıyorum. Her zaman almaya çok açık kaldığım için kendimi beğeniyorum çünkü. Ola ki asıl büyüklenme budur.

16, Barraja —

Havaalanı dili diye birşey var. Bütün göstergelerini birleştirip o karmaşık kitabı okumayı öğrenmek dikkat ister. Butor'un *Réseau Aérien*'i daha çok uçaktan uçağa upuzun bir hava yolculuğunda, uçağın içinde, gökyüzünde geçiyor — gene de bu bağlamda önemli bir yapıt. Tabiî Hailey'in *Havaalanı* var, tırışka bir kitap olsa bile, bir öncülüğü olduğu söylenebilir. Dili sökmek, XX. yüzyılın en tipik kolektif uzamlarından birinde Babil bilgisine yönelmek olacağı için çekici geliyor bana: Bir nokta ki, bütün çağı içinden seyretmek elde.

Yolculuk bitti bitiyor, şimdi tortuların saatıdır. Onlar çökelirken, hava birden aydınlanır.

Şubat, 1996

POST-SCRIPTUM

İspanya'dan döneli oniki gün oldu. Bu süre içinde, Endülüs'ün üzerimde yarattığı etkinin hafifleyeceğine arttığının farkındayım. Gündüzleri, sık sık açılan gündüşü ayraçları içre, geceleri uykuyla uyanıklık arasındaki köprüyü geçerken kendimi avlıyorum hep, döneli beri: Guadalquivir'e Roma Köprüsü'nden bakarken, Firnas'ın peşisıra sokaklarda yürürken, Sevilla'da, özellikle de gece sonu Santa Cruz'da dolaşırken, Gırnata'da, Elhamra'dan Albaicin'in üzerine düşen gölgeyi tararken yakalıyorum kendimi.

Aslında, bir yolculuğun ön-hazırlıkları kadar, sonrasında yaratılan içlidışlılık ilişkisi de onu tamamlamak açısından belirleyici oluyor: Fotoğraflara uzun uzun bakıyorum, Tül'le oturup anları ve günleri yâd ediyoruz, aldığımız CD'leri bir bir dinliyoruz. Yeniden dönüp okuyorum şairleri. İbn al-Jatib'den Lorca'ya, İbn Zuhr'dan Vicente Alexandre'ye ve yaşıtlarıma uzanıyorum. Yahya Kemal'i bir daha, bir daha okuyorum. Büyük şaşkınlık ve sevinçle Samipaşazade Sezai'nin "Gırnata" için 1923'te yazdıklarını keşfediyorum. Gördüğüm resimler fırdönüyor beynimde, tekrar tekrar Goya'nın kavgaya tutuşmuş kedilerine, burnunu uzatmış köpeğine, Thyssen-Bornemisza'dan mıh gibi aklımda kalan biriki Picasso'ya bakmak için aldığım röpro'ları elden geçiriyor, eski Sevilla kartpostallarını masaya yayıyorum. Şimdi sözgelimi, *Canto Antiguo Espanol*'ün ikinci plağını dinliyorum: Arap Hristiyan musikîsinin, içiçe geçen kültürlerin özgünlüğünü kanıtlayan o tuhaf etkileşim mayası bir serap sanki.

Firnas gülümsüyor. 1983'ten beri beni kovalayan, "Opera"ya 'girdikten' sonra yanımdan ayrılmaz olan hayaleti benim içimdeki bir kavşak değil ki yalnızca: Benim dışımda zaten oluşmuş bir kavşak olduğunu İspanya yolculuğu bütün açıklığıyla göstermedi mi bana?

O yıl *Milliyet*'in Ramazan sayfasında, yıllar sonra aynı çalışmayı kullanarak hazırladığım *Sanat Dünyamız*'ın özel sayısında, bir uygarlığın eğrisinde doruğu belirleyen rastlantı ve kesişmelere yer açmıştım. Ceylân, Ziriab ve Firnas beni Zaman'ın içindeki kayboluşumda tutan, esirgeyen melekler oldular. Bugün içimde iyice yerleşen bireşimde bu tutkulu ortakyaşarlığın büyük payı var.

Şüphesiz, somutlamak ve somutlaştırmak, bir ucundan da olsa gündelik hayatın kimi eksenleriyle tanışıklık kurmak apayrı bir boyut ekliyor iç seyyahtan koparıp dış seyyaha ekleyerek. Sonunda, kazanımlar zaten ayrı bünyede toplanıyorlar. Endülüs şimdi bir imgeden çok bir gerçeklik halini aldıysa kafamda, bunda artık zeytinyağının ve limonun da payı var.

Madrid'den arabayla yola çıkıp, Castilla ve Mancha üzerinden güneye inerken zihnimde filizlenmeye başlayan, Kurtuba ve Sevilla'da kabataslak güzergâhını çizdiğim "Yolcu"nun son perde metni için ufak, yeni bir defter açtım ya, orada yüzü, hatları biçimlenen, böyle bir yolculuğun arkasında, içinde, merkezinde oluşup büyüyen fotoğrafın arabı gerçekte. Yolcu uyur, uyanır, yemek yer, merakına ya da yorgunluğuna yenilerek ilerler ya da pinekler, gözleri parlar ya da sıkılır, bir iz bulur ya da onu yitirir, keşfeder ve ıskalar — ama, bütün bunların gerisinde bir soyutlama gücü kendini dener.

Hesaplaşma mı, tamıtamına değil belki: Daha çok yüzleşmeden, karşılaşmadan, iç yolcuyla dış yolcunun karşılaşmasından sözetmek gerekir.

Dönüş, dönüş sonrası işte bundan önemlidir. Bitti sandığımız yolculuğun farklı bir boyutta sürdüğünü, ilerleyişini sürdürdüğünü bir zaman sonra size imgeleminizde dönen çarklar gösterir. Öyle ki, asıl yolculuğun neden sonra başlayabildiğini görmek, anlamak gerekebilir.

İspanya'dan, Endülüs'ten usul usul ayrıştırılmayı bekleyen bir görüntü, ses, renk ve tad istifi mi kalmıştır? Sorular ve sorunlar mı doğmuştur orada, düğüm düğüm? Coğrafya, Dil, İklim, insan dokusu yepyeni çağrışım alanları mı açmıştır, dümdüz olmasa bile, tekdüze olmasa bile, olağan seyrimde?

Döneli beri, hemen her gece, birkaç dakikalığına belki, İspanyol televizyonunu dinliyorum. İspanyolların, iki kelime arasında benim için simgeleşen ezgisi, bir genç kızın "olâ"sı ile bir otel görevlisinin "adios"u arasında gerilen sıcak, heyecan verici duygu merdiveni bu yolculuğun en sağlam özeti olsa gerek: Anlamı önceleyen bir tını çavlanı.

Bilmem başka bir dilde daha var mıdır, İspanyolcada soru cümleleri ters bir soru işaretiyle başlıyor, düz bir soru işaretiyle de bitiyor, bütünleniyor. Dilbilgisi, dilbilim ya da imbilim açısından bakınca çok mantıklı bir çözüm: Oku-

maya başlayacağımız tümcenin –hele uzun bir tümce sözkonusuysa– ne tür bir vurgu taşıdığını önceden kestirmemizi sağlayan bu özellikte tuhaf bir denge estetiği de buluyorum ben.

¿ : İspanya'yı böyle görüyorum diyemez miyim?

Mart 1996

IŞIKLAR

Gecenin sonuna doğru, üçüncü kattan,
yağmur altında: Plaza de las Cortes.
Meydanın ortasındaki çeşmenin sularını
tarıyor sağanak yağmur. Lâmbaların
soğuk hastalıklı ışığı parlatıyor asfaltı.
Ve köşedeki trafik lâmbasının yeşil ışığının,
hayır sarı ışığının, hayır kırmızı ışığının
lekeleri uzuyor ıslak bulvardan pencerenin
camına: Gökyüzünün sonuna doğru
hazırlanırken sabah, içimden bir seyyah
kalkıyor ağır ağır. Kahveyi getiriyor kat
görevlisi. Bavulların hazır olduğunu
görüyor ve neredeyse sessiz, 'adios señor'
diyor. Yayılan yeşil lekelerde
sapsarı Madrid kan kırmızı.

İKİ DENİZ ARASI SİYAH TOPRAKLAR
Bordeaux Seyahatnâmesi

Bir Gün Önce

İstanbul, 24 Mayıs '96

Herşey yolunda gider bir aksilik çıkmazsa, yarın akşam Paris'teyiz. Bir kez daha yeni bir sefer defteri açıyorum, kırk gün için.

Saint-Nazaire'e gitmezden önceki durumumu hem andıran, hem de ondan farklı bir iç-köprünün başındayım. Geçen defa, çok yoğun bir çalışma temposuna ara vermiştim; dingin, kendimle başbaşa kalabileceğim için heyecan duyduğum bir ara-dönem bekliyordu beni. Şimdi öyle değil: Altı aydır durgun iş hayatı koşulları yumuşattı herşeyi; kendime eskisine oranla çok daha fazla vakit ayırabildiğim için, gözüdönmüş biçimde gitmiyorum Bordeaux'ya. Gene beklentilerim var tabiî; her defasında olduğu gibi, Türkiye'nin çalkantılı ortamından uzaklaşacağımı bilmek beni daha koyu işlere yöneltiyor. Farklı bir çatı kuracağım bu günlükte, bir yandan: Yıllardır içimi kemiren biriki konudan kopmamaya çalışarak. Bir yandan da koşut bir yapı arayacağım, gönderilmeyecek mektuplarla. Belki gönderilemeyecek demek daha doğru olur: Mektup yazmayı düşündüğüm insanları artık hayatta olmayanlar arasından seçmiş olmamn hiçbir düşlemsel yanı yok. Kırk günün rotasını ne ölçüde yansıtacak bu deftere yazacaklarım, henüz kestiremiyorum. Onları toplayacağım görüntüler, kendi elimle çekeceğim fotoğraflarla bir bakıma tamamlamak istiyorum ayrıca: "Kesif"te öyle değildi, şimdi önkararlıyım.

Belli ki, masabaşı firarları ile yolüzre, yoliçre notlar özel bir nabız kuracak: Epey hareket edeceğimizi sanıyorum Tül'le. Birkaç hedefim var şimdiden, nicedir: Lascaux, Montaigne, Bruno Roy, Benjamin'in mezarı, La Sagrada Familia, Saint-Emilion, La Rochelle. Eksiği fazlası sonra belli olur.

Zihnimi imgelemimi değil ama, elimi enikonu boşalttım bu altı ayın sonunda: "Opera" basımevinden gelmek üzere; "Yolcu" ve "Kesif" yayıncılarında; "Seferî Dîvan" ile "Barok Dîvan", son perdah aşamasında. Şüphesiz "Opera"nın

ikinci kitabı, "Alaca Dîvan", "Yeni Lirikler"le ilgili dosyaları yanımda götürüyorum. Başladığım, sürdürmeyi, ola ki bitirmeyi öngörebileceğim iki ortaboy metin götürüyorum bir de: "Kolar'a Yanıtlar" ve "Fısıltılar Requiem'i"ni.

Ama asıl heyecan, orada açmayı umduğum üç yeni defterle bağlantılı: 1. Oraculum: Önbili, Fol, Göbek defteri; 2. Dost-luk metni; 3. Bir "Sanat ve Zaman" metni. Üçü ayrı ayrı ilerleyebilir, üçünden ikisi, üçü birden kaynaşabilir, bir dördüncü, bir beşinci onlara eklemlenebilir, onlar kimi yürüyen "Başkalaşım" metinlerine eklemlenebilirler — bu belirsizlik sıkıntı yerine coşku, haz peydahlıyor göğüs kafesimde.

İlk bir hafta Paris'teyiz. Orası ve yolculuk içi yolculuklar için bir de küçük defter alıyorum yanıma. Büyükle küçük aynı yatakta, sonunda, buluşurlar. Günler, uzun günlere, kısa ama yoğun anlara, anlık-olan soluklu-olan'a bitişir.

Yolcu, daha yolunda gerek.

Bir Kentin Sıfırdan Görünüşü

1 Haziran 1996, Bordeaux

Dün öğleden sonra ulaştı trenimiz, St. Jean Garı'na. İri damlalı bir yağmur altında karşılandık ve şehrin yüreğindeki odamıza (çağrılı bir konuk için düşkırıklığı yaratan bir stüdyo) geldik: Cours de l'Intendence'da bir pasajdan giriliyor, uzun sarmal dik bir merdivenden çıkılıyor, üçüncü kat, iki penceresi de kiremitli çatılara ve yandaki binaların son katlarına bakıyor.

Kabaca yerleşip sokağa vurduk kendimizi, Samih'le bir telefon konuşmasının ardından. Akşama doğru iyice hızlandı yağmur, iliklerimize kadar ıslandık, ilk temel alışveriş sonrası eve dönesiye. Gece gene çıktık ve değirmi güzergâhlar çizerek uzun uzun, çiselti altında, yürüdük, Place Gambetta'daki Café Régent'da birer somon salatası ve bir küçük Bordeaux eşliğinde açlığımızı bastırdıktan sonra. Bu sabah 07.00'de uyandım, kahve yaptım, gökyüzü hâlâ kapalı.

Kaldığımız pasaj, Place Gambetta ile Place de la Comédie'nin arasında; iki ayrı çıkışı var, akşamları sürgüleniyor demir kapıları, anahtarla önce onu, sonra alt kapıyı, en sonunda da stüdyo kapısını açmak gerekiyor. Ara ara küçük çan sesleri deliyor koyu sessizliği. Yeni, küçük müzik 'set'imi kurdum, şimdi Beethoven'in bütün *Bagatelle*'lerini dinliyorum. Paris'ten aldığım CD ve kitaplarla öylesine ağırlaştı ki bavulum, yukarı çıkarırken (bir berduşun yardımıyla) sapı kopuverdi. Sanırım, St. Nazaire'de yaptığım gibi, buradan da ayrılmadan, kitapların bir bölüğünü postaya vermeliyim, vereceğim.

Bordeaux, yanılmamışım, varsıl şehir. Tren, nehrin üzerinde bir başka trene yol vermek için birkaç dakika durdu, beklerken, iki kıyının siluetini taradım, o açıdan bakıldığında, bir gravüründen tanıdığım kadim Bordeaux görüntüsüyle çakışıyordu gördüklerim. Korunması güç olan korunabilmiş demek: Kentin gölgesi. Gövdeyi değiştiriyor Zaman, eskimekte gecikmeyen yenilikler. Le Corbusier'den Bofill'e bir dizi çağdaş mimarın eli değmiş buraya. Şimdi yeni bir çağın

kapısı aralanıyor. Bordeaux Belediye Başkanı Montaigne bugün şehre inebilse, bu sıfır eşiğini paylaşır mı benimle, yoksa gölgenin de alabildiğine değiştiğini mi ileri sürer, kimbilir. Buraya biraz da onu aramaya geldim. Rue Michel Montaigne, tam iki adım ötemde.

Kabaca, nehir kıyısıyla Katedral arasındaki daracık bölgenin bir bölüğünü görebildim dün gece. Alışveriş merkezi burası, Bordeaux'lular gece çekiliyorlar, evlerinin bulunduğu dış halkalara doğru. Dün cumaydı, epey kalabalıktı ortalık geceyarısına dek. Tiyatronun, sinemaların, lokanta ve diskoteklerin harekete geçtiği bir haftasonu başı. Bazı köşelerden çıkıveren Bordeaux orospuları. Her köşeden çıkan, iyi giyimli Bordeaux burjuvaları. Motosikletli gençler. Az yabancı çarptı gözüme, belki yanlış izlenimdir.

İnsanın ilk kez karşılaştığı, belli bir süre kalacağını bildiği için keşfini ağırdan almaya baktığı bir kent ile göğüs göğüse gelmesinin özel, neredeyse törensi bir süreci oluyor, biliyorum.

Usul usul gelişiyor ilişki.

Bu akşamüstü, namlı Bordeaux Kütüphanesi'nin yöneticisi ile buluşacağım — "Fonds Montaigne"le ilgili bir görüşme. Mahut "Bordeaux nüshası"nı bir sergide görmüştüm Bibliothèque Nationale'de. Dokunmak isterdim sayfalarına, bunun saçma ve olanaksız bir istek olduğunu bilmem birşey değiştirmiyor.

Opus 126, ikinci Bagatelle: İçimde küçük hızlı kıpırdanışlar, okuyorum onları.

'Kırmızı' Hakkında, I

Bordeaux şaraplarına, onları daha önce hiç içmemişçesine yaklaşmak istiyorum burada — oysa birikisini, örneğin Mouton Cadet'yi yirmibeş yıldır tanıyorum.

Çevremde, şarap konusunda uzaktan uzman kesilen, gülünç özenti belirtileri sergileyen insanlar oldu öteden beri. Ben hiçbir şeyden *iyi anlamam*, öyle geçinmeye de çalışmam; enikonu düşkün olduğum tütün, kahve konusunda bile bilgiçlik taslamayacak ölçüde alçakgönüllüyümdür, başka türlüsü güç geldiği için: Uzman olmak ciddî zaman yatırımı, bilgi ve görgü, yaşantı ve deneyim birikimi gerektirir, ondan: Ben hiçbir şeyin uzmanı olamadım, kendi savruluşumu saymazsak.

Yapmak istediğim bambaşka: Bir ay buradayım; öğlen akşam şarap içeceğimi biliyorum; bölgenin çeşitliliğinden pay almak istiyorum nasıl olsa ya, bir 'tad'ın değişkenliklerine kelimelerle, sıfatlarla yaklaşmak çekici görünüyor bana — hepsi bu.

Dün, akşamüstü bir, gece bir başka 'kırmızı' tattık. Önce, ilk önce: Yumuşak.

Küçük Dağ Çileği Turtası

Café Régent

İnce, ipince, sert ama kopasıya ince bir yufka dilimi üzerinde mor kırmızı, 'bordo', ufarak, 'konik' çilekler. Üzerlerine belli belirsiz şeker pudrası serpiştirilmiş. Yaban çileği sosu döşenmiş etrafına. Tabaktan hafif, ağır kokusu geliyor önce. Hafif, ağır bir ekşimsilik bırakıyor damakta. Bittiğinde, burnumun iyice dibinde, soluğuma yerleşmiş kokuyu hissediyorum — hissettiğimi hissediyorum.

TGV Penceresinden Poitiers

Kentin istasyona inen bölgesine Xavier getirmişti bizi, dört yıl önce. Xavier, gergedan dostu. Orada, dev ve sürekli bir taş tepsinin içinden yükselip gidiyor Poitiers, biz gittiğimiz için öyle gözüküyor. Bir sokak görüyorum sonra, 1974'te indiydim dibine, bir gece geç saat. Zaman ve Uzam: Ne kadar tuhaf bütün bunlar.

TGV Penceresinden Angouleme

Birden değişiyor iklim, mimarî, takvim. Vakitlerden ortaçağ, duyulardan sıcak, ölçülerden renk.

TGV Penceresinden St. Jean Tren İstasyonu

Yıllardır biriktirdiğim "Tren & İstasyon Kitabı" için bir çentik daha. Küçük, biraz azamet taslayan, yağmur nedeniyle olsa gerek, oldukça mahzun bir XIX. yüzyıl garı.

Bordeaux, Günler

İlk tam günü devirdik burada. Dün sabah, mutfağa, mutfaktaki tek masanın yarısına tezgâhı kurdum. Stüdyo yaşamı içinde beş yılım geçti, belli bir alışkanlığım oluştu dar alanda hareket etme konusunda. Tül zorlanıyor oysa, odanın küçüklüğü (herhalde 12 m²'yi aşmıyordur) kasvete sürükledi onu, bereket tavanlar çok yüksek. Yatak, dolap, bir koltuk ile neredeyse adım atacak yer kalmıyor, TV de gelince iyice ufaldı oda.

Öğlene doğru çıkıp yakın bölge keşfini tamamladık, burnumuzun dibindeki üç katlı çarşıda neredeyse herşey var. Çevre sinema, kahve, lokanta kaynıyor. Mollat Kitabevi (üç dükkândan oluşuyor) yürüme mesafesinde. İyi şarapçılar da. Sarp'ın gelişi için biriki otel peyledim.

Öğlen jambon pane ve keçi peyniri yedik, Chateau Rolland eşliğinde. Bir saat kestirdik. Akşamüstü Kütüphane'ye gittim, Yöneticisi sempatik ama mahcup, içekapanık, deneyimli bir kütüphaneci, yıllardır Montaigne üzerinde çalışıyormuş. "Fonds Montaigne"de bir bok yokmuş meğer, "Bordeaux, Montaigne'in hiçbir şeyini elde edemedi" dedi bir ara, serzenişle. Yepyeni bir mahallede Bibliothèque Mériadeck, eskiden, Chaban-Delmas 46'da büsbütün kazımazdan önce, fakir bir mahalle varmış burada, veremin ve sefaletin kol gezdiği. Şimdi lüks kaynıyor: Pırıl pırıl apartmanlarda, sokaklarda hali vakti yerinde Bordelais'ler yaşıyor.

Kütüphaneden çıkmadan, alt kattaki otomatik makinadan bir (plastik) bardak kahve aldım, çıkıp hemen sigaramı yaktım, kahveli tütünlü bir yürüyüş başlattım: Place Rodesse (Akdeniz kokan bir meydancık), Cours de la Libération ve Cours Aristide Briand üzerinden Place de la Victoire'a geldim: Salaş, yarı uyumsuzların işgâl ettiği bir meydan. Arada sokaklara dalıp çıktım tabiî, ufak evler, çokça düşkün, demek kent dar gelirlilere bırakılmış iyice, 'kazanan'lar 'résidence'lara çekilmiş, kentin merkezinden uzaklaşarak kendi sözümona sağlık fışkıran çevrelerini yaratmayı yeğlemişler. Pitoreskin beni yanılttığını sanmıyorum, kesinkes bu fakirhanelerde yaşardım ben olsam, ola ki geçmiş gelecekten daha çekici geldiği için. İçimde her vakit bir muhafazakâr kıpırdamıştır zaten.

Buna karşılık, biliyorum, bir yandan da bugünün yapılması kaçınılmazdır, hattâ yarma güçlü köprüler atılması. Bir yüzyıl, birbuçuk yüzyıl sonra, yeni mahalleler eskimiş olacak, mimarî anlayışları tarihselleşecek, yerküre hâlâ dönüyorsa, hâlâ yürüyenler kalmışsa, Bordeaux'ya gelen bir yabancı konuk aralarından geçip onları kaçıp gitmiş bir zamanın suskun tanıkları olarak algılayacak — gene daireyi okşuyorum işte.

Bu düşüncelerle Rue Ste. Cathérine'i bir ucundan ötekine kat ettim: İnsafsız bir alışveriş kasırgası, her yer tıkabasa mal ve müşteriyle dolu, durmadan harcanıyor, kazanılıyor, kâr ve zarar hanelerine muhasebe kayıtları düşülüyor. Gerçekten de tiksiniyorum küçük kentlilerden, onlardan biri olduğumu bile göre. Farklarıma sığınıyorum ya bazan, bazan sığınamıyorum. Olası tek çözümü gösteren Proudhon, ekonomik açıdan büsbütün kaçık (ve müflis), felsefî-politik açıdan ağır ütopist sayılmamış boşuna: İnsan hiçbir çağda iyileşemeyecektir. Mülkiyet hırsızlık olmasa bile, ana hastalığın ana virüsü mülktür, miras hukukudur, ekonomik erkin kuşaktan kuşağa devredilebilmesidir. Kazanmak, kazanılanı biriktirmek, korumak, daha da kazanmak bir metafiziğe dayanıyor, tanrısal inanç kadar güçlü, çoğu kez ondan da güçlü bir tutamak bu. Babam *bile* ne demişti, "her kötülüğün temelinde miras hukuku var" sözümü duyduğunda: "Olur mu, neden çalışsın üretsin ki insanlar, başka türlü?" Sahi neden çalışır, üretirler ki?

Caddenin öbür ucuna geldim böylece. Aquitaine bölgesi tarımla, şarapçılıkla, uçak ve ilâç sanayisi ile zenginliğini koruyarak arttırmış. Bordeaux, ağın merkezi. Merkezin merkezlerinden birinde kalıyoruz biz: "Büyük Adamlar" mahallesi olarak da anılıyor burası. Sokak isimleri: Voltaire, Clemenceau, Montesquieu, Buffon, Montaigne... Belediye öngörmüş bunu. Ticaret burjuvazisiyle sanayi zenginleri arasında onların ne işi var denilebilir. Dememek gerek: Bölgenin üç M'si var (Montaigne, Montesquieu, Mauriac), ilk ikisi şatoda, üçüncüsü dev bir arazinin ortasında görkemli bir villada yaşamış. Devlet'le, Erk'le ilişkileri belli. Neyse ki kafaları iyi çalışmış, elimizde sıkı kitapları var. Dönmeden, nefret ettiğim Mauriac'ın *Bloc-Notes* ciltlerinden hiç değilse birini almak, nasıl günâh çıkardığına, döktüğüne yakından bakmak istiyorum.

Gece evde yedik: Dil, acı İspanyol sucuğu, salata, şarap. Sonra çıktık, rıhtıma indik Esplanade'ın yanından, kıyı boyu biraz ilerledik Borsa Meydanı'na kadar, Rue Saint-Méri'den Porte Dijeaux'ya dek yürüdük ve Café Régent'da konakladık — şimdiden belli ki gözdemiz olacak. Dönüşte Tül film izlerken ben dalıp gittim uykuma: Orada beni bekleyen sıkıntılı, kopuk film parçaları vardı.

Telemann: Güliver süiti.

Mürekkep 'Cartouche'u

Eski dolmakalemler tek seçenekliydi: Kendi mürekkep depoları, depo doldurma sistemleri vardı; plastik, boşalınca atılıp yenisi takılan 'cartouche'lar sonra çıkageldi, son yıllarda ben de onları kullanıyorum genellikle.

Frenklerin 'cartouche' sözcüğünü kullanmaları hoşuma gidiyor: Tüfek ya da tabanca doldurur gibi dolmakalem dolduruyor olmak fikrinden dolayı sanırım.

Sıvı mermiler kullanıyorum duygusu beliriyor böylece. Yazıyorum: Nişan alıyor, ateş ediyorum. Ateş ediyorum: Hedefi vuruyor, ıskalıyor, hedefe yaklaşıyor, ondan uzaklaşıyorum.

Siyah mürekkebe döndüm, yaklaşık iki ay önce. Birkaç yıldır mavi, gökmavisi, lâcivert arası dönenip duruyordum. Neden siyaha döndüm? Bir tür iç gereksinme yol açtı buna. Açıklamaya kalkışsam açıklayamam, biliyorum. Açıklamaysa, şunu söyleyebilirim: Bu ara siyah mürekkep *iyi geliyor* bana, her ne demekse bu.

Yeni Geçici Adresim

Adresimiz her zaman geçicidir. Her zaman bir yerden bir yere taşınma durumumuz olmayabilir, olasılığımız vardır. Bordeaux'da, olağandışı bir durum devreye girmezse, bir ay boyunca kalacağım adres bu: Passage Sarget / 17, Cours de l'Intendance.

1878'de açılmış pasaj. Bir ucu, XVII. yüzyıl sonundan kalma Notre-Dame Kilisesi'nin ön avlusuna, öteki ucu şehrin anadamarlarından birine açılıyor. Küçük bir pasaj, içinde bir düzine dükkân, tek bir 'ev girişi' var: Bizimkisi.

Şehir rehberi diyor ki: XIV. Louis, Médicis'ler, De Gaulle ve bugünkü Britanya Kraliçesi buradan geçmiş: Resmi tören yolu bu imiş.

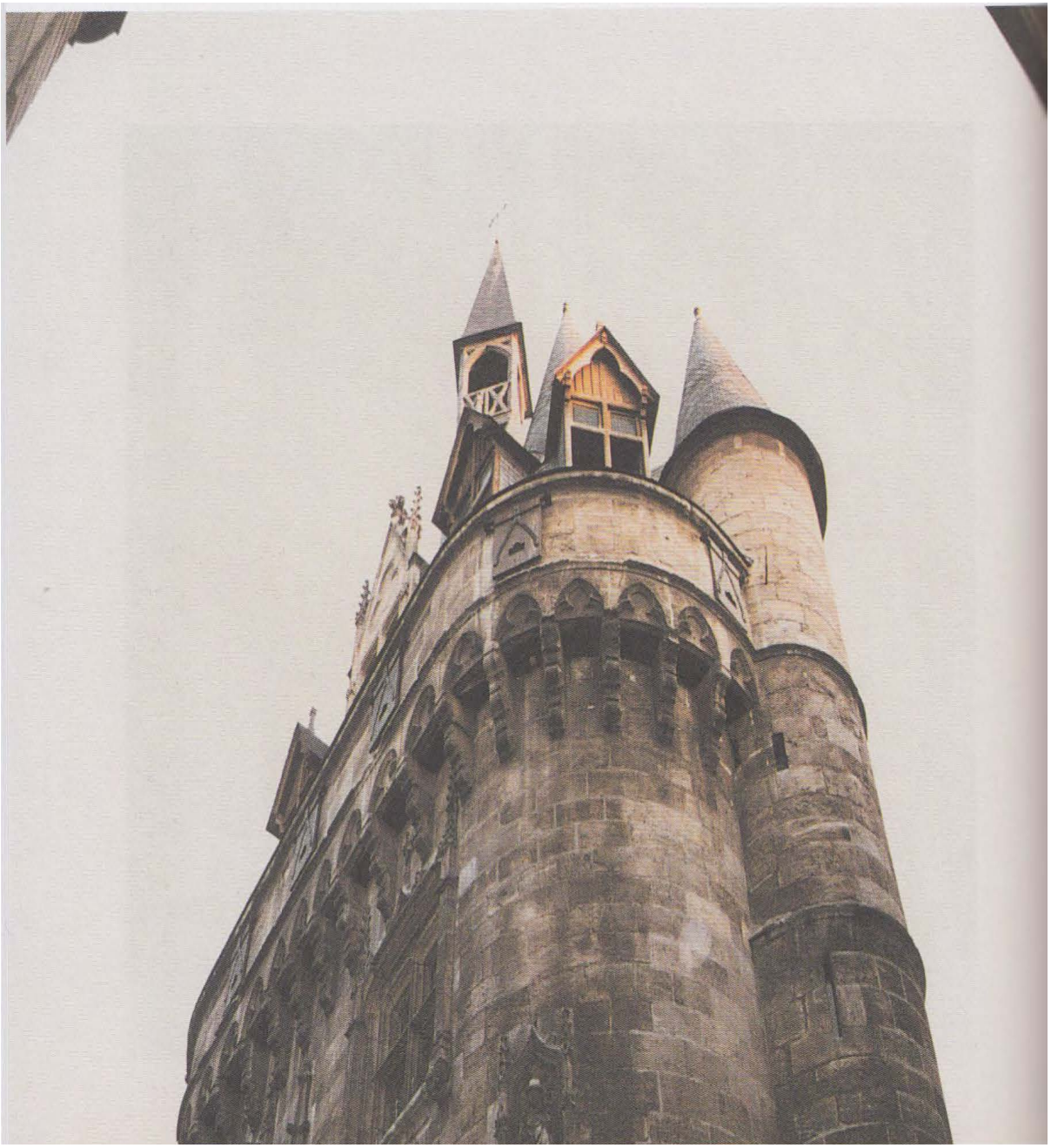
Bir yüzyıl sonra, olur mu olur, rehber Tül'le benim bir ay burada kaldığımızı yazacak mıdır?

Yazsa ne olur, yazmasa ne olur.

Gelinir geçilir.

Fotoğraf Denemek

Geldiğimden bu yana, renkli ve siyah-beyaz yaklaşık 120 kare fotoğraf çektim; dönüşte bu sayı nereye çıkar, göreceğiz. Sonunda, sonuçta, Bordeaux Günlüğü'nde kullanacağım biriki düzine fotoğrafa ulaşmak niyetim.

'Turistik fotoğraf'lardan sözetmiyorum elbette. Bu metnin *mantığına* eklemleyebileceğim görüntüler benim derdim. Fotoğrafçı olmak ne demek, bunun üzerinde uzun uzun düşünmek, bunu yıllarca yaşamak ve belki altın (kişisel) bir cümle ya da paragraf kurmak, çetin iş. Kendimi bir fotoğraf insanı olarak görmedim bugüne dek, bir gün öyle görür müyüm kestiremem şimdiden, ama burada sorunum o türden bir sorun değil ki, böylesi oluş ya da duruş denklemleri ortaya çıkarmaya kalkışayım — durup dururken.

Her şair görüntüyle, görüntülerle yüzleşir — adımız Hıdır ise, işimiz imgeler. Fotoğrafı, şiirsel bağlamda da bir köprü olarak kullanmak, ondan yararlanmak istediğim için görece iyi bir makina seçtim: Nikon F 50, bir amatöre gereken bütün kolaylıkları içeriyor.

Ama, yazıyı açacak olanaklara da açılacağımın nicedir farkındaydım. Fotoğrafın söylediğini bir de yazı söylemesin, metne teğellendiğinde. Bir çiftleşme biçimi, alanı arıyorum, arayacağım. Her seferinde. Araya deneye bulunduğunu öğreneli epey oldu. Deneme yazarken, deneme'yi usul usul tanırken eriştiğim birşey varsa, fotoğraf çekerken bundan yararlanırım, sanısını taşıyorum. Yazı-fotoğraf ilişkisine ilişkin böyle başka alıştırmalarım da olacak burada.

Düşünüyorum da, Montaigne'in elinde bir fotoğraf makinası olabilseydi, diyorum...

'Kırmızı' Hakkında, II

Chateau Rolland 1990, bir Saint-Emilion şarabı. Küçük, eski, görülmeye değer bir Aquitaine kenti. (Nerval'in şiirini çevirirken "Akitanya Prensi" mi demek uygun olur?) Tül'le oraya gitmeye niyetliyiz.

Şişe mantarında "07.95'te St. Loubès'de şişelenmiştir" yazıyor, bir şato çiziminin altında. Şişe etiketinde aslanlı armanın üzerinde, yüzü zırhtan görünmeyen bir şövalye duruyor. Arka etikette enikonu ayrıntıya girilmiş: "Situé autour de la cité, sur un terrain très tourmenté aux structures divers, sol argilo-calcaire ou graveleux ou sableux, altitude variée 90 m. à St. Emilion, 10 m. dans la plaine. Le cépagerio est le merlot. Les vins sont généreux, chauds, corsés, d'une belle couleur. Ils acquièrent au vieillissement un bouquet très agréable".

Ağzım kanamış, ağzımın içinde taze, ılık, kendi kanımın tadı bir an gezinmiş.

Şişe mantarlarını saklayıp Türkiye'ye götüreceğim.

Saklamak

Fiilin bu yan anlamını, ara anlamıyla gölgeli yan anlamını çok seviyorum. İnsan dilin, dilinin bazı özelliklerine kişisel haz lekeleri yükleyebiliyor.

Küçük insanlara özgü bir tutumdur saklamak, atmamak, biriktirmek. Tül herşeyi atar, ben çok şeyi saklarım. İşaretler toplanırken beni ağırlaştırsınlar istemiş olabilirim.

Şişe mantarı özen gösterilerek yapılmış. Kendim için, biriki dostuma göstermek için, zaman geçince Proust'un 'madeleine'lerinin etkisini yaratmaları için saklama duygusu uyandırır kimi nesneler bende.

Daha çok, para harcanarak alınan 'şey'leri atmaya kıyamıyor insanlar: Hiç giymedikleri giysileri, takmadıkları takıları, kullanmadıkları tabakları dolaplar, çekmeceler dolusu, bekletiyorlar. Zevk değil, tam tersine, iç sıkıntısı yaşatıyor onlar, her karşılarına çıkışta.

Şarabın kendisine para verilmiş, o da içilmiştir. Şişesi, etiketi, mantarı *değersiz*'dir.

Yeryüzüne, Lascaux çağından çok önce başlayan bir zamandan beri sayısız insan gelmiş, toz olmuşlardır.

Hepimiz birer şişe mantarıyız.

Taş Hastalıkları

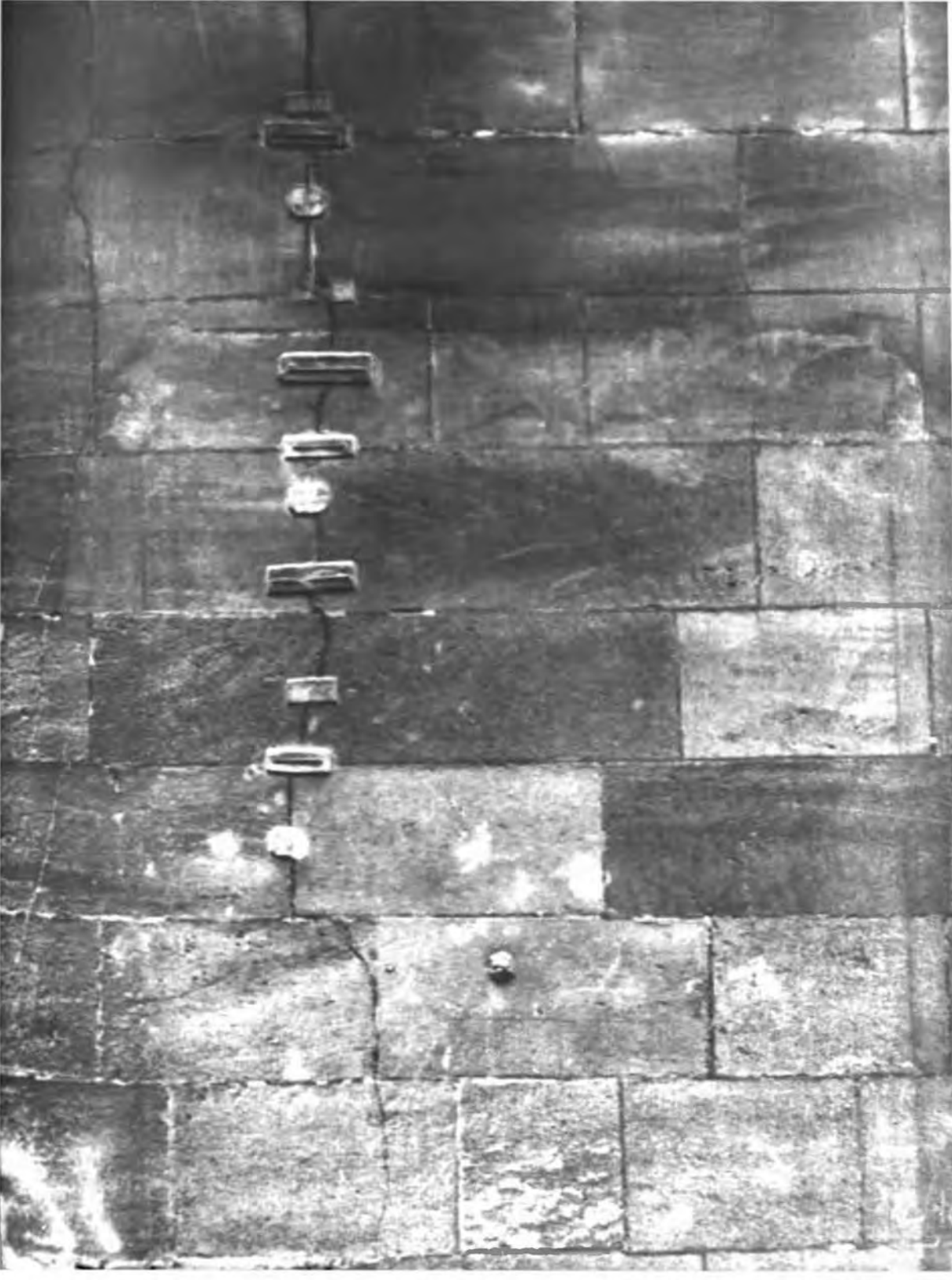
John Fowles ile ilgili bir Dîvan şiirinin ön hazırlığı sırasında okumuştum: Woody Allen, "bir daha dünyaya gelsem yeniden bütün yaptıklarımı yapmak isterdim" diyesiymiş bir yerde: "*Büyücü* filmini görmek dışında".

Woody Allen'ı, büyüklenme türünün küçüklüğü nedeniyle sevemedim bir türlü; XX. yüzyılın, en fazla sayıda vasat insanın ortayere fırladığı yüzyıl olmasını sağlayan bu değer karmaşası. Yanlış anlaşılmak istemem (leitmotiv: Tersi elde midir?), ben de Büyücü'yü beğenmemiştim (yeniden çevrilecekmiş), sorun o değil: Ben, yeniden dünyaya gelsem, böyle bir insan olmak isterdim gene (sanırım), ama yaptığım bir sürü enayiliği yeniden yapmaya kalkışmazdım da. Ha, kesinkes başka bir sürü enayilik yaparım, çünkü kişi enayilik yapmaya eğilimliyse başka türlüsü beklenemez ondan, gelgelelim aynı enayilikleri yinelemek son derece sınırlı biri olunduğunu kanıtlar bana kalırsa, iyisi mi yepyeni enayiliklerin peşine düşmek için, olur a fırsat çıkar, hazırlıklı olmaktır.

Yeniden dünyaya gelsem, yeniden yazıp çizmek isterdim gibi geliyor bana, hiç değilse ana uğraşımı seçerken enayilik yapmadığım inancını taşıyorum demek ki.

Buna karşılık, hayatımı kazanacağım yan uğraşı seçerken bambaşka bir alana uzanırdım. Bu hayatım bana daha saygın, sessiz, mesafeli 'iş'ler olduğunu gösterdi, bunların başında 'taş hastalıkları hekimliği' geliyor. Bir fantezi eğilimi görmemek gerekir burada. Taşlar üzerinde, taşlar arasında çalışmak insanlar üzerinde, arasında çalışmaya oranla daha *insancıl* bir seçim olur, düşüncesindeyim. Bunu tartmak hasta, yaralı taşlara yakından bakmayı gerektirir, kim kalkışır böyle bir işe, bilemem. Ben, yeniden gelecek olsaydım, kalkışmak isterdim.

Hem Tarih de, İnsanlık da, uzaktan daha net görünür, daha iyi anlaşılır, yanılıyor muyum?

Maucouyade Çıkmazı

Bordeaux'nun ufak, albenili ama sessiz sedâsız köşelerinden biri. Yeniden oraya düşer mi yolum? Bir daha önünden geçer, içine girer çıkar, gece uykuma götürür müyüm onu?

Zaman geçer, ben geçerim, giderim, o belki kalır, belki yokolur.

Bir kez karşılaşılmıştır.

Anahtar Çoğaltmak

Bir kereliğine yapılan gündelik işler. Sözgelimi: Anahtar çoğaltmak. Bordeaux Belediyesi'nin Kültür Bölümü yöneticisi bizi karşılayıp eve getirdiğinde tek anahtar verdi, daha doğrusu tek anahtar destesi. Birimiz dışarı çıktığında öbürü –dış kapılar nedeniyle– zorunlu olarak içeride kilitli kalacak. Gidip bir anahtarcıda çoğalttırdık.

Anahtarın çoğalması fikri çok zengin bir çağrışım alanı açtı. Bu kapıdan girdim, başka bir kapıdan çıkacağımı biliyordum. İki kapı arası neler bulduğum sonra anlaşılır, anlaşılacaktır.

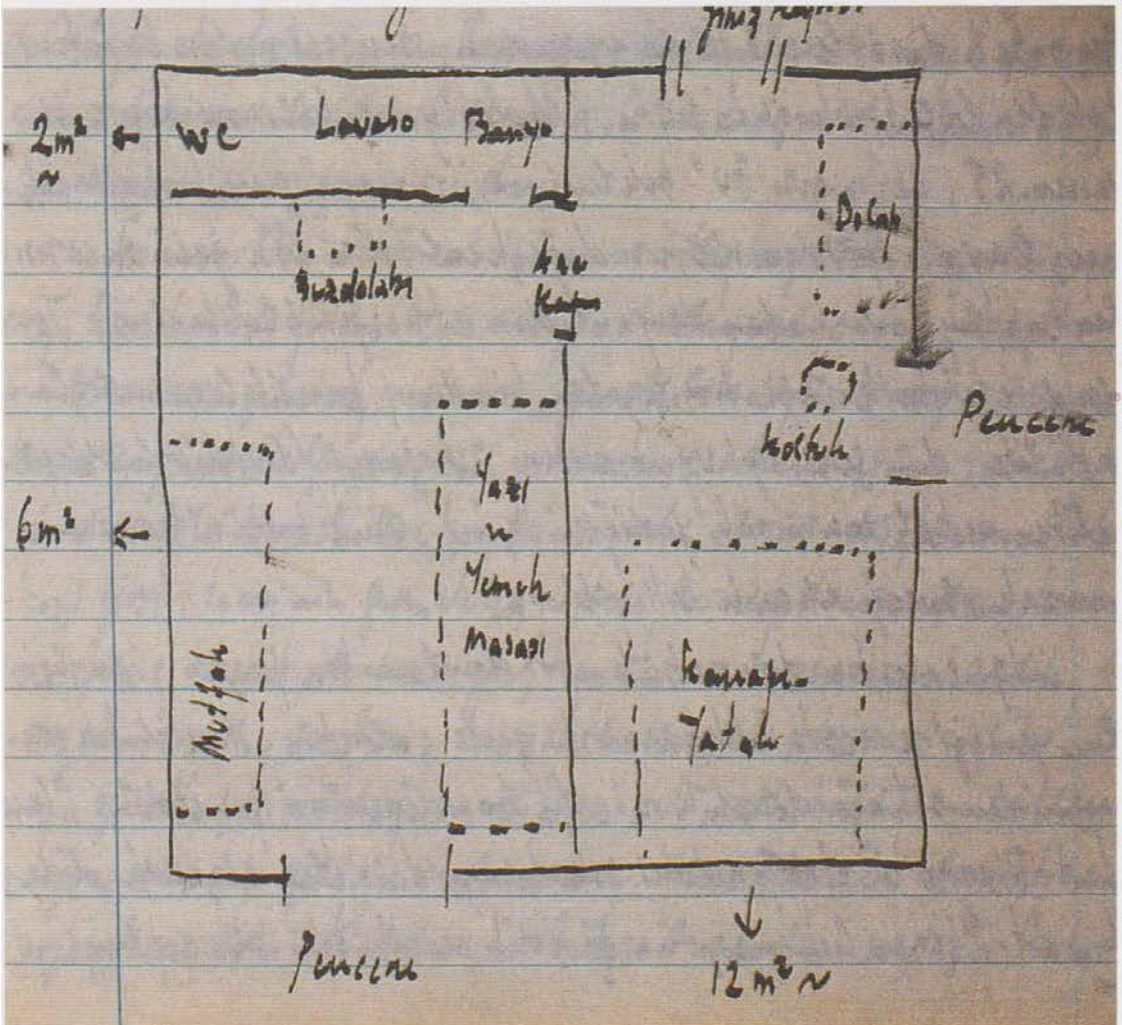
Stüdyo

1945 Sonrası Edebiyatı bir dönem herkesi betimlemenin tafrasına taşıdı: Bütün Yeni Roman'cılar, başta Ponge olmak üzere pek çok şair, ayrıntının efsanesini kurcalarken, yeniden göz kesilmemize yol açtılar. İlk yazı denemem 1968'e iner, bir 'composition' denemesi. 16 yaşında bir çocuktan ne beklenir: Elime frère Claude'un tutuşturduğu iki kitabın, *La Modification* ile *Martereau*'nun hemen ardından maymun gibi yazmıştım. O yıl sınıfın en yüksek notunu aldıydı yazdığım ayna-metin: Böyle öğrenilir, dediydi frère Claude.

Teşvikiye Ihlamur Yolu'nda, yerin üç kat dibinde bir dairenin karanlık, izbe bir odasında kalıyordum 1968'de — nereden bilebilirdim 1986'da aynı mahalleye yerleşeceğimi, Tül'le tanışınca?

Bir yatak, tahta bir masa, bir ucu kırık, duvara dayalı bir boy aynası vardı odada. Orada geçirdiğim bir pazar gününün sıkıntısını yazmıştım, kareli ödev kâğıtlarına. Claude Darreye olmasaydı, edebiyat adamı olmazdım sanıyorum. Geçenlerde, Manuk Amerika'dan geldiğinde, beş Saint-Joseph'li birlikte yemeğe çıktığımız gece adı geçti Claude'un, hepimizi olumlu yönde derinden etkilemişti. Manuk kimyacı, Ahmet tarihçi, Mustafa ve Nüzhet bilim adamı oldular — ben, edebiyat adamı olmasaydım ne olurdum, herhalde taş hastalıkları hekimi değil: Ya kayıp, 'raté' biri olurdum, ya da, ikidebir etrafındaydım o vakitler, intihar edebilirdim. Ya da, rastgele bir adam işte. Yön bulmak çok önemlidir. Yön bulunamazsa mutsuz olunur. İnsan, yaşarken, mutlu olmak ister. Olanaksız olsa bile.

Yazı sürüklüyor. Benim derdim Bordeaux'daki 'stüdyo'yu betimlemekti. Onu yazarak betimleme isteğimi yitirdim şimdi, çiziyorum bunun yerine:

2m²
WC
Lavabo
Banyo
Duş
Yatak
Yemek
Masası
Mutfak
Koltuk
Pencere
Pencere
6m²
12m²

Bordeaux, Günler

Doludizgin yağmurla kapanan Mayıs ayının ardından yavaş yavaş tırmanıyor yaz, Bordeaux'da, Haziran'la birlikte. Dün gece, saata baktım, yolda yürüyorduk, 22.30, Güneybatı Avrupa'nın uzun günü işte, hâlâ tamamlanmamıştı gecenin çökmesi, derin koyu etli bir mavi, uçlarına doğru daha da ışıklı, gökyüzünün pırıl pırıl, pürüzsüz temiz teninde, insan dokunup değmek istiyor, sonsuz genişliyordu. Bu sabah da öyle: 8.10'da uyandım, penceremden baktım, tek bir bulut yok ortalıkta. Meteo'ya bakılırsa bugün 21°, yarın 25°, öbür gün 30° bekleniyor, cumaya gene kapanacakmış hava. Gövdem bütün değişkenlikleri bir gece öncesinden saptayacak kadar duyarlıdır atmosfer ölçülerine: Tenimde elektrik ürpertisi azaldı birden, kemiklerim sızlamadı hiç, dün gece iyi uyumadım pek gerçi (Ovidius'u düşünmekten ve bol sarımsak yediğim için), ama bugün havanın yumuşak olacağı apaçık belliydi.

İyi çalıştım dün sabah. Ardından bir pazar yürüyüşü. Öğlen yemeği ve siesta. Akşamüstü gene çalıştım. Yemekten sonra yeniden sokağa döndük ve 'eski Bordeaux'ya yöneldik. Place Saint-Pierre'in etrafındaki sokakları daireler çizerek dolaştık. St. Pierre Çıkmazı'na girdik ve çok eski bir cepheye yakından baktık, Passage de la Tour'da oyalandık, Tül de çok sevdi bu mahalleyi, gidip Café Régent'da birer duble kahve ile geceyi bitirdik, dönüşte Arte'de başını gördüğüm *Cadılar*'ın son belgeselini de izledik, TF 1'de bir Vivaldi/Haut-bois açıkhava konserini dinledik ve yattık.

Arada, iki kez Samih'ciğimle konuştum telefonla, biribirimizi özleyen iki mahalle çocuğu gibiyiz. Benim *son dost*'um mu Samih? Bu yaştan sonra başka dost kazanılamaz mı? İş, kazanılanları korumak, yitirmemek. Her zamanki gibi, bunu da yazarak daha iyi anlamaya, anlamlandırmaya çalışacağım: Aristoteles'den Cicero'ya, Montaigne'den Derrida'ya bir okuma yörüngesi içinden.

Şimdi 'Pur Arabica' içiyorum: Kopkoyu bir doz. Priz yetersiz, hem kahve yapıp hem müzik dinleyemiyorum. Hayatta herşey biraraya gelmez nedense, genellikle öyle olmaz. Birşey bir başka şeyin ertelenmesine, ıskartaya alınmasına yol açar. Herkes gibi ben de, herşey birarada olsun, düşlerim. Pek çok kişi gibi, tersinin gerçekleşmesini homurdanmadan kabullenirim. Hayat, diyorum ya, Hayat ne çok saçmasapanlık, tutarsızlık içerir, üretir. Ne çok haksızlık, terazisizlik. Buraya geldik, bir bölüğüne diklenecek, bir bölüğüne katlanacağız demeye geliyor kalmamız. Gidebilenler olmuştur. Ben yüreksizdim: Kaldım ve bütün bu anlamsızlığa karşı yazarak, yaparak kendimi avutma, uyuşturma yolunu aradım. İşin kötüsü onu buldum da. "Yazma hastalığı" diyor Ovidius da. Calvino ve Kundera onu okumuşlar mıydı? Okumuşlarsa, ki bir Romalıyı bir İtalyan nasıl okumaz, neden onu selâmlamamışlardı? Belki selâm durmuşlardır, ben farkına varmamışımdır.

Ovidius'a gitgide yaklaşıyorum. Vergilius'tan çok ona yaklaşıyorsam, gerekçeleri vardır. Horatius'tan çok ona yaklaşıyorsam da. Bir Dîvan kahramanı mı çıkaracağım ondan, "Opera"ya yürümesi için daha geniş bir yol mu açacağım, şimdi bilemiyorum bunu. Bütün bildiğim, son iki yıl içinde durmadan Ege ile Roma arası dolaştığım. Bordeaux'da bile: Yanımda getirdiğim üç kitap: *Kairos*, *Dédale* ve *Oracles*. Paris'ten aldıklarım: Delphoi'yla, Pythieler'le, eski Yunan şiiriyle, Latinlerle ilgili kitaplar.

Bir de mektup mu yazmak geçiyor gönlümden, Ovidius'a, Karadeniz kıyısına doğru?

Çatılar, Kuşlar

Bana bir kentin çatılarını gösterin, size onun kim olduğunu söyleyeyim.

Bir kentin kim olduğu: Onun nasıl biri, bir şey, bir denklem, bir duyarlık haritası olduğudur.

Bordeaux çatılarında, eski kentte, kiremitler ufuk düzeyleri oluşturuyor. Artık Kuzey'de değiliz, hemen bunu anlıyoruz. Uçuk kızıl ile soluk siyah arası bir gam kuruyor kiremitler. Bacalar geniş ve yüksek. Tuğlaları, fırından yeni çıkmış ekmek, sıcak. Gri araya giriyor ikidebir, gene de Güney dokusunun yanında başı eğik.

Çatılara kuş iniyor burada.

Güneş onları tarıyor.

Passage de la Tour de Gassies

Eski kentin ortasında gizlenmiş geniş, meydansı bir geçit bu. İlk bakışta, anlaşılması güç eklektik karakteriyle etkiliyor yoldan geçeni: Hangi parçası hangi çağa, döneme ait belli değil: İçiçe geçmiş eskiyle daha eski, eski ile yeni. Doğancılar'daki, Tanpınar'ın üzerinde durduğu Aziz Mahmut Hüdai Külliyesi ve çevresine yayılmış çeşitliliğin Bordeaux'da bir tekrarı. Ortayerde, dağınık taşlardan bir blok, belli ki Roma kalıntısı. Çepeçevre tuhaflık dolu, sonra: Ortaçağı çağıran payandalar ve putreller tutuyor kimi yapıları; dar, basamakları tükenmiş, sarmal merdivenler tırmanıyor yukarı, sanki birer sarmaşık, ne bir yere çıkılabilir izlenimi doğuruyor, ne bir yerden inilebilir.

Öte yandan, olan olmuş: Bir üslûp ötekiyle kaynaşmamış ama artık ona kaynamış, herşeyi yıkıp dökmedikçe bu aykırılıklar toplamından hiçbir mimar, çevre düzenleyici tutarlı bir bütün çıkaramaz ortaya.

Büyüsü de tam burada tabiî.

'Kırmızı' Hakkında, III

Şarabı *bilmek* için üzümü, bağı, toprağı, iklim koşullarını, bağ toplamayı, salkım indirmeyi, fıçı tahtasını, iyi mantarı kötüsünden ayırdetmeyi, sonra sonra tatmayı, ağızda yudumu tutmayı ve gezdirmeyi, damakta kalanı duymayı, daha önce bardakta sallayıp burnumuza yaklaştırdığımız sıvının rengini görmeyi, kokusunu almayı öğrenmek gerek.

Eniştem Ataman Aral, babası Zeki Aral, deneyimli şarapçılardı. Papaskarası'nı ürettikleri yıllarda fabrikaya gitmiş, dev fıçılara heyecan içinde dokunmuştum. Büyük şarap kumbaraları. Şarap, herşeyden çok Zaman mıdır?

1994, Grand Barrail Larose: Bir St. Emilion daha. Keçi peyniriyle eşlik ediyoruz ona. Tül, *fazla* buruk buluyor damağına yüklenen tadı. Bana *yeterince* buruk geliyor.

Bize nasıl geliyorsa öyledir.

Şarap, içimize yayılan hayat suyu.

Goldberg Çeşitlemeleri

Bach'ın saplantılı bir tutkuyla bağlı olduğum 'iş'i. Son yıllarda hep Glenn Gould yorumunu dinlediğim için *asıl*'ın (asıl'a yakının) nasıl farklı olduğunu unutmuşum. Bordeaux'ya gelmezden önce, Daniel Barenboim'ın Buenos Aires'teki bir konserinden canlı kayıt bir versiyonunu almıştım, onu dinlerken, yeniden, sıfırdan tanışma duygusu içindeyim. İnsan, alışkanlıklarından ara ara kurtulabilmeli, ki onlara, yıkanmış, dönebilsin.

Uzun(ca) Tırnak

Bir parmağımın tırnağını uzun bırakmaya çaba gösteririm, gene de kısa sürer bu: Ona aklım takılır bir yerden sonra, vitamin eksikliğinden dolayı çatlamaya başlar zaten, sıra başka bir tırnağa gelir: Genellikle sol elimin bir parmağının tırnağını seçiyorum nedense (en küçüğü, işaret ve başparmağını sık sık) ve birinden ötekine geçiyorum.

Ötekilerden biraz daha uzun bir tırnak, ufarak bir âlet aslında: Kaşınırken (cildim kuru olduğu için kaşınmaya bayılırım), sigara paketini açarken, saatı ileri ya da geri alırken, CD jelâtinlerini açarken onu kullanırım.

Şimdi sol elimin baş parmağında sıra. Bir yandan yazıyor, bir yandan da hafifçe kafamı kaşıyorum.

İşte böyle.

Kent Okumak

Bir kenti –bir insanı, bir yazarı, bir konuyu, bir nesneyi– tanımaya girişmenin herhalde binbir yolu vardır, her yiğidin kendine göre yoğurt yiyişi. Aynı anda bütünü kavramayı ve ayrıntılara girmeyi severim ben. İkisinde de boğulurum önce. Usulcana vukuf girer işin içine. Avucumun içine alırım, diyemem hiçbir şeyi, bir tuttuğum bir elimden sıvışıp gitmesini engelleyemediğim için, bu ara tanışıklık biçimini benimserim: Keşif sürer, tamamlanır, sürer.

Bir kentin yüzü, yüzeyi, teni olduğunu kavrayalı yıllar oldu. İçi, içyüzü, iç organları zaman ister. Gene de, bana kalırsa, bütünlükle ilişkiyi gözardı etmeksizin ayrıntıların peşine düşmek en sağlam çözüm.

Bir de türleri var kentlerin. Bruges, lirik bir kent örneğin. Venedik de. Bağdat, İzmir dramatik kentler. Roma epik bir kent. New York, neo-epik. Trajik kentler: Berlin, sözgelimi. Asıl kavranması güç kentler *mürekkep* olanlar: Paris, İstanbul, Londra gibi. Birkaç ömür ister, beklerler. Birkaç hayatları vardır.

Bir kentin nasıl bir ana niteliği olduğunu dile getirmek, sabır ve göznuruyla örülü bir ilişki geliştirmeye sıkısıkıya bağlıdır. Alelacele tanı getirebilirsiniz elbette, öyle bir çırpıda hüküm vermeyi bilenleri şaşkınlıkla dinler, onlara imrenirim. Çok kararsızımdır ben, durmadan ölçer biçer, tartarım. Değişken olan biraz benim içimdeyse, biraz da kentin çekirdeğindedir, inanırım.

Fotoğraf makinasıyla dolaşmak, ayrıntıları görmeyi kolaylaştırıyor. Kendiliğinden çerçeveler kurmayı, panoramik kesitler almayı, farklı ışık ve gölgeler kovalamayı belliyorsunuz.

Bordeaux'dan sözediyorum şimdi.

Kesik Uç

Bugün çarşıdaki Mollat kırtasiye dükkânından yeni bir kesik uçlu dolmakalem aldım: Ucuz bir Parker. Neredeyse 25 yıldır kesik uçlu dolmakalemlerle yazıyorum, hiç pahalı bir kesik uçlu dolmakaleme rastlamadım. İyi bir markanın kesik ucunu edinmek istiyorsanız, anladığım kadarıyla merkeze ısmarlamanız ya da doğrudan yedek parça ve aksesuvar satılan bir büyük marka mağazasına gitmeniz gerekiyor. Böyle bir adres var kullanmadığım bir cüzdanın içinde, evde: Paris'te bir Parker adresi, gidemedim oraya hiçbir zaman.

Kesik uçlu 'güzel yazı' kalemleri, galiba çocukların yazı dersleri için gerekli bir araç, her yerde bulunuyor o ucuz kalemler, ben de Allah için her yıl bir yenisini alıyorum. Ucuzluğunun sakıncası klâsik: Çarçabuk yorgun düşüyorlar, hele benim gibi yazı hastasının elinde nasıl dayansınlar. Mürekkep kanalları tıkanıyor, kapakları çatlıyor, mürekkep sızdırıyorlar.

Kesik uca bağımlıyım, bir gün gerekirse, nedenlerini yazarım. Pahalı bir kesik uçlu dolmakalemim olsa, ona iyice bağlansam, daha iyi olur, diye düşünüyorum.

Güzel yazı yazmayı öğrenmenin tek yolu bu mu peki? Hat kalemlerini, Uzakdoğu yazı fırçalarını da denedim ben, vaktinde. Güzel yazı bir organ disiplinine dayanır: Kolu hangi açıda kıracaksınız, bileği hangi açıda bükeceksiniz, parmaklarınızın arasında yazı aracını nasıl tutacaksınız, işin başlangıcında, hani ağaç yaşken, bunu doğru öğrenmek en önemlisi.

Okulda güzel yazı dersi gördüm, onu da anlatacağım bir gün; sırası gelirse, geldiğinde.

Geçenlerde, Selçuk'la Kadıköy sahaflarını gezmeye gittiğimizde, Sami Bey'in dükkânında 40 yıl öncesinin güzel yazı öğrenme defterlerinden gördüm aldım bir tane. Özen tarihimizin buruk sayfaları. Yakında yazmayı öğrenmeyecekler sanıyorum, en azından elyazısı kullanılmayacak gibi geliyor bana — hem hüzünleniyor, hem de "ne yapalım" diyorum.

Yazım, elyazım güzel sayılır mı? Dersmiş, kesik uçmuş, benim yazım kuralları çiğneyerek kendi estetiğine yaklaşmıştır sonuç olarak: Kimi "inci gibi" bulur elyazması istiflerimi, kimi bakar ve dehşetle "okuyamıyorum" diye ünler.

Yazarın, okurunun önüne kimliksiz yazısıyla çıkmasına hiçbir zaman anlam veremedim.

En iyisi, her yazarın hiç değilse bir kitabının onun elyazısıyla basılması olur.

Yeni dolmakalemime bakalım ısınabilecek miyim?

Göz, Kulak

Dün gece, 20.45-01.00 arası Arte ekranına yapıştık Tül'le: İki uzun, üç kısa metraj Eric Rohmer, ardarda: *Dolunay Geceleri*(84) ve *Kış Masalı*(91) önce, kısalar sonra.

Rohmer, kadının iç dünyasını en iyi çözümleyebilen erkeklerden biri, ona imreniyorum. *Dolunay Geceleri* etkileyici, dümdüz anlatılmış bir film, Rohmer'in "Atasözleri" dizisinden: "*İki evi olan aklını yitirir*". Ahlâkçılığa yenik düşmeksizin Ahlâk alıştırmaları yapmak titiz denge ister ya, Rohmer bunu hakkıyla gerçekleştiriyor. Pascale Ogier ve Luchini de çok iyi oyuncular açıkçası.

Kış Masalı da *dümdüz* bir iş. Bütünüyle sıradan insanların yaşamına tansık ögesini yerleştirdiği için masalsı oluyor öykü. Besbelli inançlı, inançla cebelleşmeden edemeyen biri Rohmer, ama bunu retoriğe kapılmadan eşeleyebiliyor.

Kısa filmlerden ilki, *Charlotte ve Bifteği* 1951'den. Godard/Anna Karina/Stéphane Audran üçlüsünden yaklaşık 10 dakikalık, siyah-beyaz bir 'saçmalık' anıtı. Çok güldük Tül'le. *Véronique et son cancre* (1958), Rohmer'de çocuk izleğinin en baştan yerettiğini gösteriyordu: Komik ve sıkıntı verici film. En son *Nadja Paris'te*'yi izledik, sanıyorum Breton'a, Paris'in yabancılarına bir selâm, 64'ten bir siyah-beyaz.

Toplam 250 dakika ayırmıştı Arte, Rohmer'e. Herhalde ilk defa yapmıyorlardır bunu. (Rohmer için, demek istiyorum). Bir önceki gece, *Cadılar* konusuna daha da uzun bir süre ayırmışlardı. Bu gece, aynı süre 'Perestroyka sonrası Rus Sineması' için geçerli olacak. Perşembe gecesini bütün TV kanalları AIDS'e ayıracak.

Televizyona, radyoya böyle bir açıdan yaklaşan noktalar olması ne kadar önemli. Şimdi France-Musique'i dinliyorum sözgelimi: 09.30-11.30 arası Vivaldi'nin vokal çalışmalarına ayrılmış. Yorum eşlikli, ama yorumla dalak yarmayan bir program. TRT-III de aynı mantığa ayarlandı, bunların avantajı yeni

bestecilere, çağdaşlara geniş yer vermelerinde ortaya çıkıyor: Bugünkü programa baktım: Rolla, Dukas, Schmitt (*Gamlı Bahçe*'yi çalacaklar), Wilson, Martin var örneğin. Bir de France Culture'ü unutmayayım, Açık Radyo'nun, Ömer'in girişiminin önemini kanıtlıyor: Bu gece Lorca'nın son üç ayı ile ilgili bir belgesel sunuyorlar; Neruda kendi sesinden, vb.

Göz, kulak, damak, beş duyunun ötesine taşan yıkanmalar, arınmalar.

Bordeaux'da güneş, güpgüneş.

Bordeaux, Günler

İki gündür eski kentin merkezini sokak sokak, adım adım geziyoruz Tül'le. Üçe böldüm o bölgeyi aklımda, sürdürerek tanıyabilmek için, bir bölüm daha kaldı ya, onu da yarına öbür güne bıraktık — yemekte en iyi parçalardan birini sona bırakma alışkanlığında olduğu gibi.

Quartier St. Pierre'de dün pek çok köşe bucak keşfetmiştik, bugün onları sıkı güneş altında, biraz da iliğimizi kemiğimizi ısıtmak amacıyla ağır ağır tavaf ettik. Öğle yemeğini St. Pierre Meydanı'nda, Chez Edouard'da yedik: Tül avocado, ben ördek, ikimiz bir beyaz Bordeaux. Olağanüstü zengin, güzel, serin bir kitabevi var az ötede: Machine à Lire, içeri girip Matisse'leri karıştırdım, boşyere Whittemore portresini aradım, Paris'te de epey kitap taramıştım bu nedenle. 37'de yaptığı isimsiz bir karakalem portre var, ola ki bizim Thomas odur.

Sonra Quartier Roussel'e geçtik ve Montaigne'in evinin bulunduğu noktaya yöneldik. Fotoğrafa durdum orada. "Kocacığım gülümsesene" diyor her seferinde Tül. Gülümseyecek birşey yok: Fotoğraf çektirmek ille de bunu gerektirmiyor. Üstelik, ışığa çok duyarlı gözlerim, tam tersine çatıkkaş durmak zorundayım bu havalarda.

Montaigne'in evinin yanındaki binada satılık bir stüdyo göze çarpıyor. İnsan tedirgin olur gibi geldi birden, önce. Sonra, insan kim, diye düşündüm, geçtim.

Oradan taş köprüye uzandık. Eski mahalle ve rıhtım Türk kaynıyor. Ne arıyorlar burada, bizim gibi geçici olmadıklarına göre? Antalya Gıda Evi, Halikarnas Lokantası, Pamukkale Kahvesi — ne işi var bütün bunların Allah'ın Bordeaux'sunda? Bir tür diaspora yaşıyoruz biz de.

Eski Bordeaux hayli harap durumda. Başbakan Juppé bile el uzatamıyor demek, işin bu yönüne.

Bu yıkık dökük hal bir büyü uyandırmıyor denemez öte yandan. Yaşamışlık, yaşanmışlık bir hâle yaratıyor, onun cezbesi karşısında kayıtsız kalınamıyor.

Bugün tam yaz havası. Güneşe çıkan gövde hemen gölge aramaya başlıyor. Siesta saatıdır.

Oğuzhan

Dostum Bordeaux Beyi

Onu diyordum, buraya (kadar) biraz da sizinle karşılaşmak için geldim.

Aramızda aşamayacağımız bir uçurum var, Zaman. Bir başkası, Uzam, olmasın hiç değilse, diye düşündüydüm.

Dört yüzyıl önce Belediye Başkanı olduğunuz bu kente bugünkü başkanın çağrılısı olarak bir ay kalmak üzere geleceğimi öğrendiğimden bu yana ayrı, özerk bir kronometreyi bıraktım içimde, çalışsın.

Size doğru çalışsın.

Karşılaşmak garip, güven duyulması güç bir fiil: Karşılaşmamak öylesine kolay ki, pek az fiilin olumlu haliyle olumsuz hali arasında böylesine uzak, kopuk bir ilişki olduğunu düşünüyorum.

İkidebir 'kent hayaletleri'nden sözettiğimi bilenler, benim sonunda ruhlar âlemine inandığıma inanacaklar galiba. Bu konudaki teorim, *Koma Provaları*'ndaki dört kelimeye sığmıştır: "Ruh: Sıkışmış Bir Fikir".

Neyi, kimi bu denli sıkıştırır, ilk haline doğru bunca büzüşmesi, atomlaşması için didinirseniz bir sanı, sanrı, kuruntu doğabilir. Hayır Monseigneur, sevgili Michel, Bordeaux Beyi, size nasıl hitap etmem gerektiğini bir türlü çözemedim kafamda — bu soydan bir ilişki geliştirmedim sizinle. Walter Benjamin hakkında yazdığım alabildiğine kişisel, neredeyse onu ve beni bir tek ilgilendirecek ölçüde özel biriki paragrafın içindeki kelimelerin, o kelimeleri öne iten duyguların dibine yaklaşmayı deneyin, farkı avucunuzun içine alacaksınız.

Konu size geldiğinde, belki ölçüsüz bir saygıdan sözetmek daha doğru olacak.

Yoksa buraya bile gönlümde Publius Ovidi Nasonis, aklımın fikrimin ucunda beş on gün sonra buradan kalkıp gideceğim, önünde gözlerim tuz dikileceğim Portbou'daki boş mezar olur muydu?

Bir tek sizinle dolu değilsem, bunun en belirgin nedeni, herşeyden önce bir gönül adamı, şair oluşumdur Monseigneur. Bendeki akıl adamı kendi sınırlarını çarçabuk görmüş, kabullenmiştir. Bütün şairlerle gizliden gizliye boy ölçüşürüz biz; ama, mütefekkir önünde terazimiz eğilir birden. Birini ötekinden üstün bulmaktan değil: Öteki, ötekidir — baştan koymak gerekir.

Şüphesiz, gönül ile aklı hepten ayrı kefelere itecek değilim burada. Sizdeki gönül adamlığını görmesem, aklınız karşılaşma isteğini bunca tırmandırmazdı içimde. Yıllardır –"İlk Prova"dan bu yana tamıtamına 13 yıldır– taşıdığım, benim için yakıcı önem taşıyan bir denemeyi, "Dostluk Üzerine"yi, sizi, yazdıklarınızı, hayatınızın ortasına yerleştirdiğiniz bir yaşantıyı kendi metnimin merkezine oturtmak isteği bu boyutları alalı beri, gönül adamı ile uç akıl beyini buluşturduğunuz köprüye ayak basmaya niyetliydim.

Bugün, Rue de la Rousselle'deki 23 numaralı eve bakarken zihnimden sizdeki, yazgınızdaki bölünüşler geçti, hafifçene ürperdim: Devlet adamını yazardan, hayat adamını kulesine çekilenden koparan ne tür bir ikilem, ikilikti acaba?

Ölümünüzün ardından da sürüp gitmiş bu bölünüş. Montaigne'deki şatonuz yanmış geçen yüzyılda, neyse ki kuleniz, kuledeki odanız, "kitapınak" diye kendi dilimde dörtdörtlük karşılığını bulabildiğim, sizin dilinizin aynı buluşmaya el vermediği "Bibliothèque"iniz yaşıyor. Oraya ne yapıp edip gelmek, bu haccı bütünlemek buradaki en büyük arzum. Yüreğinizin orada gömülü olduğunu biliyorum. Gövdenizi Bordeaux'ya nakletmişler.

Ben kuledeki adama sıkısıkıya bağlıyım. Buraya taşlara dokunmak, basamaklarına basmak, duvarlarına tutunmak, putrellere kazdığınız harfleri okumak için geldim.

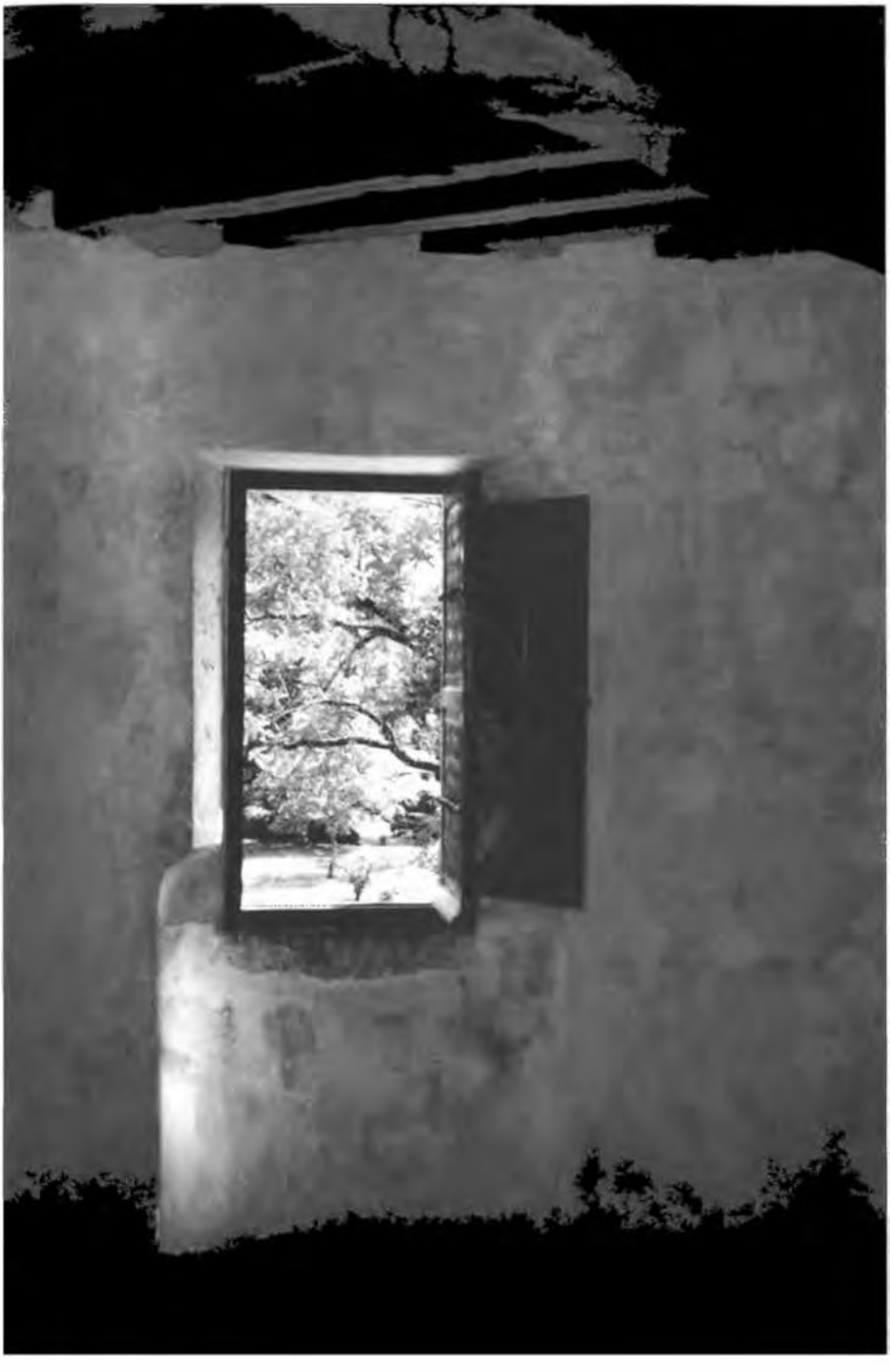

'Kırmızı' Hakkında, IV

Domaine de Picardan, 1994. Net, neredeyse tatlı bir Bordeaux bu. Ağızda kalıyor sanki: Yemek borusundan inmeden buhar, bulut, uçup gitmiş. Henüz hiç 'ağır' şarap içmedik burada, gene de en hafifi bu — kentte bir Uçurtma Sokağı var, oradan gelmiş.

Üzümde, bağcılıkta iklim koşullarının oynaklığı, sonucu enikonu etkiliyor. Bir yılı ötekinden, bazı yılları bütün ötekilerden ayıran, bu durum. Toprak, bağcı, şarap yapma görgüsü aynı yoksa. Bordeaux şaraplarına bunca değer verilmesine yol açan en çok hangisi?

Herkes başka birşey söylüyor bu konuda.

Alkolünden bağımsız bir esriklik yaratmış demek efsanesi.

Şarap ve Efsun.

Stilus

Latinler, balmumu tabakalar üzerine düzgün yazı yazabilmek için gül ağacından elde edilen düzgün çıtalar kullanırlarmış, Osmanlı hattatlarının mıstarlama işlemini andıran bir uygulama: 'Stilus' denirmiş bu ince, cetvelimsi çıtalara. Dolmakalem de (stylo), üslûp da (style) oradan geliyor.

Bu ayrıntıyı "çevirmen notları"ndan öğrendim. Bir filolog-çevirmen demem gerekirdi burada. Bayılırım onların açıklama notlarına, kapsamlı dipnotlarına, terim çalışmalarına, zaten sözlük okumaya da bayılırım, saatlarca kendimi kaptırdığım olur.

Taş hastalığı hekimi diyordum geçen gün, besbelli filolog demek istiyordum. Edebiyat beni engelledi. 1972 yılını Bilge ile, onun Tunus Caddesi'ndeki evinde, haftada üç kez Latince öğrenmeye çalışarak geçirmiştik. Ertesi yıl Paris'e gittiğimde ilk iş Eski Yunancaya yazılmak olmuştu. Birkaç ay sürdürebildim — hicran yarasıdır.

En çok filologlara imrenirim. Onların cebiri geometrisi en sürükleyici serüvenlere baskın çıkar.

Bir yaşama stilus'u.

Bordeaux, Günler ve İşler

Tanımadığınız, daha önce gelme görme fırsatı bulmadığınız bir kente gezmen olarak (bir otelde kalıp, lokantalarda yiyerek) değil de, belli bir süre için olsa bile yaşamaya geldiğinizde refleksleriniz değişiyor.

'Stüdyo'nun altyapısındaki eksikleri tamamladık önce: Havlu, yastık, konserve açacağı, cezve... Bir çekidüzen verdik ardından: Bir çift üçlü priz alarak hem müzik setimizi kurduk, hem de yeni bir ışık düzeni yarattık. Yatağın kanepeye dönüştüğünü kavrayıp ona göre yerleşim düzenini gözden geçirdik. Mutfaktaki tek masanın yarısına tezgâh kurdum, öbür yarısında yemek yiyoruz. Çöpleri her gece torbasıyla aşağı indirip sokağın köşesindeki yığına ekliyoruz. Sabah kalkınca, stüdyoda perde olmadığı için gece yatmadan indirdiğim gürültülü panjuru özel manivelasını çevirerek yukarı kaldırıyorum.

Geldiğimiz akşamüstünden başlayarak, çevredeki alışveriş noktalarını saptadık: Ekmek, şarap, su nereden alınır. Et, sebze, meyve, turta, meyve suyu, çukulata, peynir küçük buzdolabına güçbelâ sığıyor. Bordeaux'da musluk suyu hat safhada kireçli, kahveyi bile içme suyu kullanarak yapmak gerekiyor.

Sabah ben önce kalkıyorum, gece önce ben yatıyorum, Tül TV izliyor geç saat. Kahvemi yapıyorum, müzik seçiyorum, masaya oturuyorum. Öğlene doğru çıkıp bir yürüyüş yapıyor, eksikleri gideriyoruz. Yemek sonrası bir siesta. Kalkınca yeniden masaya oturuyorum. Ya akşam yemeğinden önce ya gece, bir daha yürüyüşe çıkıyoruz.

Bordeaux'da günler ve işler böyle gelişiyor. Başka türlü de gelişebilir. Dün, geceyarısı, Place de la Comédie yakınlarında bir parkta oturup konuştuk Tül'le. Montaigne ve insanın kozmik ağrısı üzerine. Önce ya da sonra, iyi anımsamıyorum şimdi, günler ve işlerle ilgili üslûp konusuna girdik. Ne bileyim, Seçkin ile İzzet olsaydı burada, sabahtan akşama peynir yer, şarap içer, bütün filmleri görürlerdi sanırım. Tek başına Cem ya da Ceyda gelecek olsaydı buraya, arada kız ya da oğlan avlarlardı herhalde.

Bordeaux merkezli yolculuklarımızın ön hazırlıklarını yapıyorum, öte yandan. Bir ufak güzergâh: St. Emilion, Montaigne, Lascaux, Périgueux, belki Rodez. Bir büyük(çene) güzergâh: Montpellier, Avignon, Arles, Portbou, Barcelona. Anlaşılan, iki kez araba kiralayacağım.

Günleri, işleri böyle bölmek iyidir.

Yeni Bir (iç) Geçici Adres (daha)

Hayır, taşınmadık. Bugün, öğle öncesi Janine uğradı, şikâyetlerim sonuç getirdi: Hemen karşı kapıdan ikinci bir stüdyoya soktu beni, derhal çalışma odasına dönüştürdüm burayı. Ötekinden daha ufak, tek kişilik bir stüdyo bu. Çalışmak için son derece elverişli. Güneş almıyor bir kere. Notre-Dame'ın yan cephesine bakıyor, kafamı çevirdiğim an büyük vitraylarla gözgöze geliyorum. Yerleşirken, bugün, net bir org sesi yükseliyordu içeriden, uzansam o nefis taş payandalara değeceğim neredeyse. Şimdi Pachelbel dinliyorum, bir şortla masama oturmuş, dışarıdan ılık serin bir rüzgâr gelip omuzlarımı, sırtımı yalıyor.

Yeni masam 50x70 cm boyutlarında, benim iriliğimle buluştuğunda gülünç bir görünüm çıkıyor olmalı ortaya, belki Tül bir fotoğrafımı çeker önünde.

Ezelden beri severim küçük, çok küçük masaları. Bunun nedeni apaçık: Büyük, çok büyük masaları da severim. Evde de öyle değil mi: Bir büyük, bir küçük masa yetmiyor, ara ara yemek masasını da işgâl etmeye kalkışıyorum. Burada, üstelik, ufarak masamı öyle yerleştirdim ki, mutfağın hemen yanındaki kalın tahta rafla ideal bir ikili düzen oluştu kendiliğinden. Dönüşte, Mehmet Usta'ya elceğizimle çizeceğim bir masa yaptırtmak istiyordum, bu düzen çağrışımlar yarattı kafamda. Katman katman önümde, yanımda yükselen bir masa kurulup çözülüyor imgelemimde yıllardır, bir gün ona ulaşmalıyım.

Öğlen yemeğini dışarıda geçiştirdik bugün de. Jambonlu havuçlu bir 'escalope' yedim, bir bardak 'rosé' eşliğinde. Mollat Kitabevi'ne gittik; inanılmaz büyüklükte bir yer, herşey değilse bile çok şey var. Claude Roy'un Balthus'ünü ve Matisse'leri inceledim, birden Whittemore'la karşılaşınca soluğum kesildi.

Ovidius'un küçümen *Remedia Amoris*'ini (bir de eki var: "Kadın yüzünün güzelliği için gerekli mamûller"!) ve Unesco'nun *Ne Bilmiyoruz?*'unu alıp çıktım. Hâlâ kitaplar moralimi çökertebiliyor. *Ne Bilmiyoruz?*'un son bölümünün başlığı: "Herşeyi bilme isteği".

Bir olanaksızlığın hastalığı.

Sol Göz

Koyu, simsiyah bir kahve yaptım, sigaramı yakıp arkama dayandım, bir süre sigara dumanının açık pencereden dışarı kayıp kilisenin çatı kiremitlerine doğru süzülüşünü izledim. Küçük çan sesleri. Saata baktım: 17.00. Yeni bir müzik hazırladım: Telemann, *Sonate Metodiche*; flüt, viyola dö gamba, klavsen. Matisse'in deseni gözümün dibinde kıpırdamaya başladı.

Whittemore'un şiirini, dolayısıyla "Barok Dîvan"ı bir yılı aşkın bir süredir bu desen yüzünden bekletiyordum. Paris'te bulacağımı umarak şiirin dosyasını yanımda getirmiştim, bulamayınca düşkırıklığına uğradım, neredeyse başka bir final tasarlamayı aklımdan geçirir oldum — Bordeaux bana armağan hazırlıyormuş.

Desen 1937'den. 'Bizimki'nin İstanbul'da olduğu, yazıştıkları dönem. Garip, adlandırılması güç bir ilişki onlarınki. Matisse'i çarçabuk keşfedenlerden Whittemore, 1908'de bir tablosunu almış. "Mavi herşeyden kıymetlidir" diye düşünen birinin Matisse'e tutulması anlaşılır şey. Sonra, Doğu mozayıklarıyla arasında güçlü bağlantılar kurunca Matisse etkilenmiş. Whittemore'dan mektup aldığında yalnızlığı hafiflermiş — dostluk ciğerleri doldurur.

Dönüp bu şiirin, Whittemore'un benim açımdan taşıdığı neredeyse gizemli boyuta dokunacak değilim bir defa daha.

Deseni bulduğum için dehşet heyecanlıyım. Başka portre çalışmaları da olduğunu biliyorum Matisse'in. Ama bulduğum beni doldurmaya yetti, yetiyor. Hele, Whittemore'un sol gözüne gizlenen Mısır işareti yok mu, "Başkalaşımlar"ın bir sayfasına uçup takılıveriyorum.

Eğri doğru, yanlış yalan, kardeşlerim benim.

Dostluk, kardeşlik — karındaşlık değil.

Bu kan tamıtamına insan kanı sayılamaz ki.

Yeşil Limon (bir dilim)

Burada yetişiyor mu, daha güneyden mi getirtiliyor bilmiyorum, hem dondurma yapımında kullanılıyor, hem de çarşıda satılıyor yeşil limon.

Bizim sarı limonlara oranla daha küçük, daha az sulu. Kabuğu sert onun da. Koku üstünlüğü bence tartışılmaz, tadındaki ekşilik midede herhangi bir kaynamaya yol açmıyor. Limon tutkunu sayılırım, kayısı ya da erik yendiği gibi yerim limonları, kabuğunu da yerim.

Tül, ince yeşil limon dilimleri kesmiş, küçük bir tabağa dizmiş dün. Birini bıraktım, fazla geldi, gerisini yedim. Bu sabah, çalışma stüdyoma girdiğimde, açıkta bırakmıştım, baktım kupkuru, kavrulmuş.

Küçük yeşil limon, gel beni bu sıcakta dindir.

Bordeaux'da bugün hava ağır: 34°.

Büyük Çan

Eski kentin sona ayırdığım üçüncü bölümüne, St. Michel Mahallesi'ne dün gece gittik. Rue St. James'de, dar, iki sıra yüksekçe yapının katettiği sokağın dibinde birden, kapkaranlık, fışkırıverdi o görkemli kule.

Kendisi kadar, ola ki ondan çok, konumu etkileyici büyük çan kulesinin. Çevresinin içinde böylesine sıkışmış bu denli iri bir eski yapıya hiçbir kentte rastlamadım. Hemen hep bir alan, hiç değilse bir meydancık vardır bu anıtların çevresinde; hava alır, gerileyip etkileyici siluetlerini bütünlüğünde görmemizi sağlayacak bir mesafe ile mahalleden ayrılırlar.

Burada öyle değil ama: Dirsek dirseğe, omuz omuza, içiçe herşey. Gece, aralarına sızmış ve iyicene koyulaşmış arada.

Korku, ürperti uyandırarak çağırıyor.

Onu bir de günışığında görmek istiyorum.

Sinek Köprüsü Sokağı

Bordeaux'nun sokakları, isimleri açısından İstanbul ve Paris'le boy ölçüşebilecek kışkırtıcılıkta. Birinde Külhan Çıkmazı, berikinde Balık Avlayan Kedi Sokağı varsa, bunda da Acaip Gürültü Sokağı var sözgelimi.

Uçurtma Sokağı'ndan geçtim.

Kurt Sokağı'ndan.

İnek Sokağı'ndan.

Bundan böyle, cımbızla toplayıp buraya ekleyeceğim kimi sokak isimlerini — dönünceye dek:

Sinek Köprüsü Sokağı.

Üç Tavşanlar Sokağı.

Kırmızı Şapka Sokağı.

Hamdi Bey'e Mektup

Sizin Paris'e gidişinizin ardından İstanbul'a gönderdiğiniz sağanak mektupların bende keder uyandırdığına değinmiştim. Günlüğünüzün, kendinizi neredeyse insafsız bir ton ve yaklaşımla eleştirdiğiniz sayfalarını defalarca okuduydum; kederim bir misli artmıştı, Paris'e çok geç gitmiş olmanızı bağışlayamadığınız cümlelerden geçerken: Haklıydınız da, birşeye yaramıyordu artık haklılığınız.

Tuttuğum günlük tanık, 1986'dan bu yana Paris'e her gidişimde sizi ödenmesi olanaksız bir borç gibi taşıdım oraya; bana verdiklerinizin karşılığını ödeyebileceğimden değil, yok böyle bir olanak, olasılık; sizi seviyordum Hamdi Bey, hayaletinizi çevremdeki pek çok insandan daha yakın buluyor ve tutuyordum kendime. Şimdi, henüz, hâlâ anlatabileceğim bir durum koymuyor ortaya sizinle yazdıklarınızın içinden, arasından kurduğum ilişki. Öte yandan, belki yarından sonra da yazamayacağım bu çetrefil örgü hakkında duyduklarımı, düşündüklerimi: Pek çok 'şey'i, yazmadıklarımızı, yazmaktan bile isteye kaçındıklarımızı anlayabilecek ölçüde incelmiş biriki kişi için yazmadık mı hem? Herşeyi.

Paris'te, Fransa'da yaşadıklarımızla, hissettiklerimizle ortak bir damarda buluşuyoruz zaman zaman, Hamdi Bey, bir o kadar da ayrılmamıza yol açan, sizin geç, hayli geç, benimse erken, hayli erken (Paris'e ilk gelişimde 19 yaşındaydım) buralarla tanışmış olmamız sanıyorum. Gördüklerim, yaşadıklarım uzun bir süre içinde, neredeyse yirmi yılın sonunda tortulaştılar burada. Coşkumu yitirmedim hiç, özlem duygum törpülenmedi, gene de eleştirel bir mesafe kazanacak vakte de hak kazandığım için olsa gerek, terazim belli ölçülerde dengelendi gibi geliyor bana.

Bu sefer de öyle oldu, iki kefeye gidip geldim birkaç gün içinde. Place Furstemberg'den geçerken, Rue de Médicis boyunca ağır ağır ilerlerken, en çok da Champs-Elysées'den Concorde'a uzanan açık hava heykel sergisini gezerken,

Calder'ın olağanüstü kanatlarından Giacometti'nin her görüşümde beni çırılçıplak bırakan *Yürüyen Adam*'ına somut bir duygu tırmanışı, kabarması, hattâ taşkınlığı içine düştüm de, birkaç gün geçince, kentin her vitrininden şiddet salgılayan tüketim ve eşya dünyası midemi bulandırmaya başladı.

Bordeaux'da da öyle. Cours de l'Intendence'da kalıyorum burada. Goya'nın sürgün kaldığı ve 1828'de öldüğü ev 57 numarada, ben 17 numaradayım, kendi ressamımla. İki evin arasını tıkabasa giysi dükkânları, ayakkabıcılar dolduruyor. Ara sokaklar, paralel caddeler de öyle. Gece geç saat yürüyüşe çıkıyoruz: Dükkânların kapı eşiklerindeki küçük boşluklarda SDF'ler yatıyor, pis ve ucuz bir battaniyenin altında büzüşmüş.

SDF: Sans domicile fixe. Evsiz barksızlar, bizim ülkemizde yaşanan yaygın fakirliğin yanında toplumsal açıdan küçük bir ölçek oluşturuyor, denilebilir. Beni paradoksun yarattığı katsayı yaralıyor: Refah toplumları, açık hava heykel sergilerinin ve sonsuz tüketim çarklarının ardında, yeryüzünde başka toplumlardan çektikleri kanın yanısıra vantuzlarını kendi acizlerinde de deniyorlar, coşkum ipi kopmuş bir uçurtmaya dönüşüveriyor. Geçen gece, yok dün gece, Sœur Emmanuelle'i dinledim TV'de: "Kahire'deki gecekonduların fakirleri yalnızlıktan ölmüyorlar" diyordu: "Burada insanlar terkedilerek kuruyor, kurutuluyorlar".

Bunları düşünüyor ve şarapların, peynirlerin, kitapların, plâkların arasından ayrılmıyorum. Yenik oluşum ayrı bir öfke kaynağı yaratıyor içimde. Dostum Ovidi Nasonis haklı: Yazma hastalığı ile iyileşmeye çalışmak benim için tek çare oldu. Bir arınma yolu sayılamaz bu Hamdi Bey, farkındayım, ama ben de kendi güzergâhımda başka bir çarenin peşine takılamayacak kadar geciktim, baştan beri.

Anladığınızı biliyorum.

Bukalemun Ajanda

İşte, Bordeaux'da ilk haftamızın sonuna geldik dayandık bile ve günlük, öngördüğüm gibi, kendi farklı seyrine oturdu. Bağımsız, özerk metinler bir yandan; bir yandan da, belli bir zaman diliminin ve Coğrafya'nın sınırları içinde kaldıkları, kalacakları için eklemliler de.

Kafadanbacaklı bir kitap oluşacak belli ki, son güne geldiğimizde. Adını sanını koymadım şimdilik, başlık için ayırdığım sayfa, bembeyaz duruyor. Bütünlüğü olacak da, bakalım ne tür bir bütünlüğü olacak.

Kesitlere, ayraçlara, firarlara, çağrışımlara kepenklerini açmış bir kitap çıkacak Bordeaux'dan.

Günlük yerine: Aylık.

Önden arkadan biraz taşsa da.

Bukalemun ajanda.

Öğleyin

Kilisenin çatı oluklarına sokulan kumrular öğlen uykusunda rahat vermiyorlar bana.

Bir de Melih Bey'in güvercin alkışları.

Pırasalata

Yanılmıyorsam, yanılabilirim, "endives"in karşılığı yok Türkçede. Hiçbir yöremizde yetişmeyen, hiçbir manavımızda satılmayan bir salata türü. Salata ile pırasa arası bir sebze olduğuna bakıp onu "pırasalata" olarak vaftiz ediyorum.

Roquefort peyniriyle çiftleştiriliyor genellikle, çok da yakışıyor.

Bir de limon sıkıp yemek var.

Bir defasında sıcak yemeyi denedim bir lokantada, pek tutmadım.

Ağız tadına karışılmaz.

Sıcak ve Nem

Dün akşamüstü, place Jean Jaurès'den şehir otobüsüne binip Gare St. Jean'a gittim ve afili bir araba kiraladım dört günlüğüne: Bir Renault Laguna, havalandırmalı. Birazdan yola çıkacağız. Önce St. Emilion ve Montaigne şatosu. Sonra topuklar, Avignon'a ya da Arles'a geçerim belki. Yolda neye karar verileceği belli olmaz.

Akşam arabayı alınca, daha geniş bir şehir turu yapmak istedik: Meriadeck'ten "rive droite"a. Kentin silueti karşıdan çok etkileyiciymiş meğer. Sonra, şeytan dürttü, vurup Arcachon'a gittik, 64 km. Atlas Okyanusu'na değdik böylece, birbuçuk yıl aradan sonra. Döndük ve Place du Parlement'da yemeğe oturduk bir Sancerre eşliğinde, ki yanda oturan adamın omzunda siyah bir örümcek peydahlandı. Yavrum Tül, her yerde bulur onu karabasanı. Apar topar, yutarcasına yemeği bitirip kalktık tabiî. Café Régent'a gidip uzun oturduk.

Geceyarısını geçe, eve dönerken, bütün lokanta ve kahvelerin sokağa taşırdığı masalar doluydu. Bazan insanın kafası çalışmıyor. Bu saatta Paris'te bile böyle bir kalabalık kalmaz lokantalarda. Anlam veremiyordum olup bitene iki-üç gündür. Güneyde olduğumuzu unutmuşum; İspanya'dan farklı değil ki burada durum: Herşey yaklaşık üç saat kayıyor Kuzey'e göre. Ne zaman aydım peki? Stüdyoda, 01.30'a dek AIDS'le ilgili izlenceye kaptırdık kendimizi, uykusuzluktan düştüm ben sonra, ama 03.00'e kadar ter içinde, sıcaktan ve nemden boğularak çırpındım. Birden serinledi hava ve tam uyumadan ampul yandı kafamda: Güneş 22.50 dolayında batıyor ama etkisi yaklaşık 4-5 saat sürüyor, gerçek gece 03.00'e doğru başlıyor, onun için de Bordeaux'lular çok geç yemek yiyor, daha da geç yatıyorlar — bu kadar basit.

Nem diyorum ya, sanırım bu kadar neme batmış bir kent görmedim ben. Eski kentte, sokaktan sokağa geçerken, ciğerlerim o çürük havasıyla doluyor, hissediyorum.

Sıcak ve nem: İki çirkin düşmanım.

Hele birleştiklerinde.

Arcachon

Arcachon, Fransa'nın Okyanus kıyısındaki, hattâ Manş kıyısındaki bütün sayfiye kasabalarının bir ortalamasını veriyor. Kıyı şeridinde oteller, lokantalar ve gazino, bir sıra arkada yazlık evler, yeni yazlık 'résidence'lar. Bordeaux'nun denize uzanan kolu.

Bununla birlikte, bütün rehber-kitaplarda üzerinde durulan bir kışlık kent yakası var Arcachon'un. Yüzyıl başında 'özel havası'nın ciğer özürlülere iyi geldiği ileri sürülünce tepeye, görkemli çam ağaçlarının eteklerine irili ufaklı müthiş lüks villalar, bahçeli şirin evler yapılmış. Gide bile kalmış burada. D'Annunzio beş yıl geçirmiş bu köşede. Etkileyici bir toplam.

Arcachon'da bir kış, bir güz geçirmek isterdim.

Yaz — yazları asla.

Yolda, bir

Dün, öğle üzeri çıktık Bordeaux'dan, bir saat sonra St. Emilion'a vardık ve kenti gezip yemek molası verdik. Oradan St. Michel de Montaigne'e geçtik, "Denemelerin Kulesi"ni, küçük kiliseyi ziyaret edip ağır ağır, arayollardan devam ettik: Bergerac, Castillonne, Villeneuf sur Lot (bir kahve molası), Agen (bir yürüyüş molası), Montauban üzerinden Toulouse'a geldik. Geniş bir şehir turunun ardından Place du Capitole'daki Grand Hotel de l'Opéra'ya girdik. Oda numarası 1206. Yola devam edeceğiz öğleden sonra.

Toulouse ikimizi de büyüledi. Gece meydanda yemek yedik, sonra eski kentin merkezinde, La Garonne ile Jean Jaurès arası sokak sokak gezindik. Toulouse: Yeniden gelinecek yer.

St. Emilion

Saint-Emilion'a şatoların, uçsuz bucaksız ovalarda yayılan şarap bağlarının arasından süzülüp geliyoruz. Bir tepeye doğru yılankavi yükselen ufak, eski, alımlı bir kasaba bu: XI. yüzyıldan kalma kilise artıkları, şato ve kale-şato artıkları, her sokakta karşımıza çıkan şarap dükkânları, mahzenler ile gezmenleri çekip topluyor. Amerikalılar çoğunlukta; Kuzey Afrika kökenlilere de rastladık. Şarap bir gelenek, uğraş, geçim kaynağı olmanın ötesinde bir 'kült', ayrıksı bir din sanki buralarda. Bütün bölgede yaşamyor bu duygu, Bergerac'a kadar da sürüp gidiyor.

Akdeniz çağrışımı güçlü St. Emilion'un. Uzaktan görmüştüm gerçi St. Paul de Vence'ı, yanından şöyle bir geçmiştim, gene de onu anımsatıyor kiremitli çatıları ve biribirilerine sokulan evleriyle.

Perigord'un çiçekleri, hele hele bağlara birer nişan olarak dikilen gülleri.

Pîrimiz Montaigne şanslıymış bu bölgede doğduğu için.

Öyle düşünmüş müdür?

Arabanın Ön Camından

Bergerac köprüleri. La Garonne, gür toprak rengi, kokusu, eti.
Kentin ortasında bir heykel.
Artık yapayalnız.

Toulouse, Tuğla

Fransa-İspanya-İtalya üçgeninin ortasında, tamıtamına hiçbirine ait olmaksızın kendi özel alaşımını yakalamış bir şehir Toulouse.

Bir tuğla imparatorluğu.

Tuğlayı Bizans'tan (İstanbul, Ravenna, vb.) sonra en çok yüceltmiş mimarî.

Uçuk sıcak.

Bu sefer sindirecek vaktimiz olmayacak ne yazık ki burayı, gene de kesin ilk izlenimler doğuruyor Toulouse insanın içinde: Rue des Jacobins boyu yürüyüp kuşattığımız Eglise des Jacobins, etrafında dört döndüğümüz St. Serrin Bazilikası, önünde mıhlanıp kaldığımız Notre-Dame du Tour'un külçe gövdesi akıldan kolay çıkacak görüntüler değil.

Toulouse, gece: Canlı, hareketli insanlar. Kıpırdanan bakışlarıyla güney kadınları. Dillerindeki tatlı, kaygan vurgular. Daracık, yarı loş sokaklar.

Geceyarısı vatozu: Toulouse.

Kule

Son derece dar, son derece yüksek, gece gündüz koyu bir siluet: Notre-Dame du Tour.

Bordeaux'da beni şaşırtan ortaçağ kapısı ile aynı konumda: Sokakların arasına sıkışması etkisini büyüteç altında yansıtmasına yol açıyor.

Estetik bazan çığdır.

Ezilmek isteriz altında.

Kendimizi yüküne bırakıveririz.

Agen'den Geçiş

Agen'de bir sokak. Sokakta bir ev. Evin harcına gömülü putreller. Putrellerde gözle görülmez kurt yenikleri. Delikler, zaman, süzgeç.

Geçip giden bakışlar, kaybolan gözler, parıltılar, iris yanma sönmeleri.

Agen'den geçiş.

Bordeaux, Boğuntulu Günler

Dün akşamüstü döndük Bordeaux'ya, üçbuçuk günde 1920 kilometre katetmişiz. Arayollarda oyalanmak zorunda kaldığımız ilk günü saymazsak, anayollarda ortalama 190-200 km. hız yaptım hep, Avignon'dan La Rochelle'e solumdan hiçbir araba geçmedi sözgelimi. Yollar düzgün (ama pahalı), araba uygun (ama pahalı) olunca zaman kazanılıyor.

Arabayı istasyondan almıştım, orada bıraktım ve eve yürüyerek döndüm, kentin ucundan merkezine. Place Canteloup'ya çıkan uzun sokaklardan birinde peşpeşe dizilmişlerdi: İslâmî kasap, İslâm kitabevi, Türk bakkalları, Arap dükkânları. Vitrinlerine dikkatle baktım. Bazı şeyleri anlamakta güçlük çekeceğim hep: Neden 'Duru' sabununu kullanıyorlar burada örneğin, bir güven sorunu mu var? Neden tereyağı getirtiyorlar? Rakıyı, lahmacunu (dün bir lahmacuncu da gördüm çünkü), helvayı anlıyorum elbette. Sabunu anlayamıyorum. Mollat Kitabevi'nde karıştırdığım *Gurbet* başlıklı çift dilde basılmış bir kitaptan burada çok sayıda Türk olduğunu öğrenmiştim, ama bu yolculukta gördüm ki Fransa'nın her köşesinde iş ve ev tutmuşlar: Narbonne'da bir kamyonet yolu tıkamıştı, epey bekletti arabaları, sonra farkettim ki "Muhsin Yıldırım, transport" yazıyor kamyonetin kapısında.

Ekmek alıp döndüm eve sonuçta, iki maç izledim. Hafif yedik gece, bir rosé Bordeaux denedim (nefisti), çıkıp turumuzu attık, Régent'da oturduk, dönüp yattık.

Yattık ya, uyuyabilirsen uyu. Sıcak ve rutubet kalın, boğucu bir örtü gibi kaplıyor gövdemi. İki gece önce Avignon'da da uyuyamamıştım doğru dürüst. 04.00'te kalkıp bir bardak portakal suyu içtim, sigara tüttürdüm. 07.00'de yeniden kalktık Tül'le, iki kahve üstüste ve farkettim ki sigorta atmış, bugün bir de bununla uğraşacağım demektir. Oysa günü, yol notlarını bu deftere temizleyerek geçirmeye ayıracaktım.

Komşum papaz harıl harıl org temrini yapıyor şimdi.

Gece Tül'e manzarayı gösterdim: Benim odamn ışığını söndürdüğümde penceremi karşımdaki vitray dolduruyor.

Acıktım, kahve doldum.

Bir mola, bir es — oysa coştukça coşuyor org.

Sevgili Yusuf

Yolculuk yorgunuyum bu sabah. *Fizik* yorgunluktan ötesi, *metafizik* yorgunluk var işin içinde.

Hacırahmanlı'dan Paris'e gönderdiğin ilk mektuplardan birindeydi, 1974, bir tek Bruges'ü görmek istediğini yazmıştın, Türkiye dışında. Onu da göremedin, 'dışarı' hiç gitmedin sonuç olarak, olanak olmadığından değil üstelik. Senin en büyük yolculuğun köyünden kalkıp, onca yıl sonra, İstanbul'a yerleşmeyi kabul etmendi zaten — "arkadaş, bu kadınlar bize neler yaptırtıyorlar".

Haklıydın arkadaş, elden ne gelir ki, biz onları sevdiğimiz için de yola düşmemiş miydik biraz?

Köyden kopmadın gene de. Tam tersine, gitgide devanası bir köye dönüşen İstanbul'u da iyiden iyiye köyünmüş gibi algıladın, kullandın: Köfte yemeye buraya, kuru fasulye yemeye şuraya, perşembe akşamı İskele'ye, pazartesi öğlen Enis'e, cumartesi çay bahçesine... Ufaltıvermiştin koskoca şehri böylece.

'Dışarı gitmek' dendiğinde hep irkildim ben. 'İçeride' olduğumuz doğru muydu? Bunu hiç bilemedim. Kimbilir kaç kez oturup karşılıklı dürtmeye çalışmıştık bu sorunu. Seninkisi başta bir tür çekingenliğe, güvensizliğe dayanıyordu; sonra merak duymaz olmuş, kayıtsızlaşmıştın dışarıdaki dünyaya. İçindeki dünya yeterince genişti.

'Dışarı' gitmemeyi, mahallenden köyünden ötesine fazla bir ilgi duymamayı, dış dünyayı olabildiğince sınırlı tutmayı doğru bir çözüm saydığımı biliyorsun. Öteki kutbu benimsedim ben: Yolculuğun, yer değiştirmenin kesintisizliğini. Aklımın almadığı ikisinin arasıdır. İnsan ya dairenin merkezinde kendisiyle yüzleşebilir ya da çemberin girdabında. Kierkegaard'ın "Ya / Ya Da"sına bir çentik. Seninle bundan çok iyi anlaşıyorduk belki, dostum seni çok özledim.

Peki ya bu yorgunluk?

İşte çemberle merkezin örtüşecek kadar biribirilerine yaklaştıkları durum.

Üç günde herbiri geniş zamanlar isteyen, gerektiren pek çok kente girip çıktık Tül'le: St. Emilion, Toulouse, Carcassonne, Avignon, Arles, La Rochelle. Birinin yarattığı etki öbüründe törpüleniveriyor bu hızda. Bana kalsa, Carcassonne'da tamamlardım bu küçük yolculuğu. Ama arkadaş, hayatımızın kadınları...

Başparmağının tırnağı ayrık ön dişlerinin ortasında, gözlerinin etrafındaki keyifli kırışıklıkları uyandırmış, gözümün önünde gülümsüyorsun işte. Ne olursa olsun, şimdi yaşasaydın, maçları birlikte izleyemediğimiz için hayıflanacak, sabırsızlıkla dönüşümü bekleyecek, beni önce dinlemeye duracak, sonra da bu yazdıklarımı daha yayımlanmadan okumak için beni sıkıştıracaktın: "Hadi arkadaş, öldürme adamı".

Üstüste gördüğüm kentlerin bende yarattığı 'aşırı doz hali' üzerinde konuşacaktık: Zihnimizin görüntü doygunluğu eşiği var mıdır, bunu, benzeri konuları tartışacaktık.

'Dışarı'ya çıkan biri, 'içeride' kalan başka biri miydi Yusuf? Hâlâ gittiğim her şehirden kartpostal topluyorum, ama onları verecek kimsem kalmadı.

Dışarı'nın, içeri'nin haritasına birlikte susup konuşarak baktığımız günler —

Senin yerin neden bomboş şimdi?

Kimin, neyin içindesin?

'Dışarı' gitmiş olmayasın.

'Kırmızı' Hakkında, V

Şarabın onca ilgi, tören gerektirişini; onca bilgi, deneyim isteyişini yadırgadığım yok — aklımdan geçmez böyle şey. Tam tersine, şarapları kolayca tanır kesilen, üç günde şıpın işi uzman oluveren beyzâdelere içerliyorum ben. Bir, onlardan uzak durmaya çalışıyorum, elimden geldiğince; bir de, bu 'iş'in bunca içinden çıkılmaz, ölçüsüzce ayrıntılarında dallanıp budaklandırılmasından hoşnut olmayanlardan — hani "şarap şaraptır" önermesiyle rahatlayanlar.

Her uğraşın yazgısı böyle bağlanmıştır: Şarap, şarapçılık için geçerli olan yaklaşımların şiir, şairlik için de geçerli olduğunu görüyoruz yaşarken.

"Ben sevmedim", diyor biri. 'Hak'kını kullanıyor. Kimsenin kimsenin elinden alamayacağı hak. Bir sorun doğuyorsa, belki fiilin altına gizlenende aranmalı o: Kendisini nerede tutuyor özne: Hizada mı, alçakgönüllü bir öznellik notası mı veriyor topu topu, yoksa 'ben' vurgulanıyor mu: Ben sevmemişsem...

Saint-Emilion'a gelirken, oradan ayrılıp Dordogne'dan Garonne'a kadar inen toprakların içinden ağır ağır geçerken, birkaç yüzyıldan beri, biriki onyüzyıldan beri, şarapçılığa, bağlara bağrını açmış bu topraklarda yaşamış, kuşaktan kuşağa püf noktasını devretmeye çalışmış sessiz insanlar dizildi zihnimde.

Toprak birkaç adım mesafeyle farklı tad üreten üzümler hazırlıyor. Şatodan şatoya uzanan dağ yolları, koru patikaları kendine özgü toplama, sıkma, fıçılama, bekletme yolları yordamları geliştirmiş o sessiz insanları biribirine bağlıyor.

Önümüze gelen şişe, şişenin üzerindeki etiket bizim sınırımızın sınırı çoğu zaman.

Kitap, kitabın üzerindeki özel isim, künye.

Yolda, iki

Toulouse'dan çıkışta, kentin epey güneyinde, yolun sağında bir noktada yükseliyor Çan Kulesi. Uzaktan bütün kente göndereceği bir toplam ezgi taşıyor izlenimi uyandırıyor, uzaktan.

Carcassonne'a doğru iniyoruz. Aude Irmağı kıyısında bir ortaçağ kenti. VIII. yüzyılda bir dönem Arapların eline geçmiş (ünlü Dame Carcas hikâyesi o günlere denk geliyor), bölgenin ortaçağdaki en gelişkin merkezi: Güçlü bir kale, gizem dolu bir tarih.

Gitmemek gerekiyor böyle yerlere. Daha doğrusu, yaklaşmamak gerekiyor. Turizmin ahlâkı ve estetiği o zırhı bir makete, bir düğün pastasına dönüştürmüş. Etkisi hızla çözülüyor, hediyelik eşya dükkânlarının üzerinize yürüdüğü sokaklarda. Herhalde kış vakti, tenhayken gelmeli buraya. Bir de gecesini görmeli, tanımalı tabiî — belki onu da uzaktan görmeli, tanımaya çalışmalı.

Carcassonne çıkışında, "kartal ve şahin uçurma bölgesi"nin levhası gözüme ilişiyor. Aynı anda söndürüyorum yanan ampulü.

Montpellier'ye yaklaşıyoruz sonra. Aklımda Bruno Roy, Fata Morgana. İkinci sefere bırakıyorum kenti. Geçerken, düz ovada ağaçlar, ağaçlar uzayıp gidiyor. Montpellier de sık ağaçlı bir kent mi acaba?

Akdeniz'e teğet sürüp gidiyor yol. Sète sapağından geçerken, Valéry'nin mezarını görmeye güneye inen Hamdi Bey'i selâmlıyorum yeniden. Sapmak aklımdan geçmiyor.

Ardından Avignon'a doğru biraz tırmanıyoruz.

Hotel Gabrieli, oda numarası 111.

Gece, boğuyor beni.

Carcassonne İçin Ayraç

Carcassonne'un gücü XVII. yüzyılda bitmiş. Gururlu ortaçağ kalesi yeni silâh teknolojilerinin karşısında maskaraya dönmüş ve terkedilmiş. Artık, Kara Prens'in eteklerine gelip onu ele geçiremeyince hırsından çevresini yakıp yıkmak zorunda kaldığı dönemler geride kalmış. Surlar, kuleler çürümeye başlamış. Hükümetin, XIX. yüzyılın ikinci yarısında yıkım kararı aldığı sıralarda peşpeşe çıkışlar olmuş:

Hugo'nun romanları insanlarda geçmişe yoğun ilgi uyandırıyor; kültür mirasının korunmasından sorumlu olan yetkili Prosper Mérimée, Carcassonne'un restorasyonu için devreye giriyor; Viollet-Leduc işi üstleniyor.

Son yıllarda, Türkiye'de, ikidebir "aydın nedir, ne işe yarar, neden halktan kopuktur?" diye sorgulama soruşturma başlatılıyor ya: Aydın budur, Carcassonne'u yıkımdan kurtarmaya yarar, halk bir zahmet ona kulak vermelidir arasıra.

Aydınıyla 'entel' diye alay eden halkımızın çoğunluğu Bizans surlarını yıkmayı öneren beyinsizlere oy veriyor.

Tencere kapak.

Şeker Kâğıtları

Avignon'da sabah kahvaltısı yapıyoruz. Şeker, Fransa'da, üçer küçük küp halinde ince kâğıtlarla 'paket'leniyor. 1x1x3 cm'lik bir oylum. Bildim bileli böyledir: Şeker kâğıtlarının üzerinde ya dünyanın önemli anıtları temel özellikleriyle (yapılış tarihi, bulunduğu kent, yüksekliği) yeralır, ya da ünlü mottolar filân verilir. Şimdi bestecilere gelmiş sıra: Vivaldi, Çaykovski, Mahler, Falla, Chopin... 'Büst'lerinin altında doğum-ölüm tarihleri duruyor.

Diderot-d'Alembert Ansiklopedisi'nden iki yüzyıl geçmiş.

Avignon'da, sabah sabah, daha afyonum patlamamış, kahveme şeker atmış, karıştırıyorum.

Avignon, bir

Papalık Sarayı gezisi, son büyük salondaki zengin Rodin sergisiyle tamamlanıyor. Çıkış öncesinde, her zaman birşeyler yazarım anı defterine, kalemi elime alıp önce açık duran sayfada yazılanlara göz attım, ardından, Türkçe tabiî, yazdım:

"9 Haziran 1996. İtalyan haklı: Rodin sergisi çok sıkıydı".

'Sinik' biri değilimdir, hattâ mercekleri kronik alaycılıkla çizili olanlara yakınlık duymam, buradaki ne bıyıkaltı alay, ne abartılı ironiydi.

Papalık Sarayı, Avignon'a yayılan surları ve ek yapılarıyla birlikte düşünüldüğünde, burun kıvrılası bir bütünlük olarak görülemez şüphesiz. Daha dışından haşmetiyle bir kendini koyuşu var ki, hele gece vakti, enikonu allak bullak ediyor insanı.

Sabah gezdik içerisini. Yüce, kunt oylumlar. Yumuşak ışık oyunları; sert, gergin gölgeler. Boyutlarda insana küçüklüğü hatırlatılmış. Duvar resimlerinden pek az şey kalmış, Bizans ikonalarının yanında zayıf kalıyor korunabilen parçalar, biriki naif sahne, şahinli geyik avı sahnesi işte, çakılıp kalıyor bellekte. En çarpıcı ayrıntılar yer karolarında öte yandan: İnanılmaz yalınlıkta geometrik düzenlemeler, inanılmaz derinlik duygusu taşıyorlar — neredeyse bir tür estetik ermişlikten sözedilebilir, onlara baktıkça.

Gelgelelim, bütün bunların arkasında simsiyah, sinsi bir atmosfer duruyor, durmuyor mu?

Hristiyan dostlarım var, alınmasınlar isterim: Papa portrelerine bakıyordum, dökülen tonlarca kanın ardında, isimleriyle (Clément, İnnocent) dimdik çelişen bu melûn yüzlü adamlar, onların yüzyıllarca Avignon'daki duvarların ötesinden yönettikleri sonsuz av yok mu?

Ola ki çok kaba bir öfke biçimlendiriyordur bakışımı. Gençlik yıllarımı Nietzsche, Sade, Bataille, Artaud okuyarak geçirdim, her tür dinsel otorite karşısında hoşgörüsüz bir direncim oluşmuş, kabuk tutmuş artık.

Rodin, bundan, içimde bir güneş doğurdu. Geçen yüzyılın en büyük sanatçılarından biri olduğu kesin.

Cehennemin Kapısı'nın bir bronz taslağının önünde kilitlendim, kaldım.

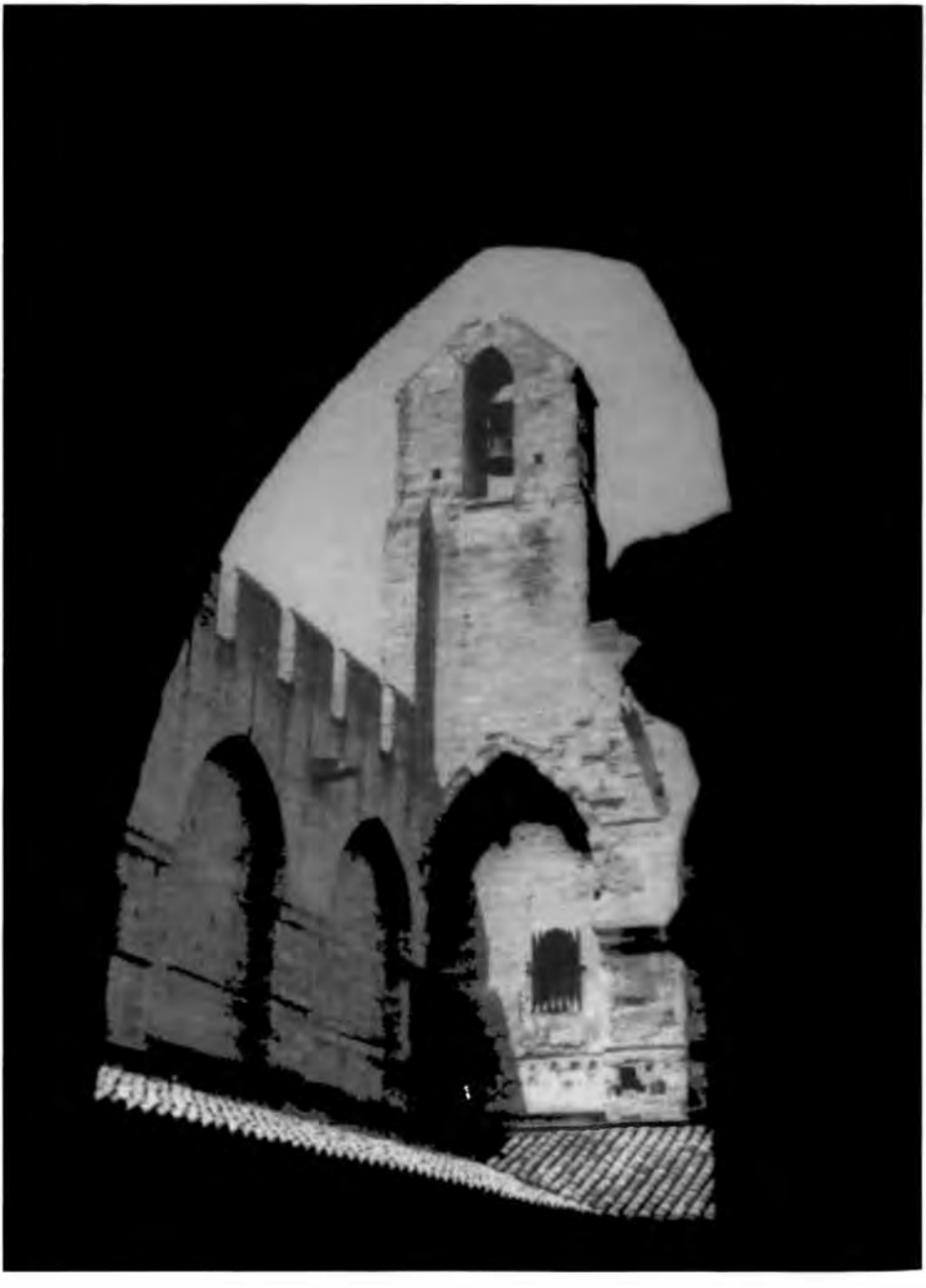
Calais Burjuvaları da öyle — soylu, güzel hikâye.

Bir de, ilk defa görüyorum, dehşet bir Baudelaire büstü duruyordu bir köşede.

Uzanıp dokunmak istedim ona — o kadar ki, bu kadar olur.

Avignon, iki

Gece, Les Domaines'de, açık havada yedik, Sancerre eşliğinde. Eski kentin labirentinde dolaştık ve nehrin kıyısına, St. Bénézet Köprüsü'ne uzandık: Durgun akıyordu Rhône. Surların dışında kaldığımız an, anlatılması kolay olmayan bir genişleme duygusu kapladı içimi. Tül'le, karanlıkta sulara girmek, sürüklenip uzaklaşmak istedim birden, bir çift Ophelia —

Arles

Avignon'dan Arles'a geçtik. Bir gece önce Samih'le konuşmuştuk, Arles'a geçeceğimizi biliyordu, burası Samih'in kenti benim gözümde. Oysa Tül için durum farklı: Her köşede Van Gogh'u aradı durdu. Şehir, geniş ölçüde efsanesini kullanıyor: Gömlekten tabağa, çoğaltılıp satılıyor o huzursuz adamın parçaları, oysa yaşarken, kimse dönüp yüzüne bakmamıştı. Bu ikiyüzlülük beni duyarlı kılıyor, saçmasapan bir tutumla Arles'ı sorumlu tutuyorum sanki, o kesif yalnızlığın hastalığa dönüşme sürecinden.

Bir Roma kenti Arles. Çağ değiştirirken kasabalaşmış. Arenada artık boğa kovalanıyor. Amfiteatrın önünde Japonlar kuyrukta.

Arles'dan bana istifli bir kapı kalıyor.

Yolda, üç

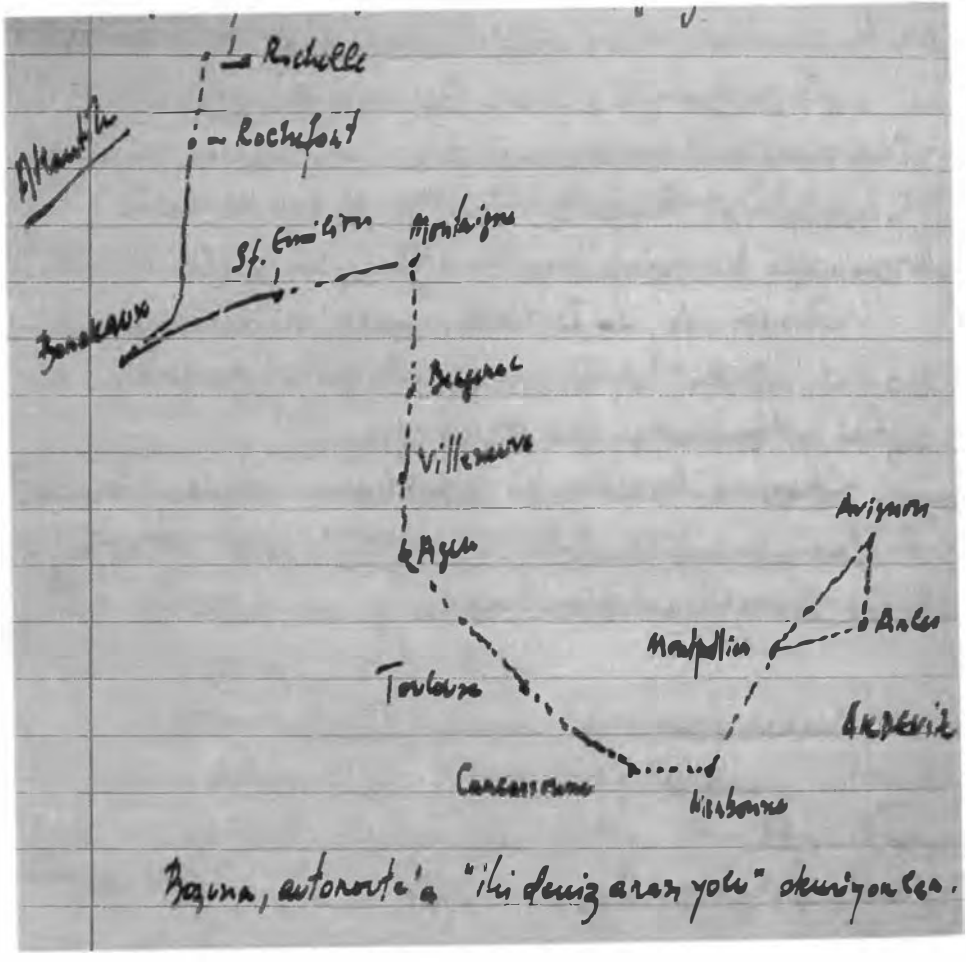
Montaigne'in seyahatnâmelerini okuyorum, zamanın ve koşulların nasıl herşeyi değiştirdiğini hesaplayarak. Atlı arabası dönemin en konforlu aracıydı herhalde. Kendi kullanmıyordu arabayı; atlarını beslemek ona düşmüyordu; dahası: Yolculuk metinlerini kendisi yazmıyordu!

Montaigne'in birkaç haftada aştığı mesafeyi birkaç saatta alıyorum ben: Arles'dan 16.00'da çıktım, La Rochelle'e 21.30'da vardım — yaklaşık 750 kilometre. Kendim kullanıyorum arabayı, kendim benzin dolduruyorum (Fransa'da herşey otomatik benzin istasyonlarında), metinlerimi kimseye yazdırtmıyorum.

Montaigne'in yolculuk günlüğünde 'Monsieur' olması ilginç bir özne-konu karışımı yaratıyor. Şimdi İsviçre günlüğünü okuyorum, eski Fransızcanın şarap gibi tadı var, sanısına kapılıyorum. Papazlar iyi eğitmişler bizi, anlayamadığım pek az şey çıkıyor bu metinlerde — *Denemeler*'de farklı durum: Notlar olmasa pek çok şeyi yanlış anlar ya da anlayamazdım herhalde.

Çağ belli ortaklıklar getiriyor demek ki: Montaigne ile Evliya Çelebi arasındaki yakınlıklar, benimle Montaigne arasındakilerden daha belirleyici yanılmıyorsam. Biz, her kentin, köşenin bucağın rehber kitaplarda ayrıntılı biçimde tanıtıldığı bir çağda yaşıyoruz; yazdıklarımız, okura bir yeri özellikleriyle tanıtma isteğine boyun eğmiyor genellikle: Bunu çok daha emin yollardan yapabilir insanlar.

Montaigne'in, başka seyahatnâmelerde de rastlanır, yolculuk metinlerine eşlik eden güzergâh çizimlerine öykünerek bu yolculuğun seyrini kâğıt üstüne dökmek geliyor içimden:

Rochelle
Rochefort
Montaigne
Bergerac
Villeneuve
Avignon
Toulouse
Carcassonne

Yolda, dört

'Aires': Anayollar boyunca, sık sık, yol kenarına parantezler açılıyor Avrupa'da: Kimisinde yakıt, yiyecek hizmeti, hattâ konaklama noktaları var; kimisi yalnızca soluklanmak, 'ihtiyaç gidermek' için düşünülmüş havalandırma delikleri bu sapakların: Hepsi ağaçlıklı, suyu akar, sakin noktalar.

Arles'dan yola çıktık ve Narbonne'da şeytan dürttü, anayoldan çıkıp kent merkezine girdim: Keyifli, eski, bol çiçekli bir kasaba irisi. Bir pastacıdan (bin yaşında bir kadın) Narbonne usûlü bir meyveli kurabiye aldım, pek güzeldi doğrusu.

Sonrasında, La Rochelle'e kadar, biriki 'aire'de durup mazot aldım, boynumu sağa sola çevirip gevşetmeye çalıştım ve topukladım ara vermeksizin.

Charente-Maritime'in bahçeli evleri: İnsan, İstanbul'da ölmeye çalıştığını kolayca anlıyor burada: Ağaçlar, çiçekler, sessizlik — kuşlar hariç.

La Rochelle Sızısı

Yirmiiki yıl geçmiş La Rochelle'e gelmeyeli. *Doğru* kalmış aklımda kent, ne demekse bu, tam doğru da kalmamış ayrıca: Daha zengin, burjuva bir doku anımsıyordum, oldukça alçakgönüllüymüş görünümü. Tül ilk bakışta vuruldu buraya, dönene kadar da duyguları değişmedi. Sevindim buna: La Rochelle insanın yaşama programına alabileceği bir yer, yani gelip kısa ya da uzun süre kalmayı öngörebileceği bir şehir.

Eski rıhtıma bakan bir otelde yer bulduk hemen: St. Jean d'Acre, oda numarası 103. Penceremizden, XV. yüzyıldan kalma Zincirli Kule görünüyordu.

Gece hayatı yok denesiye sönük La Rochelle'de, gezmenler pek rağbet etmiyorlar demek buraya (onlara teşekkür borçluyuz bu konuda), onun için de saat 22.00'de güçbelâ yemek yiyecek bir lokanta buluyoruz. Nefis birer balık çorbası içiyoruz, ardından ben ızgara barbunya ısmarlıyorum, son derece değişik bir sos eşlik ediyor balığa.

Rıhtımdan içeri sapınca, kararında aydınlatılmış o güzelim arcade'lı sokaklarla karşılaşıyoruz: Aklımdan silinmeyen, silinmeyecek görüntüler. Issız bütün kent, hava serin, doyasıya yürünüyor dolayısıyla. Fener Kulesi'nden yeniden eski rıhtıma çıkasıya yengeçler gibi ilerliyoruz Tül'le. Sonunda benim yorgunluğum ağır basıyor, Duvarüstü Sokağı'ndan usul usul otele dönüyoruz.

Sabah, daha da içlere yöneliyoruz. Pazar Meydanı'na kadar sokuluyor, bir dükkândan bızdık şişesinde bir 'yeşil elma parfümü' alıyor, kıyıdaki bir kahvede açlığımızı dindiriyoruz. Ardından, Charruyer Parkı'nın kıyıya yakın bölgesindeki olağanüstü evlerin, 'hotel particulier'lerin önünden açılıyor, gene aynı yoldan, artık ayrılmak zorunda olduğumuz için hüzünlü, gerisin geri Zincirli Kule'nin dibine, arabayı bıraktığımız noktaya dönüyoruz.

Eugène Fromentin'in izleri serpilmiş kente. Bilge çok severdi "Dominique"i, La Rochelle'e ilk geldiğim sıralarda sözünü etmişti bir mektubunda, iyi anımsıyorum.

Bazı kentlerden içi sızlayarak ayrılınır.

Yerleşip gömülür içeride, o sızı.

Ara ara kendini hatırlatır.

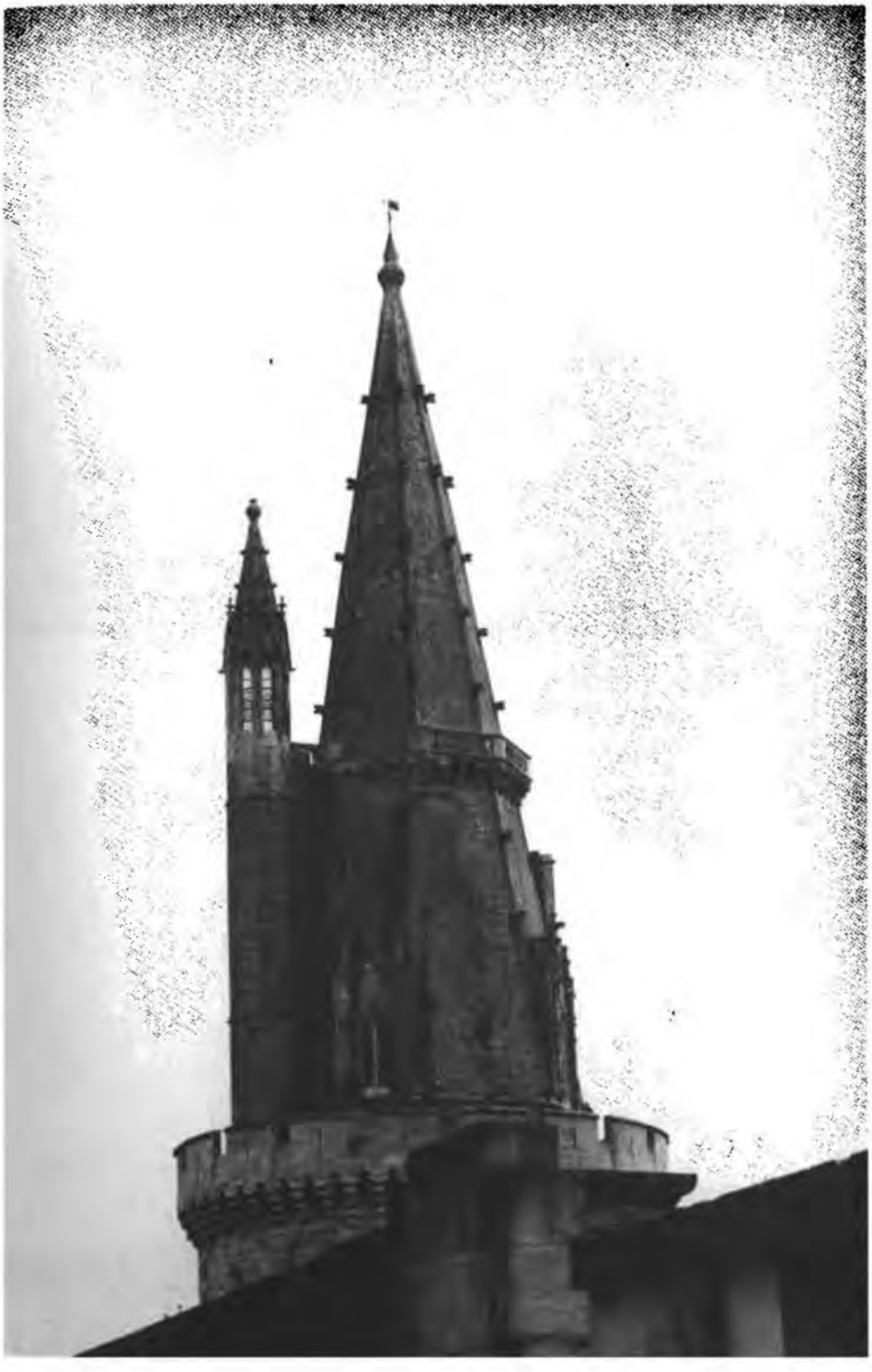
Rochefort'dan Kaçış

Bazı kentlerden, tam tersine, kurtulunuyor. Bu ilk yolculuğun, Bordeaux'ya dönmezden önceki son durağı, öyle peylemiştik Tül'le, Rochefort'du: Kasvetli, kaçarcasına uzaklaştığımız bir şehir. Ola ki yanıldık, haksızlık ettik Rochefort'a; belki La Rochelle'den sonra balonumuz sönmüştü, belki Loti'nin evi tuz biber ekti ilk olumsuz izlenimlerin üzerine, şehrin deniz yakasına inmeye bile yüz sürmeden çıkıp gittik.

Dünyanın bütün kentlerini sevemeyiz.

Günlük mü?

Günlüğün ekseni *patladı*, farkındayım.

Kendime set çekmek istemedim, bile göre, bile isteye bu dağılışa izin verdim, göz yumdum. St. Nazaire'de kurduğum günlük çatısı daha net ve derlitopluydu, ama onu tekrarlamak çekici gelmedi bana. Bordeaux'da tutacağım günlüğün ayrı bir biçimi, kuruluş düzeni olsun derken haksız sayılmazdım: İnsan hem kendini tekrarlıyor, hem de tekrarlamak istemiyor. Bazan bir kitabımız bir başka kitabımıza benzesin, dileriz; bazan da daha öncekilere pek benzemesin. Kitap nedir ki, bir tür yolculuktur: Bildiklerimizle az, bilmediklerimizle sık karşılaşmamız doğal.

Bir günlük-seyahatnâme çıkıyor *galiba*, ortaya. Sonunda, en sonunda anlayabileceğim bunu, kendime firarî çizgide yol alma izni vermiştim, daha da veriyorum.

Bugün 12 Haziran 1996. Sekiz-dokuz gün Bordeaux'da olacağız *sanıyorum* (çünkü emin değilim). Ardından Montpellier-Perpignan-Portbou üzerinden Barcelona'ya geçmek niyetimiz. Sonra, gene Bordeaux, son beş-altı gün için; sonra Paris ve 5 Temmuz gecesi İstanbul. Gün, harman ola.

Kimi metinleri bu deftere mi yazacağım, dışarıda mı bırakacağım, bırakmalıyım, henüz karar veremedim: "Montaigne'in Kulesi" ve "Loti'nin Camisi".

Karar vermek için ideal bir ortamda değilim şu an: Dünden beri köpek gibi nezleyim. Sinüzitim azdı, gırtlağımda jiletler dolaşıyor, göğüs kafesimde kuduz hırıltıları. Tül'ü de yatağa düşürmemek için stüdyomda yattım gece: Çırpınarak uyudum, penceremden o yarı aydınlatılmış vitraydan bana bakan, kim olduğunu bilmediğim kilise ermişi. Uykuyla uyanıklık arası, Kubilay Han sendromu, bir şiir çattım, bozdum — bu sabah uyanınca, erkendir daha dedim, kâğıttan uzak durdum, uzak tuttum. Bugün de org çalışıyor komşum.

Nerede kalmıştım, evet, günlük-seyahatnâme diyordum — St. Nazaire'e bir zıtlık sorunuyla gitmiştim kafamda: Hem mıhlı kalış, hem de çekip gitme vardı kutuplarımda. Buraya hareket için geldim sanki, hareket etmek için. Bu hareket(liliğ)i kıran biri oturuyor oysa içimde: Masaya oturuyor, masadan kalmak bilmiyor. Bu sefer ne geldi elimden: Onu masadayken hareketlere böldüm, özerk ve küçük bir yolculuk çıkarmaya kalktım her parçadan. Diyorum ya, işin sonunu beklemek gerekecek, ortaya tam ne çıktığını anlamak için.

Sarp aradı. Hâlâ İstanbul'da! Viyana'ya geçiyor önce, Bordeaux'da ya da Paris'te buluşmayı deneyeceğiz.

Bordeaux, bugün: Sıcak ve nezle.

Beethoven: IV. ve V. Concerto'lar.

Sivrisineklere Dair

Demek Fransa sivrisinek kaynıyor, yaz aylarında. Burada, Bordeaux'da cirit atmaları doğal, rutubet, nehir, dar ve güneş görmeyen sokaklar, ama Avignon'da da öyleydi. Söylerken utanıyorum, ne ki onları sivrisiken diye adlandırıyorum ben, öteden beri. Bazı insanları tercih ediyorlar ve bunlardan biriyim heyhat. Uykusuz geçen bir gecenin ardından ikiletmedim, fişe takılan türünden bir kovucu ilâç edindim. Arles'da, bir de tatarcıklar kol geziyordu, komik şehir tur treninde, şort giydiğim için açıkta kalan bacaklarıma saldırdılar hemen.

Gelgelelim, sivrisinekler bile insanlardan iyi.

Yalnızca geçinmek için kan emiyorlar.

Kısa, hisse.

Sevgili Bilge

Sen, bak, bayılırdın yolculuk yapmaya, kedilerine — yıllar boyu yapayalnız bırakmaya çekindiğin Madam Karasu'ya karşın. Gerçi, her yolun eninde sonunda Sazandere'ye çıktığını, çıkacağını biliyordun, ama küçük bir çantaya sığıyordu herşeyin — herşey dediğin ne ki, neydi ki zaten.

Yusuf'un tersine, İstanbul'dan ayrılmaya, Ankara'ya yerleşmeye karar vererek zıt yönde bir sürgünü seçmiştin genç yaşta. Gene de ikidebir yola düşüyordun: İstanbul'a, Güney'e, İtalya'ya, Fransa'ya, Almanya'ya, Amerika'ya götürdü seni yıllar. "Coğrafyasızlar için Coğrafya Kitabı", satırların arasına yazıldı.

Loti'nin Rochefort'daki evini gezerken aklımdan çıkmadın. 76'da Paris'e, uzunca bir aradan sonra geldiğinde biraz ekşi, biraz öfkeliydin: Hayatının en güzel yılları baskı, toplumsal ve ahlâksal baskı altında geçmişti, özgürlük ortamı seni rayından çıkaracak hale geldiydi o sıralar, umutsuzluğun şaşırtmıştı, bu kadarını beklemediğim için olsa gerek, yanılmıyorsam yaşadığın o kopuş seni bir ölçüde daha atak kıldı dönüşünde.

Neden, hepten değilse bile uzunca bir süre *buralarda* değil de *orada* yaşamayı seçtiğimizi defalarca konuştuk, karşılıklı. Dilin, dilimizin içinde yaşamak birinci tercih olarak kaldı ya, bir kuruntu, kof bir gerekçe sayılamaz mıydı bu, bilemedik de.

Bordeaux'da, ne ilgisi varsa, günlerim gecelerim Ovidius'la geçiyor ve onun Roma'dan uzakta, "dilim elimden gidiyor" diye ecel terleri dökmesine bakıp doğru karar verdiğime varıyorum bir kez daha.

Kuruntular, kof gerekçeler için silâhlanmak, kanıtlar ve tanıtlar toplamak güç değil ki.

Onaltı yıl sonra Paris'te, bir köşeye çekilmiştik, iki çift konuşmak için, seninle son 'sağlıklı' konuşmamız olduydu bu: *Gece* yeni çıkmıştı Fransa'da, bir televizyon programına konuk olmuştun, belki gerisi gelebilecekti, "çok da anlam-

sız geçmedi Belles Etrangères" derken gözünden geçen ışıkları unutmayacağım hiç. 62 yaşındaydın, ikimiz de bilmiyorduk henüz, ölümün, onca korktuğun yengecin gövdenin merkezinde harekete geçmiş olduğunu.

Neye yarar bütün bunlar, makara geri dönmüyor, gözden geçirmeye çalışmak?

Calvino ya da Kundera gibi yarıyarıya bir yaşama düzeni olsun, isterdin. Olmadı. Ben de istiyorum, olmayacağını kestiriyorum. Hem hayatımızı yaşamak, hem de onun dışına çıkıp akışını değiştirmek elimizde değildi, değildir. Becerikli, başarılı olanlar yok mu — onlardan biri olmadık diye hayıflanamayız.

Loti'nin, o durmadan uzak yolculuklara çıkan, kendinden ve kentinden kaçan yaralı, cüretkâr, korkak travestinin evi yıllar önce yaşanmış bir maskeli balo o an dondurulmuşçasına duruyor Rochefort'da.

Mezarının yerini saklamak, ziyaretçi sayısını belirlemek istemiş. Tıpkı senin gibi.

Dostum, magister — senden aldım, el vereceğim.

Bordeaux, Gün Gece

Yaz gribi dayak yemiş etkisi yarattı üzerimde: Kafam *kalın*, yoğun bir suyun içinde hafifçe sallanıyor; omzum, sırtım küçük kırıklıklar, çürüklerle donanmış; ayağa kalktığımda dengemi güç buluyorum, yatınca daha iyi değil durumum: En rahatı oturmak anlaşılan.

Gece doğru dürüst uyuyamadım, sonuç olarak. 03.00'e kadar dönüp durdum yatakta, sık sık sigara yaktım, ağzımın pasını arttırarak. Bir ara dalıyordum, gene Kubilay Han sendromu doğdu, mısraları çatmaya koyuldum, öylesine bitkin düşmüşüm ki yataktan masaya üç adımlık mesafeyi göze alamadım. 06.30'da uyandım yeniden, şiir bulanmıştı iyice, kayıp gittim gene, 08.00'de kalktım: Şiir hemen hemen (kesin değil) uçmuş, kahve yaptım, Bach koydum, Tül ya uyanmadı daha, ya da beni uyandırmak istemiyor. Gece onu aradığımı anımsıyorum yatakta.

Dün dinlenmek fayda etmedi. Gündüz hiç çıkmadım, gece St. Pierre Meydanı'na kadar yürüyüp Gambetta'ya döndük, sonra eve kendimi düpedüz taşıdım.

Bugün de fazla hareket edebileceğimi sanmıyorum. Belki dün başladığım "Rochefort'da Bir Cami"yi sürdürürüm. Sonuçta, bu defterden koparmaya karar verdim galiba (kesin değil) o metni ve "Montaigne'in Kulesi"ni.

Sıkı bir belgesel çıkabilir Loti'den (bu, kesin!). Seyyar gövdesi üniformalı, statik olanı travestileşmiş birinin portresi. Bir ruhçözümsel kurmaca. Herşey, bir kamarada ateşi çıkmış yatan Loti'nin, gemi 'bir yer'den 'bir yer'e giderken gördüğü düşler, sanrılar içinden bir yarı-cinnet atmosferine bağlanabilir. Hastayım ya, transfer etmeye çalışıyorum.

Samih'e sözedeceğim bu düşüncemden, eminim film yerine fotoğraf önerecek — niye olmasın!

Tül'le, resim-yazı niye buluşturamıyoruz peki? Çünkü işbirliğine yalnızca fikren yatkın, korkunç iyi deseni olmasına karşın yağlıboyadan kopamıyor, vb.

Bana güller getirdi dün, sevgilim.

Bir dizi Karacaoğlan çeşitlemesi hazırlanıyor kafamda, epeydir — onun için.

Erotikôs.

Bir yenisi eklendi onlara şimdi: "Benim için beş gül koparın sevgilim"—

Mantarburgusu

Tire-bouchon'a, ses uyumu gereği tirbüşon demişiz, doğrusu tirbuşon: Mantarı (şişeden) çekip çıkaran araç.

İki gündür karşılık arıyorum.

Mantarsökücü'yü denedim, doyurmadı: Burada mantar, mantar hastalığını çağrıştırıyor gibi geldi bana.

Şişe açacağı, olmaz kesinkes: İşlem, şişe açmak değil: Şarap şişeleri, ucuz şaraplar bir yana, kapaklı yapılmıyorlar.

Tıpasökücü, olmaz mı? İyi de, mantarı tıpa saymak ne kadar uygun olur?

En iyisi mantarburgusu, sanırım: Tire-bouchon'ların hepsi (kesin değil) burgu mekanizmasına dayanıyor madem.

Bordeaux, İşler ve Günler

Matisse, Picasso ne kadar çok çalışmışlar.

Yeni öğrenmiyorum bunu tabiî, yalnızca her defasında şaşırmadan edemiyorum.

Halime bakmadan Mollat Kitabevi'ne gittim bugün. Aslında kütüphaneye gitmem gerekir bu durumlarda, hiç değilse masa ve iskemle var, ama sigara nasıl olsa içirmiyorlar (ikisinde de), uzun kalamam diye kitabevini yeğledim, bir saatı aşmıştır raflar arası gezintim.

(Herşey var –handiyse– Mollat Kitabevi'nde: İçiçe geçmiş, derinlemesine büyüyen üç dükkân, Foyle's ile boy ölçüşebilir. Herşey varsa bir kitabevinde, sevmiyorum: İnsan aptala dönüyor böyle yerlerde. Kendimle çelişiyorum öte yandan: Birşey arayan okur, herşeyin bulunduğu yere gidiyor zorunlu olarak. Daha da çelişki mi: Gene de *sevmiyorum* bu tür kitabevlerini, uzman kitabevlerini, 'seçkinci' kitabevlerini yeğliyorum.).

Picasso'nun desen katalogları yayımlanıyor. İlk iki cildi enine boyuna katettim, daha çok 'çalışmalar' ağır basıyor.

[Komşum papaz da sıkı çalışıyor: Saat 18.00'de birden temrine başladı. Konser hazırlığı mı yapıyor? Bilmiyorum. Bütün bildiğim ona teşekkür borçlu olduğum.]

Matisse'le ilgili yayınları da o gözle değerlendirirsem, bazı kitapların düpedüz 'desen'lerden, bazılarınınsa desen 'çalışmaları', taslak ve karalamalardan oluştuğu göze çarpıyor.

Bir de, bir süreci açığa çıkaran kitaplar var: Matisse'in Vence'daki kilise için yaptığı işlerin arka-hikâyesini serimleyen sözgelimi: Vitrayların ve freskoların plânları, ön çizimleri kadar papazlarla ve öteki ilgililerle yazışmaları da içeren bir kitap — bayılıyorum böyle dökümlere.

Ne çok çalışmışlar, ikisi de.

Biri delişmen, ötekisi oturaklı. Biri komünist, öteki dindar. İkisi: Büyük ressam.

Az çalışarak büyük ressam olunamaz mı? Olunur herhalde. Gene de, büyük ressamların çoğu çok çalışmıştır. Büyük yazarlar, besteciler de. Büyük düşünürler de.

Çok çalışmayı kendi başına bir ölçüt saymıyorum elbette — sanatçı katır değil ki. Ama kendindekileri bulup çıkarmak genellikle zaman, emek, sabır gerektiriyor.

Bir yüz çiziyor Matisse, bir çırpıda. Arkasında binlerce yüz, binlerce çırpı var.

İkisi de her malzemeyi denemiş, bir de bunu seviyorum: Kâğıt, karton, tahta, taş, cam, demir, bronz, çöp, çubuk.

[Yok yok: Konser hazırlığı değilse bile pazar hazırlığı bu: Koro provası başladı şimdi de. İşten çıkıp gelmişlerdir. Kilise korosunda yeralanlar banka memuru, tezgâhtar, avukat, işçi, malî müşavir olur, ancak bu saatta toplanabilirler.]

Şairler ne kadar çalışır? Önceki yıl gözüme kestirdiğim iki kitaptan birini (öbürü *Les Fleurs du Mal*'in eleştirel basımıydı) bu sefer Paris'ten aldım: Valéry'nin *La Jeune Parque*'ının arkasında yatan kâğıt tomarını gözler önüne seren bir filoloji işi: 520 dizelik bir uzun şiiri (ki kesin versiyonu 28 sayfa tutuyor) büyük boy 450 sayfada çerçeveleyen bir çalışma: Valéry'nin kendi hazırladığı, şiirin bütün gelişmesini gözler önüne seren notlardan hareketle.

Şairler de bazan çok çalışır, bazan bir çırpıda kâğıda düşerler. Genelde çok çalışılmıştır.

Resme bakanların, şiir okuyanların koşulu da farklı mı: Kimi çok çalışır, kimi konar geçer.

In Hoc Signo Vinces

Neredeyse otuz yıldır içtiğim sigaranın kırmızı paketinin üzerinde, zırhlı taçlı üç aslanın üzerine bastığı bir yazı: Bu işaret sayesinde yeneceksin.

Evet: Bu işaret sayesinde Hayat'ı yeneceğim, besbelli.

Şaka bir yana: Tütün bana her zaman yardımcı oldu, şüphesiz bedeli ödeniyor(dur).

Kaldı ki bir deyiş daha var, aslanların tuttuğu kalkana kazılmış: Per Aspera ad Astra.

Yıldızlara yolun güçlüklerle dolu.

Onlara öyle erişeceksin.

İnci, inatçı midyenin dibindedir.

Midye derinde, karanlıkta.

Bir Kentin Biraz Daha Yakından Görünüşü

14 Haziran 1996, sabah, er saat, Bordeaux.

Gece, Esplanade'ın iki tarafından yürüdük Tül'le, ağaçların altında, bakışımlı, bekleyen iki heykelin, Montaigne ve Montesquieu, ortasında, ufuk geniş, nehir yakasına ve içeri doğru bakıp, izlenimler tortulaşsın, onlardan almaşık bir tek izlenim çıkagelsin, bekledik.

Alımlı bir kent sayılabilir mi Bordeaux, her ne kadar belli bir alımı çalımı olduğu söylenebilecek olsa bile, emin değilim. Bir kere soğuk, sert bir dış görünümü var: Taş eskirken geri durmuş, mesafe ayarı yapmış. Caddeler, sokaklar, yapılar çağırmıyor burada — Toulouse'da, ona hiç benzemeyen La Rochelle'de çağrı kesinken. İtmiyorlar da: Hemen hemen yansız, gelin ve geçin istiyorlar, o kadar.

Bordeaux'lular alınmasın, kenti büyük bir mantıksızlık üzerine geliştirmişler yüzyıllardır. İçinde bulunduğumuz yüzyılın ikinci yarısında pekiştirmişler bu kör mantığı, hatalarını gidermektense, onu hiç görmemek için iyice uzaklaşmışlar yaklaşmaları gereken eksenden.

La Garonne Irmağı'yla kentin ilişkisinden sözediyorum. Avrupa'da, Ortadoğu'da hiçbir kentin, kıyısına kurulduğu akarsudan kendisini bu denli anlamsız biçimde soyutladığına tanık olmadım. La Garonne'un sağ şeridine pek az yayılmış şehir: Yarı ıssız, mütevazı, içekapanık bir mahalle yarı-kasaba görüntüsü içinde kayboluyor orada. Baştan beri böyleymiş bu, Bordeaux'nun XIV. yüzyılda, XVII. yüzyılda yapılmış plânları da onu gösteriyor. 1822'de Napolyon Taş Köprü'yü yaptırtmış bereket.

O gün bugün adam gibi bir köprü daha kurmak akıllarından geçmemiş mi? Akarsulu kentlerin kadınsılığını biraz da köprü mimarîsi sağlar: Hadi Paris'i, Roma'yı bir yana koyalım, ya Toulouse'a ne demeli?

Sağ kıyı şeridinden bakınca Bordeaux bir cephe, bir yüz'den ibaretmiş gibi geliyor insana. Anlamlı, derin bir duruş, gelgelelim arkasında o derece anlamlı, derin bir karakter yok. Nasıl olsun: XIX. yüzyıl sonuna, hattâ II. Dünya Savaşı sonuna dek serpilen, büyük burjuva semtleri terkedilmiş, yeni mahallelerin yeni,

temiz, çevre düzeni sağlıklı (ama birörnek ve yapay) karakterini yeğlemiş hali vakti yerinde olanlar: Eski kent ticarete, fakirlere ve göçmenlere, bir de gençlere bırakılmış. İnanılmaz sayıda emlâkçı göze çarpıyor Bordeaux'da, dikkat ettim, genellikle eski kenti yenileyip kira ve satış denklemleri kuruyorlar, bir de şatolar ve şatomsular satışta: Zenginler geçmişten bıkkın, yeni bir çağa sıçramak istiyorlar.

[Selçuk, Yeniköy'de bir yalı dairesi betimlemişti bana, geçenlerde: Boğaz kıyısında, yeni yapılmış bir apartmanın 4. katı, 240 m²'ymiş. Sence kaçadır, diye sordu, ve "20-30 milyar" yanıtını alınca, "nasıl da belli para işlerinden anlamadığın" diye güldü, haklı olarak: 100 milyarın üstündeymiş fiyatı. İstanbul'un pahalılığı, şaşırtıcı boyutlar almış durumda, bu Türkiye genelini de etkiliyor. 100 milyara Paris'te de çok iyi bir daire alınabiliyor, Paris ki Avrupa'nın pahalı kentlerinin başında geliyor. Bordeaux'da, aynı paraya, dev bir arazi içinde, bağı bahçesi olan, bütünüyle elden geçmiş büyük şatolar satılıyor.]

La Garonne kıyısı, kentin bu yakasında da heba edilmiş: Bir uçtan ötekine rıhtım, hangarlar kaplıyor kıyıyı ve bölgeyi kentten ayıran bir de çevreyolu var, yetmiyormuş gibi. Diyorum ya, Bordeaux'lular sanki nefret ediyorlar akarsularından, gitgide içeri çekiliyorlar onun için de: Şehrin büyük nüfusu artık 1950 sonrası mantar gibi üreyen, genişleyen banliyölerde, yeni-kentlerde: Üniversite bile Pessac'a çekilmiş. Geçtik Pessac'tan, arabayla, gezemedik; gezmek isterdim biraz, vakit olursa gezeriz de, Le Corbusier'nin ilk yapılarından biri oradaymış.

Görülesi, gelinip bir süre kalınası yer değil mi Bordeaux, bunu mu dile getirmeye çalışıyorum?

Hayır: Bordeaux görülesi yanları olan bir kent; La Gironde, görülesi bölge. Fransa'da bir yerde diyelim bir yıllığına kalacak olsam burayı seçmezdim buna karşılık. Tül de aynı duygu ve düşüncede.

İnsanlar var bir de: Bordeaux'luların kendinden menkûl bir kibirlilikleri olduğu izlenimine kapıldım, belki yanılıyorum. Sulu insanları, yılışıkları hiç sevmem, o ayrı. Toulouse'da, bir gün içinde farkı sezdik örneğin: Yumuşak, ılık insanlar onlar, Toulouse'da bir yıl geçirilir bak.

Ne ki, insan bukalemundur. Daha iki haftamız var Bordeaux'da, son izlenime kadar dolalım hele, biriktirelim.

Bir de, şunu eklemek doğru olur: Yeri çok iyi olsa da, Bordeaux'da konuk edildiğimiz bu çifte-stüdyo içimizi kararttı sanıyorum: Sevimsiz, Belediye'ye (Başbakan başkana) yakışmayan, kasvetli, kırık dökük bu mekân yerine St. Nazaire'deki gibi içaçıcı bir evde kalmış olsaydık kentle ilgili izlenimlerimiz daha farklı olabilirdi: Ne de olsa vaktin çoğu kapalı mekânda geçiyor, birikimse negatif birikim oluşuyor insanın içinde, ola ki çıkıp kente de aynı duyguyu yansıtıyoruz.

Biraz daha yakından bakınca, böyle.

Ressamlar ve Dişliler

Öğlen Tül'le Le Bal'de yiyorduk, nereden geldiyse birden, 1945 sonrası ressamlarıyla ilgili bir konuşmanın akışında bulduk kendimizi.

Medyatik olanakların, teknolojik altyapının, iletişim kanallarının artmasına karşın, ressamlar artık belli bir çevrenin dışında tanınmaz oldular. Yalnızca isimlerini duyurmalarından sözetmiyorum, yapıtlarıyla ilişki kurulmasından dem vuruyorum asıl.

Yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkanların durumu bu değildi: Picasso, Klee, Mondrian, Ernst, Kandinski, Maleviç gibi iri özel isimlerden yola çıkmıyorum bunu ileri sürerken. 70'lerin başında çağdaş resimle birebir tanışmam başladıydı. Paris'te, galerilerde, sıkı sergiler olurdu (Beaubourg açılmamıştı henüz) — De Chirico'ları, Bacon'ı, Wols'ü, Balthus'leri, Tanguy'i, Delaunay'i öyle tanıdım, yakından. 60'lı yıllarda Klein ya da Staël sergi açtığında yer yerinden oynarmış.

Şimdi galericilik öldü, demeyeceğim ama ölmeye yattı galiba. Çağdaş Sanat Müzeleri müthiş sergiler düzenliyor, restrospektifler, konulu sergiler vb. Daha küçük ölçekli sergiler kayboldu. Son 10 yıl içinde yirmi-yirmibeş kez gittim Paris'e. Beaubourg'u saymazsam, galerilerde ne gördüm: Nevelson, Soulages, Cremonini, bunlar kalmış aklımda: Staël'in Hotel de Ville'deki sergisini de katayım hadi.

Paris'te galeriler dökülüyor artık. Anakronik, vasatın çok altında işler sergileniyor. Bordeaux'da durum daha da kötü, galeriler amatör heveslilere açık bir tek. Lâf aramızda, Berlin'de durum mek parmak ileride: Orada da ne gördük yani, Kiefer ve Chia müzede sergileniyordu, galerilerde değil.

Oysa galeriler, bir ressamın birkaç yılda bir *işlerini* sunmasını sağlardı. Bugünün 'büyük'leri, hırslı müze koleksiyon sorumluları para akıttığı için ekonomik gereksinme içine düşmüyorlar. Baselitz, Roubeysyrolle ya da Combas birer şirket artık.

Çarka giremeyen ressamlar ne oluyor, benim tasam bu. Arte'de, bu konuşmanın üstüne, gece, gene sıkı bir belgesel izledik: Alexander Camare. Sağlam bir çılgın. 1930'lardan başlayarak, uzun ve verimli yaşadığı için, 1990'lara kadar patlayıp saçılmış. Tül de, ben de adını olsun duymamıştık. Nedeni anlaşıldı: Sergilemeyi sevmezmiş! Ama artık, ismi duyulsun istiyor ressam eşi: Müzelere sesleniyor.

Kimbilir daha kimler var, dişlilerin dışında.

Pisanello'nun Şahini

Sarnıç'ı yazdığım yıllarda ne çok şahin resmi görmüştüm: Minyatürler, av sahneleri. İki resim eklendi onlara bu yolculukta, bir: Avignon'da, Papalık Sarayı'nın duvarında yüzyıllardır duran, bekleyen şahin.

Bir de: Louvre'da selâmlanan Pisanello'nunki.

Sırtını dönmüş, konduğu elin üstünde huzursuz, kalkmaya, kalkıp gitmeye hazır.

Kıpırdıyordu, gördüm.

Coluche

Ölüm yıldönümünde Coluche selâmlanıyor. On yıl geçmiş aradan. Bir motosiklet intiharı.

Fransa'yı ikiye bölmüştü, Fransa zaten ikiye bölünmüştü: Yağlılar ve ezilenler. Her yerde böyledir ya, Fransa'da neredeyse otuz yıl, terazi bir gıdım yağlılardan yana oldu, Mitterand bir türlü % 49,5'u geçemiyordu.

Coluche'e yağlılar çok öfke duymuştu: Tutulması gereken neyse gözlerinde, hepsini yere çalmıştı. Sömürgen ruhu, ırkçılığı, dünyanın en iyi yemek yenen ülkesinde 600 bin kişinin her gün aç gezinmesini doğal karşılamayı, talim ve terbiyeyi yıkıp geçiyordu. Sert, tutarlı, hem de kıvrak, zeki bir üslûptu.

Şimdi Giscard, Pauwels türü kirli sağcılar ucundan günâh çıkarmayı deniyor, akılları sıra 'fenomen'i anlamaya çalışıyorlar. Coluche hüdainabit değildi ki: Rabelais'den Hébert'e, Sade'dan Artaud'ya, Genet'ye giden bir şahdamarın popüler bir sapağıydı. Onları sindirebilmişler miydi?

Engin Ardıç üzerine yazdıklarımın, başta *Cumhuriyet* okurlarının önemli kısmı olmak üzere, pek çok kişide tepkiler doğurmasını anımsadım. Engin şüphesiz Coluche kadar köktenci, net, 'in extremis' davranan biri sayılamaz. Ama Türkiye'de henüz Coluche olunamaz: Fiilen yaşatmazlar adamı. Ferhan, 'tip' olarak Coluche'e daha yakında aslında. Ama Engin'e oranla daha uzlaşmacı çıktı, varoluşu hafifleşti. Her toplumun bir Coluche'ü olmalıdır: Toplumların yüzüne arasıra tükürmek şarttır, toplumların yüzüne devamlı tükürebilmek içinse çok güçlü olmak şarttır.

Coluche bile bu gücü kendinde bulamadı. Yoğun sevgisizlik, yoğun sevgiyi önce dengeledi, sonra yendi. Yağlılar rahatladılar sonunda.

Bande d'enfoirés!

Fotoğraf Denemek, iki

Yaklaşık 360 kare çekmiş olmalıyım, üç hafta içinde. Ne yaptığımı, yapabildiğimi anlamak, yola biraz daha ne yaptığımı bilerek devam etmek için 108 renkli, 96 siyah-beyaz bastırttım burada. Sonuç içaçıcı değil. Büsbütün anlamsız da değil. Kararmadım hemen; inatçıyım ben; bu işi yavaş yavaş öğreneceğim. Dönünce Samih'le biraz açarız durumu, 'somut iş'ler üzerinde, bakalım ne diyecek, önerecek.

Renklilerde sonuç almak çok daha kolay — fotoğraf renkli olmaz ki!

Neden olmasın, öte yandan. Neden, tabiî, olmasın.

Önce siyah-beyaz geliyor.

Bastırttığım 96 siyah-beyazdan 5-6'sını kullanabilirim sanıyorum, bu kitapta. Bir o kadar da, "eşlik etsin" diye seçip koyabilirim kitaba, hani *göstersin* diye. Bu konuda renklilerden daha çok yararlanılabilir. Ne olur o zaman, bir gezmen kitabı mı çıkar ortaya?

Galiba.

Hele günü gelsin, bütün bunlara salim gözle bakarız.

Şimdi, denemeye devam.

Pencere, Ufuk

Bizi kuşatan pencerelerin ufku, iç dünyamızın haritasını etkiliyor. Unutamıyorum: Eskişehir'de oturduğumuz iki evin de pencerelerinden taşan genişliği: İlkinde dipsiz bir bahçe, ikincisinde tepeden bütün kent. Unutamıyorum, okulunkileri: Yüce atkestaneleri, Marmara'nın içinde bir nokta: Yassıada. Rue de Mirosmenil'deki odam: Malesherbes'den St. Augustine'e. Ve Paşalimanı: Tirşe deniz. Şimdi, Teşvikiye'de, derinlemesine bir sokağı görüyorum — neyse ki geniş, hareketli bir sokak. Gökyüzüyle ilişkim sınırlı. İşyerinde, Plaza'nın 16. katında olduğu için çalışma odam, bir panoramam var: Hava puslu olmadığında, Boğaz'ın suları parlıyor arkalarda.

Bordeaux'daki pencerelerimiz ufuk daraltıcı. İlk stüdyo çatılara açılıyor, baktıkça kapanıyorum. Hücre-stüdyom keşişlere lâyık, dolayısıyla koyu ama anlamlı: Taş, kiremit, vitray, pencere yüksek olduğu için biraz mavi.

St. Nazaire'deki pencerem bir küre gibiydi: Önünden ayrılmak istemezdim. Orada yazdığım şiirlere ışık, renk, ses yürüdü. Bordeaux'nun getirdiği parçalara göz atıyorum: Alaca, yekrenk, sessiz.

Pencere kimdir, mi diyordum?

Bordeaux, Gece

Gece, bir ucundan ötekine Rue St. Cathérine'i katettik, Place de la Victoire'da soluklandık biraz. Yüzlerce motosikletli yayılmıştı meydana, ayrı bir sınıf oluşturuyorlar artık: Varları yokları bu hızlı, pahalı araçlar; bütün yaşama üslûplarını onun etrafında kurmuş yeni şövalyeler bunlar. 60'larda Amerika'da başladı bu akım, yanılmıyorsam, bütün Avrupa'ya yayıldı. Dar ama güçlü bir etikleri var, dayanışma duyguları gelişkin, bir kan birliği yaratıyorlar. Bizde biriki Çengelköy sebzesi heveslendi motor işine, o da caka bağlamına sıkışıp kaldı. Herşeyden önce ekonomimiz elverişli değil bu tür bir gelişmeye: İyi bir motor, arabadan kat be kat pahalı. Bir de yol sorunu olduğunu unutmamalı: Bizim çukurlarımızla ancak Vespa kullanılabilir, o da şüpheli ya.

Oradan, yavaşçana, Cours Pasteur'ü izledik. Başta salaş, orospular ve tipsizlerle süslüydü cadde, sonra eli yüzü düzeldi ve Tül rahatladı. Puy-Berland'daki küçük meydana oturduk birkaç dakika. İlerideki bir sırada, gençten bir oğlan, sakallı ve uzun saçli bir öğrenci (herhalde) sokak lâmbasının ışığında tek başına oturmuş, kitap okuyordu. Kalktı sonra ve kitabı pantolon cebine yerleştirirken gördüm: Gallimard-Poésie'den bir şiir kitabıydı, başlığını şairini seçemedim. Karşıda bir sırada, bir berduş saç bakımı yapıyordu. Bir başkası köpeğini çıkarmış, hayvan nasıl susamış koşmaya, zaptedebilirsen zaptet. Hayvanlar, nasıl oluyor da insanlardan daha güzel ve anlamlı oluyorlar hep? İnsan sözümona daha *çareli* bir hayvan mı ya da, onun için bunca çirkin, habis, durgun? Durgun, diyorsam, 25 bin yıldır hiç ilerlemediği içindir.

Rue des Remparts'a saptık, kalkınca. Tanıdığım kadarıyla söylüyorum, Bordeaux'da bir sokakta oturmayı seçecek olsaydım, bunu seçerdim herhalde.

Klâsikleştirdik, geceyi Café Régent'da noktalıyoruz. Nezleyi atlattım ya, hemen buzlu meyve kokteyline dalıyorum. Yaz geldi mi, kırba gibi içiyorum zaten. Burada tadlara yetişmek için çırpınıyoruz, İstanbul'da hazır meyve suları şeker balçığı oysa.

Eve girerken: Çakıyor Kuzeyyıldızı.

Bordeaux, İşler

Bugün, Bordeaux'da geçireceğimiz ayın tam ortasındayız. Günlük defteri dışında, hâlâ bu deftere eklemleyip eklemlemeyeceğim konusunda kararsız olduğum bir tek deneme yazdım: "Rochefort'da Bir Cami". [Bu arada, üçüncü 'cartouche'u değiştirdim]. Birkaç parça yeni şiir çıktı tabiî, daha çok "Opera", "Yeni Yeisler" üzerinde çalıştım, çalışıyorum.

Ovidius'un *Tristes*'ini okumayı sürdürüyorum. Bir yandan da, notlayarak, Plutarkhos'tan ilerliyorum: *Dialogues Pythiques*. Bir düzine kadar makale okudum Montaigne hakkında.

Bunların koşutunda, biri kısa ("Montaigne'in Kulesi") üç metne başladım, öngördüğüm gibi: "Dost-luk" için notlar alıyorum, "Kâhin Sözleri"nin ilk 11 parçasını yazdım: Ton ve çatı *doğru* sanki.

İki şiir kitabı okudum: Gongora'nın *Sonnet*'leri, Sor Juanna Ines de la Cruz'un *Poèmes d'Amour et de Discrétion*. Bir de Karacaoğlan'dan 80 parça.

Türkiye'de genelde daha da parçalanıyorum. Kendi başıma açtığım işler nedeniyle: Cumhuriyet yazıları, Açık Radyo programları, *Fol* ve benzeri yayınlar beni geme alıyor. Dönüp bakıyorum da, bu deftere geçtiğim kimi konular, İstanbul'da olsam, kolaycana "Köşebent"lere ya da *Express* "kıvılcımlar"ına giderdi. Böylesi çok daha iyi. Hem parçalanmamı gösteriyor, hem de topluyor defter. Bazan, labirentten çıkmak için kesip kestirip atmak gerekiyor — bunu yolculuklar, ara duraklar, ara konaklar sağlayabiliyor.

Derişme çok önemli.

En önemli şey.

Hayat bizi dağıtmak için hazır. Karşı-güç geliştirmenin yolları durma aranmalı, bulunmalı.

Schumann'ın çello konçertosu: Opus 129. Kırk yaşındaymış yazdığında. Ürpertici bir yakarı.

Yolda, beş

Schumann'ın çello konçertosu bittiğinde kalkıp giyindim, Tül'e ses etmeden çıktım ve küçük bir araba kiralayıp döndüm. Öğle yemeğini yer yemez yola koyulduk: 'Plân'ım hazırdı!

St. Emilion üzerinden Sourzac (kısa konaklama), Neuvic (girip arabayla dolaşıp bir film aldık, iki 'croissant' ve çıktık), Périgueux (uzun konaklama) ve Montignac: Geceyi orada geçirdik.

Bugün sabah Lascaux'ya gittik önce, gezdik mağarayı ve çevreyi, susuzluğumuzu giderip yola çıktık: St. Amand de Coly (kısa konak); St. Genies (kısa durduk), Sarlat'da durduk ve ona vakit ayırdık.

Orada gerildim hayli, yolculuğu kısa kestim ve Bergerac üzerinden Bordeaux'ya, hiç durmaksızın, 19.00'da vardım.

Otuz saata sığdı mı Siyah Périgord?

Otuz saata bazan neler sığmaz.

Sourzac

Hesapta olmayan, çentik atılmamış bir nokta. Geçerken birden sola –tehlikeli bir sapışla– girdim, arabadan indik.

Yolun iki kıyısında, karşıkarşıya, iki köşeli ayraç işareti. Solda, XV. yüzyıldan kalma, akarsuya (L'Isle) tepeden bakan sevimli, hattâ 'serserî' bir 'romain' kilise. Sekiz-on hanelik bir köy eşlik ediyor ona, taş evleriyle. Sağda bir ayazma. Girişinde bir Meryem heykeli. Anam, yavrum, nerede Meryem Ana görse durup dilek tutar, varsa mum yakıp. Babası neden ağabeyi için İskender (Alexandre), kendisi için Meryem (Marie) ismini seçmiştir, konuşulmaz bu ailede: Çiftkültürlülükten nedense korkulmuştur — bana gelinceye!

Kadın bekçisi tam kilisenin kapısını kilitlerken seyirtiyoruz. Sımsıcak gülümsüyor, yeniden döndürüyor anahtarı kilitte: Loş, serin, sessiz.

Périgueux: Kısa Selâm Töreni

Akarsuyu izliyor yol: Montpon, Mussidan, Neuvic'e gelince sapıyorum. Bakımlı, ziyaretçilerini bekleyen bir şatosu var kasabanın. Bağlarla, korularla kuşatılmış.

Périgueux'ye geliyoruz. Bölgenin başkenti. Rönesans döneminden kalma eski mahallesi, kubbeleriyle ünlü, katedral olarak yapılan, din savaşları sırasında büyükçe bölümü yokedilerek kiliseye dönüşen St. Etienne'den başlıyor.

Siyah Périgord, aslında Batı'ya ve Güney'e dek uzayan geniş toprak parçaları, çok çekmiş protestanlarla katoliklerin kanlı savaşından. Montaigne'in yaşamında da derin, lekeler bırakmış izleri var bunun, ama bölgenin bütün tarihini yardığını söylemek daha yerinde olur.

Gerçekte, yeryüzünün bilinen en eski yerleşme yerlerinden biri bu, Tarihöncesi'nin cenneti neredeyse, mağaralarıyla. Hristiyanlık öncesinde, Roma'nın ciddî bir varlığı sözkonusu olmuş. Ovidius'un çanına ot tıkayan o melûn Augustus'un Akitanya'yı bir umran merkezi haline getirdiği her köşeden belli. Périgueux'nün o çağdaki adı Vesunna'ymış. Vésone Kulesi o tarihlerden kalmış örneğin.

Ortaçağ çekirdeği olan Puy-Saint-Front'da, Tül'le keyif içinde dolanıyoruz. Hava sıcak, ağır. Oysa biribirilerine yaklaşmış evlerin arasını dolaşan merdivenli dar sokaklara güneş ulaşamıyor pek. Rue des Farges'ın taşı, tahtayı, mermeri yeni bir uygarlığın alaşım çözümü olarak biraraya getirdiği evleri, binaları dostlarım örümceklerin ağ panayırı olmuş. Selâmlayarak geçiyorum, Tül'e onları pek göstermeksizin.

Eski mahallede, hoş bir sahaf vitrinine takılıyorum bir an — daha iyisini Avignon'da görmüştüm, ne yazık ki kapalıydı.

Koparak ayrılıyoruz kentten.

Bilmiyoruz ki asıl mıknatıs önümüzdedir.

Montignac Sur Vézère

Geceyi geçirmek için, yola çıkmadan, Montignac sur Vézère'i gözüme kestirmiştim. Düşkırıklığına uğrayacak ya da yatacak yer bulamazsak Sarlat'ya geçeriz, diye kurmuştum kafamda.

Neye dayanarak haritamda orayı kerterizlemiştim? Bir sonraki hedefimiz olan Lascaux'nun yanıbaşındaydı bir kere. Sonra, küçücük, pul kadar bir fotoğrafına rastlamıştım elimdeki kılavuz kitaplardan birinde, sevimli bir kasaba izlenimi uyandırmıştı bende. Fazlası varmış, eksiği değil:

Vézère Irmağı üzerine atılmış çelik konstrüksiyon bir köprüden geçerek giriliyor Montignac'a. Köprünün üzerinde, ilk bakışta aşk.

Bir yakasını, kıvrıla kıvrıla tırmandığı bir tepeye vermiş, öteki yakasında uçsuz bucaksız ormana yürümüş pitoresk dozu yüksek bir kasaba. İki yakasını dar, sağlam bir taşköprü biraraya getiriyor. Nüfusu yaklaşık üçbinmiş. O an eski bir fantazyayı (ya da fantazmayı) canlandırıyor zihnimde: Tül'le yerleşiyoruz buraya, kimseye izimizi bulma izni vermeyecek ölçüde kayboluyor, yaşayıp ölüyoruz sessizce. Ben bir Pessoa sandığı bırakıyorum ardımda, o birkaç yüz tablo. Çocuksu, romantik düşlemler mi, evet, bir sakıncası var mıdır?

Sıkı bir otel seçiyor Tül: Büyük, ağaçlıklı, havuzlu, sessiz bir iç bahçeye bakan Relais du Soleil d'Or, oda numarası 204. Ağaçlarla kasaba arasında paramparça, kalakalıyoruz.

Önce bir dolaşıyoruz Montignac'ın sokaklarında. Avuçiçi kadar bir yer gerçi, ama bir metre ilerlemek güç: Durup bakılıyor bir noktaya her an.

Nokta: Bir sokak, bir geçit, bir ev, bir balkon. Bir açı. Pusula sarhoş.

1903'te çekilmiş bir fotoğraftan anlıyorum ki, kıyıdaki ikiyüz metrelik 'promenade' sonradan oluşmuş. Bu fakir, alçakgönüllü, şeker kübü evler, ayaklarını suya dayarlarmış.

Otelin lokantası, Bottin Gourmand mühürlü. Bu mühür şaka değildir, ne

zaman böyle bir yerde yesek mest oluruz. Ağaçlara karşı, törenli bir yemeğe oturuyoruz. Mühür, hem de çok doğru verilmiş — seyrek lezzetler.

Gece başlıyor. Hep söylüyorum ya, başlaması birşey, olması başka şey. Ağır kısılan bir lâmba gökyüzü. Sonunda, gözün erişebildiği bütün yıldızlar toplanıyor kubbede.

Önce, otelin arkasına yayılmış bahçeli evlerin arasındaki sokaklarda yürüyoruz. O kadar kesin ki huzur, insan tavşan adımları seçiyor. Haksızlık bu: Bir tane hayatımız var, onu hangi koşullarda savuruyoruz. Sıradan verilere –ekonomik bağlamda– sahip bir kasabadayız: Kaz ve ördek yetiştiriyor, biraz bağcılık yapıyor, tahta eşya üretiyor, Lascaux'nun sağladığı küçük turizm getirisinden pay alıyorlar. Lüks yok bu evlerin etrafında, nasıl olsun. Ama yüksek uygarlık belirtileri var: Güzel, temiz, çiçekli, ağaçlı evler. Tertemiz hepsi. Ortalama gelirli kasaba sakinleri. Bu koşullara Türkiye'de varlıklı sınıf sonsuz harcamayla ulaşamıyor genellikle. Fark yaralıyor beni, incitiyor. Emlâkçı vitrininde görüyorum: İstanbul'da pis, sokak içi, eski bir apartman dairesi alınamıyor bu fiyata. Hayat adına ekşileşiyorum ister istemez. Bizler bu yöne gidebilecek bir yaşama üslûbunu vandal sistemimizle yıktık. Anımsıyorum, 1960'ların başında, küçük teyzem ve kocası, dar gelirli bir aileydi. Koşuyolu'nda, bahçe içinde küçük, güzel bir ev almışlardı taksitle. Güçbelâ geçinirlerdi. Oğulları orada doğdu, büyüdü. Ortancalar fışkırıyordu bahçenin her köşesinden. Komşuları aynı durumda olan insanlardı. Hemen hepsi, bir apartman dairesiyle değiş-tokuş ettiler o cennetleri, ahır hayatını yeğlediler. Türkiye yeğledi bunu. Montignac'da öfke ve acı, kemiriyorlar beni.

Hallaç pamuğu dağılmış, köprüde suya bakıyoruz. Oradan, usulcana, bir tek heybetli kulesi kalmış şato artığına doğru tırmanıyor, oradan helezon çizen koridor-sokakların seyrinde, yeniden aşağı iniyoruz. Kuşlar çalışıyor bu saatta. Tek tük araba geçiyor yoldan, sesi ve ışığı bitsin, bekliyoruz. Kokular başlıbaşına bir ülke yaratmış Montignac'da, onlarla bir bir tanışıyoruz. Yokuşu tırmanırken, bir evin cephesinde ufak mermer bir levhaya kazılmış: Filozof Joseph Joubert bu evde doğdu. Ev satılık. Bir aforizma ustası, birkaçını çevirmiştim kristal cümlelerinin. Dönünce, yeniden bakacağım onlara tabiî.

Kıyıda, köprüye karşı, bir kahveye oturuyoruz. Çevrede genç insanlar ve çocukları. Onlar için Montignac'da yaşamak can sıkıcı, ufuk daraltıcıdır büyük olasılıkla. Haklı olarak farklı perspektifler gelişir onlarda: Dünya, büyük kent, hareket çeker onları. Bilemezler ki bir bok yoktur dünyada, gelgelelim sanmak durumundadırlar. Nasıl biz tersini arzularken, işin zorluklarını, alışkanlıklarımızı hesaptan düşüyorsak, karşılıklı arayış eğrileri çizeriz.

'Fuir là-bas, fuir', gene de. Kaçmak, gitmek isteği bunca kabarmışsa bir kere haklıyızdır. Sonra: Gerekçeleri vardır. Onun için de, yanılıyor olma olasılığımız kadar yanılmıyor olma olasılığımız da güçlüdür. Montignac'lı gençler için de böyledir durum.

Otele dönüyor, bahçedeki dev çamın altına uzanıyor, gökyüzüne dalıyoruz.

Vita brevis.

Çıkmaz

Çıkmaz sokaklara tutkunum, bilen biliyor. Özel özel isimleri oluyor bazılarının: İşte, Montignac'da, anayola çıkan, anayoldan girilen, ne girilen ne çıkılan, hem girilen hem çıkılan biri: Impasse du Bout du Monde.

Farklı karşılıklar arıyor ona gönlüm:

Dünyanın Bittiği Yer Çıkmazı.

Dünyanın Dibi Çıkmazı.

Dünyanın Ucuna Çıkan Çıkmaz.

Dünya Çıkmazı Çıkmazı.

Düz çevirisini istemiyor bu sokağın şiiri — gerçekten de koyu şiiri olan bir çıkmaz bu, çünkü: Bir çeşmesi var üstelik, Montignac'lı bir kadın, paçalarını sıvamış, çamaşırını yıkıyor. Görmüyor beni.

Artık söyleyebilirim: Dünyanın dibini gördüm ben.

IMPASSE
DU BOUT DU MONDE

Kazciğeri Hakkında

Périgord'un, kaz ve ördek ağırlıklı ürünlerinin namı ülke sınırlarını aşmıştır, en başta da kazciğerininki.

Yemekte, ben soğuk, Tül sıcak olanını seçti. Benimkini, ünlü Monbazillac şarabıyla sundular. Şarabı önce tattım, bal kadar tatlıydı (kaldı ki ballı şarap olarak anılıyor), hiç sevmem tatlı beyaz şarabı, 'sek'lere gider tercihim. Sonra kazciğeri geldi, ikisi birlikte tarifsiz bir tad birliği kurdular ağzımda, adamların bildiği varmış.

Kesif, oysa hafif bir yükleme, kazciğerininki.

Kızartılmış ekmek eşlik ediyor.

Bittiğinde başka birşey daha yiyeceğiniz için pişman oluyorsunuz düpedüz. Sigara bile yakmak geçmiyor aklınızdan, damağınıza sinen renk, koku sürsün, olabildiğince sürsün.

Bir de kara mantarı var Périgord'un, giderek efsaneleşmiş 'truffe'ler. Bölgede 'cèpe' de gözde bir mantar türü olarak anılıyor gerçi, ama 'siyah elmas'ın yeri başka: Yerin altından çıkarılıyor, ateş pahasına gidiyor. Périgord'da, ormanın kenarına arabanızı park edip birkaç dakika dolaşmaya kalkışınca tekerleklerinizi parçalıyormuş: Sizi mantar topluyor sanan köylüler.

Mantarla aram iyi değildir zaten.

Oysa 'siyah elmas'ın görünümü müthiş.

Ağaç

Son yıllarda takınak boyutunu aldı bende: Bir ağacım olsun istiyorum.

Çevremde ağacı olan kimse yaşamıyor sanıyorum: Bahçeleri yok ki ağaçları olsun.

Ağaçlarım olsun, demeye dilim varmıyor, o kadarına ulaşmam, herhalde iyiden olanaksız.

Ağaç diyorsam, bir meyve ağacı, birkaç meyve ağacı ya da zeytin ağaçları değil sözünü ettiğim: Bir bahçem olmalı, kuytu, duvarlarla çevrili ufarak bir bahçe, tam ortasında dikilmeli: Ihlamur, çam, manolya, söğüt, meşe, atkestanesi — çınardan sözetmeye utanıyorum.

Yaşli, uzunboylu, dalları oturduğum (oturacağım) evin çatısına, balkonuna uzanan, gölgesi pek, gövdesi kalın ve kırışık bir ağaç.

Altında oturabilmeli, uyuyabilmeli, müzik dinleyebilmeli, sabahları Tül'le kahve içebilmeli, geceleri yaprak istifi aralandığında (rüzgârda) gökyüzüne bakabilmeliyim.

Demek ki sessiz bir yerde olmalı evim, bahçem, ağacım.

Sonra, sonunda, altına, köklerinin arasına bir çukur, yerleştirilmeliyim.

Çok mu bunca: Bir ağacım olsun.

Yolda, altı: Saint-Amand-de-Coly

Yeniden yoldayız. Sarlat hedefimiz. Montaigne'i, dostu La Boétie'nin yakınından göreceğiz bir de.

Birden sapıyorum, şu yengeç ayında yengeç yürüyüşü: "St-Amand-de-Coly, 3 km" yazıyor ufak, beyaz yol levhasında.

Eliçi kadar bir köy, vardığımız. Haşmetli bir X. yüzyıl kilisesini bekliyor. Yirmiiki metre boyunda, kırksekiz metre uzunluğunda, sekiz metre enindeymiş — içeride, sarı kâğıda basılmış, 1 franga satılan, katlanmış A4 büyüklüğünde bir broşürcükten öğreniyorum.

Avignon'un, görkemli Papalık Sarayı'nın bana yaşattığı duyguların birebir karşılığını, çevirisini veriyor bu yapı.

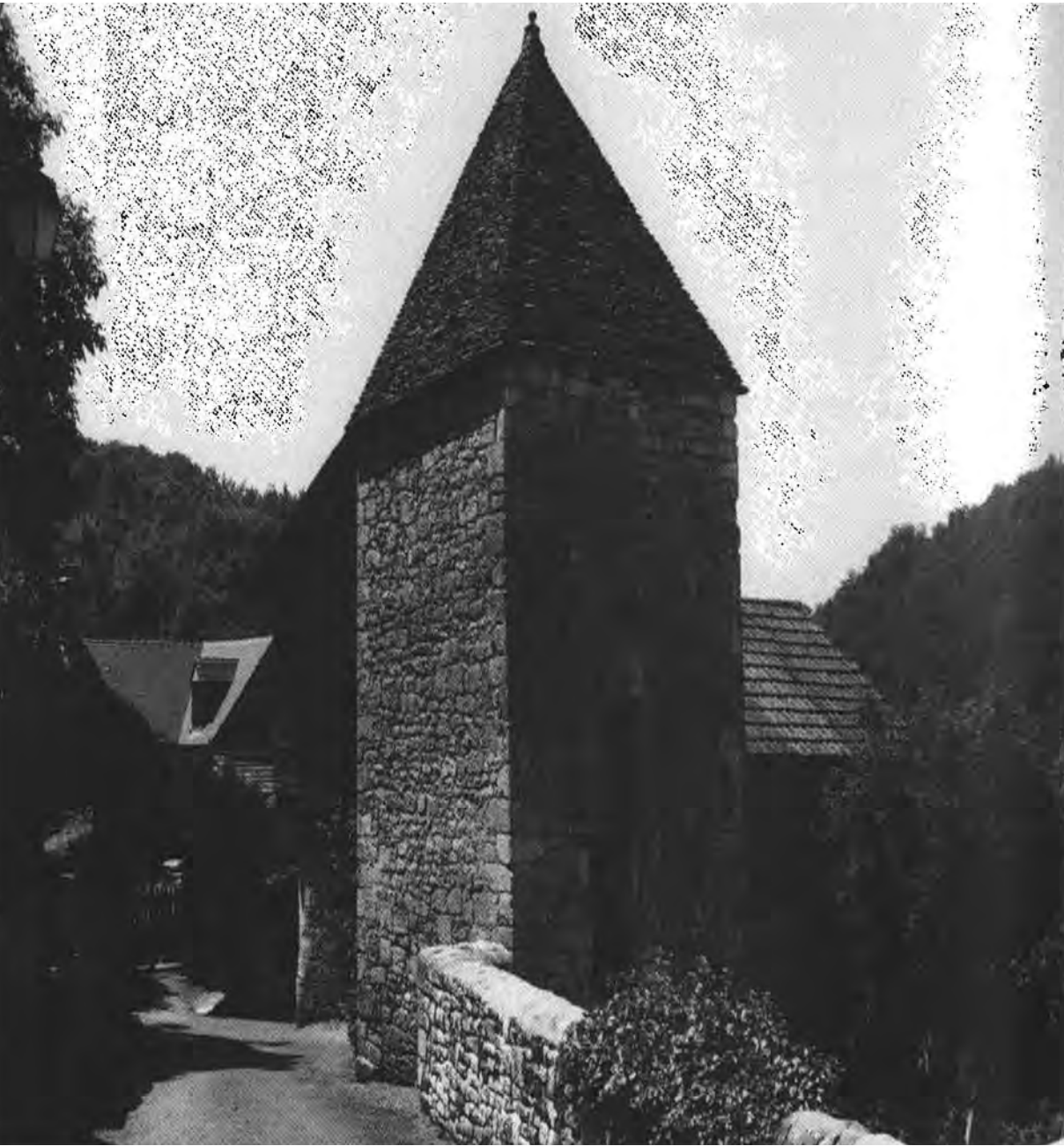
Dümdüz, yapyalın, süsten arınmış, kendini taşın diline bırakmış bu kilise, Hristiyanlık kültünün ve kültürünün övünç duyduğu bütün katedralleri *eziyor*: Ne Vatikan, Sistine Capello, ne Strasbourg, Köln, bir başkası.

St. Amand, insanlardan ayrılıp buraya Tanrı'yla, inancıyla başbaşa, içiçe kalmaya gelmiş. Kimseyi çağırmamış, kimse için süslenmemiş. Bütün dinler, insanın bu biçimiyle en kökten saygıyı hak eden üslûbuyla çelişen büyüklük vehimleriyle Tanrı'dan uzaklaşmış, yeryüzü hükümranlığı ve Erk istemişlerdir.

St. Amand-de-Coly arı, tertemiz, güçlü bir inancı *gösteriyor*. Ama onu yapan insanların böyle bir derdi bile olduğuna inanmıyorum ben — *öyleymiş* onlar. Yaşarken hizalarına bir nebze yaklaşmayı başarmak isterim. Ne kadar uzaktayım şimdi. İnsanın kendisine yaklaşması için yazmak bir araç oluşturmuyor çoğu zaman. Daha özlü, has, derin bir ilişki kurulmalı dünya ile. Bir tek doğaya inancım var benim, ona doğru gidememek kendime –hâlâ– duyduğum inancı yavaş yavaş köreltiyor.

St. Amand, sizi terazimin yanına çağırıyorum.

İnancınızda yüceltiyorum sizi, beni yoksunluğumda gene de destekleyin.

Yolda, yedi: Saint-Genies

Yolda, yolumuzdan sapıyoruz gene, bu kez şeytanım Tül dürtüklüyor.

Köyde kul yok sokaklarda. Günlerden pazar, havalardan çöl sıcağı. Bütün kepenkler kapalı, hayatımda bu kadar ıssız yer görmedim.

XVI. yüzyıldan bir kilisenin etrafında, biribirilerine yapışmış çatılarıyla evler. Şimdi Tül fotoğraf çekiyor. "Lauze" deniliyormuş çatıdaki malzemeye, dönünce sözlüklere bakacağım.

Büyük bir bahçeye girip, ağaçların gölgesi altına uzanıyoruz.

Donup kalınabilir böyle bir yerde.

Donup kalınabilse.

Sarlat

Sarlat'ya girdiğimizde, arabanın içinde sıcaktan eriyecek hale gelmiştik. Eski kentin hemen yanında yer bulup park ettim ve açlığımızı bastırdık önce, birer sandviçle.

Öyle bir nokta seçmişiz ki girince, oturduğumuz yerden Etienne La Boétie'nin doğduğu evi görüyorduk. Onu düşündüm: Dostum Bordeaux Beyi, kendisine "inthime frère et inviolable amy" sözleriyle sonsuz güven duyarak 33 yaşında ölürken yazdıklarını vasiyet yoluyla emanet eden dostu Sarlat Beyi'nin, "Discours"unu *sakıncalı* bularak, güvenine ihanet etmemiş miydi? Bu sorunun uzantılarını "Dost-luk"un içine taşıyacağım, farkındayım.

Sarlat, bu denli korunmuş olmasını André Malraux'ya borçlu. Anıt-yapılar (St. Sacerdos, vb.) neyse ne, ama evler ve sokaklar sonunda yokolup gidecekmiş yoksa.

Semender Sokağı'ndan giriyor çıkıyor, Özgürlük Sokağı'ndan meydana doğru ilerliyor, gerisin geri dönüp Montaigne Sokağı'ndan geçiyor, Ölüler Işıldağı Kulesi'ne yapışıp kalıyoruz. Sonra, yeniden, kıvrılarak aşağıya. Rönesans evleri, kapıları, sarmal merdivenleri, çatıları. Bir ayazmayla karşılaşınca, neredeyse yıkanıyorum.

Malraux'nun başlattığı koruma sürecinin bir de olumsuz sonucu var şüphesiz: Güzelim sokaklar, ara meydanlar tepeden tırnağa turizmin peleriniyle örtünüyor. Tamam, kentin ekonomisinde önemli yeri olsa gerek bunun, ama dalak yarmak şart mıdır, bilemiyorum.

Sıcak, Sarlat'da dolaşmamızı güçleştiriyor sonunda. Güneş tepede olduğu için gölgeleri siliyor. Ana meydanda oturup boşyere serinlemeye çalışıyor, sonra da ayrılıyoruz bu Rönesans ikliminden.

Siyah Périgord, Fransa'nın görülmeye değer bölgeleri arasında kesinkes birincisi: Çetin ve çekici bir doğanın içinden yoğun Tarih kamaştırıyor.

Çatı Kirpilemek

"Lauze" yassıtılmış taş demeye geliyormuş, anlaşılan sözlüklerde de kolay bulunmayan bir sözcük.

Semender Sokağı'ndan inerken, bir gezmen grubuna uzun uzun anlatıyordu bir kadın rehber, Périgord çatılarının özelliğini.

Üstüste, yanyana dizildiğinde kirpiyi, kirpi sırtını andırdığı için, bu tür çatı çalışması için *kirpilemek* fiilini kullanıyormuş yörenin insanları.

En son, Arte'de bir kirpi belgeseli izlemiştim geçen hafta, rastlantı.

Dönüşte, sonra, Bergerac'a yaklaşırken, yolda ezilmiş bir kirpi yavrusu gördüm, elektrikli rastlantı.

Kirpi insanlar tanırım, aslında haklıdırlar.

Fiili çok sevdim: İnsan için kullanılmalı.

Ölüler Işıldağı Kulesi

La Lanterne des Morts, Sarlat'dan üzerimde en fazla etki bırakan yapı olarak kalacak aklımda.

XII. yüzyılda yapılmış, neden yapıldığı tam bilinmiyor aslında. Bu da güzel birşey.

Başlangıçta bir tansıkla ilgili bir öyküsü varmış. Sonra kent mezarlığının simgesi olmuş, biri öldüğünde ateşi görünürmüş. 1789'da baruthane yapılmış. Şimdi en güzeli: Hiçbir işe yaramıyor, orada durmaktan başka.

Bir kentin ne kadar işlevsiz kalmış simgesi varsa o kadar iyidir.

Malraux'ya Mektup

Bayım; sizi tanımıyorum elbette; büyük bir yazar, çağın en güçlü aydınlarından biri olduğunuzu biliyorum; gene de, yaşasaydı da tanışma olanağı bulsaydım diyecek ölçüde yakınlık duyduğum biri sayılmazsınız, herkesin kendine göre titreşimleri vardır tanımak istediği insanlara yönelen, bunun da akılcı bir tanımı, yasası, gerekçesi yoktur çoğu zaman.

Bu mektup, sizin adınızla anılan, yazılmasını ve kabul görmesini sağladığınız 1962 tarihli Malraux Yasası ile ilgili, kaldı ki. Sizin savaşımınız, kararlılığınız, öngörünüz olmasaydı, belki de Sarlat'yı göremeyecek, 1975-77 arası yaşadığım Marais'nin yıkılışını izlemek zorunda kalacaktım. Oysa Marais, şimdi Paris'in en güzel köşesi oldu; Sarlat, Fransa'nın, hattâ Avrupa'nın görülmeye değer canlı müzelerinden biri haline geldi. Lascaux'ya gelince, attığınız adım, sahicisini göremediğim için canım yansa bile, alkışlanası bir karara dayanıyor besbelli: Nedense, hâlâ, bir yanımla korumanın gücüne bağlıyım — öteki yanım, bütün bunlar beyhûde dese de. Ola ki sizde de vardı aynı ikilem, siz ki kültürün evrenselliğini, çoğulluğunu ilk farkedenlerden biri oldunuz, bir Doğu estampıyla bir Rönesans resmi arasında değer ayrımı yapılamayacağını anlattınız insanlara, Müzeniz bende hayranlık uyandırmayı sürdürüyor.

Fransa'yı işte bunun için seviyorum. Hem sizi getiriyor önüme, hem de (İsviçreli olmasına karşın) sizi haksız yere yerden yere vuran Godard'ı (tasalanmayın, yıllar önce onun size yazdığı açık mektubu Türkçeye çevirdiğim için özür dileyecek değilim sizden, iyi ki çevirmişim o acılı metni) getiriyor. "Biz gelince onlar gidecek" diyen göçmen düşmanı 'politikacı'sı var, tamam, ama on yıl önce ölmüş olmasına karşın ona iki numara bol gelmeyi sürdüren Coluche de var.

Sözü uzatmayacağım: Kılavuz-portre, tikli yüzünüz. Acılarınızın altında ezilmediğiniz, bize yollar açtığınız için saygıyla selâmlıyorum sizi — buradan, Haziran 1996.

Günlük = Seyahatnâme

Hayır: Günlük'ten çok Seyahatnâme. Ya da hem biri, hem öteki. Hâşim'e gidiyor zihnim: Ne kadarı günlük, ne kadarı seyahatnâme, Frankfurt'ta yazdıklarının? Benim Bordeaux'da yazdıklarımın? Yolda notlar alsam, biriktirsem de, dönüp burada yazıyorum, sonuçta.

Kararsızlık ne güzel!

Oysa metin biliyor ne olduğunu, nereye gittiğini, yıllar bana bunu göstermiştir.

Usul usul adlandırıyorum defteri: "İki Deniz Arası Siyah Topraklar – Bordeaux Seyahatnâmesi".

"İki Deniz Arası", burada, içinden geçtiğimiz bir bölgenin, bir de güneye inerken kullandığımız otoyolun adı. Ben, Okyanus ile Akdeniz'den sözediyorum: Bir ucu La Rochelle'e, öbürü Barcelona'ya uzanan bir hat.

Hat: Yazı.

Titivillus ile Karşılaşma

Kim inanır, kimse inanmaz, kimse inanmasın: Tam Titivillus'un şiirini bitirmiştim onu gördüm! Hayır, arkamda değildi tabiî, ya da oradaydı ve beni dürtmüştü, XVI. yüzyıl "Yakarı Saatları"ndan bir süsleme sayfasından bakıyordu.

Bir kalem tıraşlama sahnesi bu. Yazıcı keşiş değil de ermiş olmalı, başının etrafındaki hâleye bakılacak olursa. Onların da yanlışlarını gördükçe günâh kaydı düşüyor muydu yoksa? Böyleyse, şaşarım.

O olduğu kesin mi peki? Gözlerindeki şüpheci ışık, dudağını hafif büzüşü ile bitirim, cimcime bir melek bozuntusu, odur herhalde.

Şimdi bana diş biliyor mudur?

Sanmıyorum: Onu unutuluş gayyasından çıkardım diye bana sevecen bir gözle bakıyordur.

Titivillus: Bir doğru, tek bir doğru bulmuşsam, bütün yanlışlarımı götürür.

Bordeaux, Günler

Önceki gece, ona transfer ettiğim nezleyle perişan, Tül hayalet gibi yattı, sabaha dek uyuyamamış güzelim. Dün sabah çıktım ona çiçek, çilekli turta, croissant filân aldım, akşamüstü toparlanır gibi oldu. Gidip çamaşır yıkadık, kuruttuk, bir çamaşırhanede. Gece, Gambetta'daki bir çatıya kurulmuş Tex-Mex'de yedik, herşey berbattı yemekte, manzara dışında: O açıdan görmemiştik Bordeaux'yu, gecenin değişken ışığında açıkçası çekiciydi.

Bir kenti doğru dürüst tanımak elde değildir pek. Yukarıdan görmek, karşıdan görmek kolay da, içeriden görmek güç, çok güç. Avucumuza alabileceğimiz bir kesittir topu.

Cem aramış dün, Tül yıkanırken, konuşamadık. Serserî, "Babalar Günü" için aradığını söylemiş — kardeşim, dostum. Özlemiştim onu, bugün ararım herhalde.

"Senin hayatında insanlar var", diyordu geçenlerde Tül: Doğru, bütün başarısızlığıma rağmen, insanlar var. Yoğun, daha az yoğun, uçarı ilişkiler. Yakındakiler, uzaktakiler. Yirmibeş yıldır tuttuğum oldu, kaçırdığım oldu, ana denklemin bileşkenlerini: Yazı, Kadın, Dost, Doğa, Yolculuk. Eksenimin odakları. İlk ikisi üzerine çattım hayatımı, onlara tutunmadan dengemi kuramazdım. Öbür üçü kurtaramazdı beni. Kurtuluş mudur gerekli olan? Bir tür kurtuluştur, yoksa sürdürülemez günler ve işler. Düşe kalka yaşamak istemezdim, istemem: *Böyle* daha az, daha seyrek düşülüyor.

Dost, sıralamada sonra geliyor. Bir kalabalıktan kurtulmak, arınmak için bir tenhalık zorunlu. Blanchot'nun, Bataille'ın "olumsuz cemaat"ın karşısına diktikleri seçenek-cemaat. Ayrılır, paylaşırız, umut da gereklidir çünkü.

"Dost-luk" için kerterizleri sürdürüyorum işte.

Geçen gün biriki altın cümle kurdum.

Montaigne'in yanıbaşında, tehlikeli alıştırmalar.

Hava sıcak. Bugün belki denize yöneliriz.

Yolda, sekiz

Günübirliğine, Bask iline indik Bordeaux'dan — daha doğrusu öğlen çıktık evden, tam geceyarısıydı, döndük: Toplam 400 km. katederek, düzgün bir yolda. İki hedef saptamıştım: Biarritz ve St. Jean-de-Luz, hedeflerime sâdık kaldım. Oysa Bayonne da yolumuzun üzerindeydi, ama karar verince onu uygulamak doğrusu, yoksa insan hiçbir şeyi sindiremiyor.

Bayonne'a gitmek için sağlam bir gerekçe daha vardı üstelik, elimde: Müzesinde, sir Thomas Lawrence'ın elinden çıkma bir "Füssli Portresi" olduğunu rehberlerden öğrenmiştim. Bir gün, bir başka gün görürüm belki o portreyi; orada beni tedirgin etmeyi sürdürsün hele.

Yol düzgün, geniş, demiştim. Asıl, bir noktadan sonra başlayan ve bitmeyen La Forêt des Landes'dan sözetmeliydim: Varsıl, koyu bir orman, yolun iki tarafında sonsuz ufuk, açılıyordu durmadan. Ormanın zemininde bir başka orman: Bodur fujer ormanı. Onları saksılarda yetiştirmek için harcanan komik çabaları düşündüm de.

Benzin molası dışında, bir tek Magescq'te yoldan ayrıldım, gidip X. yüzyıldan kalma gövdesine bir baktım kilisenin. Bölgenin mutfak kültüründe özel yeri varmış bu kasabanın.

Biarritz'e girerken pusu: Pus kapladı herbir yanı.

Yahya Bey

Biarritz'e öğrenciyken gelmiş miydiniz, sanmıyorum. Elimdeki (1990'da ikisini *Sanat Dünyamız*'da yayımlamıştım), Biarritz'de çekilmiş üç fotoğrafınız, iki savaş arasından, "Boom yılları"ndan: Mayolusunuz, tek parça, gövdeyi kaplayan şık mayolardan biri, göbeğinizi içeri çekmişsiniz. Bir başkasında, kumsaldaki gazinolardan birinde, Münir Ertegün'le birliktesiniz, yanılmıyorsam, yanlış anımsamıyorsam, Bayan Ertegün de eşlik ediyor size, o sıralarda Türkiye'nin Paris sefiri, sefiresi çift. Sultantepe'deki, ailenin soyismini taşıyan sokaktaki, oğullarının onarttığı Özbekler Tekkesi'nden ne kadar uzaktasınız — hepiniz.

Yüzyıl başı kartpostallarından birkaç tane aldım hemen (bu seyahatnâme ilerlerken, edindiğim altı-yedi düzine kartpostal fotoğrafların yanında birikiyor); büyük aristokrat dönüşümü çoktan tamamlanmış Biarritz'in, siz oradayken; 1944'te Müttefiklerin bombalarıyla kentin bir bölümü ciddî hasara uğrayacak ama siz bunu bilemezsiniz, objektife durduğunuz günlerde.

Balina avcısı denizciler, açık denizlerin korkusuz adamları kurmuş Biarritz'i: Bir balıkçı köyüymüş başlangıçta. Onu buraya taşıyan, 1850'lerde, III. Napolyon'un eşi Eugénie için, bugün Saray Oteli adını taşıyan, Yazlık Saray'ı yaptırtma kararı alması olmuş.

Prenslerin, soyluların çekirge sürüsü gibi gelmeleriyle lüks, XIX. yüzyılın bütün albenisini taşıyan bahçeli villalar kaplamış uzun sahil boyunu. Yetmemiş, içeri taşmış bu şatafat. Şimdi, onca toplumsal dönüşümün ardından biraz düşkün köçek hali var Biarritz'in, bana yaşlanmış ama bunu kabullenememiş zengin bir eşcinseli çağrıştırdı hali tavrı.

Siz geldiğinizde de ortancalar kaplamış olsalar gerekti Biarritz'i: Sırnaşık güzellik. Bazı bahçelere bakarken dili tutuluyor insanın.

Hangi otelde kalmıştınız, şiirinize şöyle bir uğrayan bu kıyı yazlığında?

Tül'le birer kahve içmeye Saray Oteli'ne girdik, lüks hâlâ taşıyor her köşesinden, gene de koca oteli doldurmak için turist otobüsleri çağrılıyor, toplu indirimler –büyük olasılıkla– yapılarak.

Siz sevmiş miydiniz, sever miydiniz böyle yerleri bilmiyorum, ben sevmiyorum: Seksen yaşında kadınların –abartmıyorum– 'macera' aramak için Biarritz'e gelmeleri rastlantı değil bana kalırsa: Kentin düşkün yanıyla uyumlu bir sonu var dünyevî zevkin: Grozs'un portrelerini çağrıştırıyor.

İşin kötüsü, Yahya Bey, denizin, koskoca okyanusun bu atmosferde maymunlaşması, sirkin dekoru haline dönüşmesi, kafeslerin arkasındaki yılgın kaplan.

Gene de, itiraf ediyorum: Biarritz'e, sizi bir fotoğrafta, birkaç fotoğrafta tamamlarım diye geldim, zihnimde bir bakıma gerçekleşti de bu işlem.

Hiçbir zaman yeterince sokulamadığınız, ola ki dokunduğunuz bir prensesi gördüm boşlukta.

Biarritz aslında hüzün verici bir kent. Bir daha hiç moda olamayacak bir antika mobilya sanki, alıcısı kitsch meraklısı geçmişe bağlı müşterisinin yolunu kolluyor.

Ayrılmadan, ona artık bitişmiş Anglet'ye uğruyoruz. Med-cezire kapılıp ölen ünlü çiftin, Oura ile Hedera'nın dillere destan aşkını duymuş muydunuz Yahya Bey?

Herşey onların gölgesi üzerine kurulmuş.

Herşey o gölgenin altında kalmış.

Öküz Kanı Boyanmış Kent

Saint-Jean-de-Luz, Biarritz'in negatif kutbu: Okyanus'un karşısında, dalga kırılışlarının sesine eşlik eden bir balıkçı kenti, onu da balina avcıları kurmuş. Bir çekirdeği var sahile dayanmış, arabayı park edip, sokaklarına dalıyoruz — zaten piyade bölgesi.

Bir Bask kenti. Biarritz ne kadar kozmopolitse, burası o kadar yerliliğiyle gururlu belli ki. Olağanüstü bir mimarî bütünlük yaşatılıyor çekirdeğinde: Bask evlerinin bütün çeşitlemeleri, bir açık hava müzesinde geziliyormuşçasına, peşpeşe karşımıza çıkıyor. Taş ve putrel alaşımı; kiremit rengi, kahve, mavi çatılar, pencere ve kepenkler, çoğunda Stendhal'ın "öküz kanı" olarak tanımladığı ton egemen.

Saint-Jean-de-Luz evleri, yapılışlarındaki kimi biçimsel ve işlevsel farklılıklarla bir 'gam' oluşturuyor. Kentte Bask dili özel bir müzik gibi geziyor ya, bu evlerin özel isimleri de öyle. Bir de 'tip'leri var tabiî: Behe Naforroa, Lapurdi, Xuberoa, Bizkaia, Araba, Gipuzkoa. Estetik değerlerinin yüksekliği, Biarritz'deki o taşkın ve görgüsüz aristokrat villaların yanıbaşında, ders verici.

Place du Collège'de donakalıyorum. Ağaçlarla evler içiçe, pitoreskin doruğu çıkıyor ortaya. Dingin, duru bir kent bu, insanı o an yumuşatıyor.

Kıyıya geçitlerle bağlanmış eski armatör evlerinde bir zenginlik işareti göze çarpıyor şüphesiz; neyse ki büyüklenmeden eser yok hiçbirinde. Çoğu elden geçirilmiş, temiz, bakımlı bu evlerle Okyanus'a bir cephe çizilmiş. Yeni oteller çıkılmış aralarına, eski otellere ayak uydurulsaymış.

Tül'le, yemek öncesi ve sonrası, gidip Okyanus'a kulak veriyoruz, geçen yıl St. Nazaire'de yaptığımız gibi. Açıktan, çok uzaklardan gelen yabansı, pak bir çocuk korosu sesi aslında. Ateşin, suyun girdapsı, mıhlayıcı çekiciliği — kopup gitmek güçleşiyor.

Ciboure ile tamamlıyoruz geceyi ve selâmlıyoruz Bask ilini: Sana dönüp geleceğiz, yaşarsak.

Bask Mutfağı

Balık Çorbası Hakkında Övgü, Serzeniş, Sitayiş vb.

Bottin Gourmand (Keyifli Oburlar Kılavuzu) her zaman haklıdır! Önerisine uyarak, Saint-Jean-de-Luz'da akşam yemeğini denize bakan lokantalardan birinde değil de, Rue de la République'deki Le Kayola'da yemeğe karar veriyoruz. Ṭam isabet elbette: Bask mutfağı başdöndürücü, denildiği kadar mıymış, denildiğinden öteymiş:

Bugüne dek içtiğim en enfes balık çorbası, üç kişilik bir porsiyon, lop balık etleri ve deniz mahsulleriyle dolu ufak bir kazanla geliyor. Düpedüz kaybediyorum kendimi. Tül, sarımsaklı bir midye tabağının önünde yarı sarhoş. Gene Sancerre eşlik ediyor. 'Giriş' bittiğinde çatlayasıya doymuş durumdayım, oysa ana yemeği ısmarlamış bulunuyoruz. Benimkisi 'Parillada': Karma bir balık tabağı. Tül, Bask usülü tavuk yiyor. Sonra, ikimiz benim balıkları bitirmeye çalışıyoruz: Nafile.

Bu lezzet unutulmayacak.

Hele balık çorbası: Üç tarafı denizle kaplı bir ülkeden geldiğimiz için canım sıkkın.

Ravel'e

Ciboure, Saint-Jean-de-Luz'un kızkardeşi: Biri bitmeden öteki başlıyor, dar bir kanal ayırıyor onları, ama biribirilerine bakıyorlar: Bu taraf öteden beri daha fakirmiş, dev ağaçlar arasına sıkışmış bir köy, gelgelelim, artık zenginlik sızmış bu olağanüstü ortama: Bir ortam ki, gelip hayatımızı burada yaşadıktan sonra noktalayabiliriz.

Beni Ciboure'a, son dört-beş yılıma mutluluk katan bir usta çağırıyor: Biliyorum ki, magister Ravel orada doğmuş. Evi duruyor. Üç katlı, şimdi suskun bir yapı. Ciboure avuçiçi kadar bir köy, kasaba yavrusu, kıvrılarak tepeye çıkarken onun duyduğu sesleri toplamak istedim — büyük, özel bir tınının tohumları.

Maurice, sizi ayırıyorum.

Ağ Üz(e)r(in)e

Günlük, daha sık içekapanıştır. Seyahatnâme, daha sık dışadönüklük.

Kural mı, değil: Günlüğün nasıl tutulduğuna, Seyahatnâme'nin nasıl yazıldığına bağlı. Aynı insanın ayrı dönemlerinde bile gözle görülür perspektif değişiklikleri sözkonusu olabilir. Başka bir zamanda, başka koşullarda, başka iç gereksinimlerin dümen suyunda, Bordeaux'da alabildiğine içbükey bir bakışaçısı egemen olabilirdi yazdıklarıma. Yolda, yolculukta da.

Bu sefer 'yük'üm daha hafifti, uçarı yazmaya yatkındım, öyle oldu. Koyu anlarım şiire aktı: "Opera, Yeni Yeisler"e, kısa parçalara, "Dîvan"a ve Lirikler'e: "Bir Gün", "Heine Ölüm Döşeğinde", "Cam ve Kan", "Çilek Kokusu", "Küller", "İnme", "Kirişhane'de", "Sürgü", "Rüzgâr, An", "Jeanne'ın Hikâyesi", "Gece", "Kıyamet Sûresi" ve "Titivillus için" tanık.

Seyahatnâme optiği görmeyi, anmayı, adlandırmayı, aktarmayı, betimlemeyi istiyor, gerektiriyor. Bir ayın yaklaşık yarısını *in mobile* geçirdik, geçirmiş olacağız: 5-6 bin kilometre yol yaparak — bu, belirleyici oldu, oluyor.

Görüntüden görüntüye sıçranıyor o vakit; andan âna, yerden yere: Fotoğraflar, kartpostallar boşyere çoğalmıyor.

Hücremde herşey aynı oysa: Bu sabah gene org temrini var işte, dün gece yattığımda gene Ste. Thérèse bakıyordu pencereme, vitrayından.

Gün, çarklarını, dişlilerini hemen yaratıyor öte yandan: Alışveriş yapıyoruz Bordeaux'da, onları eve taşıyoruz, Tül yemek hazırlıyor, sabahları benim kahve törenim var, siesta saatı geliyor sonra, akşam yemeği, televizyon ve radyo, gece yürüyüşleri, gece sonu café molası...

Yolda binbir kıpırtı, binbir "ilk", binbir tekrar. Zihin tıkabasa dolu, yorgun, yeniden dolmaya hazır.

Fizik, Metafizik: Bir örgü.

Yazmak, bütün bu dağılışı tespih ipinde toplama çabası oluyor: Taneler birörnek değil, sevmem birörnek taneli olanları zaten.

Örümcek, ağ fotoğrafları çekmeye çalışıyorum bir yandan. Çıkıp çıkmayacaklarını kestiremiyorum. Yazmak ile ağ kurmak benim için hep özdeş işler, işlemler oldu: Gerçek pîrim onlardır. Dostum Bordeaux Beyi'ne dönmeden bir mektubum daha olacak, işte bu konuda: Denemelerini, bir merkezden bir çembere, halka halka, Zaman içre örüşü ve 400 yıl sonra *ne* değişiyor, *ne* değişmiyor —

Gelmezden önce başladı bu tartım, döndükten sonra da sürüp gidecek: Yazdıkça, yaşadıkça.

Duvar

St. Nazaire bir ayda "Kesif"i (ve başka şiirleri, metinleri) getirmişti, Bordeaux bir ayda "İki Deniz Arası"nı (ve başka şiirleri, metinleri) getiriyor.

Acınası halimdir: Bir ay boyunca, yalnızca bir ay boyunca, yalnızca 'yazan kişi' kimliğiyle yaşayabiliyorum — o da son iki yıldır ve yurtdışından gelme birer 'burs'la.

Ciboure'a bakıp onu düşündüm dün: Üç ay, altı ay, bir yıl *öyle* kalma olanağım olsa o kuytu balıkçı mahallesinde, Okyanus'a karşı, ağaçların arasında: Harflerim nereye koşar, nasıl bir ağ kurarlardı?

Duvar, duvar.

Yolda, dokuz

İki Deniz Arası Anayolu: Bordeaux'dan bizi Barcelona'ya götürecek bu yolun uzunca bir bölümünü ikinci kez katediyoruz. Bu defa ortalama bir araba var altımızda: Yarı otomatik bir Twingo. Daha önce hiç kullanmamıştım böylesi bir otomobili: Debriyajı yok, otuz yıldır araba sürerken iş gören sol ayağımı 'boşa almak' tersime gidiyor, insan alışkanlıklarının ebesi.

Narbonne'dan Perpignan yönüne saparken, Akdeniz'i, öteki denizi yanımıza alıyoruz. Bir görünüyor, bir kayboluyor. İklim hemen değişiyor, boyutları yumuşuyor.

Yol ile denizin arasında birden çıkageliyor Salses Kalesi: Ovada yayılan, denize sokulan bir hayalet. Kuzey Afrika esintileri taşıyor. XV. yüzyılda yapılmış, bir zamanlar İspanya sınırı buradan başlarmış.

Katalanya'dayız şimdi. Sapakta, "Perpignan"ın altında "Perpinya" yazıyor. Neresi neden Fransa, neresi neden İspanya olsun ki?

Sınır: Kemiriyor zihnimi nicedir.

Perpinya la Catalana

Perpignan, ilk bakışta çarpıcı, çekici bir kent izlenimi bırakmıyor, sanıyorum arada kalmışlığı doğuruyor soru işaretini. Bir süre arabayla dolaşıyoruz çevresinde, içinde; sonra da, deniz yakın, yosun kokusuna doğru ilerliyoruz, Argelès'e dek kıyıyı takip ediyoruz. Son derece sevimsiz yazlıklar, bozkır bitiyor kumsal başlıyor. Saat ilerlemiş, hava sıcak gene de. Aniden kenara çekiyorum arabayı. Tül şaşkınlıkla pantolonumu çıkarıp mayomu giyişime bakıyor. Yürüyorum denize doğru. Birkaç genç, mekanizmasına yabancı olduğum uçurtmalar kullanıyorlar — tıpkı araba kullanır gibi.

Tuz doluyor burnuma, gözlerime. Dalgalar sert, sürüklüyor. Bütün gövdemle elektrik alışverişine giriyor Akdeniz, yangınımı alıp açıklara götürüyor.

Kente dönüyoruz. La Têt'in küçük kolu La Basse'ın kenarında, ünlü küçük kaleye komşu bir otele yerleşiyoruz: Hotel de France, oda numarası 327. Patronun yakın dostuymuş Dali, burada kalırmış hep, anısına bir Dali Salonu yapmışlar, bir de büstünü yerleştirmişler. Yıkanıp Türkiye-Danimarka maçını izliyorum — bizimkiler, futbolda ereğin topun üç direğin arasından geçmesi olduğunu bilmiyorlar.

Acıkmışız. Arago Meydanı'nda, berbat bir şarap eşliğinde yarı berbat bir yemek yiyoruz. Rue de la Barre'a geçiyoruz, Perpignan'ın Rönesans dönemi yapıları burada. Daracık sokaklar it kopuk kaynıyor. Bir sarhoştan sıyrılıyoruz. İkincisini omzundan tutup savurmak zorunda kalınca Tül enikonu tırsıyor, son yıllarda herşeyden korkar oldu yavrum. Uzun sürmüyor dolayısıyla gece turumuz, otele dönüyoruz, bir Türk dönercisinin yanından geçerek. Kalenin hemen dibinde son kahve molasını verip.

Sabah, otelde çalışan –annesi Vietnamlı, babası Fransız– genç adam konuştukça konuşuyor: Perpignan'da iş bulmak güç, uyuşturucu trafiği var, geceleri tekin yer değil, en iyisi Collioure'a gitmek, İspanya'ya geçmeden, madem

hedefimiz Portbou (bir anlam veremiyor buna) üzerinden Barcelona'ya varmak.

Kahvaltı sonrası dışarıdayız: Güneş ara sokaklara sızmış bile. Çekirdekteki fakir mahalle araları, yüzyıl başı kartpostallarından tanıdığımız görünümün değişmediğini kanıtlıyor: Akdenizlilik sızmış herbir yana, küçük manav dükkânları hafiften dışarı taşmış, evler kepenklerini açmış ve geceki sinmiş hallerinden sıyrılmışlar, kediler güzel ve mağrur, insanlar gürültücü.

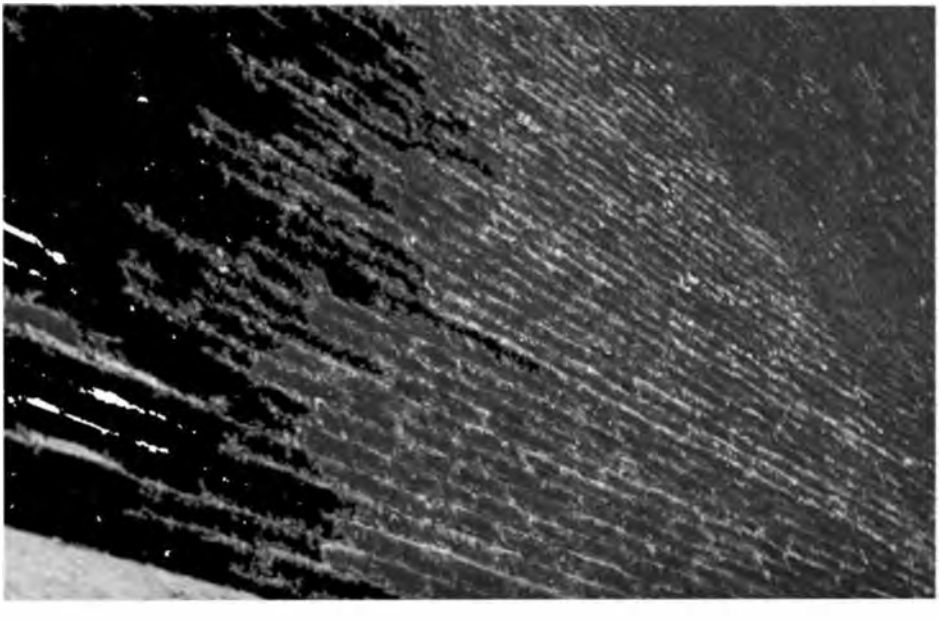
Mallorca Sarayı'na dek tırmanıyoruz. Dışarıdan, ne canlı ne cansız, hiçbir şey sızdırmayacak denli güçlü surlarla kuşatılmış. 1276'da başlanmış yapımına, Aragon kralları tamamlamış, *Le Fou d'Elsa*'ya sıçrıyor zihnim.

Krallar böyle kaybolur, saraylar kalır Zaman'ın boşluğunda, gün gelir onlar da çözülür, çözülebilir taşlarından.

Perpignan'dan sızı duymaksızın ayrılıyoruz.

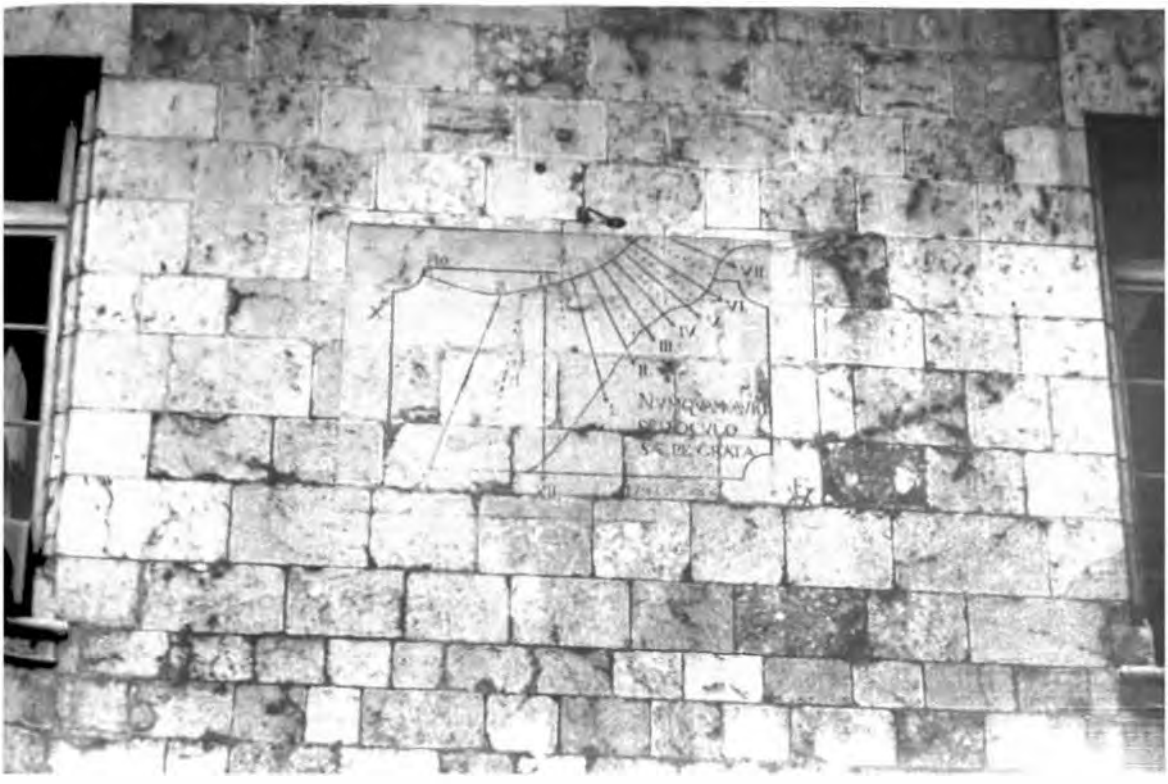

VII
VI
V
IV
III
II

Şiddet

Mallorca Sarayı'nın karşısında, tek bir çocuğun görünmediği, bütün çocukların işitildiği bir anaokulunun önünden, bahçe duvarının dibinden geçiyoruz. Teneffüsteler besbelli. Tanımlanması olanaksız bir desibel gücü oluşturuyor küçük gırtlaklardan çıkan sesler. Hiçbiri hiçbir an susmuyor. Durup bir süre dinliyorum ve hayıflanıyorum: Yanımda bir ses kayıt alma aracı olsaydı. Vahşi, parçalayıcı türden, sivri uzun dişli ve geniş pençeli bir hayvan türünün genç üyeleri sanki. O şiddeti duymak, iyice dinlemek gerekir: İnsanoğlunun bütün yaptıkları, yapabilecekleri işitiliyor bu ses toplamında, kaldı ki ayrışmıyor sesler, dev bir aygıtın yüzlerce ağzından sürekli çığrışması gibi yapay, yapılmış bir toplu-ses.

On dakikalık bir 'parça'.

Terazide

Yeni teraziler yapılmış, ne duruyor ki yerinde. Bir uçak mobilyasını andıran, son dönem heykelleriyle boy ölçüşen, bütünüyle elektronik bir araç. Perpignan'da, Tül'ün klâsik kâğıt mendilleri için daldık eczaneye, orada zât-ı şahâneleri ile karşılaştık. İçimdeki çocuk hemen harekete geçti, iki frank attım kumbarasına, üzerine çıktım. Beyzâde, bir elektronik kadrandan size kaç kilo olduğunuzu söylemekle kalmıyor, boyunuzu, "ideal erkek ve kadın kilosunu" (bu boya göre) bildiriyor, aşağı indiğinizde bir de fiş çıkarıyor, müsait yerinden:

20 Haziran 1996 günü, saat 11.26 itibarıyla 183 cm. boyunda, 93 kilo 250 gram ağırlığındayım, ideal kilom 77 kilo 500 gram olmalıymış.

Hayli ağır kemer çantamı, ayakkabılarımı ve giysilerimi düşersek 92 kiloyum demek. İdeal kiloma gelince, 10 yıl önce 82 kiloydum, şimdi 85-86 olsam iyidir, demek ki 7 kilo fazlam var.

Bir de ruhumu tartabilseydi bu terazi.

Yolda, on

"İki Başına Yürümek"e dönüyorum —

Yola düşen çiftin tekleri için farklı yön ve güzergâh istekleri, bu istek farklılıklarını biçimlendiren farklı gerekçeler sözkonusu oluyor, bir de ortak istekler var, bütünlük öyle oluşuyor.

Bordeaux'ya gelmezden önce, şubat ayında yaptığımız Madrid-Endülüs seferi sonrasında Tül, Barcelona'ya gitmek istediğini söylemişti. Benim öncelikli iki hedefim (Montaigne'in kulesi ve Lascaux) vardı, böylelikle onlara Portbou'yu eklediydim hemen.

Serserî mayın tarzı, rotası çizilmiş yollarda bile umulmadık kapılar açıyor önümüze. Daha önce yazmış mıydım, yolculuk öncesi biraz çalışırım ben: Nerede ne var, ufak ölçekte bir hazırlık yaparım. Olanaklı mıdır ayrı, herşeyi önceden avucumun içine almaya kalkışmam gene de. Beklemediğiniz bir çarpışmanın ayrı tadı vardır, ona hak tanımak iyidir.

Portbou'ya doğru yola çıktığımızda, oteldeki çocuğun uyarısı olmasa Collioure'u pas geçecektik büyük olasılıkla. Collioure ünlü bir kasabaymış oysa, neredeyse Türkiye'de Bodrum ne kadar nam salmışsa o kadar bilinirmiş, ikimiz de adını hiç duymadığımız için şaşkın, ona ulaşabildiğimiz için mutlu, arabayı dalgakıranın karşısına park edip yürümeye başladık. Öylesine etkiledi ki atmosfer bizi, Barcelona'dan bir geceyi düştük log-book'ta, dönüşte burada kalmaya karar verdik iki saatın sonunda.

Portbou'ya doğru 15.00 sularında hareket ettik.

Had, Hat, Hudut

Okurun, yazarın, okuryazarın, kitap tutkununun zaman içinde gelişen, bir yasaya bağlanıp apaçık tanımı yapılamayacak alabildiğine kişisel bir yolculuk üslûbu vardır: Harfler dünyasının haritası içinde.

Aradığımı, ne aradığımı bildiğim olur; karşılaştığım, rastladığım da. Pusulamda bir anayön, ona bağlı arayönlere korkusuz dalarım. Yol sapaymış, çıkmazmış, insan kaybolurmuş: Söyleyeceğimi söylemiştim.

Bordeaux öncesi, Paris kitapçılarında, iki anahat üzerinden dolaştım rafları: Bulvarlar, dağyolları, labirentler içinde geçti saatlarım. Hatlardan biri dostum, kardeşim Ovidius'a çıkıyordu: "Opera, Yeni Yeisler"de içiçe olmaya, sarmal söz kurmaya soyunduğum atam. (Perpignan'dan güneye uzanan anayolun kenarında bir levhayla karşılaştım: Via Roman — Roma'ya giden Romalıların yolu geçiyormuş yanımızdan).

Ovidius'un özellikle Karadeniz'e sürgün gönderildiği dönem ilgilendiriyordu beni: Ölümüne dek kalmaya zorlandığı, "Yeisler"ini yazdığı *dünyanın dibi*. İsa'dan sonra 1. yılda, Tuna'nın Karadeniz'e karıştığı nokta hem İmparatorluğun ve uygarlığın, hem de –handiyse– dünyanın ucu, sonu, *sınırı* sayılırmış: Ovidius orada ağlar, yazar, ölür.

Romalı şairimle büsbütün ilgisiz, benim etrafında dolaştığım konu/m ile büsbütün ilgili bir uzmanlık yayını gözüme çarptı Paris'te, uzanıp çektim en alttaki raftan, şimdi karşımda duruyor, masada: Yves Roman yönetiminde gerçekleştirilmiş bir seminerin kitabı bu, 1993'te "Travaux de la Maison de l'Orient"ın 27. fasikülü olarak yayımlanmış.

Neler içeriyor Seminer? Eski Mısır, Yunan, Latin ve Ortadoğu dünyalarında 'sınır' kavramının gelişmesine ilişkin tarihsel, arkeolojik, etimolojik yedi çalışma. Sorunu başka kitapların başka sayfalarında açacağım.

Sınır: Başlangıç, bitim, son.
Sınır: Ürperti.
Sınır: Ölüm.
Sınır: Önü, öncesi, sonu, sonrası.
Sınır: Kendi.
Üzeri.

PORTBOU

Size daha ne söyleyebilirim?

Aramızda artık bir sınır kalmadı gibi geliyor bazan. Dokunasıya yaklaşma sanısına kapılmak yakıcı ve tehlikeli, üstelik, ne kadar mistik olsak öylesine inançsızız ki, karşılıklı durabilsek biribirimize olsun tutunamayız şimdi.

"Buraya size gülümsemek için indiğim" doğru oysa. Yapılabilecek başka şey kalmadığını anlayalı epey oldu. Yıllar geçiyor, tenhalığımızı arttıran bir kalabalığın ortasından yürümeyi, yara bere içinde kalarak öğreniyoruz. Sizinle ilişkimde beni hep rahatlatan bu olmuştur: Nasıl olsa ben doğmadan oniki yıl önce ölmüştünüz, iki çizgi arasındaki boşluktan birlikte sorumlu olabilirdik, bir sorum olacak olsaydı.

Portbou'ya yarıyarıya hazır geldiğinizi sanıyorum. Yaşamak istemeseydiniz, bir tepede durup baktığım öteki tepelerden, yırtık pırtık, saatlarca yürümeyi seçmezdiniz. Yaşamak isteseydiniz, *çok* isteseydiniz, yolda size eşlik edenler öyle yaptılar ve beklediler, bekler ve yaşardınız. Bir sınır kasabasında sınırınızı bulmak isteği varmış içinizde. Bir o kadar sınırı aşmak, sınırdan taşmak isteği, öbür kefede: Herşey yarıyarıyadır, yarıyarıya yakındır hayatta, biz başka türlü koyarız, koymaya alışırız, öylesi doğru gelir.

Portbou'ya, iki tepe arasında kalan bu sınır kasabasına, önce ilk tepeden, sonra içine girip, ardından ikinci tepeden dönüp bakarken, duygu ve düşünce örgüm kıvıl kıvıl, Rilke'nin bambaşka duygu ve düşüncelerle Paris için kurduğu bir cümle geldi aklıma: "Buraya yaşanacak yer diye geliyorlar, oysa burası ölünecek yer".

Kimse gelmezdi, herhalde, buraya, burada yaşamak için; bir tek burada doğanlar burada yaşarlar gibi geliyor bana: Kasvetli bir sınır kasabası, sınır karabasanı Portbou. İnsan zihni anlaşılmaz pencereler açıyor arasıra, düşünmeden edemedim: Sizi Gestapo'ya teslim etme tehdidini savuran (belki birşeyler ko-

parmak amacıyla, belki üstünlük sağlamak niyetiyle) küçük sınır memuru buranın yerlisi miydi? Aynı mezarlıkta mı gömüldü (siz sanki bu mezarlıkta mısınız?) öldüğünde? Zayıf olasılık ama: Bir köşede hâlâ yaşıyor olabilir mi? Çocukları Portbou sokaklarında geziniyor mudur şimdi şu an?

Biliyorum: Gülünç, anlamsız, zavallıca meraklar bunlar. Ama bana dahiller. Kıyıdaki "Turizm Bürosu"na girdim, Tül gösterince: Kekeme bir Katalan, genç ve sevimli bir adam (kekemeleri her zaman kendime yakın bulmuşumdur), "Benjamin'in geceyi nerede geçirdiğini biliyor musunuz?" sorusunu hemen yanıtladı: "Soldan ikinci sokağa sapın, şimdi ismi Internacional olan barın üstünde intihar etmiş".

Kasabanın 1890'da, 1960'ta ve bugün çekilmiş fotoğraflarından yapılma birer kartpostal aldım oradan. Bir de "Benjamin Anıtı"nınkini ve Benjamin-Portbou afişiyle bir broşür: Sizi öldüren sınır sizi öldürdüğü için övünüyor, kendisine bir tür ayrıcalık yüklüyor bununla, ne tuhaf değil mi?

Sonra yürüdük Tül'le, 26 Eylül 1940 gecesini, dirimden ölüme doğru geçirdiğiniz "Fonda de Francia"ya geldik. İçeri daldım ve iki kahve söyledim barın arkasındaki oğlana. Sırf sizin son gecenizi geçirdiğiniz çatının altında durmak için bunu yaptığımı bilseydi o genç adam, beni haklı olarak kaçık saymaz mıydı?

Bilmiyorum bir tür kaçıklık mıdır bu, aşılmış bir Romantizm'in aşınmış siyahına hâlâ bir cephesiyle bağlı kalmanın doğurduğu anakronik ve bürlesk bir iç huzursuzluğu mudur, bunu tartmak benden üstün konumdaki kişilerin işi olsun.

Sokağa döndüm, başımı yukarı kaldırıp ıssız pencere damlarında bir siluet arandım. Sanrı işte, sanrılarım özgürdür: Birinden gölge geçti.

Melek geçti.

"Eskimeyen, esirgemeyen melek".

Görüntünün, gerçekliğin sınırından, imgenin, gündüşünün topraklarına geçilebilir de.

WALTER BENJAMIN
ES IST NIEMALS EIN DOKUMENT DER KULTUR
OHNE ZUGLEICH EIN SOLCHES DER BARBAREI ZU SEIN

Geçiş

Dostluk, tehlikenin göze alınması demektir. Sınır, aşkta olduğu kadar *sert* değil, ama *bir o kadar* ısrarlı, kanamalı biçimde zorlanmalıdır dostluk ilişkisinde.

Kiminle dost olunur: Kadınla, erkekle, her tür üçüncü cinsle; hayvanla, ağaçla, evle, kentle; ölülerle; şeylerle.

En zoru: Önce kendinle dost olmak.

Eşinle dost olmak sonra: Aşk, dostluğu kemirir. Bırakırsanız, çünkü, Dostluk da Aşk'ı kemirir.

Eşcinsel arkadaşlarım alınmasınlar: Onlar ki 'aşklı dostluklar'dan söz ederler hep, bana kalırsa, kendilerini yanıltıyorlar, başkalarını yanıltmak değilse amaçları.

En sonra: Dost olmak, dost bulmaktan çok dost kalmak.

Ondan, en kolay, ölmüş insanlarla dostluğumuzun süresi uzuyor, uzayabiliyor.

Ondan, kolay, mesafede dostluğun koyuluğunu korumak: Durdurduğumuz yerde, ölülerle dostluğumuzdan mek parmak beride, yaşatıyoruz ilişkinin koyuluğunu.

Dost kalmayı bilmek: Ölmeden önce öğrenilmeli.

Nasıl?

Yazarak öğrenebilecek miyim bunu, ben ki, pek çok başka kalem beyi gibi neredeyse herşeyi öyle öğrendim?

Bordeaux Beyi, bir kenarda gülümsüyor. Yazdığı için biliyoruz dostluğunu. Buraya kadar (biraz) onunla, (biraz) Portbou'daki mezara dokunmak, (biraz) kanat alıştırmak için geldim. Birikiyor kumbaramda Zaman. Eksiliyor da. Bir sınır daha iki süreç arasında geriliyor.

Taşın önüne çöküp, topraktan çıkagelmiş bir yaban bitkisinden bir yaprak söküyorum. Walter Benjamin öldüğünde, sınır karakolundaki yetkili küçük memurlar korkmuşlar, cesedi mezarlığa değil, rastgele bir toprak parçası seçip orada gömmüşler. Neden sonra, bir ölüm tespit raporuna ulaşılmış. Bu mezar boş gerçekte. Ölüm örneklerinin bir sınır-modeli işte. 1994'te, Dani Karavan, *Passagen* adını verdiği bir çalışma yapmış, Portbou mezarlığının girişine: Tepeden basamak basamak denize inen bir geçit. Yukarıdan denize, aşağıdan gökyüzüne açılan dörtdörtlük bir anıt-mezar.

İniyor, çıkıyorum.

Hayat, merdiven, ölüm.

RESTAURANT
INTERNACIONAL
Fanta

Yolda, onbir

Portbou'nun dev bir istasyonu var. Broşürde bu istasyondan kalkan trenlerin ulaştığı ağ tanıtılıyor: Benjamin'in şehirleri: Paris, Berlin, Moskova... ve şaşılası iş: İstanbul. Sanıyorum Budapeşte üzerinde giden bir tren hattı.

Gelirken olduğu gibi, İspanya içine yönelirken de, tepeye dolama dolama çıkan daracık bir yoldan geçiliyor. Sonra, tepeden tepeye bir süre böyle gidiliyor: Zor, sapa bir güzergâh bu. Hele Perpignan'dan Barcelona'ya giden anayol düşünülecek olursa, burada neden in cin kaynıyor, anlaşılıyor.

Colera'dan, Llançà'dan hızla geçip Figueras yönüne sapıyoruz. Dali'nin kasabası. Müze, Dali'nin tersine, çok sevimli: Bir sürü dev yumurta heykeli var tepesinde. Portbou olmasa arada, eziklik duygumuz hafiflemiş olsa, girip gezebilirdim de. Bir de Tül'ün Dali'yi adam yerine koymadığını eklemeliyim.

Yolda, arkadaşım yağmur devreye giriyor. Alışılmadık büyüklükte seyrek damlalar bunlar. Bir bulut, dersiniz, iri parçalar halinde aşağı iniyor. Arınıyoruz.

Barcelona'ya bir adım kaldı.

[

Tam burada, kapı çalınıyor, postacı: Zarftan *Opera* çıkıyor. Altmış saat sonra 45'ime basıyorum ya, sıkı hediye bu, burada:

Sağol Kaan, Çetin.

Sağol Mehmet. Sağol Cem.

Sanıyorum –sınırdan sözediyordum– gözü açık gitme sınırını aştım.

Bu gece sarhoş olmalı.

Biliyorum, öte yandan, İshak da bir hediye hazırlıyor, dönüşüme: "Yolcu". Mustafa da: "Kesif".

Sağol İshak. Sağol Mustafa.

Ben de sağ, salim olmalıyım: "Opera"yı tamamlayacağım daha.

Daha.]

Barcelona, İlk İzlenim

Onu diyordum, diyecektim: "Barcelona'ya bir adım", büyük adımmış. Kente girdikten sonra, kalacağımız otele varasıya 120 dakika araba kullandım.

Dev bir denizanası Barcelona: Madrid kadar geniş, yayınık, kabarmış bir metropol, ama ondan daha karmaşık bir içdüzeni var, özellikle de ilk gelen için. Doğal: Ne de olsa bir Akdeniz şehri, Napoli'yi ve Marsilya'yı çağrıştırıyor en çok. Uçsuz bucaksız caddeler uçtan bucağa kesişerek bölüyor mahalleleri. Merkezde eski, köhne apartmanlar; kenarlara doğru yeni, zengin apartmanlar, mahalleler. Sürekli bir cümbüş yaşanıyor her yanda. Kalabalığı, gürültü duvarım delmek başlıbaşına savaş koşulları yaratıyor: Hırçın, ama saldırgan olmayan, kalın kabuklu bir hayvan getirin gözünüzün önüne. İçi hemen ısınıyor insanın. Madrid oldukça soğuk, düzenli, zengin, Barcelona'mn yanında. Katalanlar farklılar: Renk kuralsız, biçim oynak ve oyuncaklı, ses patavatsız. Mutfakları gibiler: Sarımsaklı, baharatlı. Gelgelelim Akdeniz'le çok iyi anlaşamıyorlar sanki, onu şehirden sürmüşler neredeyse. Gravürlere baktım bir ara: Eskiden de böyleymiş, toprağa çekilerek genişlemek, gelişmek istemiş Barcelona.

Suratsız, Amerikan tipi anonim bir otel Sol Apollo, oda numaramız 262. Yerleşir yerleşmez sokağa atıyoruz kendimizi, bir taksiye atlayıp Katalanya Meydanı'nda iniyor, La Rambla boyu yürüyoruz. İnsan seli akıyor. Açlık çoktan bastırmış durumda, Placa Real'de bir lokanta gözümüze kestiriyoruz, oysa önünde uzun bir kuyruk var! Bir sonraki tenha, onu seçiyoruz, yemekler gelince anlıyoruz neden tenha olduğunu: Durum içaçıcı sayılmaz. Hiç değilse, gazpacho'su var, kendimi avutuyorum.

Yemeğin sonuna doğru yağmur, şimşekler kalabalığı dağıtıyor. Yol yorgunu, otele dönüyoruz. Dinlenmeliyiz: Ertesi gün Gaudi'leri gezeceğiz.

Ay nerede acaba?

Gaudi, bir

Gaudi, kimi parçaları kendi içinde bütünlenmiş olsa da paramparça bir bütün: Onu öylece, topluca görmek en sağlıklı yaklaşım sanırım. Üstüste, iki günde, toplama olabildiğince uzanıyoruz: La Sagrada Familia, Parc Güell, Palace Güell, Casa Mila, sokak lâmbaları, müze-ev'indeki mobilyalar, Gaudi Müzesi'ndeki taslaklar, maketler, çizimler, fotoğraflar.

Başını sonunu kestirmesi güç, ciddî, aklıbaşında, hesaba hendeseye dayalı bir çılgınlık.

Son yüzyılın bütün ayrıksıları gibi binbir yoruma sahne olmuş bir yapıt. Binbir hayranlığa ve redde. Orada, Barcelona'da (biriki önemli işi de Leon'da, biliyorum) bekliyor: Barok, Rococo, Art Nouveau, kitsch, Sonsuz Çeşitlilik ve Sonsuz Yinelenme, Ökelik ve Delilik, en uca kadar ölçü ve tartım, en uca kadar ölçüsüzlük: Ortalama hiçbir şey yok Gaudi'de.

Onun için de hem hiçbir şeye benzemiyor, hem de herşeye benzetilmiş: Barok çağ kiliselerine, Kapadokya peribacalarına, doğal mağaraların dokusuna.

Her zaman olduğu gibi: Sınıflandırmak, konumlandırmak, indirgemek kolay. Anlamlandırmaya çalışmak zaman, emek istiyor.

Çocuksu, naif yanı belirgin: Park'ı, hattâ Casa Mila'yı kateden saf coşku Katedral'de, en çok da ayrıntılar büyütüldüğünde, onlara iyice yaklaşıldığında yerini ağır bir kedere, bir varolmuş-olma sıkıntısına bırakıyor. Boşuna şeytan ayrıntıda aranmamış.

La Sagrada Familia için ayrı bir metin yazmak isterim, tortu çöksün de. Yapıtı tarafından soğurulan, kemirilen, Proje'nin sınırsızlaşmak isteyen bünyesine yenik düşen, bozgunundan yeniden doğan yaratıcının *durumu.* Musil'e de el sallıyorum.

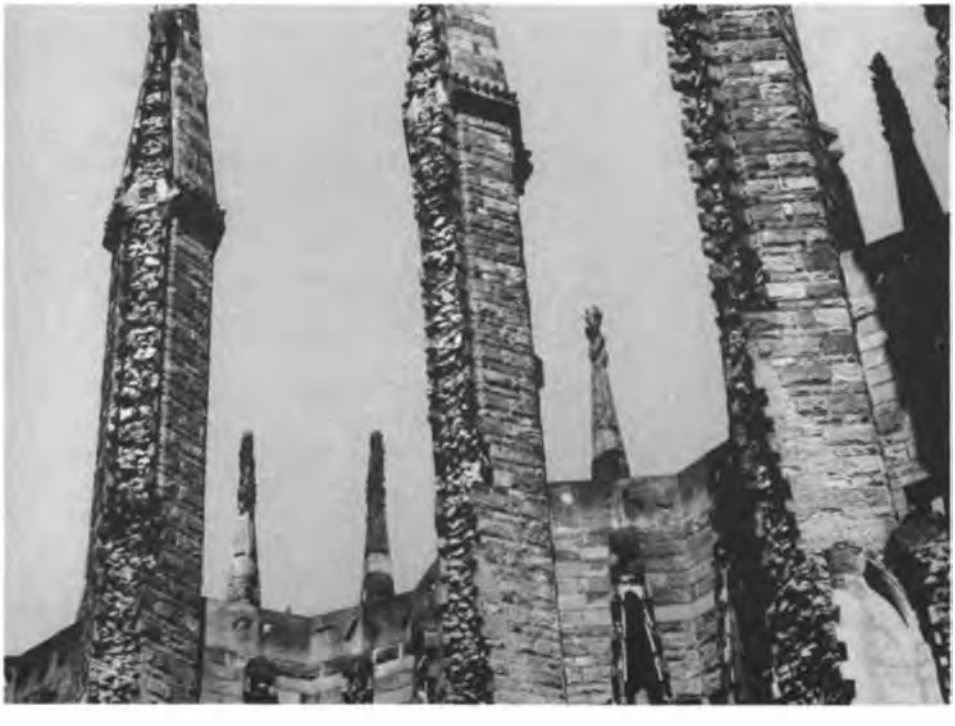
Casa Mila nasıl da farklı. Orada *kendi yalınlığını* denemiş bir bakıma; mobilya tasarımlarında da göze çarpan bir oylum-arayış özelliği egemen onda: Bir falez-yapı.

Yıllar önceydi, sıkı bir fotoğrafçının La Sagrada Familia üzerinde yaptığı çalışmaları görmüştüm, bu defa da rastladım benzeri işlere. Fotoğrafçı için define adası o kütle. Öte yandan öldürücü bir tuzak da. Dikkat ettim, Gaudi bütün yüzeyi, yüzeyleri ışık için bir oyun sahası olarak düzenliyor.

Fakir de fotoğraf çekti Gaudi'nin kıvrımlarına yaklaşıp. Tek bir kare çıkarsa, zar tuttu demektir. Yüksek tekniği, becerisi, derin optiği olmayan için tek yol zara sığınmak burada.

Gaudi, iki

Mimarî tarihinin kavurucu etik sorunlarından biri: Yarım kalmış, eksik bir yapıyı, mimarının çizimlerine dayanarak tamamlamak *doğru* mudur?

Ben ölçü saymıyorum kendimi: Ezelden beri bitmemiş, tamamlanamamış 'iş'ler mıknatıs, beni çekerler: Ev ya da şiir, film ya da fresko, ayrım gözetmem.

La Sagrada Familia'yı tamamlama kararı alınmış, on yıllardır sürüyor çalışmalar. Yineliyorum: Ben, 1926'da ne noktada durmuşsa o noktada kalmalıydı, derim. Düşünün ki restorasyona bile karşıyım — hepten.

Oysa anlıyorum: Gaudi, Proje'yi hem makroda sonul biçimine getirmiş, hem de mikro çılgınlıklar için sayısız desen, çizim, maket bırakmış ardında. Neden bütünlenmesin ki tasarlanan iş, Gaudi mühendis miydi?

Ne olursa olsun: Öylece bırakırdım.

Hem kendini oraya gömmemiş mi?

Gaudi, üç

1:25 ölçekli maketler yaparmış durmadan, alçıdan. Maket atölyesi bugün de aynı yerde sürdürüyor çalışmalarını.

Bir mimarın maket üzerinde çalışmasından doğal ne olur: Kâğıt üstündeki taslağı asıl oylum olarak görmek istiyor. Aklımı kurcaladı doğrusu: 1:25 ölçekli de olsa, yapmayı düşündüğüne ulaşması onu çalışmalarında bir parça frenlemiş olabilir mi?

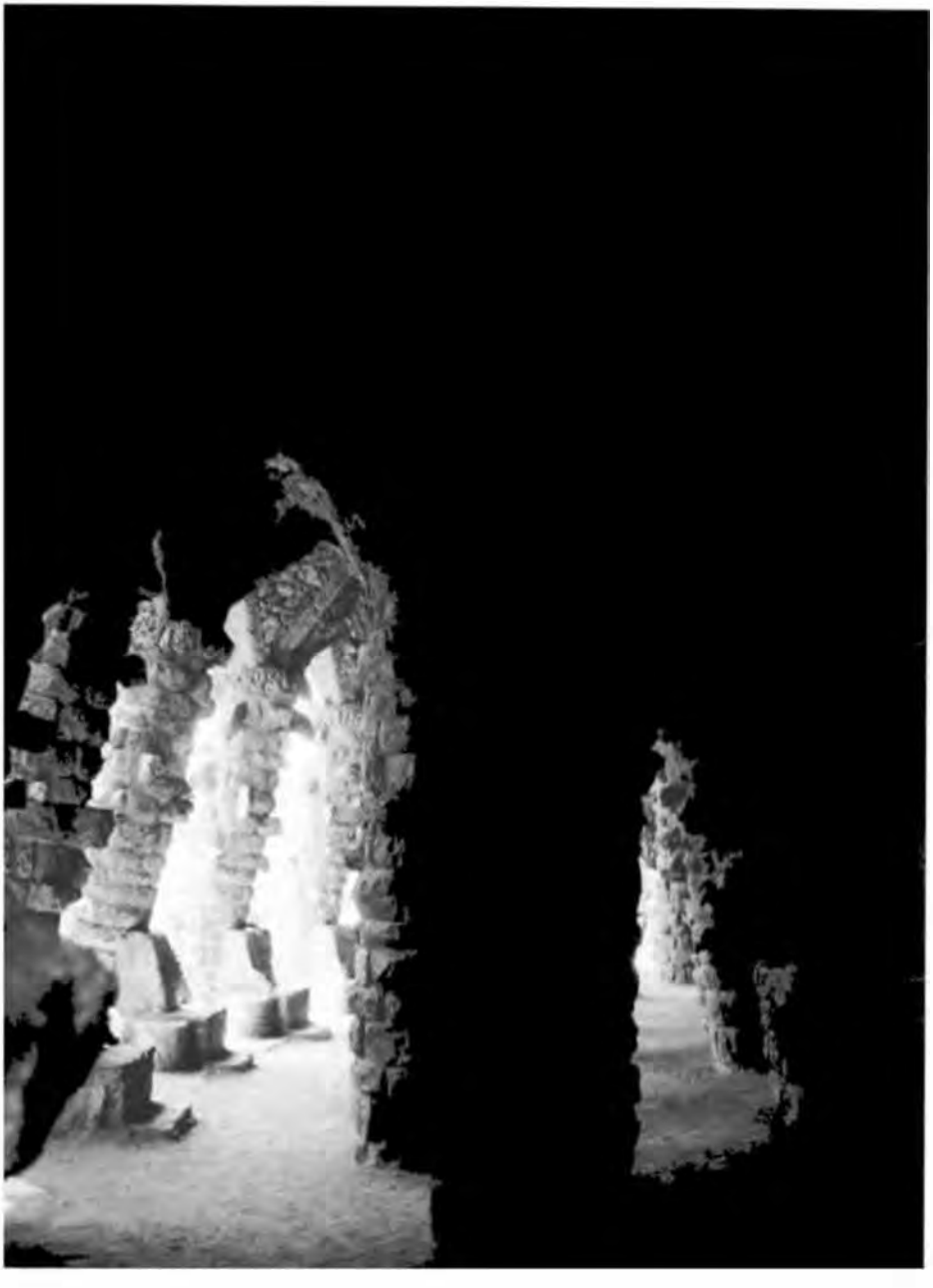
Dönünce bakacağım: La Sagrada Familia'nın inşa çalışmalarının onca ağır gitmesinin nedenleri arasında bunun payı olmuş mu? Sanmıyorum, gene de bakacağım.

Bir de, nedense onu merak ettim: Öğrencilerini, çömezlerini besbelli derinden etkilemiş, ordu gibi çalışmışlar, ya o, onların bulgularından, yaklaşımlarından etkilenmiş midir?

Dedalus'a el sallıyorum şimdi de.

Nedense, dememe de bakılmamalı: Genç meslektaşlarının kimi çalışmalarını gördüm evinde ve Müze'de: Kaşlarım yukarı kalktı.

Volumen

Bizim bildiğimiz, tanıdığımız anlamıyla 'Kitap' hemen hemen miladî takvimle yaşıt. Öncesinde, başka bir biçim egemenmiş, örnekleriyle karşılaşıyoruz: Papirüslü 'rulo'lar. Tek tarafa yazılırmış o zamanlar; okurken geri dönmek güçmüş; resimlemek de. Ovidius'la bozdum kafayı, kaçınılmaz, *in texto* 'kitap' olarak adlandırdığı ölçü bizim bugün *forma/t* diye adlandırdığımız, katlanmış 16/24/32 sayfalık bütünlüklere denk düşüyor: Kâğıt ikiye, dörde, sekize, onaltıya katlanıyor, göbekten dikiliyor. Latinler 'volumen' diyorlarmış: *Oylum.*

Sayfa, bu yeni oylumla ortaya çıkmıştır. Bize bugün garip gelebilir, öylesine tutsağı olduk dörtgen sayfa biriminin, ilk yıllarda yazıcılar da, süsçüler de istif oluşturmakta enikonu güçlük çekmişler. Baskı makinası devreye girene dek, elyazmasında sanatçının, zanaatçının usul usul ustalaştığını görüyoruz.

Kitap tasarımı bağlamında sık, ola ki gereğinden fazla söz aldım son yıllarda. Derdim başkasının (grafik tasarımcının) işine karışmak değil benim, kendi işimin doğurduğu sorulara, sorunlara yaklaşmak, yanıtlar ve çözümler peşine düşmek.

Şiirde olsun, düzyazıda olsun, kitabın oylumu, biçimi, formatları kadar birer birim olarak sayfalar, onlarda yaratmak istediğim istifler de beni uğraştırdı, uğraştıracak.

Son on yılda hele, kitaplarım konusunda, oylumun bütünüyle sınırlı kalmayan, sayfa birimine de sıçrayan bir 'yük çerçeveleme' sancısı giderek artar oldu bende. Hayır, sayfayı (sonuç öyle algılansa da) görsel optikten *işlemek* olarak görmüyorum yönlendirici kaygımı. Bazan, yazı'nın işlevi belirliyor istifi: İşte "Opera"da ayrı söylemler, ayrı söylem türleri için denediğim yerleştirme düzenleri. Bazan da, yazı ile yazı-dışı malzemenin birlikteliğine ilişkin çözüm arayışları uğraştırıyor yazarı. İlkinde, düz bir uygulama bekliyor, istiyorum, oy-

lumu birlikte gerçekleştireceğim grafik tasarımcıdan. İkincisinde, işbirliği arıyor gönlüm.

Daha kitabın yazılış sürecinde belirleyici yanı ortaya çıkıyor o işlemler bütününün. Bir kitap yazıyorum, tamam. Bir de onu *kuruyorum* ama. Somut bir örneğin üzerindeyim şu an: "İki Deniz Arası Siyah Topraklar"a başladığımda, Bordeaux'ya gelmezden yaklaşık on gün önce, parçalardan oluşacak bir akı'nın ardına düşmeye karar vermiştim. Kesin değildi o sırada, gene de, ilk ciddî (ne demekse?) fotoğraf denemelerimi (belli bir düzeyde sonuç alabilmem durumunda) de oyluma eklemlemeye niyetliydim. Yazarken, yazdıkça, çerçeve çatladı yanılmıyorsam: Yazı-dışı malzemeyi çektiğim fotoğraflarla sınırlı tutmamanın, oradan taşmanın yolunu yordamını arar, düşünür oldum.

Oluşan metnin, günlükten çok seyahatnâme kalıbına yatkın bir seyir tutturması etkili oldu: Geziyor, *görüyordum*. Gördüklerim iki ayrı düzlem çıkarıyordu ortaya: Görüp düpedüz aktardıklarım, içgördüklerim. Onları anlatmak, aktarmak, harflere dönüştürmekle yetinmek bir çözümdü: Yazarın işi (işlemleri) bu değil miydi?

Çağ, görüntünün egemen olduğu çağdı öte yandan: Kameralar, fotoğraf makinaları, baskı makinaları çalışıyordu metalik seslerle: Filmler, fotoğraflar, röprodüksiyonlar, gravürler, kartpostallar, haritalar, broşürler, lokanta ve otel faturaları, müze giriş biletleri, hazır diapozitifler, yeniden moda olan küçümen al gözüm seyreyle salih görüntüleri, pullar birikiyordu.

Dedim ya: Onları tutuyor, saklıyordum da. Usulcana, yazdığım kitaba sızmalarına izin veriyor, ne izin vermesi, apaçık bunu istiyordum.

Yolculuk, gözü dibine dek dolduran, doyuran bir yaşama biçimi yaratıyor: Bir yerden bir başkasına gidesiye durma bakılıyor, görülüyor.

Görünen hemen, hemen görünmeyen sonra, biraz sonra.

Onları ayıklayarak yazmak, hiçbir şey yazmamak eldedir — nereye gitsem mektup yazan, kartpostal arkası dolduran, desen defterine çiziktiren, fotoğraf ve film çeken insanlar görüyorum öte yandan: Yoldalar, gördüklerini saptamak ve iletmek, kendilerini ve başkalarını gördüklerine bir bakıma inandırmak istiyorlar.

Elbette yazar farklıdır: Seçmeyi, düzenlemeyi, kurgulamayı, gördüğüyle içgördüğünü dengeleyerek içiçe geçirmeyi işi gereği öğrenmiştir.

Öğrenmiş midir?

Öğrenilebilir mi *bu*?

Bir seferde öğrenilen birşey midir, her seferinde yeniden öğrenilmesi gereken bir başka şey mi?

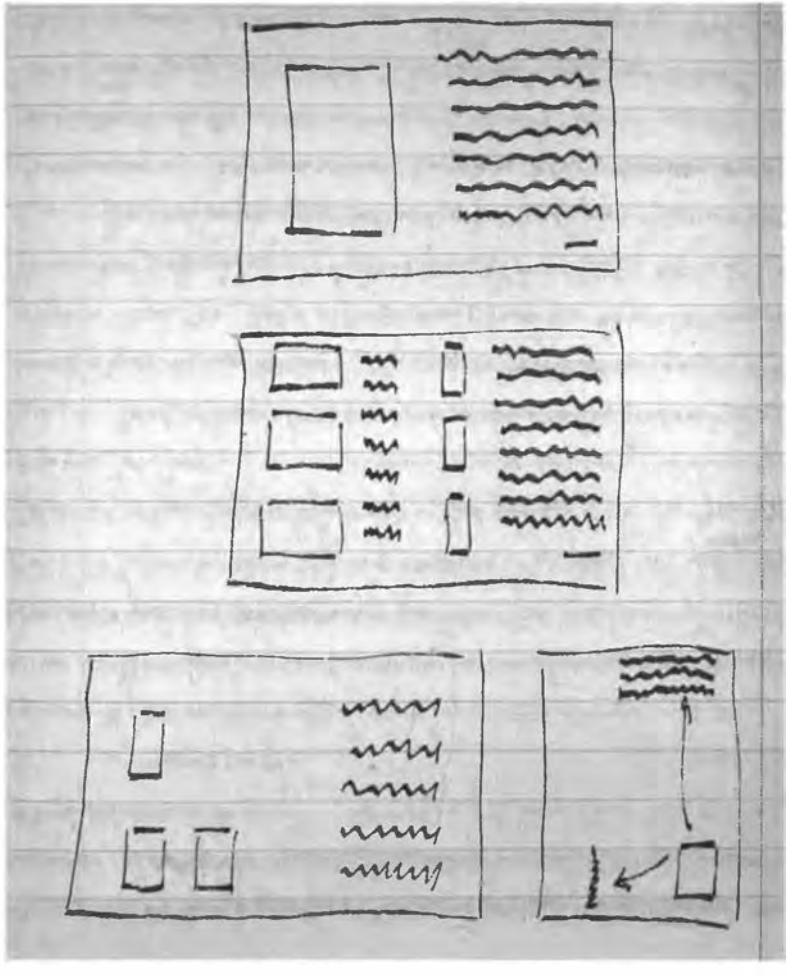
Yazmak, zaten sefere çıkmaktır. Yer yere, yol yola, yolcu yolcuya, yolculuk yolculuğa benzer, benzemez. Aynı ile Ayrı arasına çizilir Yol, Yazı.

Böylesi kaygılar içre, oylum kendini hazırlar. Eksikleri ve fazlaları henüz burada, elyazması sayfaların içinde, üzerindeyken maketler, daha doğrusu maketimsiler hazırlamaya koyulurum ben: Sayfalar, istifler çizer, altın ölçüler peşine düşerim.

Giderek, ortaçağın 'enluminure' tekniğine özenir oldum, farkındayım. Yazıyı süslemek istiyorum belki; tamamlamak, perçinlemek, belki.

"İki Deniz Arası Siyah Topraklar" için çeşitli sayfa kalıpları arıyorum, konakladıkça. Blok-yazı sayfalar; blok-fotoğraf (siyah-beyaz, kendi çektiğim) sayfalar; 'pul' gibi görüntü kullanacağım sayfalar; 'albüm'sü çift-sayfalar.

Gaudi'nin alçı maketleri gibi onları kurşunkalemle küçük defterime düşüyorum — alıntı yapacağım:

Hölderlin, 1802 yılının Ocak ayında bir ailenin yanında iş bularak gelmiş Bordeaux'ya, Haziran sonuna dek, demek altı ay kalmış burada, gönderdiği üç mektup dışında tek satır olsun yazmamış.

Buraya yazılacak yer diye gelinir mi, burası susulacak yer demeyeceğim: Merkezime, Bordeaux'nun merkezinden bir hücre-odayı alarak La Rochelle'den Bask iline, Périgord'dan Katalanya'ya geniş bir ağ kurdum ve yakaladıklarımı kâğıda düştüm.

Evliya pîrimizden bu yana zengin, yeterince keşfedilmemiş bir gezi edebiyatımız var, "Osmanlı Müellifleri"ni tararken gözüme çarpmış, kimi hiç yayımlanmamış, kimi eski yazıda unutulmuş pek çok seyahatnâme, sefaretnâme.

Bir 'yazın türü'nde, diyelim 'gezi türü'nde sınıflandıracağım bir kitap ya da kitaplar yazmayı aklımdan geçirmem: Bir kitaba başlarım, onu bitirmeye çalışırım, hepsi bu. Yatağını, tanımını, oylumunu bulur o. Ya da bulamaz; çöker, düşer.

"İki Deniz Arası Siyah Topraklar"ı da *öyle* yazdım. Gelgelelim, ister istemez sınıflandırılacaktır. Bir seyahatnâme, bir tür seyahatnâme olduğuna göre 'gezi' türüne sokulmasında ne sakınca var? Hiçbir sakınca yok: Gezi kitabı da denilebilir ona, deneme kitabı da, Ansiklopedi'min –pekâlâ– özerk bir cildi olarak da görülebilir, örtük bir Başkalaşım metni de.

Neresinden bakılsa bir *kitap* işte: Volumen. Kendisine iki sınır çizmiş, başlangıç ve bitim hududu gene, oysa iki sınırın ötesine gönderiyor kendini.

"Bak, ben neler gördüm" mü? Dönecek olursak.

"Bak, neler gösteriyorum" mu?

Yolcu'nun peşisıra, Ölüm-Dirim kutupları arası, bir teoriye bir pratik kefe mi?

Yeri yurdu, yersizlik yurtsuzluk duygusunu, insanları ve şeyleri, Zaman'ı ve Uzam'ı dondurma telâşı, kazıma vehmi, bir şimdiden-anımsama çırpınışı mı?

Bu oylum, bütün bunların oylumu.

Gaudi'nin Yatağı, (dört)

Parc Güell'deki müze-evde küçük bir şok bekliyor beni: Yatak odasına girince donup kalıyorum bir an: Handiyse tıpatıp, Loti'nin yatak odası bu.

Yalın, dümdüz, çıplak olmasa bile çırılçıplak bir oda. Tek kişilik bir yatak. Dua köşesi. Biriki 'relique'. Dua kitabı. Tanrı'sıyla başbaşa kaldığı, bütün süslerinden arındığı, kendisinden, kendisine soyunduğu oda.

Her karmaşanın böylesi(ne) giz'li bir arı adresi vardır.

Barcelona, İkinci İzlenim

Gaudi, aynı Barcelona, yoruyor gözü, imgelemi, sonunda; ondan kopmak, uzaklaşmak isteği ağır basıyor bir yerde, ki gelecek bir zamana ağır ağır otursun, çökelsin.

Taksiye atlayıp, kuzeydeki parktan merkeze dönüyoruz. Taksi çok ucuz İspanya'da, toplu taşıma aracı niyetine kullanılıyor yabancılar tarafından. Sevimli, komik bir yanları var ayrıca: Bakıyorum, her iki güneşliği, mandalcıklarla tutturduğu bir yığın kâğıt parçasıyla büro çekmeceleri gibi kullanmış şoför.

Bugün, yılın en uzun günü: Dönence eşiği. Hava dehşetli sıcak ve nemli. Gölgeleri kollayarak, yüksek salaş apartmanların güneşe pek geçit vermediği dar sokaklara saparak Plaza del Rei'ye doğru ilerliyoruz. Eski, yarıyarıya terkedilmiş, Beyoğlu'ndakilerin benzeri bir pasaja giriyoruz: Miro burada doğmuş.

Plaza del Rei'de örgü sıklaşıyor, sıkılaşıyor. Rönesans'ın izleri İtalya'daki kadar güçlü burada. Siesta saatı olduğu için dükkânlar kapalı: Bir kâğıtçının önünde hayıflanıyorum, Katalanya'da kâğıt kültürü yüksek düzeyde.

Gaudi'den ve sıcaktan bitkin, akşamüstüne doğru otele dönüyor, yıkanıp yatıyoruz.

Gece, bir önceki gece önünde müşteri kuyruğu olan Les Quinze Nits tenha. Gazpacho, sarımsaklı kalamar, nefis tatlılar, iyi bir Katalan beyazı — üstelik, "bir yanlış olmalı" dedirtecek ölçüde ucuz yeniyor bu lokantada.

Yemeğin ardından La Rambla'ya çıkıyoruz. Bir gezmen ordusu, çoğu genç, iki yolun ortasında kalan geniş yaya yolunda bir o yana bir bu yana volta atıyorlar. Aralarına katılıyoruz. İspanya'daki işsizliğin, ekonomik daralmanın boyutlarını geçen sefer kavramıştım, yaşlıca adamların sokak köşelerinde sigara, kadınların çiçek satmaları Katalanya'da da dengenin bozuk olduğunu gösteriyor. Bir yığın küçük tezgâh var: Takı, saç (evet saç), hediyelik dolu üzerleri. Dükkânlar hepten turistik: Kafayı futbolla enikonu bozdukları için dev Barca

posterleri, Laudrup t-shirt'leri, Stoickhov formaları, kaleci eldivenleri gözde parçalar.

Sele kapılmış giderken, bütün yolculuğun en dramatik ânının, bir dönemecin arkasında hazırlanan kaza gibi, beklediğini bilmiyorum.

Gece, asıl gece.

Rüzgâr Sesi

[Max Jacob'un anısına]

Birden, ötekilere benzemeyen bir ses çeliyor beni, Tül'ü durduruyorum. Yaşlı, yaşı 70'in hayli üzerinde, çıplak kolları silme dövmeyle kaplı, başı bereli bir Katalan oturmuş, kucağında torbalar, elinde o an ne olduğunu anlayamadığım, kısa kalın bir bambu çubuk, onu sallayarak tanımlanması güç bir ses çıkarıyor (iki gün sonra Collioure Pazarı'nda göreceğim onlardan: Rüzgâr ve yağmur sesleri üretmek için havada eğriler çizdirilen doğal musiki araçları), olup bitene anlam vermeye çalışıyorum, o sırada Uzakdoğulu bir genç kız adamın yanındaki kâseye para koyuyor, hemen torbalarından birine davranıp uzaklaşmak üzere olan kızı çağırıyor, torbadan çıkan çakmaklardan birini veriyor ona, belli ki kullanılmış ve yeniden doldurulmuş çakmaklar bunlar (sonradan düşününce anlıyorum), duygularım düşüncelerimden hızlı tabii o anda, adama yönelip cebimden çıkardığım birkaç yüz pesetayı kâseye bırakıyorum, hemen beklemem için işaret veriyor, biraz telâşlı, anlaşılan genellikle verilen miktarın ötesinde benim verdiğim, dolayısıyla çakmak değil benim almam gereken karşılık, öbür torbaları arayıp buluyor: Siyah kadife kılıfının içinde beyaz bir tükenmez kalem —

Kalem

Kalemi alıp Tül'ün yanına dönüyorum. Arkamıza bakmadan, sessiz, yürümeye başlıyoruz ki makaraları çözülüyor sevgilimin. Başını tutup göğsüme bastırıyorum ve dişlerimi sıkıyorum. Yeniden harekete geçiyor ayaklarımız. Görüntüler, anlar, zemberek, yay: Walter'in yüzü, yaşlı Katalanınki, sabah otelin aynasında ilk defa görüyormuşum gibi baktığım yüzüm, aniden tutamaz oluyorum omuzlarımı, yolun ortasında sarmaşık, kalakalıyoruz.

Alain'in "Tammlar"ı gibi, yaşlandığımda, bir gün yaşlanırsam, yaşlanacak kadar yaşarsam, kendi tanımlarımı yazmak isterim. Seçeceğim her kavramı bir insan, bir davranış, bir duruş içinden vermek, belki benimseyeceğim yordam olur. Onur tanımının karşısına bu yaşlı Katalanı koyacağımı şimdiden biliyorum — onun verdiği kalemle.

Barcelona, Son

Kaza, La Rambla'dan savuruyor bizi. Neden bilmem denize yaklaşmak isteği kabarıyor. Kolomb heykelinin yanından geçerken, kederi en iyi ironi dağıtır, adamcağıza haksızlık etme pahasına (onun için sevmem ya alaycıları: Alay uğruna insan öldürürler), Tül'e dönüp "işte" diyorum: "Kızılderililerin ölümünden sorumlu olan muhterem beyefendi".

Rıhtımda da denizi saklamış, örtmüş Barcelona. Suyu görüyorsunuz bir tek, denizi değil. Ay nerede mi, artık burada, şişman bir hilâl, bulutlarla itişiyor. Pau de la Mar'a doğru yöneliyoruz. Bir kahve molası. Ardından, Placa Merce üzerinden gene şahdamara. Fahişelerin sayısı artmış bu saatta. Yorgun, şişman, geçkin, çirkin, mutsuz kadınlar. Gece zâlim.

Sabah, yola düşesiye, arabayla uzun uzun turluyoruz kentte. Casa Mila'ya gidip, öğlen yemeğini karşısında geçiştiriyoruz.

Girmek zor ya Barcelona'ya, çıkmak da öyle.

Yolda, oniki

Bir sonraki durak belli: Collioure'da konaklayacağız. Anayola mı vurmalı, kıyıdan mı gitmeli? İkisinin arasını seçiyorum, anayoldan önce Girona'ya ulaşıyor, tepede, kilisenin önünde park ediyoruz.

Yoksa İtalya'da mıyız? Dörtdörtlük bir Rönesans şehri. Katedral, evlerin çatıları, duvarlar, koridor-sokaklar. Üniversite yönetim binası XV. yüzyıldan kalma. Zaman, başka bir çağda mıhlı. Yağmur çiseliyor. İnip çıkıyoruz kopacak kadar incelen yolları. Sonra topukluyorum.

Tül, buraya kadar gelmişken, Cadaqués'i görme yanlısı. Dali'nin sayfiye kasabası. Eluard, Gala, Char... Cadaqués'te çekilmiş pek çok fotoğraf anımsıyorum. Uzun, virajlı, bitmez bir yol, kesin pişman, giriyoruz İspanyol yazlığına: Ege'den alışık olduğumuz bembeyaz evler, gene de bizim gibi öldürmemişler yurtlarını. Dali'nin evinin önünden geçip Portbou'ya yüzümüzü dönüyoruz bir defa daha.

Geçerken, düşünüyorum:

— Buraya, yanlış anımsamıyorsam, benden önce gelmiş Uğur Kökden'i;

— Geçen güz, Oğuz'un beni Strasbourg'daki tek yön Benjamin sokağına götürüşünü;

— Çankırı'da 1981, "Yeni Melek"i yazdığım karanlık kışı;

— Ünsal'ı, Ahmet Cemal'i, Aydın'ı, Ahmet Oktay'ı, Orhan Koçak'ı, Küpüş'ü...

Birden öfkeyle kahkaha arası tıkanıyorum, geçen yıl Galatasaray Lisesi'nde yaptığım bir konuşmanın ardından, solcu bir dergide benim Benjamin'le ilgili TV konuşmamı eleştiren yazıya gönderme yaparak bana hışımlı bir soru yönelten, genç adam geliyor gözümün önüne:

"Neden Benjamin'le ilgileniyorsunuz?"

İlgi mi, ne ilgisi, siz buna ilgi mi diyorsunuz?

Ressamların Mutluluğu

"Herşey gelir geçer
Geçmektir bizim yazımız
Yollar çizerek geçmek
Yollar çizerek denizde"

— 1938'de İspanya'dan kaçan Machado, Benjamin'den bir yıl önce Collioure'da ölen Machado yazmış bu dizeleri. Cinayet bir kez de Collioure'da işlenmiş demek: Bazan ecel cinayettir.

Dalgakıran tarafındaki iki otelde yer bulamayınca, kasabanın yüreğindeki Hotel'e yerleşiyoruz, oda numarası 5. Akşam iniyor denize, çevredeki tepelere, tam karşımızdaki Şato'ya. Çıkıp yürümeden, yemeğe oturuyoruz: Balık çorbası, acı soslu kalamar, nefis bir millefeuilles. (Millefeuilles: Bindilim, Binbirdilim). Bölge şarabı, Roussillon bağları ünlü.

İkibin yıllık tarihi var bu küçük kasabanın. Cauco Illiberis diye vaftiz edilmiş Romalılar tarafından. Fransız Devrimi'ni çabuk selâmlamış, Krallık Şatosu'na, tepedeki St. Elme Kalesi'ne (1552) karşın. 1900'lerin başından birkaç kartpostal aldım: Küçük bir balıkçı kasabası. 1905'te İstasyon Oteli'ne Matisse iniyor. Hemen Derain'i çağırıyor. Fovizm akımı bu kasabada o yıl doğuyor. Küçük bir müzeyi birbaşına dolduracak ölçüde tablo doğuruyor Collioure. Akıllıca sunuyorlar bağlamı: Kıyıdan tepelere, Miramar'a tırmanan bir Fovistler Yolu var şimdi, iki adımda bir, tam o köşeden bakılarak yapılmış resmin röprodüksiyonu sergileniyor açık havada.

Açıktan Akdeniz'e bakan iki dar ve uzun sokak tırmanıyor Collioure'un yukarılarına. İki üç katlı balıkçı evleri. Zamanında büyük ustaların atölyeleri olmuşlar, şimdi de çoğunda ressamlar yaşıyor, çoğu berbat, turistik işler çıkarıyorlar: Collioure'un içi kan ağlıyordur.

Tül, tül gibi rüzgârda. Çan Kulesi'nin arkasında Akdeniz çıldırmış, köpüklü öfkeli dalgalar kıyıdaki kayaları dövüyorlar hırsla. Kasabanın bir yakasında

uğultu, korunan yakasında sessiz, dingin bir ortam. Kıyıda oturup, Tül'le, burada birkaç ay geçirmenin yolları hakkında konuşuyoruz. Taşrada yaşanmaz (örneğin Bordeaux'da), köyde ne iyi yaşanır.

Geceyle, aydınlatılıyor bazı noktalar: Şato ve Çan Kulesi elbette, bir de karşılıklı iki tepede Kale ve XIII. yüzyıldan kalma Madeloc işaret kulesi: Gündüz duman, gece ateş kullanılırmış. Şatoyu neredeyse loş aydınlatmışlar, hafif ışıktan güçlü etki doğuyor. Kale tepede ya, gökyüzünde yakın bir yıldız gibi. Çan Kulesi apaçık fallus izlenimi doğuruyor ilk bakışta. Ertesi gün bir kitapçıda rastlıyorum: Genç bir sanatçı, Marc-André 2 Figueras, 59 doğumlu bir Perpignan'lı, işin üzerine gidip doğru dürüst şeyler çıkarmış, matrak bir Estetik-Erotik Kuram da geliştirmiş. Collioure'un orasına burasına dağılmış ayaklı boş çerçevelerin hikmeti anlaşıldı böylece: Kendi enstalasyonunu herkesin hizmetine sunmuş. Gerçi özgün bir çalışma sayılmaz bu (Greenaway yapmıştı İsviçre'de, aynı numarayı), olsun. Fovistlerden sonra, bugün, galerilerde hediyelik manzara resimleri değil, bu çizgide yapıtlar olmalıydı.

Ara sokaklarda çıt çıkmıyor, gece ilerlemiş. Yalnızca, uzaktan, rüzgârın sesi. Benim adım Doğu'dan gelen bir rüzgâra yazılıdır. Dikkatli adımlarla yürüyoruz. Fakirler de özen gösterebilir, bir kültür birikimi, sürekliliği sorunu bu: Evlerden çiçekler fışkırıyor, aşı boyası cümbüşü yaşanıyor cephelerde, eğri büğrü taşlı daracık sokaklar tertemiz, mis kokuyorlar. Bu özen, hayata saygı, kendine saygı, çekiyor insanı Collioure gibi yerlere.

Bodrum'u düşünüyorum. Halikarnas Balıkçısı'nın ardından, bir kuşak seçti onu: İlhan, Müntekim Bey, Mîna, Ferit, Cevdet Kudret, Mustafa Kemal vb. Bir sonraki kuşak benimkisiydi: İlk defa 1971'de gittim Bodrum'a, 1972'de beş ay kaldım bir köy evinde, 1974-1984 arası yaz-kış kimbilir ne kadar vaktim geçti Bodrum'da, Gölköy ya da Türkbükü'nde. Son, 1984'te bir ay kaldım, bir daha gidebileceğimi sanmıyorum: O güzelim Ege kasabası açıktan akan lağıma dönüştürüldü. Kültürün yokedilişi bu işte: Kültürsüzlerin benden sonra tufan edâsı.

Matisse, 1950'de yeniden gelmiş Collioure'a. Desen defterinde çocuksu bir karalama: "Ressamların Mutluluğu" yazıyor.

Gece, otelde, ışıkları kapatıp pencereyi ardına kadar açıyoruz. Nasıl olsa kimse görmüyor, çırılçıplak oturuyorum tahta sandalyede. Soyunmak iyi geliyor bazan, çıplak durmak iyi geliyor. Şatonun üzerindeki üç bayrak direği, bir oda orkestrası kurmuşlar, onları doyasıya dinliyorum. Sonra bir ses fırlıyor karanlıktan: Geceyarısı treni. Portbou'ya gidiyor. Bu trenle gelmiş Collioure'a Matisse. Bu trenin sesini dinleyerek, İstasyon Oteli'nde büyük yalnızlık krizinin ortasından geçmiş Derain.

Sabah uyanıyoruz ki: Curcuna: Collioure Pazarı.

Orhan Veli'yi Tazminli Anımsayış

Collioure Pazarı
aynı bizim Beşiktaş Pazarı,
burada bir de kitapçı var
Perpignan'lı: Kentte almış
René Char'ı köyde satıyor,
bir de gözlük satan Senegalli
var bir de kabak satan
Katalan, içi boş turuncu
sarı kabaklar, öylesine evde
hoşluk olsun diye alınan,
bir de Collioure'lu genç adam
var: Neşeli, biraz efemine,
kıvırcık saçlı, akordeon
çalıyor: Tam ortasında
kumaşçılarla mandıracıların
gamsız şarkılar satıyor
düş satıyor düş alıyor
her pazar Collioure Pazarı
aynı bizim Beşiktaş Pazarı.

Collioure, Görüntüler

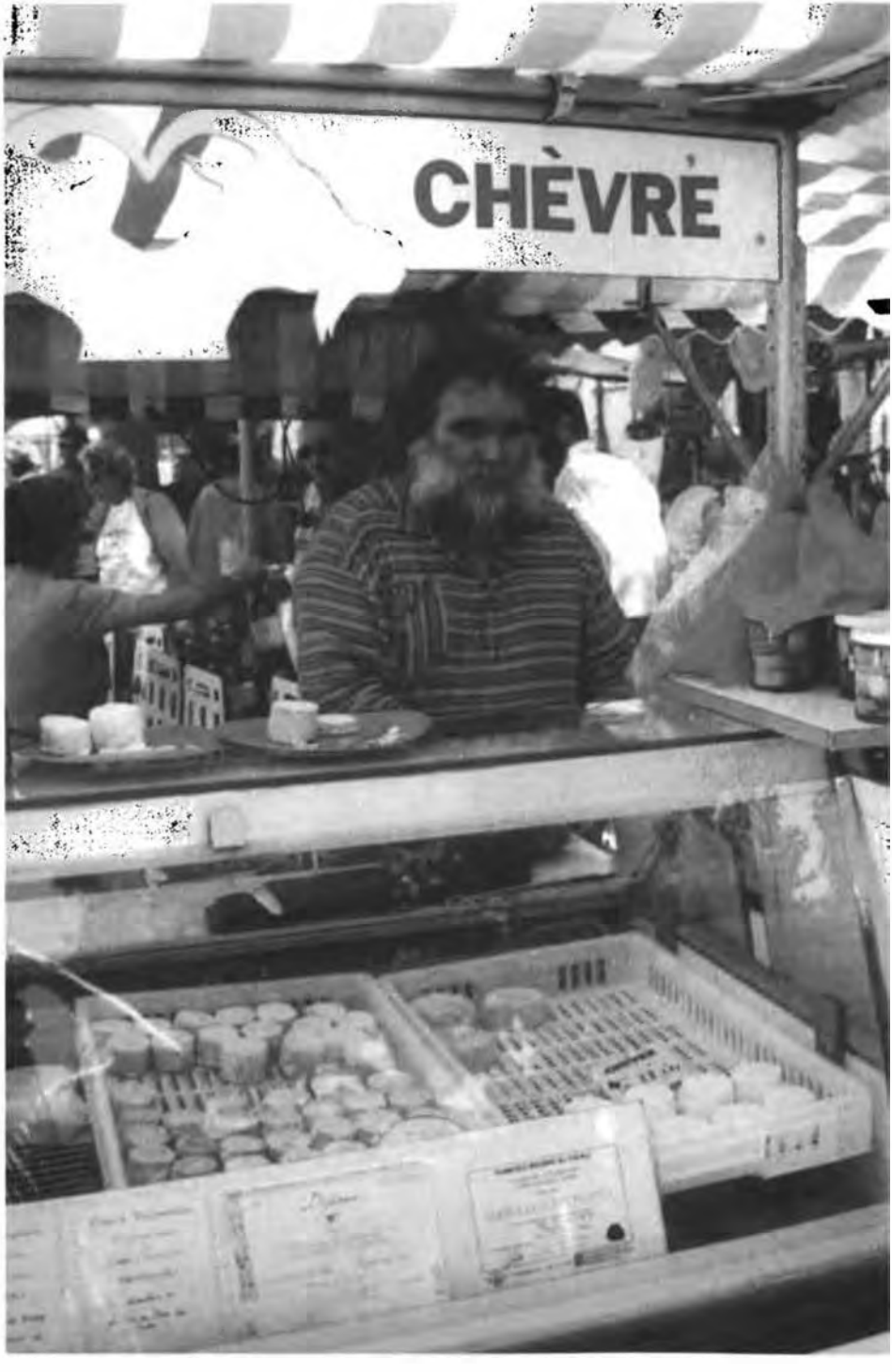
Giysiler, perdelik kumaşlar, kırkbeşlik plâklar, polisiye kitaplar, kırmızı biberler, ucuz şaraplar, süt şişeleri, küpeler, lâstik ayakkabılar arasında bir fotoğraf çalışması.

Orada rastlıyorum: Şişede zeytinyağına doldurulmuş keçi peynirleri satıyor. Tezgâhına keçilerinin fotoğraflarını asmış. Hollandalıymış, beyaz saçlı sakallı, ortayaşlı, güneş yüzlü Leo Steen. Peynirinin özel, sinen bir tadı, kokusu var. İşini iyi yapan adamlardan biri. Sorède yolunda kurmuş çiftliğini. Kimbilir neden güneye inmiş.

Ardından, Tül'ün yardımıyla, benim "Kalafatnâme" kitabım için ikinci bir fotoğraf çalışması: Çerçevenin içine Fallus-Çan Kulesi'yle girmeye çalışıyorum.

Öğle yemeği için kıyı kahvesine oturuyoruz sonra. Zeytinyağlı, domatesli, jambonlu bir sandviç.

Bir 'grup' beliriyor arkamızda. İki rehber eşliğinde bir düzine insan: Şortlu, çantalı, bazıları elele tutuşmuş. Ötekilerden onları ayıran çizgiyi o an farkediyorum: Özürlü, 'down sendromlu' onlar. Rehberler Felemenkçe konuşuyor. İkiye ayrılıyorlar: Yarısı kumsala geçiyor, yarısı Collioure gezisini sürdürüyorlar. Yüzlerine bakıyorum: Seyahatnâmeleri okunuyor, bütün okunaksızlığında.

CHÈVRE

BARETTES
CHEVEUX

Yolda, onüç

Birkaç yıl önceydi, 'ehliyet alınış' (düzanlamda!) şairleri saptamak gerektiğinden sözetmiştim Evren Erem'e. Şair araba kullanmaz (televizyona çıkmaz, bilgisayardan anlamaz, elektronik araçlara yatkın değildir vb.) yollu basmakalıp fikir beni şaşırtıyordu. İnsanoğlu ne düşünceler üretiyor, ne tavırlar. Bir de onları kendine yakıştırıyor. Şair neden araba kullanmasın? Roussel'den Marinetti'ye, Mayakovski'den Cendrars'a bir uzanmalı. Bizim şairimiz sıkıntılıdır. Samih'e sorduydum, Oktay Bey çok geç öğrenmiş araba kullanmayı, hiç sollamazmış. Olsun, öğrenmiş ya.

Araba kullanmanın, hele şehirlerarası yollarda, yüksek dozda bir *flânerie* olduğunu bilen bilir. Ovalarda süzülür, tepelere tırmanır, ormanın kokusunun içinden geçerken yarıyarıya uçar, uçabilirsiniz. Hızlı sürmeyi, riziko alınayı da severim ben, ama yalnızken. Kaldı ki arayollarda bu isteğim kabarmıyor: Tam tersine, yer yer iyice hız keserek çevreyle ilişki kuruyorum.

Collioure'dan Perpignan'a, oradan Toulouse'a vardıktan sonra, Périgord yönünde arayollara dalıyoruz. Bugün hava ılımlı, bulutlar güneşi sık sık perdelediği için serin bile sayılır. Işık değişkenlikleri yeşilde, kahverengide, sapsarı ayçiçeği tarlalarında, taşta ve tuğlada irili ufaklı oyunlar kurup çözüyor. Herşey zihnimde yanyana, tıkabasa, dizili. Bir yandan da uçarı, dağınık, tüy gibi savruluyor. Bir toplanıp bir dağılıyor bulutlar.

Cahors'a geliyoruz. 'Kent Merkezi' levhasını izliyor, suyun kıyısında duruyorum. Aniden kararıyor hava. XV. yüzyıldan kalma bir ev: Hotel de Roaldès. Çatıdaki kulesi, karolu pencereleri, armalı kapısı, iri kaba duvar taşlarıyla olduğu gibi kalmış. St. Urcisse Sokağı: Muhteşem, putrelli evler. Her sokağa beyaz perdeler gerilmiş, projektör makinaları yerleştirilmiş, bir sürü ufak galeri, hepsi açık, hepsinde fotoğraf sergileri: Meğer "Cahors Fotoğraf Baharı"na denk gelmişiz. Richard Gere'in desteğiyle gerçekleşmiş Tibet çalışmaları çoğunlukta,

adam Budistmiş, bilinen bir fotoğrafçıymış, ben onu yalnızca yakışıklı biri sanıyordum, görünüşe aldanmamak gerekir. Galeriden galeriye, siyah-beyazlara bakıyor, sergileme yöntemlerine şaşırıyorum: Ne buluşlar!

Arabaya atlıyoruz, kentin yukarılarına tırmanıyoruz, en tepede gökyüzü yarılıyor ve ıslanmaya iniyoruz Tül'le: Yarısı sağanak, yarısı güneş, cânım yaz yağmuru.

Cahors güzel şehir.

Bir de sokağı var: Rue du Petit Mot. Gel de çevir! Melih Bey 'sözcük' önermeseydi 'kelime' yerine tam da Sözcük Sokağı diyecektim. Küçük Söz Sokağı, olmaz. Bir Kelimecik Sokağı, olur mu?

Niye olmasın.

Roman

Périgord'da, bir köyün girişinde, onüç-ondört yaşlarında, gözlüklü, biraz gelişkince bir 'şehirli kız' görüyorum, duvara oturmuş, turistlik eden anası-babası gezerken belli ki sıkılmış...

Kırklarında bir adam, amaçsız, arabasıyla geçerken, nerden nereye doğru gittiğini bilmiyor, kızı çağırıyor. Yola birlikte devam ediyorlar, pek konuşmadan, konuşacakları birşey de yok, geceleri yol otellerinde kalıp uzun uzun sevişiyorlar. Kız, daha çocuk, sevişmek nedir bilmiyor, yarıyarıya oyun sanıyor, sayıyor, yaptıklarını. Adamın güzergâhı olmadığı için, günler geçiyor, bölgeden bölgeye savruluyorlar. Sonra bir gün, gene bir otelde kalmışlar, sabah, kahvaltı sonrası çıkıyor tek başına kız, gidip bir duvarın üzerine oturuyor, yolun kenarında.

Orhan'cığım, onu söylüyordum: Bir roman bu kadar *olabilmeli*.

La Roque-Gogeac

Domme Tepesi, XIII. yüzyıldan kalma bir kale-kent barındırıyor: Doma, surlarla çevrili. Gece varıyoruz tepenin eteklerine, ağaçlıklı ve karanlık bir yolu katedip Delbos Kapısı'ndan içeri giriyoruz. Gece kapanmış kente, sokaklar sessiz, birkaç otelde ışık göze çarpıyor. Gerisin geri iniyoruz tepeden, hedef önceden belli: La Roque-Gogeac.

Yol, ırmakla köy arasında. Otelimiz, La Belle Etoile, yüzünü suya dönmüş, ucuz bir konaklama noktası. Oda numarası: 4. Pencereden yalnızca La Dordogne, ağaçlar, gökyüzü görünüyor; yol, çünkü, altımızdan geçiyor. Vakit geç, lokantasına yerleşiyoruz: Kazciğeri, et yemeği, kavunlu dondurma, Sancerre — bir ay içinde yediğimiz en iyi yemek belki de.

Yaklaşık 50 hane var La Roque'da, kayaya tırmanırken sinmişler. Hemen arkalarında, uzaktan heyula, kale ve üç adım berisinde bir şato. Çok iyi ışıklandırılmış, avuçiçi kadar bir köyde, karanlık gökyüzünün altında, ıpıssız, iki başına yürüyoruz. Tanımlanması güç bir duygu alaşımı oluşuyor insanın içinde: Burası yaşanacak, ne yaşanması, kalınacak yer değil: Geçerken kalınacak, hep, öylece donmuş, kalınacak yer. Sabaha karşı, Stefan Zweig'lı bir karabasanla uyanıyor, Tül'ü uyandırmadan, pencerenin önünde, bir sigara içiyorum. Suyun üzerinden pus bulutu, boşlukta ince tül, toprağa ilerliyor. İleride, ormanın içine dolmuş, çökerek, sabah sisi. Kuşlar, Perpignan'daki anaokulunu çağrıştırıyor: Dehşet verici bir ses alıştırması. Uzaktan bir arabanın farları görünüyor, bir erkenci hızla gelip öbür ufukta kayboluyor. Bir handa, Ortaçağ Abdalı, gün doğsun, bekliyorum. Atım *anlamış*, aşağıda huzursuz.

Kahvaltı sonrası, bir başıma, kıyı boyunu arşınlıyorum. Köyün tek kahvesine girip bir kahve içip oradaki iki yerliyle konuşuyorum. Çıktığımda görüyorum: Şapkasına rozetler takmış bir köylü, elinde bıçak, kamış yontuyor, yanına dizmiş yaptığı sepetleri.

Domme'a dönüyoruz sonra.

La Roque-Gogeac'da o gece, mıh, belleğimize yer ediyor.

Yolda, ondört

Gece görünüşünün aksine, Domme, gündüzle birlikte bambaşka bir kimliğe bürünmüş: Sevimli, çocuksu bir fettanlık içinde. Sokak sokak, geziyoruz. Niyetim, bölgenin büyük doğal mağaralarından biri burada olduğu için, yeraltına inmek. Tül, klostrofobisiyle, uzak duruyor. Ben, yerin yirmibeş metre dibine iniyorum: Sarkıtlar, dikitler, bir Dîvan keşişi: Robert, sakat rehber.

Gaudi'yi düşündürüyor mağaranın içi. Périgord, baştan uca bu tür doğal mağaralarla, prehistorya dönemi mağaralarıyla dolu. Katalan, buraları görmüş müydü? Pireneler'dekileri? Öbür Katalan, moron dâhî Dali görmüştü, kendi sesinden dinlediğimi anımsıyorum; heceleyerek söylüyordu: Sta-lag-mite, sta-lac-tite. Dali, Gaudi olmadan olur muydu peki? Miro?

Öğlen yemeğini Domme'da yiyoruz. Yaşlı, tatlı bir garson iyi bir bölge şarabı öneriyor — Bergerac'tan bir kırmızı, tadı damağımda zıpkın. 'Kırmızı' hakkında yola düşünce yazamaz oldum, oysa Chateau du Calvaire müthişti sözgelimi.

Baynac'tan, Les Eyzières'den geçiyoruz Bordeaux yolu öncesinde. Mağaralarla delik deşik bir tarihöncesi cenneti, Castelnaud Şatosu'nun görkemi, köprüler, su, doğa: Görmekten yorgun, gerçekten yorgun, Bordeaux'ya giriyoruz. Artık son haftamız başlıyor.

Köprüde

Domme'daki yeraltı mağarasını 1912'de gençler keşfetmiş, oynarlarken. Tıpkı Lascaux'nın bulunuşu gibi. Doğayla oynarken Tarih'le, Doğa'yla karşılaşmak. Neden yazılmıyor artık define masalları? Çocuklar, gençler neyle nerede oynuyorlar ki yazılsın. Düş haritaları silinmiş. Nasuh ortaya çıktığında nasıl sevinmiştim. Kaç tane Nasuh çıkıyor oysa?

Oynama alanları gitgide daralıyor. Teknoloji oyuncul olanı sahasında tutukladı hemen hemen. Collioure'da, çıldırmış Akdeniz'i seyrediyorduk Tül'le, uzakta, tek başına bir yelkenli sörfçü gördük kuduz köpüklerin ortasında, ona hayran kaldım.

Oyun oynaşla ciddiyetin köprüsünden geçenler, durmadan geçenler bilir: *Ars* öyle gelir.

Paris'te dün Bacon retrospektifi açıldı; Beaubourg'da. Bizi yoğun bir oyun bekliyor demektir.

Oynarız.

Yakın Komşular

Bordeaux'ya dönüş yolunda, radyoda, birara Léo Ferré çalıyor: *Avec le Temps*. Öldüğünün televizyondan bu şarkıyla duyurulduğunu anımsıyoruz Tül'le. 'Chanson' geleneğinin doruk noktalarından biri, hiç tartışmasız. İnsan yaşı ilerledikçe keşfediyor bu şarkının gizini, gerçek gizini, oysa gençtik onu çok sevdiğimizde — herhalde daha çok seziyorduk. "Zamanla sevmiyor insan" — böyle tamamlanıyor sözleri, ağrılarla dolu bir hayatın sonsözü.

Anarşist, saldırgan, lirik biriydi Ferré, şairler dışında kimseyle uzlaşmadı. Kitleler onu sevdi, o kitleleri sevmezken. Aragon'u, Apollinaire'i, Verlaine'i besteledi; Ravel'i yorumladı; şarkılarını yazdı, söyledi. Şair miydi? Ozandı.

Gene dönüş yolunda, uzun bir Brassens seansı yaşadık radyoda. 60'ların bir programından, "Villon Olayı"ndan geniş alıntılar, Brassens'le konuşmalar, şarkılar. O da bir ozan, trubadurdu.

Şair söylemez, yazar. Söyleyen ozandır.

Aynı evde oturmazlar. Yakın komşulardır.

[Anladın mı Samih?]

Bordeaux, 28 Haziran

Bordeaux'da vakit tırıs, heyecansız geçti, geçiyor. Hesaplamadım ama, burada kaldığımız otuz günün yarıya yakınında şehir dışında, başka kentlerde, yollardaydık, dörtnala anlardı.

Sabahları erken kalktım ben, stüdyoma geçip kahve hazırladım, günün önemli bölümünü okuyarak, yazarak geçirdim. Öğlenleri genellikle evde yedik: Salata, peynir, bir jambon ya da et dilimi, şarap. Aslında gece de yemeğe sık çıkmadık: Place du Parlement'da bir öğlen bir akşam yemeği; Café Régent'da, Au Coq Hardi'de birer akşam yemeği; Le Bar'da, 1907'de birer öğlen yemeği, biriki kez de sandviç yedik. Son günlerimiz ya, daha sık çıkarız.

Tül'le alışverişi birlikte yaptık çarşıda; çamaşır yıkamaya birlikte gittik. Her gece uzun yürüyüşler, uzun kahve molaları yaptık. Ben maçları izledim, onun dışında pek televizyon izlemedim. Bu hafta bir Fassbinder, Afrika heykeliyle ilgili bir röportaj-belgesel gördük Arte'de. Tek bir sergi gezdik Bordeaux'da, onu ayrıca yazacağım.

Mollat Kitabevi'nde epey vakit geçirdim tabiî. Tam anlamıyla Arkanı Kolla Kitabevi aslında: Herşey var, kuyuya düşülüyor ister istemez. İki büyük çanta yeni kitap ve plâkla döneceğim Türkiye'ye, kollarım kopacak gene.

Bugün: 45.

Denize Eriyip Karışmak

Rue des Remparts, Bordeaux'da en sevdiğim sokak oldu. "Üçüncü Göz" Galerisi de orada. Genç bir Bordeaux'lu ressam, iyi-kötü yaşıt olduğumuza göre hâlâ kendimi genç sayıyorum demek, Baptiste'in sergisini gezdik: "Denize Eriyip Karışmak".

İrili ufaklı onbeş tabloda aynı konu, üslûp egemen: Bir harita ressamlığı. Ege'den Karadeniz'e uzanan, adalarda konaklayan bir seyir defteri. Yolculuğa karşı yolculuk, buradan oraya karşı oradan buraya, denizlere doğruya karalara doğru, zıt yönlerde ortak yön buluşması, beni en çok bundan sardı. En büyük boyutlu tabloyu İstanbul'a, Boğaziçi'ne ayırmış. Gece, kısa bir mektup yazıp, galerinin kapısının altından attım: Herkesin kendi adası vardır.

Plâstik kaygısı olan, büyük savları kollamamış, kendi dünyasını çizmiş bir adam neden Baselitz götünden önemsiz olur, bulunur? Resim sanatı, sanatçıları, ortamı sıkışık, sıkışmış kalışının gerekçelerini bulamıyor. Hayatla ilişkilerin gözden geçirilmesi zamam gelmiş, geçiyor. Çıkış bulacaklardır.

Baptiste'in bir heyecanı var, belki fazla olumlayıcı, işaret veren bir yanı da var, ben sevdim işlerini.

Siyah Kara

Öyle deniz insanları tanıdım, tanıyorum. Deniz insanı ne demek belli sanırım, kara insanını tutmak daha zorlu iş. Ben kara insanıyım işte: İki deniz arası gidip gelirken bunu bir daha gördüm: Deniz, içinde eriyip gitmem için çağrıda bulunmaz benim gibilere, biz sınırı severiz, kıyıya kadar gider yolumuz, orada tamamlanır.

Açığa, açıklara yönelmek bir Dionysos coşkusu istiyor. Melankolya çocuğu denize yaklaşır ve ona bakar, durmadan bakar. Durduğumuz yerde boğulmaya alışmışız bir kere. Denize çıkacak olsak acil hedef adalar olur: Deniz gelsin, ona gitmeyelim. Karşılıklı kalalım, içiçe geçmeyelim.

İki Deniz Arası Siyah Topraklar: Kentler, sokaklar, evler, tepeler, ağaçlar, yollar.

Asıl, karada kayboluş.

Dostum Bordeaux Beyi

Veni, vidi.

Günlerin, defterin sonuna gelirken, birkaç parçayı dönüşe bırakıyorum: "Montaigne'in Kulesi" bunlardan biri. Notlarımı aldım, fotoğrafları bastırttım, çıkın hazır.

Buraya biraz da sizi görmeye geldim mi demiştim, evet, görmek görüşmekse bir tür görü, görüşme oldu bu, Zamanınız'dan ve Uzamınız'dan kalan izleri, elimden geldiğince yakından bağlamınızı tanımaya da durdum.

Şu deftere bakın: Farklı bir çağın, farklı bir kültür topografyasının, farklı bir bireyinin kurduğu koşutluğun tanığı değil mi?

Kimbilir kaç uzman, akademisyen, araştırmacı, doktora öğrencisi çalışmıştır *Denemeler*'inizin üzerinde: Sayılarını bilemiyorum, birikisi dışında onları görmedim, görme isteği duymadım. Sizinle, metinlerinizle, 'iş'inizle, 'corpus'ünüzle doğrudan, kendi ilişkimi geliştirme yolunu seçtim. Bir denememde yazmıştım: Sizin büyük bir deneme yazarı olduğunuzu 37 yaşımda anladım, ondan önce bunun bir genel kanı, doğru bir genel kanı olduğunu biliyor, düşünüyor, sanıyordum.

Eleştirel aygıt, filologya çoktan incelemiştir, şüphem yok: *Denemeler*'inizi bir basımdan ötekine ara vermeden nasıl genişletip geliştirdiğinizi. Gözümle gördüydüm, kaldı ki, "Bordeaux nüshası"nın tıpkıbasımı yapılmış sayfalarını, kendimce vaftiz etmiştim yaptığınız işlemler bütününü: *Ayraçlarla genleşme*.

Size duyduğum yakınlığın, saygının içinde bir bakıma *kişisel tekniğin* düzleminde görülebilecek bu çözümün de payı oldu herhalde: "Başkalaşımlar"ı durmadan post-scriptumlarla büyütmeden edemeyişim, konularımı terkedemeyi-

şim, kendi yazımın forsası oluşum bir hısımlık yaratıyordu aramızda.

"İki Deniz Arası Siyah Topraklar" da ayraçlarla yürümüyor mu? Metnin bütünü ilk harflere, cümlelere, bölüme açılan ayraçlarla mı kuruluyor, yoksa sonradan gelen biriki 'merkez'e ("—" ya da "Rüzgâr Sesi") bağlı bir ağ mı çıkıyor ortaya, okurları koysun adını.

Düşünmek yetmez bizim işimizde, düşünmek hattâ hiçbir şey değildir. Ağır ağır acele ederek yapmak, kurmaktır aslolan. Kelimelerin, kavramların, cümlelerin şahdamarlarını öylece tutabiliriz, tutabileceksek. Sonra sıvışırlar elimizden, parmaklarımızın ucundaki kalemin ucundan. Birer Sisifos, her seferinde yeniden başlarız işe.

Defterin sonuna gelirken, bana gösterdikleriniz, bana göstermeyi sürdürdükleriniz için bir daha kalkıyorum ayağa.

Bordeaux, İşlerin Günlerin Sonuna Doğru

Dün, günü Tül'ün getirdiği mavi buketle açtım, serserî ve dolu katettim, geceyarısı Place Gambetta'dan dönerken lacivert gökyüzüyle belli belirsiz hüzünlü kapattım: Bugün Bordeaux'da son gün, yağmur çatıları dövüyor, onunla karşılayan kent anlaşılan onunla uğurlamak istiyor.

Samih'le özlem giderdik sabah. Çıkıp çarşıda gezindik Tül'le. Bir ara kitabevine daldım gene, Çetin istemişti Cocteau'nun *Beyaz Kitap*'ını, yoktu, onun yerine günlüğünü karıştırdım ayaküstü, hem ağır hem pahalı olmasa alacaktım. Sandviçle geçirdik öğleni. Bir siesta yaptık, Ceyda aradı, yayınevindekiler adına yaşgünümü kutladı, iyi geldi. Gene çıktık Tül'le, gece için Bordeaux'nun en iyi lokantası olan Le Chapon Fin'de yer ayırdık, sevgilimin davetlisiydim bu sefer.

Belle Epoque'dan kalma bir lokanta Le Chapon Fin: Kralları, Toulouse-Lautrec'i, Sarah Bernhardt'ı konuk etmiş olmakla, özel dekoruyla, bir de mutfağıyla övünüyor. Sonuncusunda kesinkes haklı, yıllardır böyle nefis yememiştik. Girişte ben ılık yengeç salatası, Tül yengeçli dolma seçtik; ardından ben kalın, pamuk kadar yumuşak bir et yedim, Tül kazciğerli dilimlenmiş ördek; sonunda turta-sufle çilek aldım ben, o çukulatalı bir tabağa el attı — hepsi Sancerre eşliğinde. Yılda bir böyle yenebilse, yeter de artar bana kalırsa.

Uzun, upuzun yürüdük sonra. Place St. Pierre'de büyük bir ateş yakılmıştı, Afrika davullarının olağanüstü, tekdüze nabzı eşliğinde çocuklar ve gençler ateş dansı yapıyorlardı. Oturup, dakikalarca, ateşin kıvılcımlarla göğe ağışına, davullara kaptırdık kendimizi. Bir cadı kovalama töreni miydi, yoksa yaşgünümü mü kutluyorlardı?!

Yürüyüşü sürdürünce anladık ki, cadı kovma gecesiymiş: St. Michel Meydanı'nda büyük bir kalabalık, "Irkçılığa Karşı" etkinliği için toplanmış. Afrikalı-

ların, Arapların, Slavların arasından geçtik. Türkler göze çarpmıyordu bir tek, meydana doğru yürürken onları kahvede berbat bir arabesk eşliğinde konken oynarken görmüştük.

Büyük bir eğri çizerek Café Régent'a geldiğimizde ben enikonu yorulmuştum.

Son 24 saatımızı biraz serserî mayın geçiririz artık.

Bir Kentin Sonradan Görünüşü İçin Önceden

29 Haziran 1996, Bordeaux

Ne kalıyor peki, kentten? Erken, hâlâ erken bunu anlamak, yerliyerine koyabilmek için. Dönülecek, bir vakit geçecek, usul usul Bordeaux'dan kalanlar süzgeçten geçip belirecekler.

Genel bir tortu kalmayacak doğal olarak. Benim için Bordeaux, bana sundukları, benim alabildiklerim ile sınırlı bir toplam izlenim olacak. Cour Mably'si, Gambetta'sı, oluşturduğumuz yürüme eksenleri, birkaç sokak, birkaç köşe, kare çerçeveyi çizer, çizecektir. Görüntüler anlarla çiftleşmiştir, bellek hücrelerine doluşurlar.

Bir kentin sonradan görünüşü'dür aslolan, içinden geçmiş, orada kalmış insan için: Gerçeği, gerçekliği en çok budur. Belki bir ışık, belki bir koku, ne olursa olsun, özel bir puzzle içinde kendini açığa vuran, hem de örten ortalamadır.

"İki Deniz Arası Siyah Topraklar", sonuçta, kentlerle insanları buluşturdu bir defa daha, bende: La Rochelle ve Fromentin; Arcachon ve D'Anunzio; Biarritz ve Yahya Kemal; Montignac ve Joubert; Collioure ve Matisse; Portbou ve Benjamin; Barcelona ve Gaudi; Sarlat ve La Boétie —

Bordeaux ve Montaigne.

Tersi ve yüzü.

Tuğra ve yazı.

İkisinin arasında kalakaldım hep.

Görünen kentler var mıdır?

RESTAURANT
BAR
CAFE REGENT

Bordeaux, son gün

İstisnasız kural: Son günün hüznü vardır.

Sabah kalktık ve buluşmak üzere Tül'le ayrı yönlere saptık. Fotoğraf çektim biraz. Yaşamımızda yer eden sıradan noktalar, açılar vardır: Sık sık önünden geçtiğimiz duvarlar, baktığımız pencereden görülen alelâde ve dar bir ufuk, durmadan tırmandığımız merdivenler, gün gelir onları yeniden görmek ister insan.

Café des Grands Hommes'da yedik öğlen, epey uzun yürüdük. Arada, Cour Mably'deki Paul Fréour sergisini gezdim ben: Temiz, biraz eskimiş işler. Onu düşündüm: Minör işler iyiyse, onları sevmek gerekir. Bütün hayatımızı majör adamlar, işler kaplayamaz.

Gece, hayli bocaladıktan sonra, Argentiers'de yedik, fena da değildi. Place St. Pierre'den Tourny'ye ağır adımlarla yürüdük, Café Régent'da iyice hüzünlü, noktayı koyduk. Güzel günler getirdi bu kırk gün kırk gece, hüzün ondandır: Yaşadık, geçti, önümüzde belki arkamızdakinden kısa süre kaldı.

Sabah, TGV penceresinden önce İstasyona, sonra yola çıkınca Bordeaux'ya baktım da —

Harfler Evi

Bu defteri açtım, bembeyazdı bir ay önce, kapatacağım, harfler kapladı, Hayat'ın bir ucuyla öbürü arası onca köprünün arasında bir köprü, bir yerden acaba bir başka yere geçmiş olabilir miyim?

Kendime ara vermek istedim, hem oldu, hem olmadı. Uzakta, ayrıldım. İçeride sürdü, sürdürdüm. Kişi, kendindeki arızaların ve sürekliliğin alaşımı.

Gelmeden "Yolcu"yu teslim ettim, gittiğimde teslim alacağım. O kitap, benim durmadan ayaklarıma bakışımın öyküsüdür. Arkam yol önüm yol, saklanamamışım.

"Yolcu"nun elimden çıkışına denk geldi bu yolculuk, bir karış taşınmak için fırsat doğurdu. Burada, ufak ufak, "Opera" ve "Dîvan", "Kanat Hareketleri" (Lirik Şiirlerin üçüncü cildini böyle vaftiz ettim şimdilik) ve "Kâhin Sözleri" üzerinde çalıştım ve onu düşündüm: Başını ucunu tam kestiremesem de, geniş-çe bir 'ortadönem'i katediyorum herhalde, onun *nasıl* olduğunu, bitmeden, bitirmeden anlayamayacağım açık. Tamamlamak, tamamlamış olma duygusu taşımak varılası hedef midir?

Tül'le konuşuyorduk: Yıllarımız, günlerimiz, handiyse kesintisiz, Hayat ve Ölüm önünde, elimizde abaküs, geçiyor. Doğru, güzel, anlamlı, ne bileyim sağlıklı değil bu, gene de başka türlüsü olanaksız: Bir anlam bulamadık yaşamak için, onu aramaya koyulduk.

Mutlu ölünebilir oysa, bir olasılık vardır: "Doydum" diyebilir kişioğlu, belli eşiklerden geçtiği, kendinde birşeyleri tamamladığı için, diyemez mi?

Yaşadım, doydum.

Yaşadıklarımla, yaptıklarımla.

Daha fazla yaşamasam olur, bu kadarı yeter. Bir tür olumlu yorgunluktan sözediyorum galiba.

En gücü: Hem yaşamak, hem yapmak, anlamlı bir denge yakalamanın yolunu bulmak. Söylemek kolay.

Doygunluk ille de bir süre sorununa dayanmıyor öte yandan. Tıkabasa yaşayıp genç yaşta o sınıra varanlar olmuş olabilir. Shaw gibi "yaşayacağımı yaşadım, hâlâ ölmüyorum" diye serzenişte –sahiden– bulunanlar çıkabilir. (İoakim sendromu). Annem gibi, 75 yaşında, durup dururken ağlamaya başlayıp, vaktin azaldığı düşüncesi yüzünden "daha yaşamak istiyorum" diyenler az değildir. Bilerek bilmeyerek eşiğe kavuşmanın yolu aranıyor.

Yazarak tamamla(n)ma kuruntusu benim taşıtım oldu baştan beri. Burası bizim yurdumuz değilse, buraya sürgün gönderildiysek (yeni bitirdiğim "Güzergâh"ında yetkin biçimde işliyor bu durumu Octavio Paz), kendi evimizi, yurdumuzu yaparız harflerden. Ne kuruntu!

Evet, ne kuruntu. Kimin kendi kuruntusu yoktur ki. Doymak için doyum yolu bulmaktan, o yolun yolcusu olmaktan, buna inanmaktan öte umar mı var?

"Yolcu", beni ortadönemimin ortasına taşıdı, diye koyuyorum. Bıktırıcı bir didiklenme kürsüsü. "İnsan kendisinden, kendisi olmaya çalışmaktan, kendisi-gibi-oluş her neyse ondan, sonunda, yorgun düşüyor", lâf değil.

Gelgelelim, girdap yakasını bırakmıyor ona kapılanın. Bir daha, bir daha güç sarfetmek tek çıkış yolu bırakıyor: Sert dönemeçleri denemek. Yapılabiliyor mu? Devrilirim, korkusu el kol bağlıyor. Sertse dönemeç, hız ayarı iyi yapılmalı, direksiyon hâkimiyeti arttırılmalı, *içerisi* hazır edilmeli herşeyden önce.

"Opera"yı, "Dîvan"ı, "Kanat Hareketleri"ni, "Başkalaşımlar"ı ya da "Ansiklopedi"yi *bir gün* tamamlamak, onlarla onlarda tamamlanmak için daha vakitler, güç, uygun koşullar gerek, öğreneli çok oldu. Günlüğün ilk büyük cildini yayına hazırlıyorum iki yıldır; ona en uygun biçimi ararken, ara yolculuklar, ara-kitaplar ("Kesif" ve bu defter), ortadönem için özel, örtük bir pusula tutuşturdu sanki elime: Doymak için tad alma yetisini geliştirmeyi sürdürmek, tad coğrafyasını genişletmek, çalışmak ve dinlenmek, yolculuk kefeleri için ayarları daha da titiz ölçütlere yaklaştırmak gerekiyor.

"İki Deniz Arası Siyah Topraklar"dan geçerken, kayboluşun içinden biriki iz böylece çıkıyor çıkıyorsa.

Lascaux duvarlarına gidiyorum oturduğum yerden: Kimin, kimlerin bıraktığını bilmesek de, iz bırakılabildiğini biliyoruz.

İzlerimiz: İşlerimiz.

Ayaklarıma, ellerime bakıyorum.

Defter burada kapanıyor.

İKİ UZANTI

Loti Evi
Lascaux

Rochefort'da Bir Cami, Barcelona'da Bir Kilise, Her İki Kentte Bir(er) Yatak

Loti, bir

Rochefort, Fransa'nın batı kıyısında, Atlas Okyanusu'na yüzü dönük biçimde kurulmuş ortaboy bir kent. Kılavuz-kitaplara aldırmamak gerekir, her kentin övülesi yanları vardır şüphesiz. Rochefort hakkında yazılanları bilmiyorum ama kente yolunuz düşmüşse, bir an önce oradan kaçıp kurtulmanın yolunu yordamını ararsınız gibi geliyor bana: Kasvetli, insanın göğüs kafesini daraltan, ruha bunguluk veren bir yer.

Ben böyle diyorum ya, onbinlerce sakini var Rochefort'un bugün, herhalde gezip görmeye gelenleri de, dahası tarih boyunca orada yaşamayı seçen seçmiş zaten, onlardan birinin, Pierre Viaud'nun evini görmek için saptım yolda ben.

1850'de köklü bir Rochefort ailesinin küçük oğlu olarak doğmuş Viaud, aile evini genişletip dönüştürmüş, 1925'te öldüğünde oğlu yerleşmiş bu garip, garipten de öte çılgın eve, yaklaşık yirmi yıl önce Belediye'ye, kumar borcu nedeniyle bazı antika eşyayı elden çıkardıktan sonra, yüklü bir miktar karşılığı anahtar teslim yapmış.

Pierre Viaud'yu yazarlık ismiyle tanıyoruz biz: Pierre Loti, yüzyıl başının egzotik best-seller yazarı; *İzlandalı Balıkçı*, *Aziyade*, *Bir Sipahinin Romanı* gibi romanlarıyla dünya okuruna yeni düş ufukları açan bir denizci subayı; Yahya Kemal'in bir konferansına konu olan "Türk dostu"... Rilke'nin Rodin için söylediği gibi, ünü, hakkındaki yanlış anlamaların toplamından gelen yaralı bir çağdaşımız.

Bilet alıp 'zorunlu rehberle' geziye başlıyoruz. Loti Evi'nin akla ceza bir atmosferi olduğunu okumuştum bir yerlerde gerçi, ama önüme çıkan panorama

hayalgücünün sınırlarını, sınırsızlığını kanıtlayacak zenginlikte olunca, yapılacak tek şey kalıyor: Şaşırmak — o kadar ki, insan yavaş yavaş düşünme gücünü toplayabiliyor ancak:

Pek çok insanda ikiye bölünme vardır, bazılarında bir 'kişilik yarılması'na kadar uzanan net ve sert bir bölünüş göze çarpar. Pierre Loti, bir askerin köşegen hayat disiplinine sahip bir *erkek*, yarısıyla: Gemi kamarasındaki sade, demir çubuklu yatağını (ve yatağın yanındaki duvara çakılan azık kutusunu) Rochefort'daki esrârengiz burjuva konağına götürecek, yatak odasının duvarına I. Dünya Savaşı'na katılması nedeniyle (emekli olduğu için gönüllü yazılmıştır) verilen onur belgesini ve eskrim kılıçlarını asacak ölçüde o imgeye bağlı da.

Öteki yarısı farklı: Ne kadın, ne erkek, ne tamıtamına eşcinsel olarak sınıflandırılabilecek bir duruş: Kesinkes travesti de, bu tensel olmaktan çok ruhsal bir transfer sayılabilir — kimse olumsuz vurgu görmesin: Pierre Loti bir *köçek*.

Yaşamının son döneminde, içinde yaşadığı muhafazakâr ortama, evli ve çoluk çocuğa karışmış olmasına karşın aldırış etmeyen, kırışıklıklarını kalın pudra tabakalarıyla örten, gözlerini boyayan, topuklu kadın ayakkabıları giymeden edemeyen biri.

Bu anlamda, yaşlılığında başörtüsü giyip durmadan yün ören, Miralay Hulusi'nin kırk yıllık ortak yaşamdan sonra ölümü üzerine ağır bunalıma giren Hüseyin Rahmi'den ayrılan bir kişiliği var: Büyük romancımız topluma mesafeli, *görünmeyi* sevmiyor, adadaki odasına çekilmiş, gözden ırak yaşamayı yeğliyor. Haklı da: Mutluluğunu böyle koruyor.

Pierre Loti, tam tersine, yaşlılık yaklaşırken ipleri iyice koparıyor ama, ondan çok önce, üniformasından soyundukça kendine geliyor ve kendini gösteriyor: Onda dörtdörtlük bir 'teşhirci'nin barındığı biliniyor.

Ama gelin, 'ev'den uzaklaşmayalım biz. Rochefort'daki, atadan kalma evin, dıştan bakıldığında, sırasındaki öteki evlerden herhangi bir farkı olmadığı görülüyor. Tıpkı Loti gibi: Dışı herkese benziyor, içi bir tek kendisine.

Loti, iki

Romanlarının satışından büyük bir gelir elde ediyor Loti, komşu evi de satın alıyor, ara duvarları yıktırarak özel kâşanesinin yapımına başlıyor. Yıllar, ciddî para yatırımı, büyük emek gerektiren bir süreç bu. Ortaya ne çıkıyor, sonuçta? Eskilerin "a'ceb-ül-acaib" diye adlandırdıkları türden bir garabet panayırı: Postacı Cheval'ın olağanüstü tuhaflıkta sarayının ardından, hiçbir kitsch müzesinin boy ölçüşemeyeceği, çünkü *has* bir rüküşlük anıtı.

Gerçekte, ev içinde evler olarak değerlendirmek en doğrusu, Loti Evi'ni. Önce Uzakdoğu evine giriyorsunuz: Halıdan porselene, eşyalardan tavana herşey başka bir dünya kurmak için seçilmiş. Ne yazık ki *eksilmiş* bu bölüm: Oğlu, kumar borcunu ödemek uğruna, bir müzayededе pek çok seçkin parçayı elden çıkarmış.

Burada, Fransa'nın dörtbir yanından tanıdıklarını ve Paris'in paparazzi gazetecilerini çağırıp Uzakdoğu geceleri düzenlemiş sık sık, Loti. Temel şartı: Kıyâfet balosu mantığı uygulanacak, herkes Uzakdoğu giysilerine bürünecek. Verdiği balolar, dönemin magazin basınının ilgi odağı olmuş. Birkaç siyah-beyaz fotoğraf var o yıllardan kalma: Yalnız öyle giyinmekle kalınmamış, 'çekik göz' makyajı da yapılmış. Yüksek tavanlı, asmakatlı bir ev bu; bir de merdiveni var, iki başında değerli Hanedan vazoları. Guitry mi, Claude Farrére mi, Loti'nin yakınlarından biri diyesiymiş: Çıkmak için değil, inmek için yapılmış bir merdiven. Yazarımız, basamaklardan Doğu Prensi kılığıyla iner, geceyi başlatırmış.

Rehberimiz, ikinci şoka hazırlıyor bizi: Asmakattan başka bir yarım kata geçeceğiz, orada hem mekân hepten değişecek, hem de Zaman: Gerçekten öyle, düpedüz ortaçağdayız.

Herşeyi toplamış, ne bulursa: Yapıştırma, kolaj bir ortaçağ, ama otantik ya. Buradaki buluşmalar için de çağın giysilerini edinmek zorunluymuş, yarıyarıya şövalye âyinleri düzenlenmiş bu basık tavanlı atmosferde. Birşey açık Loti'nin dünyasında: Ya ait olduğu Coğrafya'dan kaçacak, ya da ait olduğu Zaman'dan. Buraya hiçbir boyutta *katılamayan,* atmosferine katlanamayan biri karşımızdaki: Ruhunun dolaşıma çıkabilmesi için mekânın da gövdesi gibi süreğen bir *travestilik* içinde yeniden organize olması şart.

Bizim için asıl şok, evin içindeki son evde: Türk evinde. İnanılması güç bir antoloji kurmuş orada, biraraya getirmeyi kimsenin aklına getirmeyeceği öğeleri içiçe geçirmiş: Cami, hamam, mezar taşı, kilim, nargile, çeşme, ibrik, kaftan, sancak, buhurdan, ud, hat Loti'nin çılgın tasarısına biçim vermek için yanyanalar: Bir tür *negatif* "acaib-i seb'a-i âlem" bu.

Rehber, çılgınlığın öteki boyutunu aktarıyor: Şam'da yangın geçirmiş bir camiden artakalanları binlerce frank verip el altından satın alıyor Loti; bir o kadar da, onları tekneyle Fransa'ya getirtmek için harcıyor. Caminin nasılsa ateşten kurtulmuş tavanı, sütunları, duvar çinileri tek tek sökülüyor. Suriye'den ustalar getirtiyor, malzemeyi Rochefort'daki evine monte etmek için. Türkiye'den, İstanbul'dan toplamış olduğu 'aksesuvar' (Eyüp Mezarlığı'ndan çaldırttığı mezar taşı da dahil buna) bütüne ekleniyor.

Loti Evi'ndeki trajik saçmalığın yarattığı duygu karmaşasını tanımlamak neredeyse olanaksız, öylesine dili tutuluyor insanın. Rehber anlatmayı sürdürüyor, sözlerini dinleyen kim artık.

Son darbeye yaklaşıyoruz: Loti'nin yatak odası.

Evin bütünüyle zıtlaşan, bir karşı-kutup, kapının eşiğinden başlayarak: Gemicinin alçakgönüllü, keşişin yalıtılmış hücresi.

Kendi kendine kaldığı, kendisine doğru yola çıktığı tek yer. Öyleyse: Kaybolduğu.

Herşey biribirine çarpsın diye.

Herşey biribirine çarpıyor da.

Lascaux, Bir Önresim

Lascaux, Montignac'ın iki kilometre güneyinde, kesif ağaçlıklı bir tepede. Saat 11.00'de ulaşıyoruz kapısına. Bilmeden gelinse, içerlenebilir: Lascaux II, 1963'ten bu yana ziyarete kapalı tutulan gerçek mağaranın ikiyüzelli metre ötesine yapılmış.

Hikâye garip: 1940'ta, Montignac'lı birkaç genç ağaçlar arasında gezinirken buluyorlar mağarayı. Bir vakit önce bir ağaç yıldırım yemiş, yıkılmış, kökünden sökülüp. Onun boşluğundan düşüyorlar içeriye.

Ondan öncesinde, 17 bin yıldır mağaradaki resimlerin dokunulmamış biçimde donup kalmasına, bozulmamalarına neden olan garip, güzel, üstelik gerçek bir hikâye daha var: Bölgenin dokusu özel, kalın kil tabakası, hiçbir sızıntıya yol açmayacak kesinlikte mağaranın üstünü kapatıyor — büyük olasılıkla bir ilk çökme sonrasında. İçeride, 17 bin yıldır –40'ta bulunana dek– değişmeyen koşullar oluşuyor: % 98 oranında bir nem ortamı, 14° ısı. Doğal buzdolabı işlevi görüyor bu ortam, resimler için.

Montignac'lı gençler konuyu büyüklerine götürüyor. Prehistorya alanında önemli bir isim, Abbé Breuil olaya el koyuyor, yönetimi bilgilendiriyor. Üşüşme başlıyor hemen çünkü: Birinci hafta birkaç yüz meraklı geliyor Lascaux'ya. Savaş günleri. Arkeologlar çalışmaya koyuluyorlar, 1948'de dünya kamuoyuna açılıyor mağara. Dörtbir yandan, yeryüzünün bilinen (bulunan, bulunabilen) en eski ressamlarının işlerini görmeye koşuyor herkes.

Bilim adamları geç ayıyor: Ziyaretçiler, mağaranın ciddî biçimde yıpranmasına yol açıyorlar: Solunum yoluyla bıraktıkları karbondioksit, ayaklarıyla getirdikleri görünmez canlı organizmalar ağır taş hastalıklarının (ne diyordum ben?!), mantarların hızla üremesini kolaylaştırıyor. André Malraux devreye giriyor 1963'te (Malraux'ya sonra döneceğim), Lascaux özel uzmanları dışında, bütün ziyaretçilere kapatılıyor. On yıl çalışılarak bir tıpkıbasımı gerçekleştiriliyor:

Gerçekten de, hava koşulları dahil aynısı bu — ama aynısı olur mu, işte olmuyor.

Bu seferki rehber beni utandırıyor: Az öz konuşan, çünkü işi iyi bilen biri. Resimleri benzeri bir ortamda görmek, gene de röprodüksiyonlarla yetinmekten iyi. İçimde heyecan ayarı yapıyorum, Tül klostrofobisine yenilerek bir süre sonra kaçıyor dışarı. Ben, mağaranın dibine kadar iniyorum. İyice inceliyor orada çeper, dönüp bakınca, yukarı doğru dehşet verici bir etki uyandıran bir fresko uzuyor.

Ayrıca, mesafeyle yazmak istiyorum Lascaux'yu — Cami, Kule, Mağara şimdiden ayrıldılar: Küçük, özel bir toplam kurmak üzere: Onlara bir, iki nokta eklenecek, biliyorum.

LASCAUX MAĞARASI, gişe önünde beklerken

Bir metni hazırlayan duygu-düşünce alaşımının arkasında bazan tek bir an bekler; bazan da, genişçe bir zaman dilimi içine dağılan farklı anlar, o anların biribirilerini besleyen, zenginleştiren özerk içerikleri sonucu belirler. Montignac'dan Lascaux'ya giden iki kilometrelik yoldan geçerken, Lascaux II'nin gişesinden bilet alıp içeri girmek üzere kapıda dikilirken, bütün o anlar, yağmur damlaları gibi aynı oluğun içinde buluşuverdiler.

Önceki yaz, arabayla İstanbul'dan yola koyulmuş, Gelibolu'da karşıya geçerken, feribotta gözlerimi denize dikerek bir plân yapmıştım. O plânı izledim de: Çanakkale'den Datça'ya ağır ağır inerken Troya'da, Assos'ta, Priene ve Efes'te durdum, konakladım.

Kış geldi, yol beni Heidelberg'e, birkaç gün sonra da Köln'e sürükledi: İlki XVII. yüzyılda, ötekisi 1945'te büyük yangınlara, yıkımlara uğramış bu kentlerde duygum ve düşüncem bilendi.

Bir sonraki yazdan az önceydi, ilkyazın ortalarında Antalya'da, Kaleiçi'nde bir otele indim. Geceleri, Roma'dan Selçuklu'ya, oradan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına sokulan bir doku dağınıklığı sergileyen sokaklarda pek az konuşarak dolaştım. Sonra, "Kesik Minare"yi çevreleyen demir parmaklıklardan bir çubuk eksilmişti, oradan içeri daldım. Bir Pagan tapmağı antik mekânı dönüştürmüştü önce; ardından yapılan bir kilise camiye çevrilmişti; bir yıldırım hem minareyi yıkmış, hem camiyi yakmıştı sonra: Herşey üstüste, içiçe bırakılarak kendi haline terkedilmişti.

Varoluş sancısı içinden, Âdemoğlu'nun diktiği, yapmak için olağanüstü çabalar harcadığı evler, tapınaklar, anıtlar, kentler Zaman tarafından değilse, insanlar tarafından yerlebir ediliyor, eskitiliyor, kemiriliyordu. Kimisini öylecene bırakıp, bir daha dönmeyesiye uzaklaşmak zorunda kalıyorlardı; kimisini yeniden yapıyor, yeniden yıkıyorlardı. Hiçbirşey olduğu gibi kalamazdı şüphesiz,

gene de işler öylesine zorba bir akış içinde silinip gidiyordu ki, Tarih'in sonsuz kuyusuna çaresiz figüranların düşüşü ürpertiyordu, kendi çağının kalıcılığına inanan bireyi. Etiyopya'da bulunan, üç milyon yaşındaki "Lucy" iskeleti, bize kadar ulaşmış en eski atamız, yeryüzünün geçmişi gözönüne alındığında ne kadar sınırlı olduğumuzu kanıtlamıyor muydu?

"Lucy"den bu yana Nuh efsanesini, toz olan Sodom, Gomore ve Lût kentlerini, çöküp giden Babil Kulesi'ni yanyana dizmişti kolektif bellek. Dünyanın "Yedi Harika"sından, Troya'dan ya da Efes'ten kalanlar ortadaydı. Köln Katedrali'ne gelince, çok değil yarım yüzyıl önce, uygarlığımızın ne denli kırılgan bir varoluş esasına dayandığını apaçık görmüştük.

Yapmak, yıkmak, yeniden yapmak, yapılanı korumak — bu fiiller yanyana dizildiğinde, hiçbir uygarlığın tutarlı, mantıklı bir zihniyete dayandığını söyleyemez hale geliyoruz. Yapanlar ve yıkanlar, koruyanlar ve çürümeye bırakanlar aynı zamana ve coğrafyaya ait insanlar.

Lascaux Mağarası'nın bize ulaşma öyküsünde bu öğelerin hepsi açığa çıkıyor. Lascaux'yu insan bilinci korumamış: Doğanın yarattığı, anlaşılması güç, bir dizi rastlantının payı var bunda: Mağaranın ağzının kendiliğinden kapanışı, üzerini örten kil tabakasının içeride özel bir iklim yaratması, Lascaux'yu içindekilerin uçup gittiği onca prehistorik yeraltı mağarasından ayıran nedenler.

Lascaux'yu, oynarken çocukların bulmuş olduğu da doğru değil tamıtamına: Yıldırım aracılığıyla yeryüzüyle oynayan, oynaşan gökyüzünün, kısacası Doğa'nın bir oyunu bu.

LASCAUX MAĞARASI, çıkışta

Lascaux'nun bulunuşu sanat tarihini altüst etmedi belki; gene de: Malraux'dan Bataille'a, Blanchot'ya pek çok kültür adamı neredeyse herşeyi gözden geçirecek ölçüde sarsıldılar: Bu 17 bin yıllık mağara resimleri, hem homo sapiens'in evriminin anlaşılması açısından bir denek taşı sayılacaktı, hem de, daha önemlisi: İnsanoğlunun sanat yapmaya başlamasının, yeryüzü tarihinde bir dönemeç-an olarak görülebileceğinin kanıtıydı.

Kendi payıma, Bataille'ın Lascaux resimleri karşısındaki ölçüsüz coşkusunu anlamakla birlikte, onları tarihsel bağlamlarına yerleştirme heyecanına dikkat çekmek istiyorum: Birkaç yıl önce Güney Fransa'da bulunan mağara resimleri 40 bin yaşında. Âdemoğlunun geçmişini keşfetme süreci belli ki XXI. yüzyılda da olanca gücüyle sürecek, yorum hizasını seçerken geleceğe ciddî pay ayırmak gerekecek.

Blanchot'nun, deyim yerindeyse, *metafizik* yanı ağır basan yaklaşımında, buna karşılık, daha kalıcı bir yan göze çarpıyor: Bu resimler, Sokrates'in dediği gibi, bize bir yanıt verebiliyorlar mı? Yoksa, sorduğumuz her sorunun karşılığı sessizlik mi oluyor, olacak?

Lascaux resimleri, bize herşeyden önce, "insanın tarihi" konusundaki bilgisizliğimizin sınırlarını, dahası sınırsızlığını gösteriyor. Estetik düzlemde başka bir açmaz çıkıyor karşımıza: Geliştirdiğimiz ölçütler düne de ait değiller yarına da ait olmayacaklar, bir tek bugün burada (kabaca Avrupa'da) bir anlam taşıyorlar, biz bu anlamın, bakış açısının ola ki tutsağıyız, ayrıca.

Kimlerin, neden yaptığını bilmiyoruz Lascaux resimlerini. "17 binyıl öncesi insanı bizim gibi giyinip aramıza karışacak olsa onu ayırdemezdik", diyen mağara rehberi bir tarihöncesi dönem uzmanı. Daha fazlasını bilemediğimizi, henüz bilmediğimizi eklemekte gecikmiyor.

Resimler sorularımızı yanıtlamıyor: Sokrates'ten iki binyıl sonra Blanchot onaylıyor. Bir tek resimler mi, mağaradaki hayvan figürlerinin pek çoğuna eşlik eden 'esrârengiz işaretler' de suskun: Bizim tanıdığımız en eski yazı sistemlerinden on binyıl öncesine giden bu işaretler, hiçbir gizini sökemediğimiz bir tür yazı mı, bunu bile bilmiyoruz gerçekte.

İnsanın, çevresindeki bütün canlılardan *ayrıldığını* gösteren ilkörnekler arasında yer alıyor bu mağara resimleri, tavanı gitgide basıklaşan daracık koridorda yol alırken bunu düşünüyorum: Bizim anladığımız anlamıyla *sanat yapmak* fiiline yaslandıklarını sanmıyorum elbette; ne ki, öteki canlıları resmederek onlardan ayrılmışlar işte. Neden hiç insan figürü yok duvarlarda? Kim ne derse desin, bunu da bilmiyoruz.

Modernler, Lascaux resimleri karşısında iyiden iyiye çaresizler aslında: Son bir yüzyıl içinde Sanat Tarihi'nin Estetik Bilimi'nin, Eleştiri'nin önümüze yığdığı kavramlar, kategoriler, ölçüler tıkış tıkış doldurdu beynimizi. Sanatçılar, Picasso'dan başlayarak 'primitif' olan ile ilişkilerini öylesine koyulaştırdılar ki, Beuys'un 'iş'leriyle Lascaux figürleri neredeyse aynı zaman diliminde kaynaşıp eridiler.

Duvar resimlerine bakarken çıplak değil gözümüz. Zihnimizi, imgelemimizi boşaltamıyoruz. Bütün yüklendiklerimiz bizim olumsuz anlamda yükümüz olayazmış nicedir.

Lascaux'daki mağaraya resim yapmaya inen atalarımız Sanat'ı, Müze'leri, yaptıkları işin bugünkü boyutuyla ekonomi-politiğini düşünmek durumunda değildiler. Bizim, verilerimizle, onları anlamamız da, anlamlandırmamız da olası görünmüyor.

Kâhin sözü gibi: Ne söylüyor, ne de saklıyor bu resimler, yalnızca gösteriyorlar.

İşte bizim anlamakta en çok güçlük çektiğimiz *şey*.

Eşikler

Lascaux çıkışı, sık yüksek ağaçların altında susuzluk gideriyoruz Tül'le, tahta bir sıraya oturup. Burada, 17 bin yıl önce yaşayan 'magdalenien insan' bir homo sapiens: Bizden hiç farkı yokmuş. Bizim kadar iflah olmaz mıymış?

Onunla zamandaş değil bu ağaçlar, biliyoruz. Bir tek taşlar biliyor herşeyi, onlara korkuyla bakıyorum.

Lascaux ressamları hakkında neyse ki iler tutar yanı olmadığı apaçık belli olan yorumlardan ötesine gidemiyoruz biz çağdaşlar.

Elli yıl önce uykusundan uyandırılan bu mağarada donakalmış resimlerin altında, bir tür yazı mı, bir tür simge mi olduğu anlaşılamamış, sökülmemiş imler var.

İnce tellerim kopmasın.

İnce imleri herkesten korumalı.

Sözle susku arası eşiklerdir.

Yayın Notu

İki Deniz Arası Siyah Topraklar'ın YKY tarafından 1997 yılında yapılan ilk basımında (288 s.) *Kesif* ve ¿ yer almıyordu. *Kesif*, kitap halinde tek başına, 1996 yılında Mitos Yayınları tarafından basıldı (112 s.); ¿ ise 1998 yılında *Sanat Dünyamız* dergisinden ayrıbasım olarak yayımlandı (32 s.). *Kesif* (*Dense*) 2001 yılında Fransa'da M.E.E.T tarafından Türkçe/Fransızca çift dil olarak basıldı. *İki Deniz Arası Siyah Topraklar*'ın, *Kesif* ve ¿ de katılarak genişletilen bu ikinci baskısında kullanılan renkli ve siyah-beyaz fotoğrafların tümü –Fatma Tülin'in biriki karesi ve elbette kartpostallar dışında– Enis Batur tarafından çekilmiştir. Kimi metinlerin başında yer alan ufak boy "işaret"ler ise yolculuk boyunca toplanmıştır.

Metin And
Ritüel'den Drama/ Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye

Oğur Arsal
Modern Osmanlı Resminin Sosyolojisi

Zeynep Avcı
A'dan Z'ye Abidin Dino

Semih Balcıoğlu
Palyaçolar
Kapadokya
Kırmızı

Enis Batur
Başkalaşımlar I-X
Başkalaşımlar XI-XX
Başkalaşımlar (İki cilt birlikte kutulu)
İki Deniz Arası Siyah Topraklar ve Kesif ve ¿
İlhan Berk: Mağara Ressamı, Sapkın Nakkaş, Nâmahrem Kalem

John Berger, Katya Berger Andreadakis
Tiziano

Jean Clair
Marcel Duchamp ya da Büyük Kurgu

Le Corbusier
Bir Mimarlığa Doğru

Selçuk Demirel-John Berger
Kıyıdaki Adam

Selçuk Demirel
İz
Defter

Mehmet Ergüven
Yoruma Doğru

Ertuğrul Oğuz Fırat
Çağdaş Küğ Tarihi İçin İmler - 1

Michel Foucault
Bu Bir Pipo Değildir

Sigmund Freud
Sanat ve Sanatçılar Üzerine Notlar

Memet Fuat
Nâzım Hikmet: Portreler

Ali Teoman Germaner
Aloşnâme

Alberto Giacometti
Yazılar

Van Gogh
Theo'ya Mektuplar

Zafer Karaca
İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri

Doğan Kuban
Divriği Mucizesi
The Miracle of Divriği

Hasan Kuruyazıcı-Mete Tapan
Sveti Stefan Bulgar Kilisesi

Engin Özendes (haz.)
Abdullah Frères (Tr.)
Abdullah Frères (İng.)
From Sébah & Joaillier to Foto Sabah
Sébah & Joaillier'den Foto Sabah'a

Orhan Peker
Cornelius'a Mektuplar

Wolfgang Radt
Pergamon - Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları

Yorgo Seferis
Kapadokya Kaya Kiliselerinde Üç Gün

Sezer Tansuğ
Şenliknâme Düzeni

Hüseyin İlter Taşkıran
Yazı ve Mimari

Nazif Topçuoğlu
Fotoğraf Ölmedi Ama Tuhaf Kokuyor

Burhan Uygur - "Bir Kitapta Resim Şart"
Sevgili Dostum Ara'ya
Son Bin Fen - Halikarnas Balıkçısının Sarmal Yaşantısı
101 Dergi "Dünden Bugüne Türkiye'nin Dergileri

"Bu defteri açtım bembeyazdı bir ay önce,
kapatacağım, harfler kapladı, Hayat'ın
bir ucuyla öbürü arasında bir köprü, bir yerden
acaba başka bir yere geçmiş olabilir miyim?"

Kentler-sokaklar-evler-tepeler-ağaçlar-yollar-
şaraplar-insanlar-izler: Bir açıdan bakınca
ayraçlardan oluşan, bir başka açıdansa sonradan
gelmiş merkezlere bağlı bir ağ görünümü sunan
üçlü bir seyahatnâme.

Enis Batur'dan, rüzgâr ve yağmur sesleri.

TEMA
TÜRKİYE ÇÖL OLMASIN!
(0212) 281 10 27

ISBN 975-363-618-0

9 789753 636186